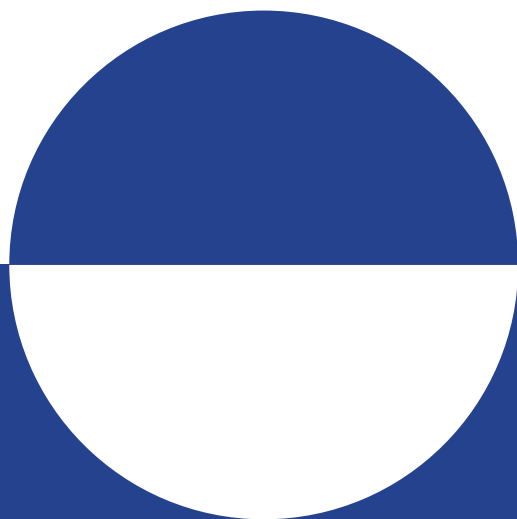

Edukacja Zdrowie Społeczeństwo

Zeszyty Naukowe
PWSZ w Koszalinie
Nr 3/2021

PAŃSTWOWA WYŻSZA
SZKOŁA ZAWODOWA
— W KOSZALINIE —

ZESZYTY NAUKOWE
PAŃSTWOWEJ WYŻSZEJ SZKOŁY ZAWODOWEJ
W KOSZALINIE

NR 3/2021

EDUKACJA – ZDROWIE – SPOŁECZEŃSTWO

PAŃSTWOWA WYŻSZA
SZKOŁA ZAWODOWA
— W KOSZALINIE —
KOSZALIN 2021

Komitet Naukowy

dr Jan Kuriata (PWSZ w Koszalinie),
prof. dr. phil. Helene Ignatzi (Evangelische Hochschule, Nürnberg),
prof. PD dr. theol. Barbara Städtler-Mach (Evangelische Hochschule, Nürnberg),
dr hab. Małgorzata Mołęda-Zdziech, prof. nadzw. (Szkoła Główna Handlowa w Warszawie),
prof. dr hab. Maria Laszczyńska (PWSZ w Koszalinie, Pomorski Uniwersytet Medyczny w Szczecinie),
dr hab. Renata Urban, prof. nadzw. (Uniwersytet Szczeciński), dr hab. Jarosław Klejnocki, prof. nadzw.
(Uniwersytet Warszawski), prof. dr hab. Krystian Kaletha (PWSZ w Koszalinie).

Komitet Redakcyjny

dr Danuta Apanel (redaktor naczelny, pedagogika),
dr Monika Pawłowska (z-ca redaktora naczelnego, pedagogika, socjologia),
dr Małgorzata Guzińska (redaktor statystyczny, ekonomia), dr Urszula Sokal (psychologia),
dr Renata Kaczmarek (pedagogika), dr Agnieszka Połaniecka (nauki o kulturze fizycznej),
dr Joanna Krawczyk (nauki medyczne), dr Joanna Łoś (nauki medyczne),
dr Jolanta Kowalska-Bigulak (nauki o zdrowiu), dr Magdalena Łuczowska (nauki o bezpieczeństwie),
dr hab. prof. nadzw. UŁ Julia Mazurkiewicz-Sułkowska (język rosyjski),
dr Agnieszka Kühnl-Kinel (język francuski), mgr Joanna Rudecka (język polski),
mgr Alicja Skoczypiec (język niemiecki), mgr Monika Lipiec-Karwowska (język angielski),
mgr Beata Żuber (opracowanie graficzne).

Projekt okładki: Bartosz Żuber

Recenzenci współpracujący

prof. dr hab. Tomasz Jurek (Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu),
prof. dr hab. inż. Piotr Sienkiewicz (Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego
w Warszawie), dr hab. Tomasz Maliszewski, prof. ucz. (Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni),
dr hab. Jarosław Kowalik, prof. nadzw. (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie), prof. dr hab.
Jan Kazimierz Karczewski (PWSZ im. Jana Pawła II w Białej Podlaskiej), prof. zw. dr hab. Marian
Kopczewski (Akademia Wojsk Lądowych im. Gen. Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu), dr Ewa
Murawska (Akademia Pomorska w Słupsku).

ISSN 2657-795X

Przygotowanie do druku i druk

Wydawnictwo WITANET
tel. 601 35 66 75; www.witanet.net; wydawnictwo@witanet.net

Wydawca

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koszalinie
ul. Leśna 1
75-582 Koszalin
www.pwsz-koszalin.pl

Obj. 16,46 ark. wyd., format B5, nakład 130 egz.

SPIS TREŚCI

I. KSZTAŁCENIE – OPIEKA – WYCHOWANIE W PRZESTRZENI INSTYTUCJONALNEJ

ARTUR CZERWIŃSKI

Miejsce i rola teatru w kształtowaniu pozytywnych postaw wobec kultury wśród mieszkańców miasta Koszalina na przykładzie Bałtyckiego Teatru Dramatycznego im. Juliusza Słowackiego w Koszalinie 9

TOMASZ MARSZAŁEK

Organizacja i funkcjonowanie Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Koszalinie w latach 2004-2020. Wybrane zagadnienia 23

KATARZYNA WESOŁOWSKA

Opieka zastępcza w Polsce – wybrane aspekty 35

MONIKA PAWŁOWSKA

Teoretyczne podstawy rozwoju zawodowego człowieka – wybrane aspekty 47

AGNIESZKA KOPCZEWSKA

Miejsce i rola szkoły w walce z przemocą i agresją 63

II. W OBSZARZE DIETY I AKTYWNOŚCI FIZYCZNEJ

ANNA LEBIEDZIŃSKA, JOLANTA KOWALSKA-BIGULAK, ANNA MICHALSKA

Oznaczenie zawartości witaminy B6 w wybranych produktach zbożowych, suplementach diety i produktach leczniczych 87

MARIA DYMKOWSKA-MALESA

Ocena sposobu żywienia osób uprawiających wybrane sporty walki 99

JOLANTA KOWALSKA-BIGULAK, DARIA KUPISIŃSKA, <i>Ocena sposobu żywienia oraz składu masy ciała piłkarzy w aspekcie zastosowanych zaleceń żywieniowych</i>	119
JOANNA KRAWCZYK, ADAM HEBDA <i>Aktywność fizyczna sposobem zapobiegania agresji</i>	129
ROBERT PRZEPLASKO, AGNIESZKA POŁANIECKA <i>Uwarunkowania rozwoju piłki nożnej w Miastku w latach 1998-2020</i>	151
SZYMON PAWŁOWSKI, AGNIESZKA POŁANIECKA <i>Rozwój aktywności biegowych w Koszalinie w latach 1998-2020</i>	171
PATRYK KOZIOŁ, AGNIESZKA POŁANIECKA <i>Rozwój piłki nożnej w Szczecinku w latach 1998-2020</i>	187

III. WYBRANE OBSZARY BEZPIECZEŃSTWA SPOŁECZNEGO

JOANNA KRAWCZYK, IWONA KULMACZEWSKA <i>Tolerancja społeczna wobec osób homoseksualnych</i>	205
JOANNA KRAWCZYK, IWONA KULMACZEWSKA <i>Odniesienie społeczne do zjawiska homoseksualizmu</i>	227
WALDEMAR PARUS <i>Zagrożenia terrorystyczne na Morzu Bałtyckim</i>	247
ARTUR DĄBEK <i>Wybrane zagrożenia bezpieczeństwa w XXI wieku</i>	269
WALDEMAR PARUS <i>Dokumenty strategiczne Rzeczypospolitej Polskiej a bezpieczeństwo morskie państwa</i>	279

**I. KSZTAŁCENIE – OPIEKA –
WYCHOWANIE W PRZESTRZENI
INSTYTUCJONALNEJ**

ARTUR CZERWIŃSKI

Bałtycki Teatr Dramatyczny im. Juliusza Słowackiego w Koszalinie

TEATR JAKO MIEJSCE KREOWANIA POZYTYWNYCH POSTAW WOBEC KULTURY WŚRÓD MIESZKAŃCÓW MIASTA KOSZALINA NA PRZYKŁADZIE BAŁTYCKIEGO TEATRU DRAMATYCZNEGO IM. JULIUSZA SŁOWACKIEGO W KOSZALINIE¹

THEATER AS A PLACE FOR CREATING POSITIVE ATTITUDES TOWARDS CULTURE AMONG THE INHABITANTS OF THE CITY OF KOSZALIN ON THE EXAMPLE OF THE BALTIC DRAMATIC THEATER JULIUSZA SŁOWACKIEGO IN KOSZALIN

Słowa kluczowe: teatr, kultura, nośnik kultury, kreowanie postaw

Abstrakt: Prezentowany tekst został opracowany na podstawie wybranych fragmentów pracy licencjackiej, pod tym samym tytułem. Autor, absolwent kierunku pedagogika, specjalności pedagogika opiekuńczo-wychowawcza z resocjalizacją, w toku przygotowania pracy badawczej przedstawił historię i współczesność Bałtyckiego Teatru Dramatycznego w Koszalinie, nowe inicjatywy w zdobywaniu uznania w coraz szerszych kręgach nie tylko lokalnych odbiorców oraz pozytywny wpływ działań Bałtyckiego Teatru Dramatycznego na postawy wobec kultury wśród mieszkańców miasta Koszalina.

Keywords: theater, culture, culture carrier, creating attitudes

Abstract: The presented text was prepared on the basis of selected fragments of the BA thesis under the same title. The author, a graduate of pedagogy, specializing in care and educational pedagogy with resocialization, in the course of preparing the research work, he presented the history and the present day of the Baltic Dramatic Theater in Koszalin, new initiatives in gaining recognition in increasingly wider circles, not only local audiences, and the positive impact of the activities of the Baltic Dramatic Theater on attitudes towards culture among the inhabitants of the city of Koszalin.

WPROWADZENIE

Bałtycki Teatr Dramatyczny im. Juliusza Słowackiego w Koszalinie został powołany do życia w 1953 roku i wpisany do Rejestru Instytucji Kultury Gminy-Miasta Koszalina. Zgodnie ze swoim statutem tworzy, upowszechnia i ochrania dobra kultury nie tylko produkując i wystawiając przedstawienia. Od dziesięcioleci dociera ze swoimi działaniami do mieszkańców rodzimego miasta będąc jednym z wiodących nośników kultury w naszym mieście.

¹ Artykuł powstał na podstawie wybranych fragmentów pracy licencjackiej, napisanej pod kierunkiem dr hab., prof. PWSZ Elżbiety Gawęł-Luty.

W pracy autor opierając się na pojęciu kultury, jej pedagogicznej i wychowawczej funkcji przedstawia teatr jako nośnik kultury, zwraca uwagę na wyjątkowość sztuki teatralnej, która istnieje wyłącznie „tu i teraz”. Przedstawia teatr jako alternatywę dla ludzi zagubionych w propozycjach współczesnego świata. Omawia wpływ działalności Bałtyckiego Teatru Dramatycznego w Koszalinie im. Juliusza Słowackiego na pozytywne postawy wobec kultury wśród mieszkańców miasta Koszalin?

Wartością dodaną wiarygodności prezentowanych treści jest osoba autora, blisko 30 lat aktora BTD, świadka i uczestnika zdarzeń, które wpływały na działalność koszalińskiego teatru. Artykuł jest opisem instytucji, która dla autora i jej pracowników jest „drugim domem”, a dla widzów – mieszkańców Koszalina źródłem rozrywki, inspiracji, a najogólniej mówiąc: miejscem kreowania pozytywnych postaw wobec kultury.

FUNKCJE KULTURY

Kultura towarzyszy człowiekowi od zarania dziejów i jest wyróżnikiem ludzi spośród innych stworzeń. Do zbioru dóbr kultury należą zarówno wytwory ludzkiego umysłu i pracy takie jak literatura, teatr, filozofia, sztuka, religia, jak też produkty stworzone w celu uczynienia naszego życia łatwiejszym. Działania w sferze artystycznej i umysłowej nazywamy „kulturą”, zaś przejawy naszej działalności związane z techniką, wynalazkami, ekonomią, organizacją społeczną, określamy częściej mianem „cywilizacja”.

Jednak każda działalność człowieka dotycząca choćby najprostszych wyzwań dnia codziennego jest działaniem tworzącym kulturę. Od pokoleń jesteśmy twórcami kultury, tworzymy dziedzictwo, które pozwala nam na wzrost poziomu życia a przez to na wzrost konsumpcji dóbr niematerialnych mających zaspokajać wyższe potrzeby człowieka². Międzypokoleniowa komunikacja pozwala na odróżnienie ludzkości od innych uczestników świata zwierzęcego. Pozwala na projektowanie otaczającego nas środowiska, zmienianie go poprzez uczestnictwo w dokonaniach przeszłych pokoleń, działania „tu i teraz” na rzecz naszych potomnych.

Kulturę tworzy nie tylko dialog międzypokoleniowy, ważnym czynnikiem kulturotwórczym jest rozmowa z samym sobą. Introspekcja jako narzędzie poznania wartości, które nami kierują, powodów naszego działania jest cenną metodą rozwoju i jego skuteczną motywacją. Leon Dyczewski trafnie ujął to w słowach: „kultura to świat wartości, które ukierunkowują ludzkie pragnienia i działania oraz są podstawą oceny wszystkiego, co człowiek myśli, czego pragnie i co czyni”³.

Kultura jest nośnikiem systemu wartości i tworzy fundament społeczeństw. Jest spoiwem łączącym ludzi poprzez wyznawanie wspólnych wartości. Podobieństwo

² C. Bywalec, *Nowe zjawiska i tendencje w sferze konsumpcji* [w:] C. Bywalec, L. Rudnicki, *Konsumpcja*, Wyd. PWE, Warszawa 2002, s.132.

³ L. Dyczewski, *Miejsce i funkcje wartości w kulturze*, [w:] *Kultura w kręgu wartości*, (red.), tamże, Wyd. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2001, s. 30.

wartości jest najczęstszym powodem nawiązywania przyjaźni jak wynika z badań Roberta Mertona i Paula Lazarsfelda na temat grup przyjacielskich⁴.

Śród elementów będących składnikami kultury na szczególną uwagę zasługuje język. Jest on podstawowym elementem generowania wspólnoty oraz przekazu informacji, która jest podstawowym czynnikiem kształtującym kulturę i międzypokoleniowe dziedzictwo. Przekonania, poglądy oraz opinie wyrażane są poprzez język przekazując z pokolenia na pokolenie treści składające się na prawdę, której nieocenionym rodzajem jest prawda empiryczna. Jako podstawowy element rozwoju edukacji, nauki przyczynia się do coraz głębszego rozumienia otaczającego nas świata, a w efekcie polepszenia jakości życia.

Istnieje też inny rodzaj prawdy – prawda objawiona, której autorytet również jest czynnikiem tworzącym wspólnoty zarówno wyznawców jak i ludzi poszukujących własnego światopoglądu za pomocą zgłębiania dorobku poprzedników i własnych doświadczeń i obserwacji. Poszukujemy autorytetów mogących pomóc nam w kooperacji na rzecz wspólnego dobra. Znajdujemy je wśród ludzi nauki, religii, sztuki. Naszych mistrzów czynimy drogowskazami naszych poczynań i źródłem naszych opinii i przekonań, po to by działać na rzecz naszych rodzin, grup zawodowa, grupa przyjaciół, mieszkańców miasta, narodu, a przede wszystkim nas samych.

W ten sposób dokonuje się krystalizacja pojęcia „my”. „My” to Polacy, wyznawcy jednej z religii, miłośnicy gatunku muzyki, kina, teatru, pasjonaci skupieni wokół jednego z rodzajów spędzania wolnego czasu, ludzie oddani pomaganiu innym, tworzący sztukę i piękno i wiele innych wytworów przyczyniając się do dobrostanu i szczęścia.

PEDAGOGIKA KULTURY, CZYLI WYCHOWANIE POPRZEZ KULTURĘ

W świetle przemian społecznych dokonujących się na przełomie XX i XXI wieku wartości uznawane do tej pory jako uniwersalne tracą na znaczeniu. Zmieniają się wzorce, światopoglądy, wzrasta konsumpcjonizm. Piękno traci swoją klasyczną formę. Prawda zmagana się z kolejnymi zmianami paradygmatu, a historia w czasach zalewu często niesprawdzonych informacji wciąż pisana jest na nowo. Wymawiając słowo dobro coraz częściej mamy na myśli tylko dobra materialne.

Coraz głębsze przemiany cywilizacyjne propagowane przez coraz bardziej ekspansywne media i mass media o zasięgu globalnym stanowią zagrożenie dla tożsamości kulturowych, tradycji, dziedzictwa przeszłych pokoleń. Wartości będące podstawą funkcjonowania społeczeństw w czasach umniejszania wpływu kultury na życie człowieka tracą na znaczeniu i są coraz częściej zastępowane wartościami pochodzącymi z subkultur.

Ideologizacja edukacji czyniona przez polityków wpływa na niewłaściwą interpretację historii, faktów, dokonań naukowych indoktrynując społeczności w celu osiągnięcia korzyści przez wąskie grupy społeczne.

⁴R.K. Merton, P. Lazarsfeld, *Friendship as a Social Process*. (w:) M. Berger, T. Abel, Ch. Page. *Freedom and Control in Modern Society*. Van Nostrand New York 1954, s. 18-66.

Pragnąc oprzeć się praktykom umniejszania roli tradycji, moralności, obyczaju, sztuki powinniśmy skupić się na powiększaniu wpływu kultury na edukację jednostki. Jak pisze B. Suchodolski „główne nadzieje związane z edukacją kulturalną dotyczą egzystencji ludzi, a nie losów ludzkości. Te losy, aczkolwiek ważne dla życia pojedynczego, kształtowane są – ostatecznie przez ludzi samych. Wartości kultury nie mogą bezpośrednio kształtować ludzkość, kształtują ludzi. I całe znaczenie edukacji kulturalnej sprowadza się do tego procesu kształtowania ludzkiej jednostki”⁵.

Kształtowanie ludzi poprzez kulturę nie powinno dotyczyć wyłącznie dzieci i młodzieży. Uczestnikami kultury winni być również dorośli, a ich udział powinien trwać przez całe życie. Przedszkola, szkoły, uczelnie, uniwersytety trzeciego wieku, a także rodzina, domy kultury, kina, filharmonie, muzea, media powinny wpływać na rozwój duchowy, estetyczny i artystyczny. Szczególne miejsce w tych działaniach zajmuje teatr.

TEATR JAKO NOŚNIK KULTURY

W czasach łatwego dostępu do kultury masowej wykorzystującej środki masowego przekazu takie jak telewizja, radio, Internet, kino – teatr jest jednym z niewielu form twórczości, gdzie odbiorca sztuki ma bezpośredni kontakt z jej wykonawcą. Nieuzasadnione były obawy o przemijanie teatru. Jego tradycyjna forma dzisiaj uzupełniana jest formami dostosowanymi do percepcji współczesnych widzów, na podstawie klasycznych form tworzone nowe, czasem awangardowe, czasem niezrozumiałe rodzaje przekazu. Jednak w czasach pauperyzacji kultury teatr jest ostoją wartości kreujących i podtrzymujących wyższe wartości stanowiące istotę człowieczeństwa, komentuje sprawy bieżące oraz przypomina o historii, z której wyrastamy. Teatr z racji swojej definicji jest miejscem spotkania odbiorcy z twórcą, widza z aktorem, człowieka z emocjami i przekazem twórców sztuki. Grono ludzi z gromadzonych wokół teatrów nadal stanowi elitę, lecz aspirują do niej coraz liczniejsi.

Teatr jako nośnik kultury jest alternatywą dla braku duchowości, dla zagubienia w skomplikowanym, brutalnym świecie, dla umniejszania i deformacji tradycyjnych wartości, dla wszechobecnego upraszczania przekazu kulturowego. Teatr wyrasta z wielowiekowej tradycji przekazu kulturowego począwszy od ludów pierwotnych, aż po propozycje, którymi zaciekawili współczesnych i przyszłych odbiorców. Teatr jednoczy elementy kultury: historię, opowieści, literaturę, muzykę, taniec, śpiew, sztuki plastyczne, film itd. Interpretuje te elementy w jedynej, niepowtarzalny i efemeryczny sposób. Staje się na chwilę, którą nazywamy przedstawieniem teatralnym w momencie spotkania widza z aktorem.

METODOLOGIA BADAŃ

W pracy licencjackiej będącej materiałem źródłowym dla niniejszego artykułu przedmiotem badań został Bałtycki Teatr Dramatyczny w Koszalinie. Celem poznawczym:

⁵ J. Gajda, *Pedagogika kultury w zarysie*, Wyd. Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Kraków 2006, s. 302.

analiza literatury dotyczącej funkcjonowania Bałtyckiego Teatru Dramatycznego w Koszalinie. Celem teoretycznym: przedstawienie zasad funkcjonowania Bałtyckiego Teatru Dramatycznego w Koszalinie; analiza zmian w funkcjonowaniu Bałtyckiego Teatru Dramatycznego w Koszalinie; opis działalności Bałtyckiego Teatru Dramatycznego w Koszalinie. Celem praktycznym: opis wpływu działalności Bałtyckiego Teatru Dramatycznego na kreowanie pozytywnych postaw wobec kultury wśród mieszkańców Koszalina. Głównym problemem badawczym pracy stanowiło pytanie: Jaka jest organizacja i funkcjonowanie Bałtyckiego Teatru Dramatycznego jako miejsca kreowania pozytywnych postaw wobec kultury wśród mieszkańców Miasta Koszalin?

W postępowaniu badawczym zastosowano monografią pedagogiczną, użyto techniki badawcze: obserwację, badanie dokumentów, wywiad, analizę treści oraz kwestionariusz wywiadu jako narzędzie badawcze. Wykorzystano również *dokumenty Bałtyckiego Teatru Dramatycznego*: informacje o wykonaniu plany rzeczowego Bałtyckiego Teatru Dramatycznego im. Juliusza Słowackiego w Koszalinie za lata 2011-2020 rok; uchwałę Nr XLII / 640 / 2014 Rady Miejskiej w Koszalinie z dnia 24 kwietnia 2014 r. w sprawie zmiany Statutu Bałtyckiego Teatru Dramatycznego im. Juliusza Słowackiego w Koszalinie; regulamin Organizacyjny Bałtyckiego Teatru Dramatycznego im. Juliusza Słowackiego w Koszalinie; schemat organizacyjny BTD.

TEATR – HISTORIA POWSTANIA

Bałtycki Teatr Dramatyczny został powołany 1 listopada 1953 roku przez Irenę Górską-Damięcką pierwszą reżyserkę i dyrektorę artystyczną nowopowstałej oraz pierwszej instytucji kulturalnej Koszalina po II wojnie światowej. Na mocy decyzji Ministerstwa Kultury i Sztuki przy wsparciu finansowym Wojewódzkiej Rady Narodowej. Dzięki entuzjazmowi miłośników sztuki teatralnej, dziennikarzy powstała instytucja, która od tamtej pory, aż po dzień dzisiejszy kształtuje pozytywne postawy wobec kultury wśród mieszkańców Koszalina oraz innych rejonów Polski i zagranicy. Niełatwe były początki koszalińskiego teatru. Brak stałej siedziby zmuszał twórców do korzystania z gościnności świetlicy Ligi Kobiet, sali gimnastycznej Liceum Ogólnokształcącego im. Stanisława Dubois, a pierwsza premiera *Ślubów panińskich Aleksandra Fredry* – 16 stycznia odbyła się w zaadaptowanej sali Wojewódzkiego Domu Kultury.

Wreszcie 12 kwietnia 1958r. w gmachu dawnego kościoła ewangelickiego zbudowanego w roku 1906 przy ulicy Pawła Findera (obecnie Plac teatralny, wcześniej Heleny Modrzejewskiej) odbyła się premiera *Fantazego Juliusza Słowackiego*. Od tej pory pełna nazwa instytucji, którą zawdzięczamy założycielce teatru Irenie Górskiej-Damięckiej brzmi: **Bałtycki Teatr Dramatyczny imienia Juliusza Słowackiego w Koszalinie**.

Przez ostatnie dziesięciolecia koszaliński teatr na stałe zagościł na mapie kulturalnej rodzimego miasta oraz innych ośrodków nieposiadających instytucji teatralnych, a przez to pozbawionych codziennego kontaktu ze sztuką teatralną. Bałtycki Teatr Dramatyczny

imienia Juliusza Słowackiego w Koszalinie niektórzy nazywają używając skrótu BTD, a wielu mieszkańców określa to miejsce w najprostszy sposób – teatr. Losy instytucji toczyły się w rytmie kolejnych premier, zmian dyrekcji oraz zmieniającej się sytuacji w naszym kraju. Zmieniał się zespół teatru, reżyserzy, widzowie, repertuar, lecz budynek pozostawał ten sam. Ten sam, ale nie taki sam. Po blisko stu latach od wybudowania budynku instytucji, dotychczas odnawiany doraźnie (w latach 1962-1967 dobudowano do budynku część administracyjną, a w 1991 roku powstała część sceniczno-magazynowa) wymagał kapitalnego remontu. 50 lat bez należytych inwestycji poczyniło swoje. Stan dachu groził zalaniem budynku, odpadał tynk ze ścian, mury pękały, widzowie podziwiali aktorów siedząc na starych, trzeszczących fotelach, scenę obsługiwała maszyna, której najwłaściwszym miejscem powinno być muzeum techniki, straż pożarna warunkowa dopuszczała budynek do użytkowania. Jedyna w mieście sala widowiskowa przestawała nadawać się do użytku. Kapitalny remont teatru stał się koniecznością. Rozpoczęła się batalia o to by kolejne premiery mogły odbywać się w miejscu godnym sztuki i przygotowanym na wyzwania jakie niesie za sobą kolejny XXI wiek oraz na oczekiwania widzów o rosnących aspiracjach. Władze miasta wraz z ówczesnym prezydentem Koszalina Mirosławem Mikietyńskim oraz władze wojewódzkie zadeklarowały wsparcie finansowe. Unijny Zintegrowany Program Operacyjnego Rozwoju Regionalnego (ZPORR) miał wesprzeć finansowo i bezdyskusyjnie inwestycję. Jednak ówczesny marszałek województwa zachodniopomorskiego Zygmunt Meyer całą kwotę unijnej dotacji przyznał projektowi odbudowy zabytkowej iglicy wieży kościoła św. Jakuba w Szczecinie. Koszalin odczuł boleśnie zmianę swojego statusu z wojewódzkiego na powiatowy. Wówczas bardzo donośny stał się głos oburzenia miejskich władz, lokalnej społeczności i mediów. Młodzi Demokraci zorganizowali happening zakazując marszałkowi województwa wstępu do Koszalina. W proteście uaktywnili się miłośnicy teatru śląc listy protestacyjne do Urzędu Marszałkowskiego.

Remont teatru wrócił jako temat rozmów władz miejskich i wojewódzkich w listopadzie 2006 roku w wyniku których Marszałek zadeklarował wsparcie z pieniędzy zaoszczędzonych na przetargach. Pozostała kwota miała zostać przekazana z kasy miejskiej.

Dzięki pracom remontowych przeprowadzonych w latach 2007-2008 oraz 2009-2011 Bałtycki Teatr Dramatyczny stał się placówką nowoczesną, przygotowaną na realizację różnorodnych przedsięwzięć i widowisk na miarę XXI wieku. Duża scena, Mała Scena oraz Scena na zapleczu zachowały klimat przeszłości i uzyskały nowe inspirujące twórców możliwości. Mieszkańcy Koszalina otrzymali miejsce kreowania pozytywnych postaw wobec kultury, gdzie tradycja łączy się z nowoczesnością.

PRZEDMIOT DZIAŁANIA KOSZALIŃSKIEGO TEATRU

Zgodnie ze Statutem Bałtyckiego Teatru Dramatycznego instytucja ta jest zobowiązana i wykonuje zadania mające na celu, „upowszechnianie i ochronę dóbr kultury, a zwłaszcza tworzenie i upowszechnianie sztuki Teatru i dyscyplin artystycznych kreujących teatr: sztuki aktorskiej, reżyserii, scenografii, kompozycji, choreografii, a podstawowym zadaniem jest przygotowanie i wystawianie utworów dramatycznych z narodowego i światowego repertuaru”⁶.

Do swoich działań wykorzystuje „twórców, wykonawców oraz innych specjalistów. Współdziała z organizacjami społecznymi działającymi w dziedzinie kultury, instytucjami kulturalnymi i oświatowymi, fundacjami oraz organizatorami festiwali, konkursów i innych przedsięwzięć”⁷.

Prowadzenie działalności impresaryjnej, realizacja transmisji i nagrań radiowych, telewizyjnych i fonograficznych to kolejne z zadań wykonywanych przez BTD. Na polu działań na rzecz kultury organizuje lub uczestniczy w kursach seminariach, warsztatach i wystawach. Prowadząc działalność wydawniczą przyczynia się również do upowszechniania dóbr kultury w mieście Koszalin.

Działalność inna niż kulturalna (produkcja, naprawa i konserwacja kostiumów, rekwizytów i obuwia, wypożyczanie, najem i dzierżawa posiadanego majątku, reklama i inne) ma na celu uzyskanie przychodu, który z kolei wykorzystywany jest do realizacji działań statutowych które wymieniłem na początku rozdziału. Działania BTD na rzecz kultury miasta Koszalin wykraczają daleko poza typowe działania teatrów jakimi są produkcja i wystawianie spektakli teatralnych.

INICJATYWY BTD

„Teatr w szkole, szkoła w teatrze”

„II Liceum Ogólnokształcące jako pierwsze podpisuje z nami umowę o współpracy”⁸ – słowa Zdzisława Derebeckiego, dyrektora Bałtyckiego Teatru Dramatycznego zapowiedziały realizację projektu kulturalno-edukacyjnego o nazwie „Teatr w szkole, szkoła w teatrze”. „Dużym błędem jest zakładanie, że potrzeby szkół na płaszczyźnie kulturalnej teatru spełniają wystawiając lektury. Dziś uczniowie tego nie chcą. Chcemy zachęcać młodych, by przychodzili do teatru, bo teatr jest ich pasją. To jednak wymaga wysiłku ze strony naszej, ale też ze strony szkoły”⁹.

⁶ http://btd.koszalin.ibip.pl/public/get_file_contents.php?id=227393, [dostęp: 01.05.2021].

⁷ Tamże, s. 2.

⁸ Cytat pochodzi z artykułu „*Teatr w szkole. Szkoła w teatrze*” autorstwa Wiesława Millera, <https://koszalininfo.pl/teatr-szkole-szkola-teatrze>, [dostęp: 13.03.2021].

⁹ Cytat pochodzi z artykułu *Koszalin. Rusza program „Teatr w szkole, szkoła w teatrze”*, <https://e-teatr.pl/koszalin-rusza-program-teatr-w-szkole-szkola-w-teatrze-a228039>, [dostęp: 13.03.20121].

Na mocy porozumienia dwóch instytucji sygnowanego przez dyrektora BTD oraz Wiktora Kamieniarza dyrektora II Liceum Ogólnokształcącego im. Władysława Broniewskiego w Koszalinie rozpoczęto współpracę, której celem było wychowanie młodzieży poprzez kontakt ze sztuką teatralną. Oglądanie wystawianych przez BTD sztuk teatralnych, pisanie recenzji, warsztaty teatralne uwieńczone przedstawieniami ukierunkowane były na kształtowanie wśród uczestników: koncentracji i uwagi – poprzez naukę technik walki z dekoncentracją i tremą; wyobraźni – poprzez ćwiczenia zmysłów, orientacji przestrzennej i improwizacje; świadomości ciała – rozwój koordynacji ruchowej, rozwój świadomości ciała i nauką gospodarowania energią; panowania nad głosem – techniki emisji, ćwiczenia dykcji, świadome mówienie i interpretacja tekstu; sprawności w elementarnych działaniach aktorskich – etiudy teatralne, współtworzenie przedstawień.

Podstawą metodologiczną działań warsztatowych były techniki stworzone i opisane przez Augusto Boal'a – twórcę Teatru Uciśnionych, przedstawiciela nowatorskiego podejścia do teatru, które ma być narzędziem zmian i wyzwolenia. Ćwiczenia i gry aktorskie dostosowane wykorzystywane nie tylko przez zawodowych aktorów, ale również przez nauczycieli, wychowawców, trenerów i terapeutów stały się dobrą bazą do teatralnej pracy z wychowankami II Liceum.

W pracy z młodzieżą z ramienia liceum uczestniczyły kolejno nauczycielki języka polskiego pani Aneta Idziorek oraz Aleksandra Stępień. BTD reprezentował Artur Czerwiński, aktor BTD. Owocem dwuletniej pracy były dwie premiery teatralne w wykonaniu uczniów tworzących i występujących pod nazwą Grupa Teatralna „Enter”. „Czytając Małego Księcia”, którego inspiracją był „Mały Książę” Antoine Saint Exupery'ego oraz autorskie przedstawienie „Offline” będące nowym spojrzeniem na świat w dobie wszechobecnego Internetu (oba spektakle w reżyserii prowadzącego zajęcia Artura Czerwińskiego). Efekty pracy spotkały się nie tylko z gorącym przyjęciem publiczności, lecz były źródłem cennych doświadczeń, przeżyć i wspomnień wśród jej bezpośrednich uczestników. Słowa prowadzącego „Zależy mi, aby przedstawienie było wspólnym dziełem, bo będziemy się uczyć od siebie nawzajem” znalazły odzwierciedlenie w efektach wspólnej pracy.

Akcja „Dotknij Teatru”, czyli duch w BTD

„Nie potrafimy już budować wież, a mury, które uparcie wznosimy, nie chronią nas przed niczym, przeciwnie, same wymagają ochrony i troski, która pożera gros naszej życiowej energii. I nie mamy już siły, żeby próbować dojrzeć to, co jest za bramą, za murem. A właśnie wobec tego powinien istnieć teatr i w tym szukać swojej mocy. Zaglądać tam, gdzie patrzyenie wzbronione” napisał reżyser Krzysztof Warlikowski w orędziu wygłaszanym z okazji Międzynarodowego dnia Teatru w 2015 roku na scenach całej Polski, również w Koszalinie. W projekcie Instytutu Teatralnego wziął

udział Bałtycki Teatr Dramatyczny zapraszając widzów na nocne zwiedzanie budynku teatru pełnego duchów, aktorów w niecodziennych rolach i innych atrakcji, wśród nich była projekcja spektaklu „2007: Macbeth” w reżyserii Grzegorza Jarzyny¹⁰.

Teatr Malucha¹¹

Kolejną ofertą Bałtyckiego Teatru Dramatycznego skierowana tym razem do najmłodszych mieszkańców miasta był w wieku od 1 do 6 lat „Teatr Malucha”. Swoją działalność zainaugurował w kwietniu 2013 roku przedstawieniem pt. „Gorąca Afryka”. Bajka o małpach, afrykańskie rytmy, plemienne ognisko, miękkie materace, na których rozgościli się uczestnicy wydarzenia sprzyjały ruchowi i zabawie. Prowadząca przedstawienie Magdalena Muszyńska-Płaskowicz wprowadziła swobodną formę występu nastawionego na współpracę zarówno z najmłodszymi widzami-wykonawcami, jak i z rodzicami.

Comiesięczne spotkania w ramach cyklu zaowocowały wieloma wspaniałymi przeżyciami najmłodszych. Ich spotkania z bajkami w budynku teatru animowane później przez aktorów Marcina Borchardta i Dominikę Mrozowską stały się dobrym początkiem obcowania z kulturą w rodzinnym mieście wykorzystując dziecięcą kreatywność i energię na początku przygody z teatrem. Przeżywanie bajecznych historii i stawianie się ich częścią rozwijało poczucie sprawczości wśród dzieci, których udział stawał się niezbędny do tego, aby opowieści miały swój szczęśliwy koniec. Teatr stał się dla najmłodszych pożyteczną lekcją, lekcją przez zabawę.

Warsztaty teatralne „Niech Cię usłyszą”¹²

Dzięki dofinansowaniu przez Narodowe Centrum Kultury w ramach programu „Kultura w sieci” w czasach pandemii Covid-19 Bałtycki Teatr Dramatyczny zaproponował młodzieży w wieku od 14 do 18 lat unikalną ofertę internetowych warsztatów, których zwieńczeniem było przygotowanie, nagranie i opublikowanie w Internecie trzech słuchowisk, których wykonawcami była młodzież. Opiekę nad uczestnikami sprawowali zawodowi aktorzy BTB, którzy pracowali z młodzieżą podczas indywidualnych zajęć nad dykcją (Dominika Mrozowska – Grobelna, Adam Lisewski), interpretacją tekstu, prawidłowym „czytaniem” tekstu pod względem literackim (Artur Czerwiński, Jacek Zdrojewski, Adrianna Jędraszek). Do nagrań wykorzystano teksty Tomasza Ogonowskiego dramaturga BTB: „Na Niewspólnej”¹³, „Potęga absurdu”¹⁴, „Przeigrana sprawa”¹⁵.

¹⁰ <https://e-teatr.pl/koszalin-odwiedz-baltycki-teatr-dramatyczny-noca-a195195>, [dostęp: 11.04.2021].

¹¹ <https://ekoszalin.pl/artikul/3340-Teatr-Malucha-w-Koszalinie>, [dostęp: 01.05.2021].

¹² <https://btd.koszalin.pl/2020/06/30/niech-cie-uslysza-warsztaty-online/>, [dostęp: 01.05.2021].

¹³ <https://www.youtube.com/watch?v=DCWPEJV5NCU>, [dostęp: 01.05.2021].

¹⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=sDE7BG1CAF8>, [dostęp: 01.05.2021].

¹⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=LjvroJoBkvE>, [dostęp: 01.05.2021].

Uczestnicy zostali podzieleni na trzy grupy, a ich opiekunami stali się kolejno Żanetta Gruszczyńska-Ogonowska, Wojciech Kowalski oraz Wojciech Rogowski. Premiera każdego ze słuchowisk miała miejsce pod koniec kwietnia 2021 roku na stronie internetowej BTD i w mediach społecznościowych. Uczestnicy mogli podzielić się efektami swojej pracy i poddać ocenie swoje wysiłki, a zdobyte umiejętności wykorzystać później w różnych sferach swojego życia.

Lato w teatrze 11-12 lipca 2011 roku¹⁶

Tym razem letnia oferta BTD skierowana była do młodzieży w wieku 15-17 lat. Celem warsztatów było poznanie różnych form teatralnych charakterystycznych dla odmiennych regionów świata. Teatr cieni, techniki pracy teatralnej z pacynką, jawaiką, maską i przedmiotem pomogły przełożyć baśnie, przypowieści i opowiadania na język teatru w naszym mieście. Prezentacja efektów warsztatowych działań nosiła nazwę „Cztery strony świata, czyli bajki, baśnie różnych kultur” i miała miejsce 23 lipca 2011 roku o godz. 14.00 i 16.00 na Małej Scenie Bałtyckiego Teatru Dramatycznego w Koszalinie.

Warsztaty aktorskie „Lato w teatrze” – Lato w teatrze 2020¹⁷

Lato dla większości z nas jest czasem wypoczynku. W 2020 roku wykorzystał ten czas na przeprowadzenie tygodniowych warsztatów aktorskich „Lato w teatrze”. Warsztaty te były doskonałym przygotowaniem do egzaminów wstępnych do szkół aktorskich. Praca nad emisją głosu, interpretacja tekstów przygotowanych pod kątem egzaminów wstępnych, praca z ciałem oraz fachowa opieka aktorów BTD podczas trzech lipcowych turnusów gwarantowała, że czas spędzony w budynku teatru podczas pracy nad sobą nie był zmarnowany i przyczynił się do lepszych wyników podczas egzaminów wstępnych do szkół teatralnych.

Teatr Polska

W 2009 roku stworzono program „Teatr Polska”, którego celem była promocja sztuki teatralnej wśród mieszkańców mniejszych ośrodków na co dzień pozbawionych dostępu do profesjonalnej sceny, bądź warsztatów teatralnych. Za darmo.

Inspiracją dla twórców tego projektu był Teatr Reduta Juliusza Osterwy i Mieczysława Limanowskiego, który w okresie przedwojennym był teatrem objazdowym wystawiającym przedstawienia w mniejszych miejscowościach całej Rzeczypospolitej. W samym roku 2009 w programie wzięło udział 16 teatrów, a wśród nich był Bałtycki Teatr Dramatyczny z Koszalina. Wystawiono przedstawienia w 73 miejscowościach, zagrano 103 przedstawienia obejrzane przez 21 tysięcy widzów. Rok później liczby były jeszcze bardziej

¹⁶ <http://2011.latowteatrze.pl/web/turnus/13>, [dostęp: 01.05.2021].

¹⁷ <https://btd.koszalin.pl/2020/06/25/warsztaty-aktorskie/>, [dostęp: 01.05.2021].

imponujące. Spektakle 17 teatrów obejrzało ponad 35 tysięcy widzów, przeprowadzono 219 godzin warsztatów i spotkań z twórcami. Rok 2011 „zaowocował” również ponad 35 tysiącami widzów, odbyło się 121 warsztatów i 30 spotkań z publicznością¹⁸.

Teatr często kojarzony z elitą dotarł tam, gdzie ćwiczenie wrażliwości, dialogu odbywało się w przestrzeni teatru występującego tym razem, domach kultury.

Festiwal Koszalińskie Konfrontacje Młodych „m-teatr”¹⁹

Od 2010 roku Bałtycki Teatr Dramatyczny jest organizatorem Festiwalu Koszalińskie Konfrontacje Młodych „m-teatr”. Z inicjatywy Piotra Ratajczaka reżysera, którego spektakle reżyserowane na scenie BTD zdobyły uznanie krytyków i przychylność widzów. Powstał festiwal, którego celem jest przybliżenie koszalińskiej widowni twórczość młodych reżyserów. Warunkiem uczestnictwa w festiwalu jest reżyserski dorobek nie więcej niż czterech premier na profesjonalnych scenach. Unikatowa formuła festiwalu jest promocją kultury oraz miasta Koszalin poprzez pokazywanie sztuk teatralnych dalekich od klasycznego repertuaru, propozycji awangardowych, wymagających, niepoprawnych politycznie i kontrowersyjnych. Konstruując program festiwalu chciano pokazywać jak najszersze spektrum twórczości młodych twórców pokazujący w sposób nowatorski pod względem formalnym, estetycznym ich spojrzenie na współczesność. Kolejne edycje festiwalu były współfinansowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, mecenasów kultury, Marszałka Województwa Zachodniopomorskiego i Prezydenta miasta Koszalina. Festiwalowi towarzyszyły również: warsztaty dla młodzieży w wieku 15-21 lat prowadzone przez aktorów BTD, będące zachętą do podjęcia edukacji aktorskiej w przyszłości; warsztaty dla nauczycieli prowadzących szkolne zajęcia teatralne na temat różnych technik aktorskich; pokazy amatorskich grup teatralnych na plenerowej scenie Bałtyckiego Teatru Dramatycznego; aktorskie czytania dla przedszkolaków promujące kulturę wśród najmłodszych; Dzień otwarty teatru podczas, którego widzowie mogli obejrzeć zaplecze i kulisy teatru; wystawa rzeźb promująca młodych artystów; konkurs na najciekawszą recenzję przeznaczony dla młodych miłośników teatru.

Koszalin jest miastem festiwalu dedykowanych młodym twórcom. Wraz z Koszalińskim Festiwalem Debiutów Filmowych Młodzi i Film Festiwal m-teatr wpisuje się tę formułę. Działania festiwalowe aktywizują od kilkunastu lat koszalińską społeczność promując kulturę w mieście oraz miasto w całej Polsce.

PODSUMOWANIE

Celem artykułu i pracy licencjackiej, która była inspiracją dla niniejszego artykułu była prezentacja Bałtyckiego Teatru Dramatycznego im. Juliusza Słowackiego w Koszalinie

¹⁸ <http://www.polska.e-teatr.pl/>, [dostęp:15.05.2012].

¹⁹ A. Makohonik, *Teatr ludzi żarliwych*, wyd. Bałtycki Teatr Dramatyczny im. Juliusza Słowackiego w latach 2004-2014. Koszalin 2014, s.51.

jako miejsca kreowania pozytywnych postaw wobec kultury wśród mieszkańców miasta Koszalina. Na podstawie analizy materiałów publicystycznych, literatury, materiałów wewnętrznych Teatru i porównań opracowano następujące wnioski: Bałtycki Teatr Dramatyczny im. Juliusza Słowackiego w Koszalinie, którego organizatorem jest Gmina-Miasto Koszalin jest samorządową instytucją kultury, wpisaną do Rejestru Instytucji Kultury; działając na terenie Miasta Koszalin, województwa zachodniopomorskiego, a także w całym kraju i za granicą dociera ze swoimi działaniami repertuarowymi do szerokiego i coraz większego grona odbiorców; podstawowym przedmiotem działania instytucji jest przygotowywanie i wystawianie utworów dramatycznych z narodowego i światowego repertuaru.

Działalność Teatru. wybiega daleko poza jego ustawowe obowiązki. Tworząc nowe obszary działań takie jak:

Festiwal Koszalińskie Konfrontacje Młodych „m-teatr” będący miejscem prezentacji spektakli teatralnych reżyserów młodego pokolenia wzbogaca kalendarz kulturalny Koszalina i zdobywa uznanie wśród mieszkańców i gości miasta oraz twórców teatralnych i krytyków z całej Polski pokazując dorobek teatralny innych ośrodków, będąc okazją do cennych porównań, wymiany doświadczeń i przeżyć artystycznych.

Działania warsztatowe organizowane przez Teatr pozwalają mieszkańcom naszego miasta na skorzystanie z dobrodziejstw rozwijania inwencji twórczej i kreatywności pod okiem doświadczonych fachowców. Uczestnicy zajęć stają się w ten sposób twórcami kultury co zmienia perspektywę jej postrzegania.

Działania wystawowe, scenograficzne i multimedialne zachęcają odbiorców do podejmowania własnych artystycznych twórczości.

Teatr jako miejsce spotkań widzów, twórców jest przestrzenią ścierania się różnych poglądów.

Istnieją dwa sposoby obcowania z kulturą. Oba niezwykle cenne dla rozwoju naszej wrażliwości, uważności na piękno, postrzegania. Pierwszy z nich to tworzenie - niesłusznie i zbyt często rezerwowane dla nielicznych zwanych artystami. Drugi to odbiór polegający na pozornej tylko bierności. Obie metody nie mogą istnieć bez siebie. Twórca, żeby zasługiwać na to miano musi być najpierw odbiorcą kultury. Dopiero odbiorca może zacząć próby kreacji. Koło się zamyka. Niezbędne jest dostarczenie wyobraźni materiału, który dzięki umiejętnościom, wysiłkowi i praktyce zostanie przekształcony w dzieło wyrażające i wywołujące emocje. Emocje towarzyszą nam w chwilach codziennych i wzniosłych i mają swoje odzwierciedlenia w postawach wobec kultury dzięki propozycjom Bałtyckiego Teatru im. Juliusza Słowackiego skierowanych do mieszkańców miasta Koszalin od 1953 roku do dziś.

Bibliografia:

Bywalec C., *Nowe zjawiska i tendencje w sferze konsumpcji* (w:) C. Bywalec, L. Rudnicki, Konsumpcja, Wyd. PWE, Warszawa 2002.

Dyczewski L., *Miejsce i funkcje wartości w kulturze*, [w:] *Kultura w kręgu wartości*, red. tamże, Wyd. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2001.

Gajda J., *Pedagogika kultury w zarysie*, Wyd. Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Kraków 2006.

Makohonik, A., *Teatr ludzi żarliwych, wyd. Bałtycki Teatr Dramatyczny im. Juliusza Słowackiego w latach 2004-2014*, Koszalin 2014.

Merton, R.K, Lazarsfeld P. *Friendship as a Social Process*. [w:] M. Berger, T. Abel, Ch. Page. *Freedom and Control in Modern Society*. Van Nostrand New York 1954.

Netografia:

<http://2011.latowteatrze.pl/web/turnus/13>, [dostęp: 01.05.2021].

http://btd.koszalin.ibip.pl/public/get_file_contents.php?id=227393, [dostęp: 01.05.2021].

<http://www.polska.e-teatr.pl/>, [dostęp: 15.05.2012].

<https://btd.koszalin.pl/2020/06/25/warsztaty-aktorskie/>, [dostęp: 01.05.2021].

<https://btd.koszalin.pl/2020/06/30/niech-cie-uslysza-warsztaty-online/>, [dostęp: 01.05.2021].

<https://ekoszalin.pl/artykul/3340-Teatr-Malucha-w-Koszalinie>, [dostęp: 01.05.2021].

<https://e-teatr.pl/koszalin-odwiedz-baltycki-teatr-dramatyczny-noca-a195195>, [dostęp: 11.04.2021].

<https://www.youtube.com/watch?v=DCWPEJV5NCU>, [dostęp: 01.05.2021].

<https://www.youtube.com/watch?v=LjvroJoBkvE>, [dostęp: 01.05.2021].

<https://www.youtube.com/watch?v=sDE7BG1CAF8>, [dostęp: 01.05.2021].

Koszalin. Rusza program „Teatr w szkole, szkoła w teatrze”, <https://e-teatr.pl/koszalin-rusza-program-teatr-w-szkole-szkola-w-teatrze-a228039>, [dostęp: 13.03.2012].

Miller W., *Teatr w szkole. Szkoła w teatrze*, <https://koszalininfo.pl/teatr-szkole-szkola-teatrze>, [dostęp: 13.03.2021].

TOMASZ MARSZAŁEK

Absolwent Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koszalinie

ORGANIZACJA I FUNKCJONOWANIE TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ DZIECI W MIEŚCIE KOSZALIN W LATACH 2004-2020 – WYBRANE ZAGADNIENIA¹

ORGANIZATION AND FUNCTIONING OF THE CHILDREN'S FRIENDS SOCIETY IN THE CITY OF KOSZALIN IN THE YEARS 2004-2020

Słowa kluczowe: Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, dziecko, wychowanie, pomoc.

Abstrakt: Prezentowany tekst został opracowany na podstawie wybranych fragmentów pracy licencjackiej, pod tym samym tytułem. Autor, absolwent kierunku pedagogika, specjalności pedagogika opiekuńczo-wychowawcza z resocjalizacją, w toku przygotowania pracy badawczej przedstawił historię i współczesność Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Polsce i w Koszalinie. Artykuł omawia charakter działalności instytucji, zasady jej funkcjonowania inicjatywy oraz pozytywny wpływ działań TPD na rzecz najmłodszych mieszkańców Koszalina.

Keywords: Society of Children's Friends, child, upbringing, help.

Abstract: The presented text was prepared on the basis of selected fragments of the BA thesis under the same title. The author, a graduate of pedagogy, specializing in care and educational pedagogy with resocialization, in the course of preparing the research work, presented the history and the present day of the Society of Friends of Children in Poland and Koszalin. The article discusses the nature of the institution's activities, the principles of its initiative and the positive impact of TPD activities for the youngest inhabitants of Koszalin.

WPROWADZENIE

W Towarzystwie Przyjaciół Dzieci idea ma znaczenie fundamentalne, ponieważ to ona zrzesza i zbliża wszystkich ludzi tam pracujących. Dorośli mają obowiązek opieki nad młodszymi, czyli dziećmi. Nie wszyscy jednak ten obowiązek wypełniają a niektórzy nawet świadomie go nie respektują lub wykazują bezradność. Właśnie z tego powodu sto lat temu powstało Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, później również chłopskie Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, żeby wreszcie zjednoczyć się w jedną organizację Towarzystwo Przyjaciół Dzieci. Jednak, aby to osiągnąć potrzebna była determinacja ludzi nauki, medycyny, nauczycieli, pisarzy jak również polityków.

Gdy w przedwojennych, a nawet nieco wcześniej, środowiskach intelektualnych, pedagogicznych, społecznych pojawiła się idea niesienia pomocy dzieciom, Polska od roku była niepodległa, lecz wciąż targana wewnętrznymi konfliktami politycznymi. Ledwie ruszyła działalność organizacji, której celem była zmiana systemu opieki i wychowania

¹ Artykuł powstał na podstawie wybranych fragmentów pracy licencjackiej, napisanej pod kierunkiem dr hab., prof. PWSZ Elżbiety Gawęł-Luty.

najmłodszych obywateli Rzeczypospolitej, nadeszła II wojna światowa która od pierwszej różniła się nie tylko zasięgiem, lecz także niespotykaną wcześniej skalą okrucieństwa. To właśnie w tym okresie najmłodszy cierpieli najbardziej. Po zakończeniu działań wojennych dla wcześniej wymienionych środowisk stało się jasne, że bez zaangażowania społecznego nie da się zmienić losu dzieci. Dzieci wojny, które urodziły się w latach trzydziestych XX wieku, podczas okupacji lub tuż po zakończeniu wojny, w większości potrzebowały pomocy, ponieważ były samotne, skrzywdzone, niedożywione. Dla ówczesnych przyszłość miała najmniejsze znaczenie, a przecież dzieci to właśnie przyszłość.

TPD pomagało, wspierało, tworzyło, karmiło, kształciło, dawało bliskość i dach nad głową, wychowywało, leczyło, uczyło dorosłych, jak postępować z dziećmi – dawało dobry przykład. W połowie XX wieku, kiedy wielkim wysiłkiem udało się zbudować struktury ogólnopolskie towarzystwa, przeżyło ono największy kryzys. ówczesna władza próbowała zlikwidować całą organizację. Pomimo zakazu administracyjnego, TPD działało nadal napędzane uporem ludzi, którzy nie rozumieli, dlaczego ci, którzy mają dbać o innych, troszczą się wyłącznie o siebie. Towarzystwo przetrwało kolejne lata, wzmocniło się. Transformacja ustrojowa, która przyszła w roku 1989 wywołała wstrząs we wszystkich organizacjach pozarządowych, ale działacze ponownie nie pozwolili zginąć idei. Zmiany ustrojowe uświadomiły nam siłę jedności i różnorodności bowiem właśnie ta siła skierowana naprzeciw problemom przechyla szalę w walce z niedolą dziecka.

Dziś z dumą możemy stwierdzić, że TPD jest najstarszą w Polsce i jedną z najstarszych w Europie organizacją zajmującą się dziećmi kompleksowo, kompletnie i kreatywnie. Jest również jednym z największych stowarzyszeń w kraju. Dlatego właśnie na TPD spoczywa wielka odpowiedzialność. Nie tylko za pielęgnowanie i propagowanie niezwykle bogatego dorobku towarzystwa, lecz również dbanie o „naszą przyszłość” w kolejnym stuleciu.

HISTORIA TPD W POLSCE

Towarzystwo należy do najstarszych organizacji społecznych w Polsce. Powstało w 1919 r. z inspiracji S. Sempołowskiej, znanej działaczki społecznej, pedagoga, publicystki i pisarki, która zaproponowała, aby PPS (Polska Partia Socjalistyczna) do programu swej działalności włączyła walkę o lepszy los dla dzieci robotniczych.

Zaborcy, w okresie niewoli, nie byli zainteresowani lub wręcz sprzeciwiali się wszelkiej samoorganizacji społeczeństwa polskiego, w tym także w sprawach dzieci, a zwłaszcza ich wychowania. Odzyskanie w 1918 r. niepodległości diametralnie zmieniło sytuację. Nastąpił czas szczególny. Bezmiar ludzkich potrzeb, w tym także dziecięcych, splótł się z wiarą i nadzieją na lepszą przyszłość, z entuzjazmem tworzenia, możliwością zrzeszania się oraz wolnego, społecznego działania. A więc w tych nowych, odmiennych warunkach doszło do powstania Towarzystwa.

Początkowo Towarzystwo działało jako Robotniczy Wydział Wychowania Dziecka i Opieki nad Nim przy Centralnym Komitecie Wykonawczym PPS, a od 1926 r. jako Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci (RTPD). Przewodniczącym naczelnych władz Towarzystwa w okresie międzywojennym – od powstania organizacji, do wybuchu drugiej wojny światowej – był Tomasz Arciszewski (działacz niepodległościowy, czołowy polityk PPS, poseł, premier rządu londyńskiego RP). On też był głównym organizatorem RTPD. W 1949 r. doszło do zjednoczenia RTPD z Chłopskim Towarzystwem Przyjaciół Dzieci (ChTPD), które zaczęło swą działalność w 1946 r. Jego przewodniczącym był popularny działacz ludowy Teodor Kaczyński. Od momentu zjednoczenia obu organizacji, Towarzystwo przybrało współczesną nazwę: Towarzystwo Przyjaciół Dzieci (TPD)².

W okresie narodzin Towarzystwa w krajobraz ówczesnej Polski wpisały się dzieci robotnicze wymagające ratunku i pomocy, dzieci powracające z zesłania, osierocone (m. in. po poległych uczestnikach walk o niepodległość), głodne, żebrzące, zagubione, bezdomne, nieślubne, pracujące w nieludzkich warunkach, pozbawione nauki szkolnej lub mające w niej niepowodzenia, opóźnione w rozwoju, sprawiające trudności wychowawcze, wykolejone, chore i kalekie; dzieci, którym groziło wszelkiego rodzaju cierpienie i ból, a nawet przedwczesna śmierć³. Na tych właśnie dzieciach skupiała się uwaga towarzystwa i jego głównym celem było niesienie dzieciom pomocy. Według pierwszego statutu, RTPD była to:

[...] organizacja rodziców i wychowawców dla ułatwienia, popierania i społecznego organizowania wychowania dzieci robotniczych, zgodnie z zasadami pedagogiki naukowej, opartej na psychologii dziecka, zapewniającego dzieciom robotniczym możliwość swobodnego rozwoju fizycznego, umysłowego i moralnego⁴.

Towarzystwo zakładało równocześnie, że cała działalność merytoryczna organizacji ma się opierać na podstawach naukowych, a wychowanie dzieci ma mieć świecki charakter. Dzieci miały być wychowywane na ludzi wrażliwych na krzywdę i niesprawiedliwość społeczną, uspołecznionych, tolerancyjnych, odważnych, zawsze gotowych stanąć w obronie słabszego i udzielenia mu pomocy, zaradnych, gospodarnych i pracowitych oraz miłujących swą ojczyznę⁵.

Działalność RTPD w okresie międzywojennym była uwarunkowana przede wszystkim potrzebami dzieci (głównie robotniczych), założeniami ideowymi PPS oraz inspiracją wypływającą z ówczesnie najnowocześniejszych osiągnięć medycyny (w tym higieny) oraz nowatorskich prądów nauk pedagogicznych. RTPD korzystało też

² Materiał archiwalny Komisji Historycznej TPD - <https://zg.tpd.org.pl/pl/nasza-historia-2/historia/919-dzialalno-towarzystwa-przyjacio-dzieci-rys-historyczny-2.html>, [dostęp: 27.12.2020].

³ Tamże.

⁴ Materiał archiwalny Komisji Historycznej TPD – Fragment pierwszego statutu RTPD

⁵ Tamże.

z dorobku innych organizacji społecznych, a przede wszystkim swych poprzedników – warszawskiego TPD (zał. 1880 r.) i krakowskiego TPD (zał. 1913 r.) – torujących drogę nowatorskiemu spojrzeniu na dziecko i jego wychowanie⁶.

W czasie wojny ogniwa Towarzystwa, na miarę swych możliwości, nadal działały. Pomagały dzieciom – ofiarom bezpośrednich działań wojennych (np. rannym, osieroconym, z rodzin, które utraciły mieszkania, znalazły się bez środków do życia). W czasie oblężenia Warszawy na Żoliborzu czynna była Poradnia. Przez całą dobę trwał dyżur jej lekarzy. Funkcjonowała kuchnia mleczna. RTPD, wraz z innymi, pomagało uciekinierom z okolic miasta, a nawet z ziem przyłączonych do Rzeszy. Ludzie, zgromadzeni w kinie „Tęcza” byli leczeni, żywieni, ubierani, uzyskiwali pomoc w poszukiwaniu pracy.

W czasie okupacji, po delegalizacji RTPD (1940 r.), jego członkowie nie zaprzestali działalności na rzecz dzieci. Prowadzili ją sami, z własnej inicjatywy i na własną odpowiedzialność lub w ramach instytucji opieki i pomocy społecznej, które przez władze okupacyjne zostały zalegalizowane (np. Rada Główna Opiekuńcza). Nadal więc pomagali dzieciom zagubionym, osieroconym, żyjącym w nędzy, brali udział w dożywianiu dzieci, opieki i wychowania małych dzieci oraz w rozwoju wychowania pozaszkolnego. Uczestniczyli w tajnym nauczaniu, ratowaniu dzieci żydowskich i Zamojszczyzny, pomagali dzieciom rodziców z ruchu oporu, a nawet prowadzili dla rodziców doradztwo w zakresie zdrowia i wychowywania dzieci⁷.

Warto przypomnieć, że w Polsce, tuż po wojnie, było ponad milion sierot i pólsierot, pomocy lekarskiej potrzebowała większość dzieci, dożywiania 2 400 000 dzieci, a 360 tys. dzieci wymagało niezwłocznego umieszczenia w placówkach opieki całkowitej. W pierwszych latach po wojnie działały dwie organizacje społeczne o podobnym charakterze. RTPD – reaktywowane w 1944 r. w Lublinie, gdy na ziemiach polskich trwała jeszcze wojna (działające głównie w miastach) oraz Chłopskie Towarzystwo Przyjaciół (ChTPD) – działające na wsi. Tragiczna sytuacja dzieci i przemiany ustrojowe po drugiej wojnie światowej w Polsce miały zasadniczy wpływ na działalność zarówno RTPD, jak też i ChTPD⁸.

TPD W LATACH 1949-1956

Powołanie do życia TPD – w wyniku zjednoczenia RTPD z ChTPD – odbyło się w momencie wyjątkowo niekorzystnym dla organizacji społecznych. Władze państwowe w tym okresie przystąpiły do ograniczania i przejmowania działalności opiekuńczo wychowawczej przez nie prowadzonej – w tym także TPD. Towarzystwo, zgodnie z wymogami władz, zaczęło sukcesywnie przekazywać odpowiednim jednostkom służby

⁶ Tamże.

⁷ Materiał archiwalny Komisji Historycznej TPD - <https://zg.tpd.org.pl/pl/nasza-historia-2/historia/919-dzialalno-towarzystwa-przyjacio-dzieci-rys-historyczny-2.html>, [dostęp: 27.12.2020].

⁸ Tamże.

zdrowia i oświaty prowadzone dotychczas placówki (np. żłobki, przedszkola, prewentoria, domy dziecka). Od 1949 r. Towarzystwo zaczęło koncentrować się na organizacji i prowadzeniu szkół świeckich (podstawowych i średnich) oraz powiązanych z nimi przedszkoli i domów dziecka. TPD – podobnie jak RTPD w okresie międzywojennym – było orędownikiem laickiego wychowania dzieci i młodzieży. Władze, zainteresowane upowszechnianiem świeckiego wychowania, nie ograniczały działalności Towarzystwa w tej dziedzinie, a nawet celowo ją wspierały⁹.

Szkoły Towarzystwa – zwłaszcza w latach 1945 do 1952 – organizowane były dla dzieci, których rodzice wyrażali zgodę, aby ich dzieci wychowywane były w duchu świeckim. Od 1952 do 1956 r., następował dalszy przyrost liczbowy tych szkół, ale organizowanych już prawie wyłącznie w trybie administracyjnym – przede wszystkim przez władze oświatowe, a rola TPD ograniczała się w zasadzie do ich firmowania i wspierania (w 1956 r. działało 573 szkół TPD, do których uczęszczało 330 364 uczniów). Szkoły TPD realizowały taki sam program nauczania jak szkoły państwowe (poza nauką religii), miały też te same co one uprawnienia. Nadzorowały je władze oświatowe. One również zapewniały środki na ich prowadzenie i wyposażenie. W szkołach TPD dzieci korzystały z szerszego zakresu zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych niż w placówkach państwowych, aktywniejsze w nich też były komitety rodzicielskie i organizacje młodzieżowe, a także ściślejsza była współpraca personelu pedagogicznego szkoły z rodzicami w sprawach związanych z nauką dzieci i ich wychowaniem.

Poza tym Towarzystwo prowadziło także placówki wychowania pozaszkolnego, jak np.: świetlice (szkolne, międzyszkolne, dworcowe i wiejskie), czytelnie, kolonie i inne formy wakacyjnego wypoczynku (półkolonie, obozy, dziecińce). Organizowało także imprezy dla dzieci – przede wszystkim noworoczne i ogniska niedzielne¹⁰. W 1952 r. – pomimo sprzeciwu działaczy i pracowników – zapadła decyzja ówczesnych władz o rozwiązaniu Towarzystwa. Nie pomogły argumenty wskazujące, że decyzja ta jest niesłuszna i społecznie szkodliwa. W roku następnym Towarzystwo przekazało wszystkie dotychczas prowadzone placówki dziecięce. Jednak, mimo wszystko, Towarzystwo kontynuowało swą działalność, ale już w b. ograniczonym zakresie¹¹.

TPD W LATACH 1957-1989

W drugiej połowie lat 50 na fali „odwilży”, pod naciskiem działaczy TPD, ówczesne władze polityczne i państwowe wyraziły zgodę na wznowienie działalności Towarzystwa. W dniu 26 maja 1957 r. odbył się w Warszawie (w PKiN) I Krajowy Zjazd Odrodzonego TPD. Na prezesa ZG Odrodzonego Towarzystwa wybrano Stanisława Tułodzieckiego

9 Materiał archiwalny Komisji Historycznej TPD.

10 Tamże.

11 Materiał archiwalny Komisji Historycznej TPD – <https://zg.tpd.org.pl/pl/nasza-historia-2/historia/919-dzialalno-towarzystwa-przyjacio-dzieci-rys-historyczny-2.html>, [dostęp: 27.12.2020].

(działacza RTPD i TPD). Na Zjeździe tym działalność stowarzyszenia oparto na nowych podstawach, m.in. postanowiono: koło uczynić podstawowym, oddolnym ogniwem TPD – działającym m.in. w środowisku zamieszkania, w placówkach oświaty i służby zdrowia oraz w zakładach pracy; maksymalnie usamodzielnąć wszystkie ogniwą Towarzystwa; organizować ruch społeczny dla rozwoju różnorodnej działalności opiekuńczo - wychowawczej; wycofać się z programowej działalności na rzecz świeckiego wychowywania dzieci. Postanowienia te sprzyjały rozwojowi masowego, społecznego ruchu TPD, zrzeszającego ludzi różnych zawodów, o odmiennych orientacjach politycznych i światopoglądach, których łączył wspólny, ważny cel – dobro dziecka.

Konsekwentna realizacja tych postanowień, dotychczasowa, konkretna i twórcza działalność na rzecz dzieci gorszych szans (np. z rodzin biednych, niewydolnych, dzieci osieroconych, niepełnosprawnych i przewlekle chorych), owocne współdziałanie ze wszystkimi zainteresowanymi opieką i wychowaniem dzieci, uwiarygodniają Towarzystwo w okresie transformacji ustrojowej. Dostosowywanie działalności TPD do zmieniających się warunków wciąż trwa. Wszystko wskazuje na to, że zakończy się powodzeniem.

W 1989 r. Towarzystwo posiadało już 1,5 mln członków zrzeszonych w ponad 22 tys. kół. W latach następnych, na skutek niekorzystnych zjawisk towarzyszących transformacji ustrojowej i usamodzielnieniu się wielu ogniw, zmalała liczba członków i jednostek organizacyjnych TPD¹².

TPD W LATACH 1990-1999

Lata 90 XX wieku były dla TPD największym sprawdzianem od czasu próby całkowitej likwidacji organizacji pod koniec lat 50. Pod tym względem najgorszy był rok 1992. Nastąpił spadek liczby członków i kół, ale także inicjatyw ilości placówek. Było to związane likwidacją wielu zakładów przemysłowych jak również placówek oświatowych oraz przeprowadzona przez zarząd główny towarzystwa weryfikacja aktywności ogniw. koła nie wykazujące się działalnością, które wciąż figurowały w ewidencji, zostały z niej wykreślone.

Po roku 1994 tendencję spadkową dotyczącą ilości placówek udało się zatrzymać. jednocześnie związana z ograniczeniem ilości placówek, zmniejszyła się liczba pracowników towarzystwa. Według danych z Zarządu Głównego liczba kół zmniejszyła się o połowę – z 12 700 do 6700. Podobnie liczba członków zmniejszyła się z 902 000 do 470 000¹³.

W roku 1992 w stosunku do roku 1989, realne dochody polskich gospodarstw domowych obniżyły się średnio o 30%. zwiększyła się skala ubóstwa rozumianego wprost¹⁴. Dwa lata później liczba dzieci dotkniętych ubóstwem sięgnęła miliona.

¹² Materiał archiwalny Komisji Historycznej TPD – <https://zg.tpd.org.pl/pl/nasza-historia-2/historia/919-dzialalno-towarzystwa-przyjacio-dzieci-rys-historyczny-2.html> [dostęp: 27.12.2020].

¹³ P. Pawłowski, *Ambasadorzy Dzieci, TPD*, Warszawa 2019, s. 44.

¹⁴ Tamże, s. 60.

4,7 milionów najmłodszych żyło w sferze dochodów niskich, określanych mianem minimum socjalnego. W grudniu 1994 roku stopa bezrobocia wynosiła niemal 17%, podczas, gdy 4 lata wcześniej – zaledwie 0,3%¹⁵. Dopiero w 1998 roku nastąpił spadek bezrobocia do 10%. W ocenie działaczy TPD co trzecie dziecko przychodziło do szkoły niedożywione. kolejne lata przyniosły stopniową poprawę sytuacji gospodarczej kraju, jednak nie znalazło to odzwierciedlenia w poprawie warunków życia polskich rodzin, zwłaszcza tych z dziećmi. Ze współczesnych danych GUS wynika, że w 1996 roku co piąte dziecko w wieku 14 lat żyło w ubóstwie¹⁶. postulaty różnych środowisk w tym TPD, przekonały ówczesne władze do opracowania raportu o sytuacji Polskich Rodzin (1997) i rozpoczęcia prac nad programem polityki prorodzinnej¹⁷. Rok 1997 przyniósł największa powódź ubiegłego stulecia. TPD stanęło na wysokości zadania. oddziały z południa kraju na bieżąco pomagały potrzebującym, natomiast regiony wolne od powodzi organizowały transporty z żywnością długoterminową, odzieżą, lekarstwami. W trzech funkcjonujących wówczas Domach Wczasów Dziecięcych – Soli koło Żywca, Jastrzębiej Górze i Głazie – zorganizowano 3-tygodniowe turnusy wypoczynkowe dla ponad 2500 najmłodszych ofiar powodzi¹⁸.

W 1998 roku powstała inicjatywa wewnętrzna stowarzyszenia – Fundusz Towarzystwa Przyjaciół Dzieci. Jego celem było ułatwienie ogniwom realizację zadań statutowych. Był to fundusz oszczędnościowo-pożyczkowy, stworzony z wkładów członkowskich i przeznaczony do udzielania pożyczek. Miał też drugą funkcję – rezerwy finansowej powstającej z odsetek od środków zgromadzonych na rachunku funduszu. Na dwa lata przed końcem dekady TPD funkcjonowało w oparciu o 4000 kół przyjaciół dzieci. Najwięcej było ogniw specjalistycznych, które działały przy szkołach i placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Ponadto koła istniały przy przedszkolach, ośrodkach służby zdrowia i zakładach pracy, a w środowisku dużą aktywnością odznaczały się koła młodzieżowe.

Poza kołami i komitetami pomagającymi dzieciom w potrzebach zdrowotnych TPD wspierało również: samodzielny Polski Komitet Korczakowski, popularyzujący postać i dorobek Janusza Korczaka oraz wprowadzający w życie idee korczakowskie, a także Komitet Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego „Stop! Dziecko na drodze”, który zajmował się ochroną najmłodszych przed wypadkami komunikacyjnymi i kształceniem w zakresie bezpieczeństwa ruchu drogowego¹⁹.

¹⁵ GUS – dane statystyczne – <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/bezrobocie-rejestrowane/stopa-bezrobocia-rejestrowanego-w-latach-1990-2020,4,1.html>, [dostęp: 27.12.2020].

¹⁶ GUS – Departament Badań Społecznych – Materiał na konferencję prasową w dniu 25 listopada 2009.

¹⁷ P. Pawłowski, dz. cyt., s. 61.

¹⁸ Tamże., s. 64.

¹⁹ Tamże., s. 67.

Pod koniec roku 1998 rząd wprowadzał w życie pakiet czterech reform w tym największej – reformy administracyjnej kraju. to właśnie reforma administracyjna wzbudzała w TPD największą obaw. działacze przewidywali, że po wejściu w życie reformy w obszarze Spraw Społecznych mogą wystąpić poważne utrudnienia. wskazywali, że dla dobra TPD należy jak najszybciej dopasować się do nowych struktur administracyjnych. W połowie 1999 roku odbył się 13 Krajowy Zjazd delegatów TPD. spotkanie wyznaczyło kierunki działania TPD na lata 1999-2003. Na spotkaniu przyjęto nowy statut, którego celem była jeszcze większa demokratyzacja stowarzyszenia co wyrażać się miało w większej podmiotowości ogniw TPD. Nowe zapisy statutowe przewidywały, że nawet koło TPD, czyli najmniejsza komórka organizacji, może uzyskać osobowość prawną i prowadzić działalność całkowicie według własnych planów i możliwości. To samo dotyczyło oddziałów gminnych, miejskich, dzielnicowych i okręgowych. Będą mogły one uzyskać osobowość prawną, zaś 16 nowych oddziałów wojewódzkich nabywa ją z mocy samego statutu. Cele przyszłej działalności TPD nie uległy zmianie, co zostało odnotowane w uchwale zjazdowej²⁰.

Nowe obszary aktywności otworzyły się przed towarzystwem po wejściu Polski do Unii Europejskiej (w 2004 roku). Dzięki wsparciu środkami z unijnych programów pomocowych można było zrealizować wiele ciekawych i społecznie uzasadnionych projektów. W 2007 roku, wspólnie z zachodniopomorskim oddziałem regionalnym TPD w Szczecinie, uruchomiono ponad 30 punktów przedszkolnych zlokalizowanych w świetlicach wiejskich, salach katechetycznych, a także zdarzało się i tak w miejscowych świątyniach, ponieważ w miejscowościach wiejskich nie było innych miejsc. Specjalistyczną opiekę zapewniono blisko 500 dzieciom. Pomocna okazała się duża przychylność władz lokalnych, sanepidu i straży pożarnej²¹. W nowe dziesięciolecie 2000-2010 organizacja weszła z ogromnym potencjałem i rosnącymi możliwościami.

TPD I UNIA EUROPEJSKA

Zdecydowana większość sektora NGO zalicza się do euroentuzjastów, uważają oni, że fundusze europejskie są bardzo pomocne w rozwoju polskich organizacji pozarządowych. Z badań przeprowadzonych w roku 2018 wynika do 85% liderów polskich organizacji pozarządowych jest otwartych na doświadczenia i kontakty z organizacjami oraz organami Unii Europejskiej. Przedstawiciele NGO są również pozytywnie nastawieni odnośnie funduszy unijnych. 90% z nich uważa, że dotacje z UE przynoszą więcej korzyści niż szkody. Natomiast 60% ankietowanych jest entuzjastycznie nastawiona na możliwość zdobycia środków finansowych z Unii Europejskiej.

W kolejnej edycji badań z roku 2018, 60% ankietowanych liderów organizacji pozarządowych deklaruowało chęć złożenia w niedalekiej przyszłości wniosku o środki unijne. Lec

²⁰ Tamże., s. 71.

²¹ Materiały archiwalne TPD („Świat Dziecka”, Nr 6).

jednocześnie tylko 37% biorących udział w badaniu aplikowało o przyznanie funduszy z UE. Dla TPD środki z programów unijnych są motorem napędowym. Poszczególne oddziały lokalne corocznie składają wnioski o dofinansowania projektów realizowanych w Towarzystwie Przyjaciół Dzieci. Środki pozyskiwane z Unii Europejskiej, inwestowane w rozwój organizacji są dowodem na to, że pomimo 100 lat istnienia TPD nie poddało się stagnacji. Jak podaje NGO.pl: „Udział organizacji mających doświadczenie z funduszami europejskimi raczej nie będzie w przyszłości rosnać. W obecnym okresie programowania (2015-2020) mniej stowarzyszeń i fundacji ma szansę ubiegać się o środki UE, niż miało to miejsce w latach 2007-2014”. Sytuacji nie poprawi fakt, że z powodu ogólnoświatowej pandemii Covid-19 po zakończeniu okresu programowania na lata 2015-2020, nie wznowiono kolejnych przetargów na rok 2021 i w obecnej sytuacji zapowiada się, że w 2022 roku kolejny okres programowania również nie zostanie rozpoczęty, gdyż środki na te cele w całości zostały przekierowane na walkę z pandemią.

Towarzystwo Przyjaciół Dzieci już wielu lat realizuje projekty w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego, poprawiając tym samym jakość życia dzieci oraz całych rodzin. Jak podaje zachodniopomorski urząd marszałkowski: RPO WP 2014-2020 jest finansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) i Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS). Alokacja środków UE na Program wynosi łącznie 1,86 mld EUR, w tym 1,34 mld EUR z EFRR i 524,6 mln EUR z EFS. Wartość środków unijnych w RPO WP 2014-2020 jest o 926,4 mln EUR wyższa od Programu na lata 2007-2013, co czyni go największym w historii województwa pomorskiego programem inwestycyjnym, będącym w dyspozycji władz regionalnych²².

METODOLOGIA BADAŃ

W pracy licencjackiej będącej materiałem źródłowym dla niniejszego artykułu przedmiotem badań została pozarządowa organizacja pożytku publicznego Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, a dokładnie jego oddział okręgowy w Koszalinie. Celem teoretycznym badań było: przedstawienie zasad funkcjonowania Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Koszalinie; analiza zmian zachodzących w strukturze i organizacji Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Koszalinie; opis infrastruktury Towarzystwa Przyjaciół Dzieci okręg Koszalin na przestrzeni lat jego działalności w Koszalinie. Cel poznawczy związany był z analizą literatury obejmującej funkcjonowanie organizacji pożytku publicznego. Celem praktycznym było przeprowadzenie badań empirycznych.

Głównym problemem badawczym pracy stanowiło pytanie: Jaka jest organizacja i zakres funkcjonowania Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Mieście Koszalin? W postępowaniu badawczym zastosowano monografią pedagogiczną. Zastosowano techniki

²² Regionalny Program Operacyjny Województwa Zachodniopomorskiego 2014-2020, <http://www.rpo.wzp.pl/>, [dostęp: 04.03.2021].

analizy treści oraz analizy dokumentów. Badania zostały przeprowadzone w okresie luty 2019 r.-marzec 2020 r. na terenie miasta Koszalin. Ze względu na panującą pandemię Covid-19 część placówek została zamknięta i dostęp do materiałów archiwalnych był utrudniony.

GENEZA POWSTANIA TPD ODDZIAŁ OKRĘGOWY KOSZALIN

W roku 1999, w wyniku reformy administracyjnej, zlikwidowano województwo koszalińskie. Koszalin, wraz z zachodnią częścią byłego województwa, znalazł się w województwie zachodniopomorskim. Koszaliński oddział TPD w naturalny sposób przypisany został do oddziału szczecińskiego. Na nowo trzeba było tworzyć struktury i ustalać zasady działania²³. Historia powstania Koszalińskiego Oddziału Okręgowego została dokładnie opisana przez Henryka Zabrockiego na łamach Czasopisma Świat Dziecka wydawanego przez Koszalińskie TPD.

Ś.O.W. Grono

„Grono” jest najstarszym Środowiskowym Ogniskiem Wychowawczym TPD w Koszalinie. Placówka powstała w 1992 roku. Jak podaje jeden z artykułów na łamach Świata Dziecka (n r.4): „W 1992 roku, w wyniku inicjatywy i wsparcia finansowego ówczesnego przewodniczącego Krajowego Komitetu Resocjalizującego, Wiesława Kołaka, utworzone zostały pierwsze środowiskowe ogniska wychowawcze, w Koszalinie przy ulicy Piłsudskiego - dzisiejsze Grono”²⁴.

Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy TPD

Dnia 8 marca 2000 roku Zarząd Oddziału Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Koszalinie zarejestrował w Starostwie Powiatowym Koszalin Ośrodek Adopcyjno-Opiekuńczy TPD.

Ośrodek realizował zadania zgodnie z zapisem Ustawy o Pomocy Społecznej w formie dofinansowania zadania publicznego poprzez Starostwo Powiatowe w Koszalinie. W roku 2009 przeznaczona na ten cel dotacja jest znacząco zmniejszona i w związku z tym TPD nie przystąpiło do konkursu w obawie przed groźbą niewykonania w pełni zadania przy tak małej dotacji. W roku 2009 Ośrodek w Koszalinie prowadzony będzie ze środków własnych.

Rodzinny Ośrodek Mediacyjno-Terapeutyczny TPD

Od 1994 roku przy Zarządzie Wojewódzkim obecnie Oddziale Okręgowym TPD działa Zespół do spraw profilaktyki uzależnień, resocjalizacji i pomocy ofiarom przemocy. Zespół oferuje następujące usługi: terapia rodzinna – małżeńska; doradztwo

²³ H. Zabrocki, *Nowe formy wychowania*”, „Świat Dziecka” Nr 8/2016, s.8.

²⁴ Materiały archiwalne Towarzystwa Przyjaciół Dzieci.

rodzinne; psychologiczne; pedagogiczne; prawne; socjalne; prowadzenie grup wsparcia dla kobiet; interwencja kryzysowa – mediacje; psychoedukacja przez media; prowadzenie szkoleń wolontariuszy w zakresie realizowanych zadań realizowanych przez Zespół. Po wspomnianą nazwą Zespół pracował do końca sierpnia 2000 roku. Wychodząc naprzeciw zapotrzebowaniu od września 2000 roku Zespół zmienił nazwę na Rodzinny Ośrodek Mediacyjno – Terapeutyczny Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Koszalinie poszerzając jednocześnie zakres swojej działalności i udzielanej pomocy. W ramach ROM-T TPD prowadził działalność Rzecznik Praw Dziecka. Działalność ROM-T TPD finansowana była ze środków finansowych pozyskanych ze Starostwa Powiatowego w Koszalinie. Niestety od 2009 TPD nie mogło pozyskać środków finansowych na tego typu działalność i tym samym praca ROMT-u została zawieszona.

Podstawą prawną funkcjonowania TPD Oddział okręgowy Koszalin jest Obwieszczenie Prezesa Rady Ministrów w sprawie ogłoszenia statutu stowarzyszenia wyższej użyteczności „Towarzystwa Przyjaciół Dzieci” i zawarty w nim statut towarzystwa.

ANALIZA BAZY LOKALOWEJ TPD W MIEŚCIE KOSZALIN

Towarzystwo Przyjaciół Dzieci nie posiada na własność żadnych nieruchomości. Wszystkie placówki prowadzone przez TPD na terenie miasta Koszalin są dzierżawione na zasadzie umów długoterminowych. Sytuacja lokalowa Towarzystwa nie jest więc idealna, jednakże jest stabilna i placówki TPD z przyczyn niezależnych nigdy nie musiały być relokowane. W 2020 roku Towarzystwo Przyjaciół Dzieci na terenie miasta Koszalin prowadziło następujące placówki: Niepubliczne Przedszkole TPD „Przyjaciel Dziecka I” ul. Dąbka 3a/2 75-348 Koszalin; Niepubliczne Przedszkole TPD „Przyjaciel Dziecka II” ul. Tatarkiewicza 2B 75-351 Koszalin; Niepubliczne Przedszkole TPD „Przyjaciel Dziecka III” ul. Hołdu Pruskiego 8A/26 75-607 Koszalin; Środowiskowe Ognisko Wychowawcze «GRONO» T.P.D. ul. M. J. Piłsudskiego 11-15 75-501 Koszalin; Środowiskowe Ognisko Wychowawcze „Horyzont” ul. Bałtycka 2A 75-331 Koszalin; Środowiskowe Ognisko Wychowawcze „Zacisze” ul. Ruszczycy 14 75-900 Koszalin; Środowiskowe Ognisko Wychowawcze „Północ” ul. Wańkowicza 82 A 75-446 Koszalin; Środowiskowe Ognisko Wychowawcze „Przystań” ul. Dworcowa 2 75-950 Koszalin.

PODSUMOWANIE

Specjaliści zatrudnieni w Towarzystwie Przyjaciół Dzieci Oddział Okręgowy Koszalin pracują na najwyższych obrotach a efekty ich pracy są widoczne gołym okiem w postaci uśmiechów na twarzach dzieci przebywających w Środowiskowych Ogniskach Wychowawczych czy też Przedszkolach prowadzonych przez TPD na terenie miasta Koszalin. Jednak na ich drodze stoi wiele przeszkód, których nawet najlepsi specjaliści nie są w stanie pokonać. Największym problemem jest brak środków finansowych.

Sytuację skomplikowała dodatkowo pandemia wirusa SARS-Cov-2. Środki do tej pory przeznaczone na program RPO zostały zawieszono lub w całości przeniesione na walkę z pandemią. W wyniku tego zakończony program rozwoju regionalnego na lata 2014-2020 nie został uruchomiony ponownie. W roku 2021 nie odbyły się przetargi na realizację projektów w województwie zachodniopomorski. Nie wiadomo też czy program zostanie uruchomiony w roku 2022. Środki uzyskiwane z Urzędu Miasta Koszalin nie pokrywają kosztów funkcjonowania Towarzystwa Przyjaciół Dzieci Oddział Okręgowy Koszalin. Pieniądzo uzyskane z 1% Podatku to również kropla w morzu potrzeb. Przeniesione środki z RPO nie trafiły do TPD, które przez niemalże cały okres trwania pandemii było otwarte i działało z zachowaniem rygorystycznych standardów sanitarnych. Wsparcie w postaci środków sanitarnych trafiło do szkół, które były zamknięte w tym okresie.

Tylko dzięki pomocy sponsorów i ludzi o wielkich sercach TPD mogło kontynuować swoją pracę z zachowaniem najwyższych standardów bezpieczeństwa. Środki uzyskane z darowizn pozwoliły przetrwać najtrudniejsze chwile. Tam, gdzie zawiodło państwo i samorząd lokalny, pomogli ludzie dobrej woli. Kolejne lata pokażą jak silną wolę mają ludzie pracujący w Towarzystwie z ponad 100-letnią historią.

Bibliografia:

GUS – Departament Badań Społecznych – Materiał na konferencję prasową w dniu 25 listopada 2009.

Materiały archiwalne Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Koszalinie.

Pawłowski, P. *Ambasadorzy Dzieci, TPD*, Warszawa 2019, s. 44.

Zabrocki, H. *Nowe formy wychowania*”, „Świat Dziecka” Nr 8/2016, s.8.

Netografia:

GUS – dane statystyczne – <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/bezrobocie-rejestrowane/stopa-bezrobocia-rejestrowanego-w-latach-1990-2020,4,1.html>, [dostęp: 27.12.2020].

Materiał archiwalny Komisji Historycznej TPD – <https://zg.tpd.org.pl/pl/nasza-historia-2/historia/919-dzialalno-towarzystwa-przyjacio-dzieci-rys-historyczny-2.html>, [dostęp: 27.12.2020].

Regionalny Program Operacyjny Województwa Zachodniopomorskiego 2014-2020, <http://www.rpo.wzp.pl/>, [dostęp: 04.03.2021].

KATARZYNA WESOŁOWSKA

Absolwentka Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koszalinie

RODZINA ZASTĘPCZA JAKO MIEJSCE WYCHOWYWANIA DZIECKA

A FOSTER FAMILY AS A PLACE FOR RAISING A CHILD

Słowa kluczowe: rodzina zastępcza, cele i funkcje opieki zastępczej, pandemią koronawirusa SARS-Cov-2.

Abstrakt: Prezentowany tekst został opracowany na podstawie wybranych fragmentów pracy licencjackiej, pod tym samym tytułem. Autorka, absolwentka kierunku pedagogika, specjalności pedagogika opiekuńczo-wychowawcza z resocjalizacją, prezentuje wyniki badań własnych, przeprowadzonych wśród jedenastu rodzin zastępczych zamieszkujących teren Koszalina i okolic. Autorka w toku postępowania badawczego przedstawiła podstawy prawne systemu pieczy zastępczej, zarówno rodzinnej jak i instytucjonalnej. Czytelnik może zapoznać się również z celami i funkcjami opieki zastępczej w Polsce oraz przyczynami przebywania dzieci pod opieką rodzin zastępczych. Autorka zwróciła też uwagę na sytuację rodzin zastępczych w kraju spowodowanej pandemią koronawirusa SARS-Cov-2.

Keywords: foster family, goals and functions of foster care, SARS-Cov-2 coronavirus pandemic.

Abstract: The presented text was prepared on the basis of selected fragments of the BA thesis under the same title. The author, a graduate of pedagogy, specializing in care and educational pedagogy with resocialization, presents the results of her own research, conducted among eleven foster families living in Koszalin and the surrounding area. In the course of the research, the author presented the legal basis of the foster care system, both family and institutional. The reader can also learn about the goals and functions of foster care in Poland and the reasons for the stay of children in foster care. The author also drew attention to the situation of foster families in the country caused by the SARS-Cov-2 coronavirus pandemic.

WSTĘP

Rodzina stanowi miejsce socjalizacji pierwotnej człowieka, w niej każda jednostka wprowadzana jest w życie społeczne. Człowiek doświadcza tego procesu już od pierwszych miesięcy życia, kiedy tylko jego rozwój pozwala na świadome nawiązanie kontaktu z drugą osobą. Socjalizacja pierwotna jest procesem stanowiącym fundament całego życia jednostki. Kształtuje ona wzorce, które mogą być zarówno pozytywnie jak i negatywnie odbierane przez środowisko zewnętrzne kierujące się normami społecznymi. Regulowanie postaw nabytych w czasie socjalizacji pierwotnej możliwe jest poprzez socjalizację wtórną, która w przeciwieństwie do tej pierwszej zachodzi poza środowiskiem domowym jednostki. Proces wprowadzania jednostek do życia społecznego odbywa się nie tylko w rodzinach naturalnych, ale również rodzinach zastępczych. Autorka w toku postępowania badawczego przedstawiła teoretyczne podstawy prawne systemu pieczy

zastępczej, podział opieki zastępczej w Polsce, zarówno rodzinnej jak i instytucjonalnej. Czytelnik może zapoznać się również z celami i funkcjami opieki zastępczej w Polsce oraz przyczynami przebywania dzieci pod opieką rodzin zastępczych. Autorka zwróciła także uwagę na sytuację w kraju spowodowanej pandemią koronawirusa SARS-Cov-2 oraz przedstawiła problemy na jakie napotykają rodziny zastępcze w nowej rzeczywistości. Podsumowaniem artykułu jest prezentacja wyników badań własnych, przeprowadzonych wśród jedenastu rodzin zastępczych zamieszkujących teren Koszalina i okolic.

OPIEKA ZASTĘPCZA W POLSCE

Rodzina jako fundament naturalnego rozwoju i dobra dziecka jest objęta całkowitą ochroną państwa, zapewniającym wszelkie dostępne środki by w jak najlepszym zakresie wypełniała swoje cele i funkcje. Główne źródło wiedzy kwestii prawnych systemu pieczy zastępczej w Polsce stanowi ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2018 r., poz. 998, z późn. zm.) określającą funkcjonowanie zarówno rodzinnego systemu opieki jak i instytucjonalnego. Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. System opieki zastępczej w Polsce ściśle ukierunkowany jest na prawidłowy rozwój dziecka nie tylko z zakresie zdrowia fizycznego, ale także psychicznego i emocjonalnego. Integralna praca wszystkich instytucji opieki zastępczej w Polsce, oparta na systemie prawnym koncentrującym się na dobru rodziny i dziecka pozwala na niesienie pomocy w szerokim zakresie.

Konsekwencją ściśle określonych przepisów prawnych dotyczących pieczy zastępczej jest szybkie i skuteczne niesienie pomocy potrzebującym podopiecznym. Należy wyraźnie pokreślić, iż system pieczy zastępczej stanowi opieka tymczasowa, wychowankowie przebywają w niej do momentu ustabilizowania ich sytuacji prawnej takich jak odzyskanie praw rodzicielskich przez naturalnych rodziców, do momentu przysposobienia dziecka do adopcji lub do chwili do usamodzielnienia po przebyciu odpowiedniego programu przysposabiającego.

Pieczka zastępcza jest sprawowana w formie: rodzinnej i instytucjonalnej¹. Formami rodzinnej pieczy zastępczej są: rodzina zastępcza: spokrewniona, niezawodowa, zawodowa, w tym zawodowa pełniąca funkcję pogotowia rodzinnego i zawodowa specjalistyczna; rodzinny dom dziecka².

Każda z form różni się typem i charakterem sprawowanej opieki, podopieczni trafiają do określonej placówki za orzeczeniem sądu za wyjątkiem pogotowia rodzinnego, gdyż dzieci trafiają tam zarówno na podstawie orzeczenia sądu, jak i w sytuacjach doprowadzenia przez organ ścigania oraz na wniosek rodziców lub dziecka. W tych okolicznościach do obowiązków opiekunów pogotowia rodzinnego należy niezwłoczne poinformowanie sądu, starosty oraz ośrodka pomocy społecznej o przejęciu opieki nad dzieckiem.

¹ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz. U. 2011 Nr 149 poz. 887, rozdział 1, art.34.

² Tamże, art. 39.

PODZIAŁ SYSTEMU OPIEKI W POLSCE

Dla pełnego zrozumienia systemu opieki, należy cofnąć się do połowy XX wieku, którego reformy stanowią fundament opieki jaką znamy dziś. Pedagogika opiekuńcza jako nauka ściśle określa okresy opieki nad dzieckiem po II wojnie światowej. Mimo, iż system opieki w przedwojennej Polsce rozwijał się, a przedstawiciele wielu dziedzin pedagogik kształcili siebie i innych na temat możliwości reform opieki nad człowiekiem w każdej grupie wiekowej, zniszczenia jakie dokonały się na terenie ówczesnej Rzeczypospolitej Polskiej zrujnowały szanse na ich realizację. Władza, pedagodzy jak i wszelka ludność dopiero po 1945 roku miała możliwość na ponowne kreowanie systemu szkolnictwa i opieki w kraju.

Pedagogika opiekuńcza wyróżnia poszczególne okresy opieki nad dzieckiem w Polsce po II wojnie światowej oraz reformy tworzące podział opieki jaki znamy dziś. Jako pierwszy nastąpił okres ratownictwa (1945-1949 r.) oparty na stworzeniu komisji do walki ze skutkami wyniszczenia biologicznego narodu oraz rozszerzenia działalności RTPD, ChTPD, PCK, Caritas. Okres ten służył organizowaniu żywienia, odzieży, miejsca zamieszkania oraz opieki lekarskiej dla dzieci, niestety z powodu przytłaczającej ilości potrzebujących działania te przebiegały spontanicznie i nie podlegały kontrolom.

Następnie nastąpił okres centralizacji działalności (1950-1955 r.) w którym ustanowiono ustawę o terenowych działaniach jednolitej władzy państwowej – marzec 1950 r. która scaliła cele działalności opiekuńczej kraju. W kraju powstały placówki opiekuńcze na wzór domów dziecka z ZSRR, pierwszym z nich był ośrodek wychowawczy w Jaworznie. Wychowanie i opieka miały charakter indoktrynacji, a praktyki religijne zostały zabronione.

Przełom nastąpił w chwili wzmagania krytyki ówczesnych działań i nawiązywania do nauk J. H. Pestalozziego i J. Korczaka. Był to okres tworzenia podstaw opieki wychowawczej poprzez nawiązywanie do sprawdzonych wzorców i trwał on od 1950 r. do 1970 r. Zaczęto tworzyć placówki opiekuńcze dla dzieci z niepełnosprawnością oraz poradnie wychowawczo-zawodowe. Ustanowiono również ustawę o systemie oświaty z 15 lipca 1961 r., na mocy której włączono placówki opiekuńczo-wychowawcze do systemu oświatowego, rozwinięto profilaktykę szkolną, powołano świetlice oraz rozszerzono podstawowy obowiązek szkolny do 8 lat.

Następny okres, modernizacji w opiece nad dzieckiem trwający od 1971 r. do 1980 r. był kluczowy dla dzisiejszego systemu opieki zastępczej w Polsce. W 1979 r. uchwalono rozporządzenie „O rodzinach zastępczych”, na mocy którego powstały rodziny zastępcze spokrewnione i niespokrewnione z dzieckiem.

W czasie okresu kryzysu i transformacji trwającym od 1981 r. do 1998 r. nastąpił kryzys, którego skutki były katastrofalne dla pracy placówek opiekuńczo-wychowawczych. Powołano pierwszą w Polsce wioskę dziecięcą oraz przekazano nadzór nad placówkami opieki zastępczej Ministerstwu Pracy i Polityki Społecznej.

W ostatnim okresie trwającym od 1999 r. do dnia dzisiejszego nastąpiła największa ilość reform i nowelizacji pozwalających na dynamiczny rozwój systemu opieki nad dzieckiem. Powstał między innymi system rodzinowy, „Stowarzyszenie rodzin adopcyjnych i zastępczych” oraz wprowadzono integracyjne formy opiekuńcze i edukacyjne.

Wszelkie działania państwa oraz licznych pedagogów przyczyniły się do powstania, rozwoju i podziału systemu opieki jaki jest nam dziś znany. Został on stworzony by w jak największym zakresie nieść pomoc dzieciom pozbawionych prawidłowej opieki ze strony rodziny naturalnej. Część stworzona by zapobiegać negatywnym doświadczeniom i wspierać od pierwszych dni życia, inne zaś stworzone z myślą niwelowania i ponownego wprowadzania zagubionej jednostki do życia społecznego, w którym z powodu całościowych zaburzeń rozwojowych czy też zagrożenia lub niedostosowaniem społecznym nie potrafią funkcjonować.

CELE I FUNKCJE OPIEKI ZASTĘPCZEJ W POLSCE

Cele i funkcje opieki zastępczej w Polsce są uregulowane prawnie. Na potrzeby artykułu zostaną przedstawione wyłącznie cele i funkcje opieki w formie rodzin zastępczych.

W powodu różnorodnych problemów doświadczonych przez dzieci przed powierzeniem w opiekę rodzinie zastępczej, ich funkcję nabierają indywidualny charakter. W rodzinach zastępczych z wyjątkiem codziennych problemów, opiekunowie muszą sprostać wyzwaniu dopasowaniu zadań i ról w planowanych i celowych działaniach wychowawczych wobec dzieci wywodzących się najczęściej z rodzin niewydolnych wychowawczo i patologicznych.

Najistotniejszą funkcją opieki zastępczej jest rozpoczęcie współpracy z rodziną naturalną podopiecznego w celu przejęcia współodpowiedzialności za jego przyszłość. Jest to możliwe w sytuacji, kiedy rodzic biologiczny czyni działania ukierunkowane na odzyskanie opieki nad dzieckiem. W takich okolicznościach opieka zastępcza przyjmuje charakter pomocniczy, tymczasowy i nie opiera się na nawiązaniu z dzieckiem głębokiej więzi, zbliżonej do więzi dziecka z rodzicem biologicznym. Jej główną funkcją jest zapewnienie dziecku optymalnego środowiska życia, zapewnienia mu wszystkich potrzeb fizjologicznych, potrzeby bezpieczeństwa i szacunku. Opiekunowie zastępczy mają również obowiązek zatroszczenia się o wypoczynek, jego czas wolny oraz poczucia stabilizacji.

Należy zwrócić szczególną uwagę, iż funkcje opieki zastępczej przedstawione w ustawie nie dotyczą wyłącznie zaspokojenia potrzeb materialnych, ale także potrzeb emocjonalnych, rozwojowych, zdrowotnych i duchowych.

Celem rodziny zastępczej jest zapewnienie wychowankowi wsparcia i poczucia bezpieczeństwa. Ze względu na swoje doświadczenie jak i przebyte szkolenia, rodzina zastępcza świadoma problemów i uczuć dotyczących wychowanka jest w stanie

zapewnić mu odpowiednią pomoc. Trudna sytuacja na jaką napotyka dziecko może przejawiać się zarówno zagubieniem i zamknięciem w sobie jak i zachowaniami negatywnymi, agresywnymi. Celowość działań opiekuńczych oraz pozytywne oddziaływanie wychowawcze rodziców zastępczych zwiększą szansę na uregulowanie emocji dziecka i zapewnienie mu odpowiedniej pomocy.

Rodziny zastępcze przejmujące opiekę nad wychowankami do ukończenia przez nich pełnoletniości, usamodzielnienia lub ukończenia nauki mają szansę na zbudowanie z wychowankiem bliższej rodzinnej więzi. Rodzice zastępczy nie mają obowiązku zaprzestania kontaktu z dzieckiem i jego rodziną po odzyskaniu przez nią praw do sprawowania opieki. Mogą służyć pomocom rodzicom biologicznym wyrażającymi chęć dalszej współpracy i relacji. W przypadku niemożności przysposobienia dziecka do adopcji i całkowitego pozbawienia rodziców naturalnych oraz ich krewnych prawa do opieki nad dzieckiem, rodzina zastępcza będzie stanowić nad nim całodobową i całkowitą pieczę. Warto zaznaczyć, iż rodzice zastępczy mają prawo wyrazić chęć adopcji dziecka przebywającego pod ich opieką, którego rodzice zostali sądownie pozbawieni praw rodzicielskich. Zatem, rodzina zastępcza może w wyjątkowych warunkach zapewnić dziecku opiekę na kształt naturalnej i nawiązać z dzieckiem głęboką rodzicielską więź.

PRZYCZYNY PRZEBYWANIA DZIECI POD OPIEKĄ RODZIN ZASTĘPCZYCH

Według psychologii rozwojowej dziecko urodzone w rodzinie dysfunkcyjnej, niewydolnej wychowawczo czy patologicznej będzie obciążone nie tylko zaburzeniami socjalizacji, ale także zaburzeniami rozwojowymi uwarunkowanymi biologicznie oraz społecznie i pedagogicznie.

Do czynników społecznych i pedagogicznych zaliczamy między innymi: nieprawidłową strukturę rodziny; niekorzystne układy właściwości psychicznych obojga rodziców; wadliwe oddziaływanie wychowawcze rodziców; błędy wychowawcze popełniane przez rodziców względem dzieci poważnie chorych; nieprawidłowe oddziaływanie dydaktyczno-wychowawcze szkoły i środowiska społeczno-kulturowego.

Według klasyfikacji diagnostycznej DSM-5 do czynników społeczno-pedagogicznych dołączamy czynniki psychologiczne do których należą: deprywacja lub trauma doświadczona na wczesnym etapie życia; niewłaściwe style sprawowania opieki rodzicielskiej; konflikt małżeński i rozwód.

Do uwarunkowań społeczno-kulturowych zaburzeń rozwojowych zaliczamy: niski status społeczno-ekonomiczny i bezrobocie; uprzedzenia i dyskryminacja na tle rasowym, płciowym, etnicznym; zmiany społeczne i wywołana przez nie niepewność; stresory miejskie: przemoc, bezdomność.

Rodzina jako grupa społeczna, w której zachodzi socjalizacja pierwotna polegająca na wprowadzeniu jednostki do społeczeństwa poprzez świadome lub nieświadome

przekazywanie wzorców i postaw wobec życia społecznego, przekazuje dziecku normy akceptowane jak i nieakceptowane społecznie mogące doprowadzić do całościowych zaburzeń rozwojowych. Mimo, iż wychowanie postrzegane jest jako niewymierne, ponieważ jest zależne kulturowo a rezultat jest odłożony w czasie, rodziny dysfunkcyjne i patologiczne są szczególnie narażone na brak wydolności pedagogicznej.

Liczba dzieci umieszczanych w różnych formach pieczy zastępczej w ciągu ostatnich 10 lat utrzymuje się na podobnym, wysokim poziomie i wynosi średnio miesięcznie około 85 tysięcy dzieci, co nie znajduje uzasadnienia w zmniejszającej się liczbie dzieci w Polsce. Problemy z dramatycznie malejącą liczbą urodzeń znane są od wielu lat. W ocenie pracowników powiatowych centrów pomocy rodzinie i placówek opiekuńczo-wychowawczych konieczność umieszczenia dziecka poza rodziną wynika z nieprawidłowości w funkcjonowaniu środowiska, w którym żyje dziecko oraz z systemowej dysfunkcji instytucji powołanych do organizowania pracy z rodziną. Choroba alkoholowa lub pijaństwo rodziców wymieniane są na pierwszym miejscu jako przyczyna zabierania dziecka z domu. Następnie są takie dysfunkcje rodziny jak: przemoc, dezorganizacja życia rodzinnego, niewydolność w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej przeprowadziło jednorazowe badania na temat przyczyn umieszczenia dzieci w pieczy zastępczej. Zbadano przyczyny przebywania w pieczy zastępczej na próbie 22,797 dzieci, przebywających w rodzinach zastępczych i placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Jako główne przyczyny wywołujące umieszczenie dzieci w pieczy zastępczej wymieniono³: bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych (32% ogółu dzieci); ubóstwo (26% ogółu dzieci); przemoc w rodzinie (17 % ogółu dzieci); choroba (w tym psychiczna) / niepełnosprawność (11% ogółu dzieci); nieodpowiednie warunki lokalowe (7% ogółu dzieci); pobyt za granicą co najmniej jednego rodziców (7% ogółu dzieci). Potwierdzają to również dane Biura Analiz Sejmowych. Faktycznie dzieci umieszczane są w pieczy zastępczej z dwóch zasadniczych przyczyn: dysfunkcji rodziny oraz niewydolnych systemów wsparcia rodziny i pomocy społecznej⁴.

Podsumowując, dysfunkcje pojawiające się w naturalnych środowisku wychowawczym oraz brak prawidłowego systemu wsparcia rodziny w kryzysie przyczynia się od powstawania wielorakich całościowych zaburzeń rozwojowych, zaburzeń więzi i rozpadu rodziny.

³ K. Napiórkowska, T. Uliasz, *Profilaktyka i system pieczy zastępczej jako narzędzia przeciwdziałania marginalizacji społecznej dziecka* [w:] *Rodzinne formy opieki zastępczej, teoria i praktyka*, (red. nauk.) A. Roguska, M. Danielak-Chomać, B. Kulig, Fundacja na Rzecz Dzieci i Młodzieży „Szansa”, Stowarzyszenie SOS Wioski Dziecięce w Polsce, Warszawa-Siedlce 2011, s. 37.

⁴ Analizy, Dzieci „odbierane” rodzicom- przyczyny umieszczenia dzieci w pieczy zastępczej, Biuro Analiz Sejmowych, nr 5 (141) 19 kwietnia 2016, s.4.

PROBLEMY DYDAKTYCZNO-WYCHOWAWCZE

Na problemy dydaktyczno-wychowawcze napotyka każda rodzina sprawująca opiekę nad dzieckiem objętym obowiązkiem szkolnym. W przypadku rodzin zastępczych dodatkowym obciążeniem w tym aspekcie są bardzo często zaburzenia zachowania. Wychowankowie przebywający pod opieką zastępczą, pochodzący najczęściej z rodzin dysfunkcyjnych i patologicznych mogą przejawiać zaburzoną, negatywną wizję szkoły i nauczania. Ponadto w konsekwencji zaniedbań rodziców, poczucia odrzucenia i osamotnienia mogą pojawiać się problemy wychowawcze.

Do najczęściej występujących trudności wychowawczych w rodzinach zastępczych możemy zaliczyć: choroba sieroca; lepkość uczuciowa; nieumiejętność tworzenia więzi emocjonalnych; nieufność, lękliwość, strach przed bliskością, dotykiem; agresja; brak umiejętności; zaniżona samoocena skutkująca ciągłym obwinianiem się; autoagresja; masturbacja jako forma niwelowania negatywnego napięcia (nawet u małych dzieci); uzależnienia; urazy psychiczne, lęki, fobie; podatność na złe wpływy; wyłudzenie, żebranie; idealizowanie swojej przeszłości; prowokowanie do przemocy; nieprzystosowanie do życia w świecie zasad i norm życia w rodzinie; manipulacja; kłamstwa; ucieczki; traktowanie rodziców jak usługodawców; brak współpracy w tworzeniu rodziny; nadmierna potrzeba własności; postawa roszczeniowa; brak aspiracji edukacyjnych, moralnych itd.; wandalizm; brak myślenia przyszłościowego; kradzieże; nieumiejętność organizacji czasu; brak umiejętności i potrzeb w zakresie higieny osobistej oraz estetyki i higieny otoczenia; poważne braki i zaległości edukacyjne; brak umiejętności i wiedzy o zagadnieniach z życia codziennego; niechęć, lęk przed szkołą; niezdiagnozowane w porę problemy fizyczne i psychiczne; nadpobudliwość; alkoholowy zespół płodowy – FAS; moczenie; lęki nocne; anoreksja i bulimia; nieprawidłowe nawyki żywieniowe, gromadzenie jedzenia, obżeranie się na zapas, lęk przed głodem.

Pandemia koronawirusa SARS-CoV-2 w nieprawdopodobny sposób wpłynęła na aspekty dydaktyczno-wychowawcze wśród wszystkich dzieci w Polsce. Wielokrotnie zamykane szkoły, nowe wyzwania nauki zdalnej i przebywania większości czasu w domu wyraźnie wpływa na młody umysł. Doświadczanie nowych, przytłaczających trudności i niemożność ich regulacji nasila problemy dydaktyczne i wychowawcze w rodzinach zastępczych. Dodatkowym czynnikiem wzmagającym negatywne uczucia jest odczucie niepewności, braku poczucia bezpieczeństwa oraz rozumienia nowej rzeczywistości.

PROBLEMY ZWIĄZANE Z OPIEKĄ SPECJALISTYCZNĄ

Trafiające do rodzin zastępczych dzieci obarczone są dużym prawdopodobieństwem występowania zaburzeń rozwojowych. Przeżycia doświadczone w życiu wychowanków oraz niestabilne, często niewydolne w zakresie opiekuńczym i wychowawczym środowisko naturalne nie zapewniają odpowiednich warunków do prawidłowego w pełnym zakresie rozwoju.

Problemy dotyczące kompetencji pedagogicznych i psychologicznych rodziców zastępczych oraz profesjonalnej pomocy specjalistycznej: brak profesjonalnej diagnozy dzieci trafiających do rodziny zastępczej; brak psychologów i psychoterapeutów specjalizujących się w pracy z dziećmi przebywającymi w opiece zastępczej, jak też specjalizujących się w pracy z osobami świadczącymi opiekę; rodzice sprawujący opiekę powinni uczestniczyć w procesie szkolenia następných rodzin⁵.

Brak prawidłowej diagnozy dysfunkcji dziecka przyczynia się do pogłębiania problemów zdrowia psychicznego i fizycznego wychowanka. Czas trwania uzyskania diagnozy jest zatem kluczowy. Wątkiem kluczowym rozpatrując udzielanie dziecku pomocy są prawa rodzicielskie. Należy pamiętać, iż rodzic zastępczy w większości przypadków nie sprawuje całkowitej prawnej pieczy nad dzieckiem, zatem wszelkie decyzje dotyczące jego osoby muszą być konsultowane i uwzględnione z opinią opiekuna prawnego.

Problemy związane opieką specjalistyczną uległy znacznemu pogorszeniu w czasie pandemii SARS-CoV-2. Brak możliwości konsultacji ze specjalistami, zmniejszenie działalności poradni psychologiczno-pedagogicznych jak i szkół spowodował znaczne zwiększenie obowiązków spoczywających na rodzicach zastępczych. Istotnym aspektem jest także sam stan zdrowia fizycznego i psychicznego podopiecznych, który w obliczu izolacji narodowej, braku możliwości kontaktu z innymi dziećmi, niemożności spędzania czasu aktywnego w różnoraki sposób oraz brak poczucia bezpieczeństwa jak i stabilności uległ znacznemu pogorszeniu. Ograniczona została pomoc zarówno w formie terapii, mediacji czy ze strony pracowników socjalnych, których praca została ograniczona jak i ze strony ze strony działań prawnych i organizacyjnych ściśle związanych ze wsparciem finansowego rodziny.

PROBLEMY FINANSOWE

Wysokość dofinansowań oraz wypłat w przypadku rodzin zastępczych zawodowych są wyraźnie określone w ustawie z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2018 r., poz. 998, z późn. zm.). Kwoty świadczeń oraz dofinansowań są ściśle określone w umowie zawieranej pomiędzy starostą a rodziną zastępczą zawodową lub niezawodową. Z uwagi na konieczność zapewnienia całodobowej opieki nad dzieckiem istnieje również możliwość złożenia odpowiedniego wniosku o zatrudnienie osoby do pomocy przy codziennych obowiązkach. W przypadku przebywania w rodzinie więcej niż trójki dzieci znacznie zwiększa się zakres obowiązków. Pomoc może być udzielana zarówno osobom prowadzącym niezawodową jak i zawodową rodzinę zastępczą. Pomoc ta w znacznym stopniu odciąża rodziców zastępczych niezawodowych podejmujących pracę zawodową jak i rodzica zastępczego pełniącego pieczę samotnie.

⁵ Tamże, s. 7.

Mimo systemu wsparcia rodzin zastępczych napotykać one często na problemy finansowe. Kosztowna jest również opieka specjalistyczna oraz leki na które rodziny otrzymują zbyt małe dofinansowanie. Otrzymanie dofinansowania i zwrotów kosztów przebiega w sposób formalny po przedstawieniu przez rodzica uzasadnienia wydatku. Dokumenty związane z wydatkami na podopiecznego muszą być również przechowywane przez rodzica zastępczego w celu określenia własności dziecka. Wsparcie finansowe nie przewiduje również kosztów związanych z użytkowaniem i utrzymywaniem samochodu, koniecznego do usprawnienia kwestii organizacyjnych. Umowy zawierane między starostą a rodziną zastępczą są w większości umową zleceniem uwzględniająca ośmiogodzinny system pracy, przy opiece całodobowej. Mimo stałości przychodów znacznie ogranicza to możliwości ekonomiczne rodziny oraz uniemożliwia przejście opiekuna na wcześniejszą emeryturę.

Problemy finansowe uległy zmianie w czasie pandemii koronawirusa SARS-CoV-2. Dodatkowe obciążenie rodzin stałą opieką bez wsparcia zajęć terapeutycznych wymogło na opiekunach zakup sprzętu specjalistycznego, komputerów i innych form wsparcia wychowanka. W przypadku rodzin niezawodowych dużym utrudnieniem stała się niepewność zatrudnienia wiążąca się z rozprzestrzenianiem się choroby COVID-19 i obowiązującymi obostrzeniami epidemiologicznymi.

METODOLOGIA BADAŃ

W pracy licencjackiej będącej materiałem źródłowym dla niniejszego artykułu przedmiotem badań uczyniono rodziny zastępcze mieszkające w mieście Koszalin oraz jego okolicach. Z przedmiotu badań wynikają cele badań. Celem poznawczym było poznanie rodzin zastępczych i warunków ich życia w czasie pandemii koronawirusa SARS-CoV-2. Celem teoretycznym – poszerzenie wiedzy z zakresu systemu opieki w Polsce. Cel praktyczny obejmował sformułowanie wskazań obejmujących optymalizację funkcjonowania rodzin zastępczych. Głównym problemem badawczym pracy stanowiło pytanie: Jaka jest specyfika funkcjonowania rodzin zastępczych w czasie pandemii koronawirusa SARS-CoV-2? Hipoteza główna w pracy zakładała, że rodzina zastępcza w niepełnym zakresie jest w stanie zastąpić rodzinę stanowiącą naturalne środowisko wychowawcze w szczególności ma to miejsce w obliczu nowych wyzwań.

W postępowaniu badawczym zastosowano metodę sondażu diagnostycznego oraz technikę ankietowania, narzędziem badawczym pracy został kwestionariusz ankiety. Terenem badań uczyniono rodziny zastępcze zawodowe oraz rodziny zastępcze niezawodowe spokrewnione oraz niespokrewnione zamieszkujące na terenie powiatu koszalińskiego oraz miasta Koszalin.

Szczegółowa analiza badań własnych autorki stworzyła swoisty fundament konieczny do wyciągnięcia wniosków, istotnych dla rozwoju praktyk pedagogicznych. Z wnikliwej

analizy badań wynika, iż droga badanych przebiegała według procedur zawartych w ustawie, wszyscy respondenci odbyli wymagane szkolenie, podjęło decyzje o zostaniu rodziną zastępczą w celu niesienia pomocy i poczucia misji. Blisko 18% przejęło opiekę nad dziećmi z powodu niemożności wychowywania własnego potomka, 27% odczuwało chęć i gotowość niesienia pomocy po wyprowadzeniu się własnych dzieci zaś 18% przejęło opiekę nad dzieckiem spokrewnionym.

Respondenci uważali, iż wychowankowie przebywają w pieczy zastępczej z powodu niewydolności wychowawczej rodziców spowodowanej dysfunkcjami i patologią w rodzinie. W tym 27% za dodatkowy powód uznało zrzeczenie się praw do opieki nad dzieckiem niepełnosprawnym przez naturalnych rodziców; 18% również uzależnienia rodziców, zaś 9% przemoc w rodzinie. Powyższe dane jednoznacznie wskazują przyczynę opieki zastępczej brak właściwej opieki nad dzieckiem sprawowanej przez rodzica biologicznego wynikająca z dysfunkcji i patologii w rodzinie.

Opisując relacje panujące w rodzinie pomiędzy rodzicami zastępczymi a wychowankami przebywającymi pod ich opieką ankietowani opisali relacje jako oparte na trosce, 64% jako serdeczne, ciepłe i przyjazne, zaś 36% jako zdystansowane bez przejawów zaufania. Różnica w postrzeganiu relacji wynika głównie z czasu przebywania dzieci w pieczy zastępczej oraz wieku, w którym dzieci trafiły do rodziny zastępczej.

Wychowankowie opisując relacje z rodzicami zastępczymi w 50% ukazali je jako dobre, przyjazne, w 25% jako relacje skomplikowane z odczuwaniem przez wychowanka braku zrozumienia ze strony rodziców. Niestety 25% badanych wychowanków nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie. Stopień relacji i więzi w rodzinie zależał w znacznym stopniu od czasu przebywania dziecka w rodzinie. Ponieważ rodzina zastępcza nie stanowi naturalnego środowiska zarówno dla wychowanka jak i opiekuna, należy w sposób celowy nawiązywać relacje i zdobywać zaufanie, które nie pojawiło się naturalnie w czasie wychowywania dziecka.

Ankietowani wskazywali na występowanie problemów w sferze dydaktyczno-wychowawczej, wśród 64% badanych przejawiają się one niechęcią do nauki, w 45% jest to niszczenie przedmiotów w domu, zarówno 45% wyraziło agresję wobec innych dzieci jako problem w rodzinie, w 27% przypadków problem stanowią kłamstwa. Wśród badanych 27% nie doświadcza problemów wychowawczych.

Rozpatrując problemy emocjonalne napotykaną przez rodziny zastępcze 54% wyraziło odczucie bezradności, również 54% boryka się z utratą cierpliwości, aż 73% badanych odczuwa zwątpienie w swoje możliwości, zaś 18% nie odczuwa problemów emocjonalnych.

Wśród badanych 73% wykazało zwiększenie się problemów wraz z pojawianiem się pandemii koronawirusa SARS-CoV-2, zaś 27,27% nie doświadczyło zmian. Do problemów organizacyjnych 82% badanych zalicza brak czasu dla siebie, 54% odczuwa problem w organizowaniu pomocy w nauce, 45% napotyka problemy w organizacji

wyjsć do miejsc kulturowych, 45% badanych ma problem w organizowaniu wspólnych posiłków, zaś 9% nie odczuwa problemów organizacyjnych.

Na problemy finansowe związane z ponoszeniem kosztów wizyt u specjalistów oraz leków napotyka 36% ankietowanych rodziców zastępczych, wśród 45% badanych problem stanowi częsta konieczność uzupełniania przedmiotów niszczonech przez podopiecznych. 18% badanych nie odczuwa problemów finansowych. Wśród badanych, 82% wykazało zwiększenie się problemów finansowych od momentu pojawienia się pandemii koronawirusa SARS-CoV-2, a 18% respondentów nie wykazało zmian w tym zakresie.

Do problemów napotykaných przez rodziny zastępcze należą problemy dydaktyczno-wychowawcze, emocjonalne, organizacyjne oraz finansowe. W każdym z powyższych zakresów problemy w pewnym stopniu zwiększyły się od czasu pojawienia się pandemii koronawirusa SARS-CoV-2.

Respondenci mówiąc o swoich oczekiwaniach wobec dzieci przebywających pod ich opieką opierali się na dobru dzieci i szacunku. 54% wyraziło oczekiwanie, a raczej marzenie dotyczące zwiększenia zaufania, 64% spodziewa się od wychowanków większej pomocy w funkcjonowaniu domu oraz czynne uczestnictwo w rodzinie. Wszyscy ankietowani rodzice zastępczy wyrazili marzenie o pomyślnej przyszłości wychowanków. Badani opiekunowie odczuwają trudności nie tylko z pojawiającymi się na ich drodze problemami, ale także odczuwają niepokój związany z przyszłością dzieci ściśle związaną z wydolnością systemu opieki w Polsce.

Wychowankowie zapytani o oczekiwania wobec rodziców zastępczych wyrazili potrzebę większej ilości czasu wolnego jak i poświęcania wychowankom więcej czasu. 75% ankietowanych zadeklarowało potrzebę pomocy w nauce, zaś 50% oczekuje możliwości podzielenia się z rodzicem zastępczym swoimi zainteresowaniami i marzeniami.

Podopieczni zapytani co w ich opinii stanowi oczekiwania rodziców zastępczych wobec nich odpowiedziało, że jest to większa pomoc w obowiązkach domowych oraz większe zaangażowanie w naukę. Analiza wyników badań odnośnie oczekiwań członków rodziny wobec siebie wskazuje, iż rodzice zastępczy w sposób niewystarczający okazują wychowankom swoje pozytywne postawy wobec ich osoby. Dzieci pozostające pod opieką rodziny zastępczej oczekują od rodziców wyraźniejszego określania swoich uczuć i potrzeb oraz większej wyrozumiałości w stosunku do ich potrzeb.

PODSUMOWANIE

Rodzice zastępczy i wychowankowie rodzin zastępczych doświadczają w życiu wiele trudności. Pomimo sprawowania nad nimi opieki przez prawidłowo funkcjonującą rodzinę zastępczą mogą pojawiać się problemy dydaktyczno-wychowawcze będące konsekwencją zaburzonej socjalizacji pierwotnej.

Autorka na podstawie otrzymanych danych badawczych dotyczącej badanej populacji, podjęła próbę wskazania podstawowych zaleceń dotyczących funkcjonowania rodzin zastępczych. Zwróciła uwagę przede wszystkim na konieczność szczegółowego analizowania swoich możliwości przed podjęciem decyzji o ustanowieniu rodziny zastępczej. Usprawnienie niesienia pomocy osobom stanowiących rodzinę zastępczą. Zmniejszenie ilości obowiązków przejmowanych przez tymczasowe piecze zastępcze oraz zmniejszenie ilości podopiecznych przebywających pod opieką jednej rodziny zastępczej.

Bibliografia:

Biuro Analiz Sejmowych, nr 5 (141) 19 kwietnia 2016.

Napiórkowska, K., Uliasz, T., *Profilaktyka i system pieczy zastępczej jako narzędzia przeciwdziałania marginalizacji społecznej dziecka w Rodzinne formy opieki zastępczej, teoria i praktyka*, red. Naukowa A. Roguska, M. Danielak-Chomać, B. Kulig, Fundacja na Rzecz Dzieci i Młodzieży „Szansa”, Stowarzyszenie SOS Wioski Dziecięce w Polsce, Warszawa-Siedlce 2011.

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz. U. 2011 Nr 149 poz. 887, rozdział 1, art.34.

MONIKA PAWŁOWSKA

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koszalinie

TEORETYCZNE PODSTAWY ROZWOJU ZAWODOWEGO CZŁOWIEKA – WYBRANE ASPEKTY

THEORETICAL FOUNDATIONS OF HUMAN PROFESSIONAL DEVELOPMENT – SELECTED ASPECTS

Słowa kluczowe: praca, zawód, proces, teorie zawodowego rozwoju człowieka

Abstrakt: Analiza dostępnych teorii zawodowego rozwoju człowieka wskazuje, że jest to zagadnienie obejmujące problematykę psychologiczną, pedagogiczną, socjologiczną, historyczną, medyczną, nauk przyrodniczych, technicznych, uwarunkowań ekonomiczno-prawnych oraz cywilizacyjno-kulturowych. Autorzy poszczególnych koncepcji rozwoju zawodowego człowieka podkreślają znaczenie różnych obszarów funkcjonowania jednostki dla jej rozwoju zawodowego. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie podstawowych kategorii pojęciowych w obszarze badań nad rozwojem zawodowym człowieka, rozumienia pojęć praca i zawód oraz wprowadzenie w wybrane teoretyczne podstawy rozwoju zawodowego człowieka podkreślające procesualny charakter rozwoju zawodowego człowieka.

Keywords: work, profession, process, theories of professional human development

Abstract: The analysis of the available theories of professional human development shows that this is an issue covering psychological, pedagogical, sociological, historical, medical, natural sciences, technical, economic and legal as well as civilization and cultural issues. The authors of individual concepts of human professional development emphasize the importance of various areas of the unit's functioning for its professional development. The aim of this study is to present the basic conceptual categories in the field of research on human professional development, understanding the concepts of work and occupation, and to introduce selected theoretical foundations of human professional development, emphasizing the processual nature of human professional development.

WSTĘP

Rozwój zawodowy człowieka jako zjawisko dotyczące, relacji człowiek-praca jest różnie postrzegany i definiowany w zależności od tego czy jest analizowany z perspektywy psychologii, pedagogiki (pedagogiki pracy), antropologii, socjologii czy teorii pracy. Sam rozwój człowieka jest określany za pomocą różnych terminów. Można spotkać określenia: bieg niekończących się zdarzeń, doskonalenie się struktury, rozwój spiralny, posuwanie się do przodu, doskonalenie się funkcji, łańcuch następujących po sobie ogniw procesów ukierunkowanych, proces całościowy, proces ilościowy bądź jakościowy, rozwój wszechstronny, kataboliczny, anaboliczny¹. Autorzy poszczególnych

¹ K. M. Czarniecki, *Profesjologia jako wyodrębniająca się dziedzina wiedzy i badań naukowych o zawodowym rozwoju człowieka*, „Problemy Profesjologii. Półrocznik poświęcony problemom rozwoju zawodowego człowieka”, Instytut Edukacji Techniczno-Informatycznej, Nr 1, Zielona Góra

koncepcji rozwoju zawodowego człowieka podkreślają znaczenie różnych obszarów funkcjonowania jednostki dla jej rozwoju zawodowego.

Cz. Plewka dokonując analizy różnych definicji terminu „rozwoju jednostki” skłania się do przyjęcia definicji, że jest on

kierunkowym i długotrwałym procesem wielorakich przemian (zmian), w których można wyróżnić prawidłowo następujące po sobie etapy ilościowych i jakościowych przemian (faz rozwojowych) jednostki, wykazujących obiektywnie, że jednostka zmierza ku swojej osobowej pełni².

W tak pojemną definicję pojęcia „rozwój jednostki” wpisuje się termin rozwój zawodowy:

jako niekończący się proces przekształcania się (różnicowania, doskonalenia i integrowania) struktur psychicznych jednostki, dający w konsekwencji korzystne dla jednostki zmiany funkcjonowania zawodowego³.

Każdy człowiek, pod warunkiem, że nie jest obciążony różnego rodzaju dysfunkcjami, jest zdolny do przechodzenia na coraz wyższy poziom rozwoju, w tym również poziom rozwoju zawodowego. Warto jednak pamiętać, że przejście to nie dokonuje się automatycznie, nie jest też zjawiskiem powszechnym, ma wręcz według opinii klasyków psychologii rozwojowej charakter elitarny, wymaga świadomego zaangażowania się jednostki, szczerości i uczciwości, postępowania według samego siebie, zaakceptowania własnej niedoskonałości, wyzbycia się uprzedzeń, a często również pomocy ze strony drugiego człowieka (doradcy) czy specjalistycznej instytucji (na przykład poradni zawodowej)⁴.

ISTOTA PRACY

Praca jest elementem ludzkiej egzystencji. Towarzyszy człowiekowi przez całe życie, obserwujemy pracę innych i stopniowo jesteśmy wprowadzani w świat pracy. W szkole i na studiach odbywamy praktyki, staże, pracujemy w ramach wolontariatu, w czasie wakacji i w wolne dni od nauki. W ten sposób mamy możliwość poznania warunków pracy i wymagań pracodawców. Po okresie nauki przychodzi czas wejścia na drogę rozwoju zawodowego. Normą i rzeczywistością jest uczenie się przez całe życie, zdobywanie nowych kwalifikacji i kompetencji, poznawanie nowych technologii.

2005, s.19.

² Cz. Plewka, *Uwarunkowania zawodowego rozwoju nauczycieli*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2009, s. 66.

³ Cz. Plewka, *Poradnictwo zawodowe na różnych etapach zawodowego rozwoju jednostki* [w:] R. Parzęcki (red.) *Poradnictwo zawodowe w teorii i praktyce*, (red.), Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna, Gdańsk 2010, s. 202-203.

⁴ Tamże, s.203.

Współczesny, ponowoczesny pracownik to: *turysta, koczownik luksusu, włóczęga* wbrew woli, *ofiara systemu, korozji charakteru, koczownik nędzy* poszukujący źródeł utrzymania, *spacerowicz, gracz*, to postacie z opisu rzeczywistości J. Attali, Z. Baumana, A. Giddensa czy R. Sennetta⁵. Bohaterowie codzienności, gdzie praca jak wskazuje A. Zadrożyńska-Barącz jest dla współczesnego człowieka swoistym fetyszem społecznym, pożądanym na rynku źródłem utrzymania⁶. Konteksty myślenia o pracy mogą być różne, podobnie zresztą jak jej ujęcia i analizy naukowe.

Filozofia charakteryzuje pracę jako określone zjawisko w życiu jednostki i społeczeństwa oraz zwraca uwagę na istotę wartości, które służą rozwojowi osobowości człowieka, rozwojowi kultury, cywilizacji i moralności. Praca rozumiana jest jako

świadoma i celowa, wymagająca wysiłku, pozytywna działalność człowieka zmierzająca do wytworzenia i lub przetworzenia dóbr materialnych lub duchowych⁷.

Socjologia traktuje pracę jako proces społeczny będący podstawą bytu społecznego jednostek i grup. Słownik socjologiczny definiuje pracę jako

celową działalność ludzką, nakierowaną na przetwarzanie dóbr przyrody, przedmiotów, informacji za pomocą narzędzi w celu zaspokajania, w sposób pośredni lub bezpośredni, materialnych i niematerialnych potrzeb jednostek i grup, stanowi też jeden z głównych elementów budowania więzi społecznych⁸.

Korespondujące ujęcie definicyjne pracy proponuje słownik pedagogiczny oraz W. Okoń, według którego

„praca to zbiorowa lub jednostkowa działalność, której celem jest uzyskanie jakiegoś wytworu materialnego bądź niematerialnego. Ze względu na znaczenie tego wytworu dla jednostki czy społeczeństwa oraz niezbędne wydatkowanie sił, procesowi pracy na ogół towarzyszy przekonanie o jej pożytku, a zarazem przymus wewnętrzny, tj. narzucony sobie przez jednostkę, lub zewnętrzny, tj. narzucony przez społeczne warunki życia zbiorowego”⁹.

⁵ J. Attali, *Krótką historią przyszłości*, przeł. W. Nowicki, Prószyński i S-ka, Warszawa 2008, s.107; Z. Bauman, *Ponowoczesność jako źródło cierpienia*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2000, s.149; A. Giddens, *Konsekwencje nowoczesności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 100; R. Sennett, *Korozja charakteru. Osobiste konsekwencje pracy w nowym kapitalizmie*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA, Warszawa 2006, s.79.

⁶ A. Zadrożyńska-Barącz, *Codziennosc-Niecodziennosc-Swieto* [w:] M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak *Wychowanie. Pojecia, Procesy, Konteksty*, t. 5, (red. nauk.) Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2009, s.45.

⁷ J. Hartman (red.), *Słownik filozofii*, Wydawnictwo Zielona Sowa, Kraków 2004.

⁸ K. Olechnicki, P. Załęcki (red.), *Słownik socjologiczny*, Wydawnictwo Grafitti, Warszawa 1997.

⁹ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo akademickie „Żak”, Warszawa 2004, s. 324.

Zbliżone cechy przypisuje pracy etyka. Praca pojmowana jest także jako świadoma i celowa działalność człowieka połączona z wysiłkiem, skierowana na przekształcanie rzeczywistości i przystosowaniu jej do potrzeb ludzkich oraz na tworzeniu nowych wartości duchowych i materialnych¹⁰.

W perspektywie psychologicznej pracę analizuje się w płaszczyźnie składników i czynników psychologicznych, a w jej subdyscyplinie – psychologii pracy z punktu widzenia indywidualnych cech jednostki, takich jak: zainteresowania, zdolności, temperament, charakter, potrzeby, cele życiowe.

Nauki biologiczne i medyczne traktują pracę jako swoisty proces morfologiczno-fizjologiczny, natomiast nauki techniczne jako proces technologiczny (przemysłowy)¹¹.

Spółeczna nauka Kościoła kładzie nacisk na jeszcze inny aspekt pracy, a mianowicie podkreśla, że praca stanowi podstawowy wymiar bytowania człowieka na ziemi. Jej podstawy określił Jan Paweł II w encyklice *Laborem excersens*, wskazując, że praca ma dwa podstawowe znaczenia: przedmiotowe i podmiotowe. Przedmiotowe znaczenie pracy znajduje wyraz w kolejnych epokach kultury i cywilizacji. Podmiotowe znaczenie pracy tkwi w tym, że praca ma służyć urzeczywistnianiu człowieczeństwa jednostki, spełniać osobowe powołanie, które jest jej właściwe z racji człowieczeństwa i ma wartość etyczną¹².

Na przestrzeni dziejów istota pracy i jej środowisko uległy licznym zmianom, co można przedstawić w uproszczeniu: praca fizyczna → mechanizacja → automatyzacja → robotyzacja → informatyzacja (intelektualizacja)¹³. Istotę tych przemian opisywał Alvin Toffler, który wyróżnił trzy zasadnicze okresy rozwoju cywilizacji i nazwał falami przemian. Pierwsza fala, którą określił rewolucją agrarną trwała do połowy XVI wieku. Druga fala – tworzenie się cywilizacji przemysłowej trwała około trzysta lat. Trzecia fala – obecnie płynąca, mająca charakter rewolucji technologicznej, dokona się w ciągu kilkudziesięciu lat¹⁴.

Przewiduje się, że w społeczności postindustrialnej pracownik będzie w coraz większym stopniu osobiście regulował rytm pracy i wypoczynku. Praca ponownie zacznie się łączyć z resztą życia. Zacierać się będą różnice między pracą, hobby i rekreacją. Praca nie będzie wykonywana w zakładzie pracy lub w innym miejscu wyznaczonym do wykonywania pracy, a zatem zanikać będzie samoistna kategoria pojęciowa i prawna czasu pracy, pojmowanego tak jak to czynią współczesne ustawodawstwa. Wydaje się, że prawne pojęcie „czasu pracy” zanikać będzie stopniowo, a formą przejściową i począ-

¹⁰ S. Jedynek (red.), *Mały słownik etyczny*, Wydawnictwa Branta, Warszawa 1994.

¹¹ M. Paszkiewicz, *Treść pracy* [w:] W. Jacher (red.) *Człowiek i praca. Alfabet wiedzy o pracy ludzkiej*, Opole 1979, s.12 i nast.

¹² Jan Paweł II, *Laborem excersens* [w:] *Encyklika Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, Wydawnictwo Św. Stanisława B.M. Archidiecezji Krakowskie, Kraków 1993, s.10-13.

¹³ A. Toffler, *Trzecia fala*, PIW, Warszawa 1997, s. 572 i nast.

¹⁴ Tamże, s. 44 i nast.

kiem tego zaniku będzie upowszechnienie się czasu określonego wymiarem zadań, w którym już teraz zanika czas pracy w rozumieniu przyjętym w systemach prawnych¹⁵. Dodatkowo będzie wzrastać liczba zachowań prosumenckich ze względu na fakt, jak to dowodził Toffler, że wszyscy bywamy prosumentami i wiele z naszych osobistych potrzeb i dążeń, nie może znaleźć zaspokojenia na rynku¹⁶.

ISTOTA ZAWODU

W literaturze naukowej i słownikach znajdziemy wiele definicji zawodu. Kazimierz A. Czarnecki sięgając do pojęcia L. Koczniewskiej-Zajęc, T.W. Nowackiego, Z. Wiatrowskiego w *Słowniku pedagogiki pracy* z 1986 roku wskazuje, że jest to

[...] termin wieloznaczny, najczęściej używany na oznaczenie określonego, wyodrębnionego w ramach społecznego podziału pracy zespołu czynności, które dana jednostka wykonuje stale lub względnie stale, z których wykonania czerpie środki utrzymania, których wykonanie wymaga odpowiedniego przygotowania – kwalifikacji¹⁷.

Powszechnie stosowaną definicją jest T. Nowackiego, który zawód odczytuje jako:

zespół czynności społecznie użytecznych, wyodrębnionych na skutek społecznego podziału pracy, powtarzających się systematycznie, wymagających od pracownika odpowiedniej wiedzy, który jest źródłem utrzymania pracownika i jego rodziny¹⁸.

W powyższej definicji uwzględniono uszczegółowienie poglądu, który został wyrażony przez Maxa Webera i przedstawiony w pracy T. Nowackiego *kompleks wyspecjalizowanych czynności będących dla jednostki sposobem zaspokajania potrzeb i stanowiący źródło zarobkowe¹⁹.*

Na rynku pracy i w literaturze przedmiotu dodatkowo funkcjonują dwa pojęcia zawodu: *zawód wyuczony* i *zawód wykonywany*. Zawód wyuczony obejmuje zbiór wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych nabytych w toku uczenia się i formalnie potwierdzonych świadectwem lub dyplomem. Nazwa zawodu wyuczonego określana jest w świadectwach i dyplomach lub w innych dokumentach potwierdzających uzyskane kwalifikacje. Zawód wyuczony zdobywany w trakcie kształcenia zawodowego nazywany jest zawodem szkolnym. Dla szkolnictwa zawodowego wykaz takich zawodów ujęty jest w Klasyfikacji Zawodów Szkolnictwa Zawodowego. Zawód wykonywany jest tzw.

¹⁵ A. Chobot, *Nowe formy zatrudnienia. Kierunki rozwoju i nowelizacji*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 1997, s.219-220.

¹⁶ A. Toffler, H. Toffler, dz. cyt., s. 192-211.

¹⁷ L. Koczniewska-Zajęc, T.W. Nowacki, Z. Wiatrowski, *Słowniku pedagogiki pracy*, Warszawa 1986, s. 415.

¹⁸ Z. Wołk, *Zawodownawstwo. Wiedza o współczesnej pracy*, Difin, Warszawa 2013, s.12

¹⁹ Tamże, s. 11.

zawodem gospodarczym, czyli występującym na rynku pracy. W klasyfikacji zawodów i specjalności ujęte są oficjalne nazwy zawodów gospodarczych. Zawód może dzielić się na specjalności. *Specjalność* jest pojęciem węższym od zawodu i jest wynikiem podziału i specjalizacji pracy w ramach zawodu. Przyjmuje się, że specjalność obejmuje podstawową wiedzę i umiejętności wymagane do wykonywania zadań w ramach danego zawodu oraz dodatkowe umiejętności, wynikające ze specjalizowania się w danej dziedzinie. Stanowisko pracy to konkretne miejsce pracy w organizacji. Do prawidłowego wykonywania pracy na danym stanowisku konieczne jest posiadanie przez pracownika określonego zestawu kompetencji. Zarówno w zawodzie, jak i w specjalności można wyróżnić przynajmniej jedno lub więcej stanowisk pracy²⁰.

Analiza poznawcza różnych definicji zawodu umożliwi wyodrębnienie uniwersalnej definicji zawodu, która wskazuje, że zawód stanowi źródło utrzymania człowieka; posiadanie zawodu jest powinnością społeczno-kulturową człowieka i koniecznością życiową w podziale pracy; zawód stanowi wartość osobistą jednostki; w zawodzie i pracy jednostka upatruje sens swojego życia i rozwoju; zawód stwarza istotne szanse samorealizacji człowieka²¹.

PROCES ZAWODOWEGO ROZWOJU CZŁOWIEKA

Zawodowy rozwój człowieka zdefiniowany przez K.A. Czarneckiego podkreśla, że jest to:

ukierunkowany proces przemian świadomości jednostki, które powstają w wyniku wzajemnego oddziaływania na siebie przedmiotu i podmiotu w poszukiwaniu swojego miejsca w podziale pracy, twórczym przekształcaniu siebie i środowiska materialnego, społecznego i kulturowego²².

Za najważniejszy przejaw zawodowego rozwoju człowieka autor uznaje zmiany jakie zachodzą w świadomości jednostki, zbliżanie się do biegłości działania w określonej dziedzinie, zawodzie, specjalności, specjalizacji, zadaniu, czynności²³.

Dodatkowo autor na podstawie analizy literaturowej oraz badań własnych dokonał podziału okresów i poszczególnych form aktywności w przebiegu zawodowego rozwoju człowieka, wyodrębniając pięć okresów w procesie zawodowego rozwoju człowieka:

²⁰ M. Gruza, T. Hordyjewicz, *Klasyfikacja zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy. Tworzenie i stosowanie*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Departament Rynku Pracy, Warszawa 2014, s.8.

²¹ K.M. Czarnecki, *Teoretyczne podstawy zawodowego rozwoju człowieka*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas, Sosnowiec 2/2007, Teoretyczne podstawy zawodowego rozwoju człowieka – Śląska Biblioteka Cyfrowa (sbc.org.pl) [21.07.2021].

²² K.M. Czarnecki, *Psychologia zawodowego rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Humanitas 2007, s. 29-35.

²³ K.M. Czarnecki, dz. cyt.

1. Preorientacja zawodowa dzieci w wieku od 3 do 11 lat. Charakteryzuje się obserwacją życia zawodowego dorosłych, gromadzeniem wiadomości o pracy dorosłych a także naśladownictwem. Jako szczególne formy aktywności autor wskazał: rozpoznawanie zawodów; określanie czynności osób dorosłych; naśladownictwo zawodów i czynności w zabawach; znajomość prostych narzędzi; wyrażanie i uzasadnianie marzeń i wyobrażeń o zawodach.
2. Orientacja zawodowa młodzieży w wieku od 12 do 15 lat. Charakteryzuje się podejmowaniem częściowych decyzji wyboru zawodu i szkoły oraz decyzji ostatecznej. Jako szczególne formy aktywności autor wskazał: wybór dziedziny, zawodu, poziomu kształcenia; wybór konkretnej szkoły zawodowej.
3. Uczenie się zawodu przez młodzież w wieku od 16 do 25 lat. Charakteryzuje się kształtowaniem się świadomości zawodowej tj.: wiedzy, umiejętności, przyzwyczajzeń, nawyków, postaw i przekonań. Jako szczególne formy aktywności autor wskazał: adaptację, identyfikację i stabilizację szkolno-zawodową; recepcję treści kształcenia zawodowego i ogólnego; osiągnięcia szkolno-zawodowe, interioryzację i strukturalizację treści kształcenia zawodowego i ogólnego; kwalifikacje szkolno-zawodowe; plany dalszego rozwoju społeczno-zawodowego.
4. Praca zawodowa, kwalifikowana dorosłych w wieku od 18 do 65 do 70 lat. Charakteryzuje się kształtowaniem się świadomości pracowniczej tj.: wiedzy o działaniu, umiejętności, nawyków, przyzwyczajzeń, postaw, osobowości zawodowo-pracowniczej. Jako szczególne formy aktywności autor wskazał: dojrzewanie do decyzji o podjęciu pracy zawodowej; adaptacji, identyfikacji, stabilizacji społeczno-zawodowej; doksztalcanie i doskonalenie społeczno-zawodowe; uzyskanie szczytowych osiągnięć społeczno-zawodowych, a następnie stopniowy regres aktywności społeczno-zawodowej; wycofanie się z czynnej pracy zawodowej.
5. Reminiscencja zawodowa emerytów, po odejściu na emeryturę. Charakteryzuje się bilansem minionego życia społeczno-zawodowego. Jako szczególne formy aktywności autor wskazał: adaptację do odmiennej sytuacji życiowej; dominację reminiscencji i refleksji zawodowej; schyłek życia prozawodowego²⁴.

WYBRANE TEORIE ZAWODOWEGO ROZWOJU CZŁOWIEKA

W literaturze psychologicznej, pedagogicznej i socjologicznej możemy odszukać szereg naukowych teorii tłumaczących życie, rozwój i działanie człowieka. Szczegółowe teorie zawodowego rozwoju człowieka najczęściej dzielą się na cztery duże grupy: **teorie wyboru zawodu** (w tym: teoria cech człowieka, teoria potrzeby, teoria wydatkowania energii, teoria wyboru i decyzji); **teorie uczenia się zawodu** (w tym: teoria

²⁴ Tamże.

odруchów warunkowanych, teoria czynności, teoria operacjonalizmu); **teorie pracy zawodowej** (w tym: teoria satysfakcji z pracy, teoria harmonii z otoczeniem społecznym, teoria zachowań zawodowych); **teorie ciągłości zawodowego rozwoju człowieka** (w tym: teoria ciągłości rozwojowej, teoria miejsca i przestrzeni zawodowej człowieka w podziale pracy ludzkiej)²⁵. Teorie rozwojowe podkreślają, że wybór zawodu jest procesem rozpoczynającym się w dzieciństwie, a kończącym się w wieku dojrzałym. Wybór zawodu w ramach teorii rozwoju zawodowego to ciąg decyzji w życiu człowieka. Podejście takie zawarte jest np. zarówno w teorii rozwoju zawodowego Donalda E. Supera, jak i w podejściu teoretycznym Eli Ginzberga.

Rozwój zawodowy człowieka jest postrzegany jako społecznie pożądany proces przemian ilościowych i jakościowych, które warunkują aktywny, świadomy i społecznie oczekiwany udział w przekształcaniu i doskonaleniu siebie i swojego środowiska²⁶. Co więcej – jak wskazuje Abraham Maslow, każda jednostka wykazuje naturalny instynkt do rozwoju, do samorealizacji. Jest to stan, który stanowi najwyższą z ludzkich potrzeb i pociąga za sobą aktywne wykorzystanie wszystkich zalet i zdolności, urzeczywistnienie własnego potencjału²⁷. Teorie zawodowego rozwoju zaznaczają, że proces ten jest konsekwencją decyzji uwarunkowanych czynnikami: biologicznymi, psychologicznymi, kulturowymi, ekonomicznymi, społecznymi. Starają się wyjaśnić, dlaczego ludzie dokonują określonych wyborów zawodowych²⁸. Z tej perspektywy zostaną przedstawione szerzej założenia teorii cechy i czynnika, zaproponowanej przez Johna L. Hollanda, sygnalizując inne teorie rozwoju zawodowego: psychodynamiczne, rozwojowe i poznawczo-społeczne.

Teorie cechy i czynnika przedmiotem analizy czynią zawód, człowiek natomiast stanowi źródło danych niezbędnych do opisu zawodu. Podkreślają odrębność i indywidualność oraz możliwość określenia użyteczności cech w odnoszeniu sukcesu zawodowego. Zwolennicy tej teorii zakładali, że zdolności i cechy poszczególnych osób można zmierzyć matematycznie dzięki metodzie analizy czynnikowej. Zaczęto używać określenia „czynnik” zamiennie (lub łącznie) z terminem „cecha”. Przy czym „czynnik” należy rozumieć jako cechę wyodrębnioną w rezultacie analizy czynnikowej. Badania nad zależnością między posiadaniem określonych cech a kryterium doboru zawodowego dotyczyły: płci, zdolności, inteligencji, potrzeb, wartości, zainteresowań, stereotypów, oczekiwań, tendencji do podejmowania ryzyka, otoczenia społecznego, przystosowania, potrzeby osiągnięć i poziomu aspiracji. Stopień osobistej motywacji uznany jest

²⁵ K.M. Czarnecki, *Teoretyczne podstawy*, dz. cyt.

²⁶ K.M. Czarnecki, *Rozwój zawodowy człowieka*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1985, s. 28.

²⁷ D. P. Schultz, S. E. Schultz, *Historia współczesnej psychologii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 456.

²⁸ L.A. Pervin, O.P. John, *Osobowość. Teoria i badania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, s. 232-235.

za wartość względnie stałą, dlatego też satysfakcja płynąca z wykonywania danego zawodu zależy od odpowiedniego dopasowania zdolności jednostki do wymagań na danym stanowisku. Teoria cechy i czynnika podkreśla interpersonalny charakter kariery zawodowej, a satysfakcja z wykonywania konkretnej pracy zależy od stopnia zależności typu osobowości i środowiska pracy²⁹.

Za twórcę podstaw teorii cechy i czynnika uznaje się Franka Parsonsa, który zdefiniował proces orientacji zawodowej i dokonał podziału poradnictwa zawodowego na trzy etapy: pierwszy – poznanie (własnych zdolności, zainteresowań, ograniczeń, cech); drugi – wiedza (o wymaganiach, warunkach odniesienia sukcesu, korzyściach i stratach zatrudnienia, wynagrodzeniu, perspektywach rozwoju, awansu); trzeci – realne rozważenie tych faktów³⁰.

Teorię F. Parsonsa rozwinął J. Holland, wyróżniając sześć kategorii orientacji personalnych, przy pomocy których można dokonać klasyfikacji osobowości i środowiska pracy, tj. sześć dominujących typów osobowości zawodowej i sześć odpowiadających im środowisk pracy. Są to typy: *realistyczny* – wykwalifikowany, konkretny, uzdolniony technicznie, mechanicznie (np. inżynier, mechanik, rolnik, elektryk); *konwencjonalny* – zorganizowany, praktyczny, uległy (np. urzędnik bankowy, sekretarka, księgowy, kasjer, pracownik biurowy); *przedsiębiorczy* – przekonujący, otwarty, komunikatywny (np. przedstawiciel handlowy, zarządzający, przedsiębiorca); *badawczy* – naukowy, abstrakcyjny, analityczny (np. biolog, badacz, programista komputerowy, technik laboratoryjny); *artystyczny* – twórczy, o rozwiniętej wyobraźni i estetyce (np. muzyk, malarz, pisarz, aktor, dekorator wnętrz); *społeczny* – oświatowy, zorientowany na usługi, nawiązujący kontakty z ludźmi (np. psycholog, nauczyciel, pielęgniarka, doradca zawodowy)³¹. Zróżnicowanie w zakresie preferencji zawodowych i cech osobowości wynika z uwarunkowań indywidualnych i społecznych. Na rozwój jednostki wpływają preferowane przez nią rodzaje czynności, które sprzyjają nabywaniu określonych kompetencji. Te z kolei (wraz z zainteresowaniami) decydują o indywidualnej tendencji do określonego sposobu myślenia i spostrzegania rzeczywistości i działania. Jednostki posiadają cechy każdego typu, lecz w różnym natężeniu. Holland podkreślał, że wszystkie typy są integralną częścią osobowości człowieka i dowodził istnienia siedmiuset dwudziestu różnych wzorów osobowości i szerokiej kafeterii ludzkich zachowań.

J.L. Holland opracował metody diagnostyczne: Zestaw do Samobadania (ZdS) i Kwestionariusz Preferencji Zawodowych (KPZ), pozwalające określić stopień podobieństwa osobowości jednostki do sześciu typów. W wyniku badania uzyskuje się

²⁹ A. Paszkowska-Rogacz, *Psychologiczne podstawy wyboru zawodu. Przegląd koncepcji teoretycznych*, Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, Warszawa 2003, s. 29.

³⁰ E. L Herr, S.H Cramer, *Planowanie kariery zawodowej – część I* [w:] Zeszyty informacyjno-metodyczne doradcy zawodowego 15, Krajowy Urząd Pracy, Warszawa 2001, s. 20.

³¹ A. Paszkowska-Rogacz, M. Tarkowska, *Metody pracy z grupą w poradnictwie zawodowym*, Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, Warszawa 2004, s.18-21.

profil – trzyliterowy kod sumaryczny jednostki, który wskazuje na złożoność rozwoju osobowościowego. Postępując analogicznie można wskazać na sześć typów środowisk pracy: realistyczne, badawcze, artystyczne, społeczne, przedsiębiorcze, konwencjonalne. J. Holland dowodził, że określony typ osobowości determinuje równocześnie środowiskom pracy. Podkreślał, że satysfakcja z wykonywanej pracy jest zależna od stopnia zbieżności osobowości i danego zawodu, a do podjęcia świadomej decyzji co do wyboru zawodu niezbędny jest odpowiedni zasób wiedzy o samym sobie, swoich predyspozycjach i wymaganiach zawodowych³².

Teoria psychodynamiczna (udokumentowana w pracach Anne Roe) zakłada, że zainteresowania zawodowe rozwijają się w wyniku interakcji między dorosłymi a dziećmi. Potrzeby zawodowe stanowią pochodną i są odzwierciedleniem niezaspokojonych potrzeb rodziców w okresie dzieciństwa. Z punktu widzenia teorii psychodynamicznej, dzieciństwo decyduje o życiu jednostki. A. Roe uważa, że okres ten jest źródłem nieświadomej motywacji, wpływającej na wybór zawodu, który umożliwiłyby wyrażenie i spełnienie potrzeb³³. Opisała ona trzy rodzaje relacji „rodzice-dziecko”:

1. Emocjonalna koncentracja na dziecku – nadopiekuńczość i nakłanianie do uległości i zależności; lub – wygórowane wymagania. Takie dzieci na ogół odczuwają potrzebę ciągłego uzyskiwania informacji zwrotnych i nagród. Jako dorośli wybierają często zawody, które zapewniają im uznanie ze strony innych, jak na przykład działalność artystyczna.
2. Unikanie dziecka – lekceważenie dziecka, zaspokajanie jego potrzeb w ograniczony sposób; lub – odrzucenie dziecka, kiedy rodzice nie podejmują żadnych wysiłków zaspokojenia tych potrzeb. Tak wychowane jednostki wybiorą kariery naukowe lub techniczne i w ten sposób dążyć będą do osiągnięcia satysfakcji życiowej. Chętnie zajmują się rzeczami i koncepcjami.
3. Akceptacja dziecka – może mieć charakter doraźny lub opiekuńczy i w obu przypadkach wspiera niezależność dziecka. Dzieci z takich rodzin na ogół szukają zawodów, które łączą osobiste aspekty życia, jak np. nauczanie czy doradztwo³⁴.

Autorem innego podejścia, mniejszą wagę przywiązującego do kategorii rozwoju i socjalizacji, był John D. Kromboltz. Zgodnie z jego stanowiskiem, na decyzje zawodowe człowieka wpływają cztery czynniki: ładunek genetyczny, warunki i wydarzenia

³² G. D. Gottfredson, *John L. Holland's Contributions to Vocational Psychology: A Review and Evaluation*, *Journal of Vocational Behavior* 55, 15-40 (1999), John L. Holland's contributions to vocational psychology: A review and evaluation – PsycNET (<https://psycnet.apa.org/home>, [dostęp: 22.07.2021]).

³³ B. Rzeczkowski, *Rozwój zawodowy człowieka*, <http://www.sdsiz.pl/rozwoj.htm>, 04.06.2010.

³⁴ A. Roe, *Early determinants of vocational choice*, „*Journal of Counseling Psychology*” 1957, nr 4, s.212-217, *Early determinants of vocational choice* – PsycNET (<https://psycnet.apa.org/home>, [dostęp: 22.07.2021]).

w otaczającym środowisku, doświadczenia w procesie nauki oraz umiejętność podchodzenia do zadań (np. system wartości, nawyki zawodowe)³⁵.

Teoria zawodowego rozwoju opracowana przez Donalda E. Supera podkreśla znaczenie pojęcia obrazu siebie. Super uważa, że zawodowy obraz siebie rozwija się wraz z rozwojem jednostki na podstawie obserwacji pracy, identyfikacji z pracującymi dorosłymi, doświadczeń osobistych. Czynniki sytuacyjne są utożsamiane przez D. E. Supera z położeniem społeczno-ekonomicznym rodziców, przekonaniami religijnymi, atmosferą domową, postawami rodziców wobec dziecka i jego nauki, sytuacją ekonomiczną kraju i sytuacją międzynarodową³⁶. Przywołuje on słowa francuskiego pedagoga Claparède'a, który twierdził, że organizm działa zawsze w kierunku, który go najbardziej interesuje. Dlatego też biorąc pod uwagę, że aktywność psychiczna działa na usługach potrzeb biologicznych, zainteresowania stanowią podstawowy czynnik rozwoju jednostki³⁷. Super dokonał podziału rozwoju zawodowego człowieka na pięć stadiów: dzieciństwo, dorastanie, wczesna dorosłość, dojrzałość i starość. W ramach tych stadiów daje się zaobserwować również pięć faz rozwoju zawodowego. Nazwa każdej fazy określa zarazem typowe dla niej zadania rozwojowe:

1. Faza wzrostu (stadium dzieciństwa) od urodzenia do 14 roku życia. Treścią tej fazy jest rozwój jednostki przez identyfikowanie się z osobami ważnymi w rodzinie i szkole. W tej fazie początkowo dominującą rolę odgrywają potrzeby i fantazje, potem, wraz ze zwiększeniem się udziału dziecka w życiu społecznym, rośnie rola zainteresowań i umiejętności.
2. Faza poszukiwań (stadium dorastania) od 15 do 24 roku życia. W tej fazie obserwuje się wypróbowywanie różnych ról społecznych oraz zdobywanie zawodowych doświadczeń w czasie nauki szkolnej, w czasie wolnym i w pracy okresowej.
3. Faza zajęcia pozycji (stadium wczesnej dorosłości) od 25 do 44 roku życia. W tej fazie, po wybraniu głównej dziedziny zatrudnienia, podstawowy wysiłek jest poświęcany na znalezienie stałej pracy, związanej z daną dziedziną.
4. Faza konsolidacji (stadium dojrzałości) od 45 do 65 roku życia. Podejmowane są w niej działania stabilizujące wybraną drogę kariery zawodowej. Chętniej rozwijane są wcześniej realizowane rodzaje aktywności niż inicjowane nowe.
5. Faza schyłku (stadium starości) od 65 roku życia. Zmniejsza się wówczas lub zanika aktywność zawodowa ze względu na ograniczone możliwości fizyczne i psychiczne. Pojawiają się nowe obszary działania: najpierw w formie selektywnego uczestnictwa, potem roli obserwatora³⁸. D.E. Super podkreślał tendencje do

³⁵ B. Rzeczkowski, dz. cyt.

³⁶ D. E. Super, *Psychologia zainteresowań*, PWN, Warszawa 1972, s. 109-154.

³⁷ Tamże, s. 11.

³⁸ D. E. Super, *Career and Life Development* [w:] W. D. Brown, L. Brooks (red.) *Career Choice and Development*, San Francisco, Jossey-Bass Publishers, Washington, London 1984, s. 190-235.

wzajemnego przenikania się sąsiadujących ze sobą faz. Fazy rozwojowe mogą prowadzić do różnorodnych skutków. Przykładowo jak analizuje Anna Paszkowska-Rogacz pod koniec fazy konsolidacyjnej może pojawić się niechęć do zmian w życiu (stagnacja) lub odwrotnie zapal do zdobywania nowych umiejętności (innowacje)³⁹.

Wybrane do analizy teorie zawodowego rozwoju człowieka określają zespół warunków wyjaśniających zachowania zawodowe człowieka, jego rozwój osobisty i zawodowy. Akcentują znaczenie właściwości stanowiących psychologiczne kategorie rozwojowe oraz zmiennych społecznych, charakteryzujących zróżnicowany układ środowiska społecznego. Wszystkie teorie ujmują zawodowy rozwój człowieka jako proces, uwzględniający ilościowe i jakościowe zmiany zachodzące wewnątrz człowieka, jak i w środowisku społecznym. Poszczególne teorie rozwoju zawodowego uwzględniają takie zmienne psychologiczne, jak: inteligencja, zdolności, zainteresowania, system wartości i postawy wartościujące, potrzeby, osobowość, typ temperamentu oraz czynniki emocjonalne, identyfikacja z modelami ról zawodowych, poczucie tożsamości. W odniesieniu do zmiennych charakteryzujących oddziaływania środowiska społecznego, podkreślają: wpływ wychowania i środowiska rodzinnego, postawy rodzicielskie, położenie społeczno-ekonomiczne rodziców, procesy modelowania, naśladownictwa i identyfikacji⁴⁰.

Współcześnie zainteresowanie psychologów rozwojowych wzbudzają teorie, które mogą przyczynić się do zrozumienia wpływów biologicznych i kulturowych na rozwój człowieka. Teorie biologiczne, takie jak natywizm⁴¹, etologia⁴², socjobiologia⁴³ i genetyka zachowań⁴⁴, są wyrazem skierowania uwagi psychologów ku roli procesów fizjologicznych w rozwoju człowieka. Teoria społeczno-kulturowa Lwa Wygotskiego⁴⁵ przyczyniła się do wyjaśnienia roli kultury w rozwoju człowieka. Teoria ekologiczna Uriego Bronfenbrennera⁴⁶ pomogła w kategoryzacji czynników środowiskowych oraz do zrozumienia

³⁹ A. Paszkowska-Rogacz, dz. cyt., s. 82-87.

⁴⁰ B. Rzeczkowski B., dz. cyt.

⁴¹ **natywizm:** *Pogląd zgodnie z którym istoty ludzkie mają wyjątkowe cechy genetyczne ujawniające się u wszystkich przedstawicieli gatunku, niezależnie od różnic środowiskowych* [w:] D. Boyd, H. Bee, *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Warszawa 2007, s. 57.

⁴² **etologia:** *Wyjaśnianie rozwoju z punktu widzenia uwarunkowanych genetycznie zachowań uławiających przetrwanie, które rozwinęły się w drodze doboru naturalnego* [w:] Tamże.

⁴³ **socjobiologia:** *Badanie społeczeństwa przy użyciu metod i pojęć biologicznych; w rozwoju człowieka podkreśla znaczenie genów służących przetrwaniu grupy* [w:] Tamże.

⁴⁴ **genetyka zachowań:** *Badanie roli dziedziczenia w powstawaniu różnic indywidualnych*, [w:] Tamże, s. 58.

⁴⁵ **teoria społeczno-kulturowa:** *Koncepcja L. Wygotskiego, zgodnie z którą złożone formy myślenia mają swoje źródło w interakcjach społecznych, a nie w indywidualnych poszukiwaniach* [w:] Tamże, s. 59.

⁴⁶ **teoria ekologiczna:** *Teoria U. Bronfenbrennera wyjaśniająca rozwój w kategoriach relacji pomiędzy ludźmi a środowiskiem czyli zbiorem powiązanych ze sobą kontekstów* [w:] Tamże.

ich oddziaływania na jednostkę. Wyjaśnienie i badanie rozwoju człowieka w perspektywie eklektycznej⁴⁷ sięga do ustalen trzech głównych rodzin teorii rozwoju oraz osiągnięć innych dyscyplin naukowych⁴⁸.

ZAKOŃCZENIE

Teorie zawodowego rozwoju człowieka łączą elementy ogólnej teorii psychologicznej z elementami wiedzy na temat uwarunkowań decyzji zawodowych jednostki. Opisując fakty psychologiczne poszukują związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy różnymi aspektami procesu budowania kariery zawodowej. Dokonany przegląd koncepcji wskazuje na to, że można z nich korzystać w celu interpretacji faktów psychologicznych i planowania ścieżki rozwoju zawodowego. Teoria Hollanda, najchętniej wykorzystywana w poradnictwie zawodowym, umożliwia dopasowanie indywidualnych cech do wymagań konkretnej pracy, zawodu czy szkolenia. J.L Holland zwraca uwagę na potrzebę elastyczności, mobilności, na umiejętność przenoszenia zdobytych kompetencji do innych branż zawodowych. Koncepcja cechy i czynnika daje możliwość identyfikacji alternatywnych ścieżek rozwoju zawodowego dzięki systemowi klasyfikacji indywidualnych cech i stanowisk, przedstawia prawdopodobieństwo odniesienia sukcesu w danych zawodach, wskazuje na możliwość dalszego rozwoju zawodowego, podnoszenia kwalifikacji, specjalizowania się. Jest to szczególnie istotne w obecnych czasach, kiedy osoby w każdym wieku potrzebują informacji i wiedzy do zaplanowania rozwoju zawodowego i zrealizowania swej kariery. Koncepcja Hollanda daje możliwość porównania profilu osobowości z profilami pracy, co umożliwia określenie obszarów zgodności w zakresie badania predyspozycji zawodowej.

W skali globalnej, regionalnej i lokalnej doświadczamy przemian, które kształtują nowy typ społeczeństwa opartego na wiedzy i informacji. Należy wyraźnie podkreślić złożoność sytuacji społeczno-gospodarczej i prawno-organizacyjnej, która w sposób istotny wpływa na funkcjonowanie i rozwój zawodowy współczesnego pracownika, od którego wymaga się nie tylko fachowości, ale również i otwartości na nowe, ciągłe zmiany, implementację innowacji i umiejętności. Obszarem dynamicznych badań i nowych rozwiązań są koncepcje związane z edukacją ustawiczną. Współcześnie obserwujemy daleko idące zmiany w modelu pracy. Postępuje proces odchodzenia od klasycznego wzorca zatrudnienia pracowniczego (ewolucja prawnego stosunku pracy) oraz intensywny rozwój zatrudnienia niepracowniczego (elastyczne, nietypowe formy zatrudnienia). Kolejnym z wyzwań współczesnego rozwoju społeczno-gospodarczego jest wykluczenie społeczne i zawodowe oraz proces starzenia się ludności. Popularność zyskują koncepcje srebrnej gospodarki jako systemu gospodarczego opartego na zaspokajaniu potrzeb starzejących się społeczeństw.

⁴⁷ **eklektyzm:** *Zastosowanie wielu podejść teoretycznych do wyjaśnienia i badania rozwoju człowieka [w:] Tamże, s. 61.*

⁴⁸ D. Boyd, H.Bee, *Psychologia rozwoju*, dz. cyt. 64.

W takim społeczeństwie inwestowanie w edukację staje się głównym czynnikiem wzrostu gospodarczego i postępu społecznego. Mając na uwadze fakt, iż przełom cywilizacyjny, jakiego doświadczamy, spowodowany jest rosnącą rolą nauki i edukacji, można postawić stwierdzenie, że podstawowym zasobem epoki postindustrialnej, epoki społeczeństwa uczącego się jest wiedza w istotnym stopniu określająca jakość kapitału społecznego⁴⁹. We współczesnym świecie osoby bez odpowiednich kompetencji, bez określonego kapitału nie tylko ekonomicznego, ale i kulturowego, bez dostępu do informacji lub pozbawione tzw. siły rynkowej, stają się dotknięte w coraz wyższym stopniu marginalizacją spowodowaną bezrobociem, nieumiejętnością artykulacji własnych interesów, funkcjonalnym analfabetyzmem itp. zjawiskami społecznymi⁵⁰. W społeczeństwie opartym na wiedzy, edukacja i treści kształcenia muszą spełniać oczekiwania rynku pracy, uwzględniać prognozowane zmiany w skali ogólnoswiatowej i skłaniać do współpracy różne organizacje edukacyjne, administracyjne.

Rozwój zawodowy człowieka występuje jako ważna i problematyczna kategoria w ogólnym rozwoju człowieka, jest procesem obiektywnie istniejącym w świecie ludzkiego życia i działania. Aby dostosować się do zmian w toku rozwoju zawodowego, człowiek musi wypracować w sobie zdolność do adaptacji, gotowość do ciągłej zmiany, kreatywne myślenie i przedsiębiorczość. Zintegrowany rozwój zawodowy oznaczać będzie między innymi nabycie umiejętności łączenia wielozadaniowości, elastyczności oraz budowania własnej kariery dostosowanej do indywidualnych predyspozycji i potrzeb.

Złożone opracowanie jest wstępem do naukowego opracowania teoretycznych podstaw rozwoju zawodowego człowieka, zasygnalizowaniem wybranych możliwości opracowania tematu, stąd w sposób wybiórczy odniesiono się do niektórych zagadnień i procesów – jedynie w takim zakresie, jakim niezbędne jest, zdaniem autorki rozważań, przedstawienie wprowadzenia do przedmiotu badań.

⁴⁹ E. Solarczyk-Ambrozik, *Kształcenie ustawiczne w procesie tworzenia społeczeństwa uczącego się i gospodarki opartej na wiedzy*, <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/2/id/12>, [dostęp: 26.08.2021].

⁵⁰ Tamże.

Bibliografia:

- Attali J., *Krótką historią przyszłości*, przeł. W. Nowicki, Prószyński i S-ka, Warszawa 2008.
- Bauman Z., *Ponowoczesność jako źródło cierpienia*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2000.
- Boyd, D., Bee, H., *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Warszawa 2007.
- Chobot, A. *Nowe formy zatrudnienia. Kierunki rozwoju i nowelizacji*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 1997.
- Czarnecki K.M., *Rozwój zawodowy człowieka*. Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1985.
- Czarnecki, K. M., *Profesjologia jako wyodrębniająca się dziedzina wiedzy i badań naukowych o zawodowym rozwoju człowieka*, „Problemy Profesjologii. Półrocznik poświęcony problemom rozwoju zawodowego człowieka”, Instytut Edukacji Techniczno-Informatycznej, Zielona Góra 2005.
- Czarnecki, K.M., *Psychologia zawodowego rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Humanitas 2007.
- Czarnecki, K.M., *Teoretyczne podstawy zawodowego rozwoju człowieka*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanistas, Sosnowiec 2/2007, Teoretyczne podstawy zawodowego rozwoju człowieka - Śląska Biblioteka Cyfrowa (sbc.org.pl) [21.07.2021].
- Czerepaniak-Walczak M., *Wychowanie. Pojęcia, Procesy, Konteksty*, t. 5, (red. nauk.), Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2009.
- Giddens, A., *Konsekwencje nowoczesności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
- Gottfredson G. D *John L. Holland's Contributions to Vocational Psychology: A Review and Evaluation*, Journal of Vocational Behavior 55, 15–40 (1999), John L. Holland's contributions to vocational psychology: A review and evaluation. – PyscNET (<https://psycnet.apa.org/home>, [dostęp: 22.07.2021]).
- Gruza M., Hordyjewicz T., *Klasyfikacja zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy. Tworzenie i stosowanie*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Departament Rynku Pracy, Warszawa 2014.
- Hartman J., (red.), *Słownik filozofii*, Wydawnictwo Zielona Sowa, Kraków 2004.
- Herr, E. L., Cramer, S. H., *Planowanie kariery zawodowej – część I* [w:] Zeszyty informacyjno-metodyczne doradcy zawodowego 15, Krajowy Urząd Pracy, Warszawa 2001.
- Jan Paweł II, *Laborem exercens* [w:] *Encyklika Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, Wydawnictwo Św. Stanisława B.M. Archidiecezji Krakowskie, Kraków 1993.
- Jedynak J. (red.), *Mały słownik etyczny*, Wydawnictwa Branta, Warszawa 1994.
- Koczniewska-Zajac, L., Nowacki T.W., Wiatrowski Z., *Słowniku pedagogiki pracy*, Warszawa 1986.
- Okoń, W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo akademickie „Żak”, Warszawa 2004.

- Olechnicki, K., Załęcki P. (red.), *Słownik socjologiczny*, Wydawnictwo Grafitti, Warszawa 1997.
- Paszkiwicz, M. *Treść pracy* [w:] W. Jacher (red.) *Człowiek i praca. Alfabet wiedzy o pracy ludzkiej*, Opole 1979.
- Paszowska-Rogacz A., Tarkowska M., *Metody pracy z grupą w poradnictwie zawodowym*, Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, Warszawa 2004.
- Paszowska-Rogacz, A., *Psychologiczne podstawy wyboru zawodu. Przegląd koncepcji teoretycznych*, Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, Warszawa 2003.
- Pervin L.A, John O.P., *Osobowość. Teoria i badania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002.
- Plewka, Cz., *Poradnictwo zawodowe na różnych etapach zawodowego rozwoju jednostki* [w:] R. Parzęcki (red.) *Poradnictwo zawodowe w teorii i praktyce*, (red.), Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna, Gdańsk 2010.
- Plewka, Cz., *Uwarunkowania zawodowego rozwoju nauczycieli*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2009.
- Roe A., *Early determinants of vocational choice*, „Journal of Counseling Psychology” 1957, nr 4, s.212-217, Early determinants of vocational choice. – PsycNET (<https://psycnet.apa.org/home>, [dostęp: 22.07.2021]).
- Rzeczkowski B., *Rozwój zawodowy człowieka*, <http://www.sdsiz.pl/rozwoj.htm>, 04.06.2010.
- Schultz D. P., Schultz S. E., *Historia współczesnej psychologii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
- Sennett R., *Korozja charakteru. Osobiste konsekwencje pracy w nowym kapitalizmie*, Warszawskie Wydawnictwo Literacki: MUZA, Warszawa 2006.
- Solarczyk-Ambrozik, E., *Kształcenie ustawiczne w procesie tworzenia społeczeństwa uczącego się i gospodarki opartej na wiedzy*, <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/2/id/12>, [dostęp: 26.08.2021].
- Super, D. E., *Career and Life Development* [w:] W. D. Brown, L. Brooks (red.) *Career Choice and Development*, San Francisco, Jossey-Bass Publishers, Washington, London 1984.
- Super, D. E., *Psychologia zainteresowań*, PWN, Warszawa 1972.
- Toffler, A., *Trzecia fala*, Warszawa: PIW, 1997.
- Wołk, Z., *Zawodoznawstwo. Wiedza o współczesnej pracy*, Difin, Warszawa 2013.
- Zadrożyńska-Barącz, A., *Codziennność-Niecodziennność-Święto* [w:] M. Dudzikowa,

AGNIESZKA KOPCZEWSKA

Absolwentka Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Białymstoku

MIEJSCE I ROLA SZKOŁY W WALCE Z PRZEMOCĄ I AGRESJĄ

THE ROLE OF THE SCHOOL IN THE FIGHT AGAINST VIOLENCE AND AGGRESSION

Słowa kluczowe: szkoła, zagrożenia, bezpieczeństwo, nauczyciel

Abstrakt: Jednym z najbardziej niepokojących zjawisk we współczesnej szkole jest eskalacja zachowań agresywnych oraz przybierająca różne formy przemoc fizyczna i psychiczna. Celem opracowania jest zestawienie wybranych uwarunkowań społecznych, prawnych i środowiskowych w zwalczaniu przemocy w szkole. Autor zakłada, że przemoc w szkole jest zjawiskiem występującym często i czasami jest niezależne od środowiska rodzinnego. Jednocześnie przemoc w szkole nie jest akceptowana społecznie. Wydaje się, że właściwe narzędzia takie jak programy profilaktyczne dla szkół, umożliwiają skutecznie przeciwdziałać zjawisku przemocy w szkole, ale najważniejszym w ich realizacji jest nie nauczyciel, a nauczyciel-wychowawca.

Keywords: school, threats, safety, teacher

Abstract: One of the most disturbing phenomena in contemporary school is the escalation of aggressive behavior and various forms of physical violence and psychological. The aim of this paper is a summary of selected social, legal and environmental combat school violence. The author assumes that violence at school is a phenomenon occurring frequently and sometimes it is independent of the family environment. At the same time violence in school it is not socially acceptable. It seems that the right tools, such as prevention programs for schools, allow to effectively tackle the issue of violence at school, but the most important in their implementation is not a teacher, and the teacher-tutor.

WSTĘP

Jednym z najbardziej niepokojących zjawisk we współczesnej szkole jest eskalacja zachowań agresywnych oraz przybierająca różne formy przemoc fizyczna i psychiczna. Ważnym dla nauczycieli, staje się więc stworzenie takich warunków, w których uczeń poczuje się bezpieczny, bo tylko wtedy będzie mógł się prawidłowo rozwijać. Brutalizacja w mediach, brak zainteresowania ze strony rodziców dziećmi, niewydolność placówek oświatowych – wszystko to powoduje, iż zachowania agresywne są coraz częstszym zjawiskiem w naszych szkołach. Upowszechnieniu zjawisk przemocowych w rodzinie, szkole, na ulicy sprzyja kryzys wartości i autorytetów, osłabienie więzi rodzinnych, frustracja spowodowana ubóstwem, pozostawianie młodych ludzi z ich własnymi problemami. Dodatkowo agresywne wzorce upowszechniają środki masowego przekazu, które zamiast piętnować zachowania negatywne, często je nagłaśniają, szukając taniej

sensacji. W wiadomościach telewizyjnych i prasowych wciąż słyszymy o konfliktach, porwaniach, gwałtach, rabunkach i morderstwach. Sprawia to wrażenie, że zewsząd otacza nas agresja, przed którą nie ma ucieczki. Codziennosc również dostarcza przykładów agresji. Coraz częściej w sytuacjach dla nas trudnych reagujemy agresywnie – krzykiem, biciem. Brutalizacja, przemoc i agresja w różnych postaciach przenika do życia rodzinnego i szkolnego, kultury masowej i rozrywki. Często akty agresji kierowane są na osoby przypadkowe i nie wiążą się z żadnymi porachunkami osobistymi. Zjawiska związane z agresją i przemocą w środowisku szkolnym są przedmiotem szczegółowych analiz i badań resortu edukacji, który konsekwentnie wprowadza rozwiązania systemowe mające na celu ograniczanie ich rozmiarów. Podstawą wszelkich działań podejmowanych przez szkołę, związanych z edukacją dla bezpieczeństwa i zapobiegania zachowaniom problemowym wśród uczniów, są treści zawarte w podstawie programowej kształcenia ogólnego¹, obligatoryjne wprowadzenie do szkół wszystkich typów programu profilaktyki problemów dzieci i młodzieży².

ROLA PLACÓWKI OŚWIATOWEJ W ŚRODOWISKU SPOŁECZNYM

Na szkole spoczywa odpowiedzialność zaspokojenia specyficznych potrzeb uczniów. Szkoła przekazuje wartości, normy, wzory zachowań i obyczajowość kulturową, przyczynia się też do fizycznego, psychicznego i moralnego rozwoju młodych ludzi, przygotowując do życia we współczesnym społeczeństwie. Niestety, przekonanie, iż szkoła jest miejscem wszechstronnego rozwoju uczniów, jest często dyskusyjne. Bywa, że w jej murach mamy do czynienia z poniżaniem uczniów i naruszaniem ich godności osobistej, a także demonstrowaniem władzy przez nauczycieli³. Z różnymi rodzajami przemocy mają do czynienia we wzajemnych relacjach wszyscy uczestnicy życia szkolnego, przyjmując wobec niej różne role. Analizując przyczyny zachowań agresywnych, trzeba przyjrzeć się pozycji zajmowanej przez nauczyciela. W środowisku szkolnym to on właśnie powinien dostarczać modeli współżycia społecznego. Korzystny wpływ na socjalizację młodzieży wywierają modele bezkonfliktowego zachowania się nauczyciela, życzliwej postawy wobec podopiecznych i sprawiedliwego oceniania ich osiągnięć.

Niekorzystne w procesie uspołeczniania jest postępowanie wychowawcy powodującego konflikty, przejawiającego autokratyczne skłonności, niesprawiedliwego i stronniczego. Faworyzowanie niektórych uczniów, stawianie im mniejszych wymagań oraz tolerowanie ich wykroczeń wpływa destrukcyjnie na relacje między uczniami. Pozostali

¹ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (DzU z 2002 r. Nr 51, poz. 458 oraz DzU z 2003 r. Nr 210, poz. 2041).*

² *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 31 stycznia 2002 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (DzU z 2002 r. Nr 10, poz. 96).*

³ Zob.: Rylke H., *Szersze tło problemu przemocy w szkole*, „Remedium”, 1997, s. 32.

uczniowie czują się pokrzywdzeni, odnoszą się niechętnie lub wrogo do swych uprzywilejowanych kolegów, którzy bronią swej pozycji i związanych z nią uprawnień. Powoduje to osłabienie lub zanikanie więzi grupowej oraz przyczynia się do narastania antagonizmów i konfliktów, które niekorzystnie wpływają na społeczne współzycie w grupie. niesprawiedliwa ocena może natomiast zostać odebrana przez ucznia jako niedocenywanie jego pracy i umiejętności.

Na ważną właściwość omawianego zjawiska zwraca uwagę J. Rudniański⁴, określając przemoc jako relację pomiędzy ludźmi, polegającą na użyciu pozycji przeważającej. Zwraca to uwagę na tę cechę charakterystyczną przemocy, jaką jest nierównowaga sił. Siła ta może mieć charakter siły fizycznej lub psychicznej (np. posiadanie określonych informacji na temat ofiary). W relacjach nauczyciel-uczeń tradycyjnie dominuje model oparty na przewadze nauczyciela. Specyfika szkolnych oddziaływań niekiedy wręcz zaburza rozwój młodego człowieka, powodując stany permanentnej frustracji, lęku i stresu, domagające się odreagowania: Istotą szkoły staje się wychowanie do zaakceptowania przemocy jako immanentnej i nieodłącznej właściwości świata. Uspołecznienie i rozwój dorastających ludzi w szkole dokonuje się wtedy w warunkach powszechności stosowania przemocy w różnych jej formach oraz w warunkach powodujących takie stany psychiczne, które przemoc i agresję czynią niemal nieuchronnym następstwem. W takiej sytuacji szkoła staje się miejscem, gdzie uczniowie uczą się zachowań agresywnych, gdzie „wćwiczają się” do stosowania przemocy i skąd wynoszą owe umiejętności na inne obszary swego funkcjonowania⁵. Konsekwencją mogą być wybuchy agresji skierowanej na słabszych kolegów, uczniów, którzy zostali lepiej ocenieni. Negatywne emocje mogą zostać rozładowane także na przedmiotach materialnych poprzez zniszczenie szkolnego sprzętu czy np. kopnięcie podręcznika. Kształtowanie się niewłaściwej postawy społecznej może być również następstwem złe zorganizowanego współzawodnictwa pomiędzy uczniami, co może spowodować egoizm, egocentryzm, niechęć i agresję uczniów słabszych wobec zdolniejszych, osiągających lepsze wyniki w nauce.

Niski wskaźnik zachowań agresywnych pozostaje w związku z klimatem społecznym, określanym jako wspierająco-zaangażowany, gdzie integracja i więzi w grupach uczniowskich są silne, a kultura procesu nauczania charakteryzuje się zmniejszoną presją na osiągnięcia i sukces oraz zorientowana jest na otaczający świat i uczniów. Obserwując rzeczywistość polskiej edukacji, można odnieść wrażenie, iż szkoły realizujące taki model edukacji w naszej rzeczywistości stanowią zdecydowaną mniejszość, jeśli nie są wyjątkami. Wielu autorów zorientowanych w temacie zgadza się co do tego,

⁴ Rudniański J., *Klasyfikacja, źródła i ocena przemocy w stosunkach międzyludzkich* [w:] *Przemoc w życiu codziennym*, (red.) Hołyst B., Cinderella Books, Warszawa 1997, s. 5.

⁵ Sack B., *Przemoc i agresja w publicznych szkołach ponadgimnazjalnych*, „Edukacyjne dyskursy – Internetowe pismo pedagogiczne Uniwersytetu Szczecińskiego”, <http://belfer.univ.szczecin.pl/~edipp/agresja.htm>.

iż klimat i atmosfera psychiczna panująca w szkołach nie zapobiegają, lecz wręcz sprzyjają generowaniu postaw agresywnych.

ROLA NAUCZYCIELA

Nauczyciel zawsze, kiedy to możliwe, winien angażować klasę w zespołowe formułowanie celów, które jej dotyczą, oraz zespołową ich realizację – współpracę. Nie powinien się przy tej okazji obawiać konfrontacji poglądów. Takie zachowanie sprzyja otwartości i kreatywności uczniów. Zaufanie uczniów do nauczyciela wzmacnia też stosowanie przez niego jawnych procedur działania, udzielanie wsparcia i zachęt. Sprzyja to zajęciu przez nauczyciela właściwej dla niego pozycji lidera klasy, wtedy staje się nauczycielem-wychowawcą. Lider to szef grupy, jej kierownik a, grupa może mieć jednocześnie lidera:

- formalnego – narzuconego grupie (nauczyciel), lub wybranego demokratycznie przez grupę (przewodniczący klasy, jeśli rzeczywiście zachowano demokratyczne procedury);
- nieformalnego – wyłonionego spontanicznie dzięki jego umiejętnościom przywódczym lub ponadprzeciętnym zdolnościom, a więc dobry wychowawca.

Zadaniem lidera, rozumianego tutaj jako nauczyciel-wychowawca, jest czuwanie nad rozwojem i funkcjonowaniem klasy jako grupy zgodnie z zaakceptowanymi normami grupowymi, wartościami i celami, kierowanie jej działaniami zgodnie z przyjętymi procedurami, kierowanie dyskusją, rozwiązywanie konfliktów. Lider musi nie tylko posiadać wiedzę o mechanizmach tworzenia i rozwoju grupy, czynnikach ją integrujących, ale i podejmować działania oraz tworzyć warunki sprzyjające integracji grupy w wymiarach: społecznym i zadaniowym, a także kontrolować zachowania dezintegrujące.

1. MECHANIZM TWORZENIA SIĘ GRUPY

W literaturze przedmiotu spotkać można wiele teorii na temat procesów grupowych. Najczęściej wymienia się cztery występujące po sobie w różnym stopniu etapy tworzenia się grupy społecznej⁶:

- formowanie (forming), etap ten dotyczy pierwszych kontaktów między członkami grupy. Towarzyszą temu: zaciekawienie zadaniami, osobami i rolami grupowymi, niepewność, niepokój, brak poczucia bezpieczeństwa, obserwacje zachowań członków, napięcia i obawy. Grupa w tej fazie rozwoju nazywana jest przez niektórych autorów zespołem niedojrzałym.
- szturmowanie, napór (storming), etap ten charakteryzują dyskusje członków dotyczące zasad i metod pracy, norm obowiązujących w grupie, wzajemnych

⁶ Tuckman B., *Developmental Sequence in Small Groups*, „Psychological Bulletin”, 1965, nr 63, s. 384-399; Tuckman B., Jensen M., *Stages of Small Group Development*, „Group and Organizational Studies”, 1977, nr 2, s. 419-427.

oczekiwań. Obserwuje się wzajemną weryfikację członków grupy, próby „wpasowania się” w jakąś rolę, polaryzację opinii między lojalnością a oporem wobec prowadzącego. Jest to etap mało produktywny, zwłaszcza jeśli pojawiają się konflikty między członkami lub następuje ich napór na lidera (prowadzącego grupę) w celu pokazania mu, iż nie spełnia oczekiwań przypisanych roli, jaką mu wyznaczono. Grupa w tej fazie rozwoju nazywana jest zespołem eksperymentującym.

- normalizowanie (norming), w tym etapie grupa zaczyna przekształcać się w zespół. Relacje międzyludzkie stabilizują się. Każdy znajduje dla siebie rolę społeczną, którą może odgrywać z wykorzystaniem swoich mocnych stron, swojej niepowtarzalności. Zasady współdziałania są uzgodnione, role wyklarovane, pojawia się wzajemna akceptacja i zaufanie. Dla budowania zaufania potrzebne są: uwaga i słuchanie, rozumienie sygnałów niewerbalnych, empatia, otwartość i szacunek. Rozpoczyna się wzajemne porozumienie, udzielanie wsparcia, przekazywanie uczuć, zadowolenie z bycia członkiem grupy. Grupa w tej fazie rozwoju nazywana jest zespołem skonsolidowanym.
- realizowanie (performing), etap ten cechują: celowość spotkań, efektywne wykorzystywanie czasu, elastyczność ról (prezentowanie ról według potrzeb zespołu, przechodzenie od jednej roli do innej), umiejętność rozwiązywania problemów, pewność w działaniu, wzajemne zaufanie. Członkowie identyfikują się z grupą, czują zadowolenie z przynależności do niej, dzielą się sukcesem. Pojawiają się wskaźniki spójności grupy: współpraca, gotowość do działań, punktualność, dbałość o bezpieczny klimat, wspieranie i troska o innych, solidarność grupowa. Konflikty są traktowane jako element współpracy, a ujawniane różnice wzmacniają grupę. Grupa w tej fazie rozwoju nazywana jest zespołem dojrzałym.

Wymienione etapy są naturalne i typowe dla dynamiki grupy, ale nie zawsze występują wszystkie. W momencie kiedy zespół staje się produktywny, cechy, które posiada, i procedury, którymi się posługuje, ulegają zmianie, ponieważ grupa stale się rozwija. Warto zastanowić się, jak wykorzystać wiedzę na temat poszczególnych etapów rozwoju grupy i jakimi działaniami ten rozwój ukierunkować. Przeoczenie fazy formowania się zespołu, w której należy jasno i czytelnie określić obowiązujące normy i kryteria, wartości i cele, może „zemścić się” już w fazie następnej. Dla zrozumienia przejawów agresji i przemocy wśród dzieci i młodzieży szkolnej niezbędne jest jeszcze poznanie mechanizmów powstawania sztywnych ról grupowych – zwłaszcza „kozła ofiarnego” i „czarnej owcy”. „Kozłem ofiarnym” może stać się jednostka, kilka osób lub grupa społeczna, której przypisuje się (bez jakichkolwiek realnych przesłanek) winę za niepowodzenia, niezrealizowanie oczekiwań własnych czy własnej grupy społecznej.

Jeżeli natomiast zachowanie ucznia czy grupy uczniów zostało odebrane jako naruszenie pewnych norm, próba manifestacji i ignorowania zasad zaakceptowanych przez większość grupy, mamy do czynienia z „czarną owcą”. „Czarną owcą” może stać się dziecko, które „donosi” nauczycielom o niewłaściwym zachowaniu innych kolegów lub uczeń, który nie chce iść na wagary. Zarówno w przypadkach zjawiska „kozła ofiarnego”, jak i „czarnej owcy” pojawia się wobec nich negatywne i wrogie nastawienie członków grupy. Wobec tych osób najczęściej podejmowane są akty agresji i przemocy⁷.

2. ZACHOWANIA ASERTYWNE

Szkoły, które będą zachęcać do otwartej komunikacji i kształtowania właściwych relacji międzyludzkich, osiągną znaczną poprawę w zachowaniu uczniów. Obecnie w większości szkół uczniowie nie są zachęceni do asertywnych zachowań. Z tego powodu często przybierają postawy agresywne i manipulacyjne, aby zyskać trochę władzy i podnieść poczucie własnej wartości; to samo dotyczy również nauczycieli. Nauczyciele powinni podjąć próby uczenia umiejętności asertywnych i na asertywności opierać swoje relacje z uczniami.

Zarówno codzienna obserwacja, jak i badania naukowe dowodzą, że ludzie często zachowują się w określony sposób wbrew swojej woli. Wprawdzie nie mają na coś ochoty, ale pod naciskiem innych robią to – mają trudności z wypowiedzeniem słowa „nie”. Nie odmawiają, by nie narażać się na gniew czy utratę sympatii innych. Sytuacja taka powoduje narastanie wewnętrznego napięcia, poczucia krzywdy. Psychologowie stwierdzają, że gdy chcemy utrzymać satysfakcjonujące relacje interpersonalne, to powinniśmy jasno przedstawić, w jaki sposób chcemy być traktowani, stawiać warunki, wybierać określone zachowanie. Zachowanie takie nazywamy zachowaniem asertywnym.

Teoria zachowań asertywnych opiera się na dwóch założeniach: człowiek posiada pewne niezbywalne prawa, które inni ludzie powinni respektować, umiejętność bycia asertywnym nie jest dyspozycją wrodzoną, ale może być kształtowana, opanowana w toku życia osobniczego. Zachowanie asertywne zasadniczo różni się od zachowania agresywnego, manipulacyjnego itp. Wiąże się z szacunkiem i pozytywnymi uczuciami wobec własnej osoby, przy czym jest to związek obustronny – szacunek i miłość do siebie zwiększają asertywność, asertywność zwiększa szacunek i miłość do siebie. W tym sensie jest z jednej strony zaprzeczeniem uległości – powodującej, iż człowiek niesłusznie zaniedbuje ochronę swoich interesów i przysługujące mu prawa, a z drugiej strony – zaprzeczeniem agresywności, kiedy człowiek narusza prawa, terytorium lub dobre samopoczucie innych lub domaga się tego, co mu się nie należy. Postawa ta łączy się z przyjmowaniem odpowiedzialności za swoje życie, a więc z podejmowaniem własnych decyzji i działań zamiast poddawania się decyzjom innych. Człowiek asertywny jest raczej aktywny niż bierny, czuje się panem swojego życia.

⁷ Frączek A.: *Agresja i przemoc wśród dzieci i młodzieży jako zjawisko społeczne*, [w:] Frączek A., Pufal-Struzik I. (red.), *Agresja wśród dzieci i młodzieży*, Kielce 1996, s. 46.

W sytuacjach konfliktowych umiejętności tego typu pozwalają osiągnąć kompromis bez poświęcania własnej godności i rezygnacji z uznawanych wartości. Asertywna odmowa to stanowcze stwierdzenie, na co się nie zgadzam. Powinno znaleźć się w nim słowo „nie” i jasna informacja, jak się zachowamy. Może też obejmować wyjaśnienie, dlaczego nie możemy inaczej (np.: Nie pożyczę Ci tej książki, bo nie oddałeś mi poprzedniej). Odmowa nie powinna zawierać pretensji i usprawiedliwiania się. Nie należy stosować nieostrej formy, bo może to zachęcać do wywierania na nas presji. Najlepszym argumentowaniem jest odwoływanie się do siebie, „wolę”, „chcę”, „wybieram”, „zdecydowałem”.

Asertywność:

- Stanowi podłoże zdrowia psychicznego, gdyż umożliwia pozytywne myślenie o sobie i sprawowanie kontroli nad swoim życiem. Pozwala na ujawnienie ukrywanych dotąd uczuć, których zatrzymywanie w sobie może prowadzić do chorób psychosomatycznych lub depresji. Umożliwia nawiązywanie znaczących kontaktów, które satysfakcjonują obydwie strony, i wspieranie się w chwilach kryzysowych.
- Promuje zdrowie fizyczne, pozwala wybierać i realizować swój styl życia zgodnie z własnymi przekonaniem, umożliwiając opieranie się presji i środkom masowego przekazu, które zachęcają czasem do zachowań destrukcyjnych. Sprawia również, że zastanawiamy się nad swoim życiem, starając się znaleźć czas na ćwiczenia fizyczne lub medytację oraz mieć motywację pozwalającą na kontynuowanie tych praktyk, które pochodzą z wiary w sukces. sprzyja zdrowiu społecznemu, gdyż umożliwia kształtowanie wzajemnych relacji, które są pomocne w zespołowej pracy, i osiągnięciu wspólnych celów. Gdy ludzie są wspierani i doceniani, mają więcej energii, nie marnują czasu na narzekanie i roztrząsanie swoich urazów, co pozwala im efektywniej pracować. Jeśli rozmawiają otwarcie o problemach, zwiększają się szanse ich rozwiązania. Władze oświatowe doceniają rolę asertywności w edukacji, czego dowodem jest między innymi wcielanie w życie w szkołach podstawowych różnych programów, z tego zakresu.

SKALA ZJAWISKA PRZEMOCY W SZKOLE

W celu zdiagnozowania rozmiarów zjawiska agresji i przemocy w środowisku szkolnym Ministerstwo Edukacji Narodowej sfinansowało trzy edycje badań nad tym w szkołach różnych typów. Przeprowadziło je Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej we współpracy z Uniwersytetem w Eichstedt w Bawarii oraz Instytutem Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego. W badaniach wykorzystano zaproponowany przez J. Surzykiewicza podział na kategorie zachowań agresywno-przemocowych:

- agresję i przemoc fizyczną;
- agresję i przemoc werbalną;
- agresję i przemoc psychiczną;
- agresję i przemoc przeciwko rzeczom;
- agresję i przemoc z użyciem broni;
- agresję i przemoc seksualną,
- agresję przeciw nauczycielom i zachowania zakłócające relacje interpersonalne w rodzinie.

Wyniki badań wskazują, że najczęściej występują następujące negatywne zachowania:

- oszukiwanie nauczycieli – 43,6% badanych;
- utrudnianie prowadzenia lekcji nauczycielom – 40,8% badanych;
- obrażanie i wymyślanie innym uczniom – 40,3% badanych;
- bazgranie, pisanie na ścianach, ławkach – 37,5% badanych;
- umyślne potrącanie innych – 32,9% badanych;
- upijanie się – 30,1% badanych;
- rozpowszechnianie kłamstw o innych – 28,2% badanych;
- bicie się z koleżankami i kolegami – 25,3% badanych.

Uczniowie dopuszczają się także zachowań, które noszą znamiona czynów karalnych. Wprawdzie odsetek takich uczniów nie jest duży, jednak ujawniane przez media drastyczne wydarzenia z zastosowaniem przemocy w szkole znajdują potwierdzenie zarówno w badaniach, które wskazują, że 11,3% uczniów przyznaje się do zmuszania innych do robienia czegoś, na co oni nie mają ochoty, czyli do klasycznej przemocy, 4,5% badanych przyznało, że biło tak silnie, iż ktoś odniósł obrażenia, a 1,8% badanych, że uderzyło nauczyciela.

Do zachowań noszących znamiona naruszania prawa przyznawało się w zależności od kategorii zachowania od 1,4% do 2,9% badanych uczniów, w tym:

- 1,4% do grożenia użyciem pistoletu;
- 1,8% do uderzenia nauczyciela;
- 1,8% do przywłaszczenia pieniędzy powyżej 100 zł;
- 2,0% do przymuszania do zachowań seksualnych;
- 2,3% do grożenia użyciem gazu, noża, żyłетки;
- 2,5% do niszczenia rzeczy nauczyciela;
- 2,8% do używania w czasie bójkі ostrych narzędzi;
- 2,8% do podpalania miejsc w szkole lub poza szkołą;
- 2,9% do zaczepiania i prowokowania zachowań seksualnych.

Badaniami objęta była reprezentatywna próba ogólnopolska uczniów (uczniowie szkół wszystkich typów: podstawowych, gimnazjów i ponadgimnazjalnych), a więc uprawnione jest sformułowanie, iż we wszystkich szkołach istnieją sytuacje noszące znamiona naruszeń norm moralnych, prawnych i społecznych. Najczęściej do różnych form zachowań agresywno-przemocowych przyznają się uczniowie gimnazjów i szkół zawodowych. Należy jednak wskazać, iż istnieje niemała przestrzeń uczniowskiego środowiska wolna od agresji i przemocy. Warto przy tym podkreślić, że uzyskane wyniki badań dotyczyły zachowań, które zaistniały nie tylko na terenie szkoły. Większość zdarzeń odbyła się poza szkołą, po zajęciach dydaktycznych. Wyniki badań wskazują jednocześnie, że dzieci w większości szkół czują się bezpiecznie i chętnie uczęszczają do szkoły, a w przypadku przemocy pierwszą osobą do jakiej się zwracają jest wychowawca klasy.

PROFILAKTYKA AGRESJI W SZKOLE –ROLA NAUCZYCIELA

Nowoczesna profilaktyka zaburzeń rozwoju, uzależnień i patologii społecznych wśród dzieci i młodzieży to zespół interdyscyplinarnych działań, spełniających równolegle dwa główne cele: wzmacnianie czynników chroniących poprzez promowanie zdrowia, umożliwianie satysfakcjonującego życia oraz rozwijanie potencjalnych możliwości ludzi, eliminowanie czynników ryzyka i przeciwdziałanie im. Badania wykazały, że zachowania ryzykowne mogą się również nawzajem zastępować i najczęściej ze sobą współwystępują⁸. Pogląd, że młodzież zachowuje się w sposób ryzykowny dla przyjemności, nie znajduje naukowego potwierdzenia. Zachowanie młodego człowieka zależy od jego indywidualnych cech oraz od czynników występujących w środowisku. Mogą one mieć charakter chroniący (czynniki chroniące) lub zwiększający możliwość podjęcia określonego zachowania (czynniki ryzyka). Do czynników chroniących należą:

- silna więź emocjonalna z rodzicami,
- zainteresowanie nauką szkolną,
- regularne praktyki religijne,
- poszanowanie prawa, norm, wartości i autorytetów społecznych,
- przynależność do pozytywnej grupy⁹.

Prawdopodobieństwo podjęcia zachowania ryzykownego jest tym większe, im więcej występuje czynników ryzyka, im bardziej są one szkodliwe, im dłużej trwa ich działanie.

Czynniki ryzyka to cechy, sytuacje, warunki sprzyjające powstawaniu zachowań ryzykownych, np.: wysoki poziom lęku i niepokoju, niska samoocena, niedojrzałość emocjonalna i społeczna, słaba kontrola wewnętrzna, nierealistyczne oczekiwania wobec

⁸ Szymańska J., *Programy profilaktyczne. Podstawy profesjonalnej psychoprofilaktyki*, CMPP-P, Warszawa 2002, s. 12-13.

⁹ Tamże, s. 17.

siebie i otoczenia, brak zainteresowania nauką szkolną, zaburzona więź z rodzicami, nieprawidłowa struktura rodziny.

Profilaktyka szkolna odwołuje się do przyjętej przez WHO definicji zdrowia, którego ochrona jest jej podstawowym zadaniem. W wypadku dzieci i młodzieży obejmuje to m.in. dobre relacje i zaufanie do ludzi, poczucie bezpieczeństwa, umiejętność ekspresji emocji i ich empatycznego odczuwania, odporność na sytuacje trudne, poczucie sensu życia, dojrzałość poznawczą. Gwarantem efektów wychowawczych jest profesjonalizm. Wiele danych badawczych wskazuje, że wielu rodziców ma niewystarczającą wiedzę o prawidłowym wychowaniu dziecka. Trudno więc oczekiwać, że będą oni samodzielnie spełniali złożone funkcje opiekuńczo-wychowawcze. Głównym zadaniem dobrze przygotowanych, profesjonalnych pedagogów jest wspieranie rodziców w długofalowym procesie socjalizacji wychowanków. Wspólne działania szkoły i środowiska lokalnego sprzyjają wartościowemu rozwojowi dziecka i dają szansę na zakończenie tego procesu sukcesem. Szkoła stanowi ważne miejsce w systemie działań profilaktycznych. Współczesne podejście do profilaktyki zakłada, że u podstaw przejawianych przez dzieci i młodzież zachowań ryzykownych leżą te same lub podobne motywy. Zachowania te służą:

- zaspokojeniu najważniejszych potrzeb psychicznych (miłości, akceptacji, uznania, bezpieczeństwa, przynależności),
- realizacji ważnych zadań rozwojowych (np. określeniu własnej tożsamości, uzyskaniu niezależności od dorosłych),
- radzeniu sobie z przeżywanymi trudnościami życiowymi (redukcji lęku i frustracji)¹⁰.

1. POZIOMY DZIAŁANIA

Skuteczne działania profilaktyczne powinny koncentrować się na wzmacnianiu czynników chroniących i eliminowaniu lub osłabianiu czynników ryzyka. Działania te powinny być adresowane do całego środowiska szkolnego, tj.: uczniów, rodziców, nauczycieli oraz innych osób zatrudnionych w szkole. Działania profilaktyczne adresowane do dzieci i młodzieży można realizować na trzech poziomach:

- Profilaktyka pierwszorzędowa skierowana jest do grup niskiego ryzyka. Działaniami obejmuje się szerokie, niezdiagnozowane populacje. Profilaktyka pierwszorzędowa ma dwa cele – promocję zdrowego stylu życia oraz opóźnienie wieku inicjacji.
- Profilaktyka drugorzędowa adresowana jest do grup podwyższonego ryzyka. Celem działań jest ograniczenie głębokości i czasu trwania dysfunkcji, umożliwienie wycofania się z zachowań ryzykownych (np. poradnictwo rodzinne i indywidualne, socjoterapia).

¹⁰ Tamże, s. 15.

- Profilaktyka trzeciorzędowa adresowana jest do grup wysokiego ryzyka. Ma ona na celu przeciwdziałanie pogłębianiu się procesu chorobowego i degradacji społecznej oraz umożliwienie powrotu do normalnego życia w społeczeństwie. Jest to głównie leczenie, rehabilitacja i resocjalizacja.

Realizatorami działań w profilaktyce pierwszorzędowej są przede wszystkim nauczyciele wspierani przez psychologów, pedagogów i innych specjalistów, a terenem działań jest głównie szkoła. W działaniach profilaktycznych podejmowanych przez szkoły i samorządy terytorialne uwzględnia się czynniki ryzyka, ale rzadko dostrzega wielką rolę czynników chroniących, jak choćby: pozytywnej samooceny młodego człowieka, poczucia godności, sensu życia i wiary w możliwości osiągnięcia celów życiowych.

Zadaniem systemu oświaty w zakresie profilaktyki pierwszorzędowej jest zapewnienie dzieciom i młodzieży dobrych warunków wszechstronnego rozwoju, a także uprzedzanie pojawienia się problemów i opóźnianie wieku podejmowania przez młodzież zachowań ryzykownych. W tym celu konieczne jest objęcie całej populacji dzieci i młodzieży promocją zdrowia, dostarczenie jej rzetelnych i dostosowanych do potrzeb informacji oraz pomocy psychologicznej i pedagogicznej wspierającej rozwój potrzebnych w rozwiązywaniu problemów życiowych umiejętności psychospołecznych i łączenie tych działań z wychowaniem formującym osobowość młodych ludzi.

W zakresie profilaktyki drugorzędowej system oświaty powinien wyodrębnić młodzież wychowującą się w niekorzystnych warunkach, przeżywającą poważne problemy (prowadzące do podwyższonego ryzyka zaburzeń rozwoju, uzależnień lub patologii), zdiagnozować jej potrzeby i trudności, podejmować działania o charakterze wczesnej interwencji, a także pomagać im w rozwiązywaniu problemów, opracować programy profilaktyczne oraz stworzyć takie środowisko, które skorygowałoby niewłaściwe zachowania i dostarczało pozytywnych doświadczeń społecznych.

Profilaktyka trzeciorzędowa wymaga od systemu oświaty współpracy ze specjalistycznymi ośrodkami zdrowia, pomocy społecznej i sprawiedliwości w zorganizowaniu takiej pomocy dla dzieci i młodzieży oraz rodzin funkcjonujących w sposób zaburzony i patologiczny, aby poprzez terapię, readaptację, rehabilitację, resocjalizację i reintegrację umożliwić zahamowanie negatywnych procesów, a z czasem powrót tych osób do normalnie funkcjonujących społeczności, szkół czy miejsc pracy.

2. STRATEGIE

W profilaktyce drugorzędowej realizatorami są głównie specjaliści: psychologowie, pedagodzy, socjoterapeuci, trenerzy. Działania prowadzone są najczęściej w formie zajęć specjalistycznych w: szkołach, świetlicach socjoterapeutycznych i profilaktyczno-wychowawczych, poradniach psychologiczno-pedagogicznych i poradniach specjalistycz-

nych. W profilaktyce trzeciorzędowej realizatorami programów są przede wszystkim: lekarze specjaliści, psychologowie, psychoterapeuci, pracownicy socjalni, specjaliści z zakresu resocjalizacji. Na wszystkich poziomach profilaktyki stosuje się strategie odpowiednie do wieku, rodzaju problemów i stopnia zagrożenia.

Strategie (działania) informacyjne – ich celem jest dostarczenie adekwatnych informacji na temat skutków zachowań ryzykownych i tym samym umożliwienie dokonywania racjonalnych wyborów.

Strategie edukacyjne – pomoc w rozwijaniu ważnych umiejętności psychologicznych i społecznych (umiejętność nawiązywania kontaktów z ludźmi, radzenia sobie ze stresem, rozwiązywania konfliktów, opierania się naciskom otoczenia).

Strategie alternatyw – celem jest pomoc w zaspokojeniu ważnych potrzeb (np. sukcesu, przynależności) oraz osiąganie satysfakcji życiowej przez stwarzanie możliwości zaangażowania się w działalność pozytywną (artystyczną, społeczną, sportową).

Strategie interwencyjne – to pomoc osobom mającym trudności w identyfikowaniu i rozwiązywaniu problemów oraz wspieranie w sytuacjach kryzysowych.

Strategie zmniejszania szkód – ich celem jest chronienie społeczeństwa i samej jednostki przed skutkami jej ryzykownych zachowań. Adresatami tych działań są osoby z grupy najwyższego ryzyka.

Inne strategie proponuje W.B. Hansen¹¹, który dokonał gradacji ich skuteczności:

- Strategia „przekonania normatywne” – polega na zakwestionowaniu nieprawidłowych norm, przekonań i oczekiwań społecznych (np. wszyscy są agresywni) poprzez konfrontowanie tych przekonań ze stanem faktycznym i na tej podstawie zbudowanie norm, przekonań i oczekiwań prawdziwych i pozytywnych.
- Strategia „osobiste postanowienia” – koncentruje się na motywowaniu uczniów do podejmowania osobistych i kontrolowanych tylko przez siebie postanowień dotyczących ważnych wyborów życiowych. Wzmacnia samoocenę, poczucie odpowiedzialności i samokontrolę.
- Strategia „kształtowanie systemu wartości” – odkrywanie, nazywanie i przyjmowanie przez młodych ludzi wartości mających dla nich największe znaczenie. Chroni młodych ludzi przed ryzykiem podejmowania zachowań naruszających cenione wartości, takich jak np. zdrowie, życie.
- Strategia „informowanie o realnych konsekwencjach” – polega na przekazywaniu informacji o realnych szkodach, bezpośrednich i odległych skutkach podejmowania zachowań ryzykownych.
- Strategia „uczenie konstruktywnego odmawiania” – jest to kształtowanie umiejętności radzenia sobie z presją i naciskiem innych osób czy grupy do podejmowania zachowań ryzykownych.

¹¹ Hansen W.B., School based alcohol prevention programs, „Alcohol World” 1993.

- Strategia „alternatywne sposoby życia” – skupia się na wskazaniu alternatywnych sposobów spędzania czasu oraz inspirowaniu do aktywności i rozwijania uzdolnień.
- Strategia „wyznaczanie celów” – polega na stawianiu celów, wymagań, motywowaniu do osiągnięć.
- Strategia „uczenie podejmowania decyzji” – służy zwiększaniu zdolności do podejmowania racjonalnych decyzji w dokonywaniu wyborów.
- Strategia „zwiększanie poczucia własnej wartości” – polega na odkrywaniu sposobów radzenia sobie z negatywnym stosunkiem do samego siebie w celu zwiększenia poczucia własnej wartości.
- Strategia „umiejętność opanowania stresu” – uczy zwiększania umiejętności zaradczych w sytuacjach frustracji i stresu.
- Strategia „dostępność pomagania” – poszerza wiedzę o dostępnych miejscach i formach pomocy oraz pozyskaniu wsparcia społecznego.
- Strategia „nabywanie umiejętności społecznych” – zwiększa zdolności do nawiązywania pozytywnych kontaktów interpersonalnych.

3. SZKOLNY PROGRAM PROFILAKTYKI

Dla zbudowania szkolnego programu profilaktyki, uwzględniającego problem agresji i przemocy w szkole, należy podjąć działania mające na celu: identyfikację zjawiska, zdiagnozowanie stanu i potrzeb, określenie celów, wyznaczenie zadań, zaplanowanie działań i ich realizację, monitorowanie i ewaluację¹².

Wszyscy pracownicy szkoły powinni być przygotowani do rozpoznawania uczniów – potencjalnych ofiar i potencjalnych sprawców. Identyfikacji problemu można dokonać różnymi metodami. Najprostszą są rozmowy poruszające ważne dla uczniów sprawy dotyczące ich społeczności. Ważna jest także wymiana poglądów na temat poczucia bezpieczeństwa w szkole i w grupie rówieśniczej, postaw wobec brutalizacji życia, przemocy w mediach itp. (na poziomie dostosowanym do wieku dzieci i młodzieży). Przykładem działalności profilaktycznej są scenariusze zajęć przeprowadzonych w klasach I-III „Szkoła bez przemocy”. Inne metody do wykorzystania na terenie szkoły to: debaty szkolne, happeningi, dyskusje panelowe, konkursy plastyczne lub inne formy przekazu przez sztukę, wypracowania na dany temat, rozmowy z rodzicami.

Diagnoza stanu i potrzeb ma na celu określenie zadań i sposobów ich realizacji, skierowanych na przeciwdziałanie zjawisku agresji i przemocy. Diagnozę tę powinien sporządzić zespół pracowników szkoły. Przy sporządzaniu diagnozy można wykorzystać procedury polegające na: ankietowaniu uczniów, nauczycieli, rodziców, analizowaniu dokumentacji szkolnej (np. dane na temat wagarów, problemów z zachowaniem lub przestrzeganiem dyscypliny w szkole itp.), wywiadach i itp.

¹² Porównaj: Gaś Z., *Szkolny program profilaktyki. Istota, konstruowanie, ewaluacja. Poradnik metodyczny*, MENiS, Warszawa 2003.

Kolejnym krokiem powinno być jednoznaczne określenie celu, jaki ma być osiągnięty w wyniku działań profilaktycznych. Powinien on być mierzalny, wynikający z przyjętych założeń teoretycznych, uwzględniający wyniki diagnozy. Przy planowaniu działań umożliwiających zrealizowanie celów należy uwzględnić przyczyny stwierdzonych problemów. Działania powinny być adresowane do wszystkich podmiotów środowiska szkolnego, uwzględniać kontekst lokalny i sytuacyjny. Z punktu widzenia efektywności programu ważne jest wykorzystanie – stosownie do stopnia zagrożenia, etapu rozwojowego i możliwości percepcyjnych odbiorców – możliwie wszystkich najważniejszych strategii.

Następny etap to szczegółowe określenie sposobów i terminów realizacji zadań oraz osób odpowiedzialnych za ich wykonanie. W programie należy uwzględnić również zasady monitorowania i ewaluacji programu. Jeżeli w wyniku identyfikacji stwierdzono, że problemem środowiska szkolnego są zachowania agresywno-przemocowe uczniów, należy dokonać wnikliwej analizy przyczyn ich występowania. Wiadomo, że występujące czynniki ryzyka tego typu zachowań mogą tkwić w środowisku szkolnym, rodzinnym, rówieśniczym i cechach osobowych ucznia. Rolą szkoły jest ich osłabienie lub wyeliminowanie. Jeżeli stwierdzono, że np.:

- przyczyny zachowań agresywno-przemocowych tkwią w środowisku rodzinnym, to w szkolnych działaniach profilaktycznych należy uwzględnić wsparcie rodziny w jej funkcji wychowawczej, np. poprzez psychoedukację, trening umiejętności wychowawczych, a w sytuacjach trudnych podjąć interwencję z możliwością zaangażowania instytucji działających na rzecz dziecka i rodziny;
- zachowania agresywne i przemocowe wynikają z cech osobowości ucznia, to w szkolnych działaniach profilaktycznych należy uwzględnić wyniki diagnozy psychologicznej (ewentualnie medycznej, pedagogicznej, logopedycznej), sformułowane na jej podstawie wskazówki i zalecenia oraz umiejętności nauczycieli w tym zakresie. Wspólnie z rodzicami trzeba ustalić indywidualny program oddziaływań terapeutyczno-wychowawczych;
- przyczyną występowania tego typu zachowań są niewystarczające umiejętności społeczne lub ich brak (nawiązywania kontaktów, budowania więzi, współpracy w grupie, rozwiązywania konfliktów), wówczas w szkolnych działaniach profilaktycznych należy zaplanować doskonalenie umiejętności uczniów. Jednocześnie należy uwzględnić przygotowanie nauczycieli do prowadzenia tego typu zajęć i pozyskać do współpracy rodziców;
- czynnikiem sprzyjającym występowaniu zachowań agresywno-przemocowych są określone miejsca w szkole (np.: sklepik, szatnia, toalety), w tym przypadku działania profilaktyczne szkoły powinny uwzględnić np. zmiany organizacyjne (zmiany w dyżurach nauczycielskich i sposobach przemieszczania się uczniów)

i architektoniczne (np. odpowiednie oświetlenie, wystrój wnętrz, zabezpieczenia pomieszczeń).

Realizując powyższe zadania, należy uwzględnić zasoby szkoły. Ważne jest zbudowanie środowiska wychowawczego, dającego nauczycielom wsparcie i pomoc w rozwiązywaniu różnych sytuacji problemowych. Pomocne w stworzeniu takiego środowiska są spotkania (np. w formie nauczycielskiej grupy wsparcia, superwizji, konsultacji ze specjalistami, szkoleń), akceptowane przez wszystkich nauczycieli, dające poczucie bezpieczeństwa uczestnikom i zgodne z regułami pracy grupowej (np. rzetelna informacja na temat przypadku, określenie i przyjęcie zadań do realizacji poprzez sformułowanie konkretnych propozycji uwzględniających kontekst psychologiczny, pedagogiczny, socjologiczny omawianego problemu). Wspólne poszukiwanie rozwiązań może być cennym doświadczeniem dla wszystkich nauczycieli w szkole i przyczynić się do opracowania skutecznej strategii radzenia sobie z problemem.

4. ZAJĘCIA POZALEKCYJNE JAKO METODA PROFILAKTYKI SPOŁECZNEJ

Ogromne znaczenie w procesie dydaktyczno-wychowawczego oddziaływania na dzieci i młodzież mają zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne. Umożliwiają aktywne kontakty z nauką, kulturą, sportem i turystyką, zagospodarowują czas wolny, kształtują pożądane postawy duchowe, psychiczne, zdrowotne, społeczne i obywatelskie. Rozbudzają potrzeby intelektualne i kulturowe, utrwalają pozytywne wzorce zachowań. Zajęcia dodatkowe prowadzone przez szkoły i placówki rozwijają i kształtują zainteresowania uczniów, wzmacniają poczucie wartości młodego pokolenia, promują uczniów uzdolnionych. Są one szeroko rozumianą profilaktyką i formą preorientacji zawodowej.

Rządowy program „Zero tolerancji dla przemocy w szkole” postuluje szersze wykorzystanie funduszy unijnych do finansowania zajęć dodatkowych. Rządowy program wyrównywania szans edukacyjnych, czyli program dotyczący aktywizacji jednostek samorządowych i organizacji pozarządowych, ma na celu stworzenie warunków do rozwoju systemu zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych. Przeznaczono w nim środki na różne formy zajęć edukacyjnych: kółka zainteresowań, zajęcia rekreacyjne, zajęcia sportowe. Umowy finansowe dotyczą tzw. dotacji rozwojowych, które w głównej mierze obejmują zajęcia pozalekcyjne, które powinny odbywać się również w soboty i w wakacje. Program wspiera idee „otwartej szkoły”, czyli szkoły, która opiekuje się uczniem, kształci go oraz wychowuje nie tylko w czasie zajęć lekcyjnych, ale także po zajęciach, w czasie wolnym. Środki na zajęcia pozalekcyjne znajdują się w dyspozycji wojewodów i są rozdzielane w drodze konkursu.

PODEJMOWANIE INTERWENCJI W SYTUACJACH SZCZEGÓLNYCH ZAGROŻEŃ

Działania podejmowane w sytuacjach wystąpienia zachowań agresywno-przemocowych muszą mieć charakter kompleksowy. Ich celem jest zmiana zachowań sprawców i ofiar agresji. Skuteczność podejmowanych interwencji zależy od tego, czy w szkole został wypracowany i zaakceptowany, a następnie wprowadzony i konsekwentnie stosowany przez nauczycieli i rodziców jednolity system reagowania na przemoc i agresję.

System reagowania powinien uwzględniać następujące założenia: należy reagować na każdą sytuację, w której występuje agresja i przemoc – brak reakcji komunikuje uczniom, że mają prawo tak się zachowywać, doraźne sytuacje wymagają szybkiej i zdecydowanej interwencji, ważne jest wykazywanie troski o ucznia (dotyczy to zarówno ofiary, jak i sprawcy). Nie należy potępiać ucznia, ale wskazywać na zachowania nieaprobowane, wyrażać brak zgody na stosowanie agresji i przemocy, każdą sytuację należy wnikliwie rozpatrywać, konieczne jest współdziałanie z innymi nauczycielami i udzielanie sobie nawzajem wsparcia.

Osoba podejmująca interwencję powinna unikać:

- agresji fizycznej,
- agresji słownej (nie obrażać, nie zawstydzać, nie oceniać ucznia, nie stosować komunikatów typu „Ty”, np. *Z tobą są zawsze problemy!*),
- okazywania niepewności,
- długich monologów i moralizowania,
- wchodzenia w rolę sprawcy, by mu pokazać, co czuje osoba poszkodowana.

Interwenujący powinien: reagować stanowczo, mówić prosto i jasno, traktować sprawcę jako osobę, która może sama wziąć odpowiedzialność za swoje czyny, użyć siły - jeśli to konieczne - ale tylko tyle, ile potrzeba np. do rozdzielenia bijących się uczniów, szanować ucznia (mówić o zachowaniu, nie o osobie). Interwencja powinna zostać odnotowana w dokumentacji szkolnej – zgodnie z przyjętymi przez szkołę procedurami. W przypadku braku efektu interwencji doraźnej nauczyciel powinien podjąć dalsze działania:

1. Przeprowadzić rozmowę z uczniem (uczniami) o jego zachowaniu:
 - jeżeli w zdarzeniu przemocy uczestniczy więcej niż jedna osoba, należy rozmawiać z każdym z osobna, zaczynając od lidera grupy,
 - miejscem rozmów powinno być pomieszczenie zapewniające spokój i brak świadków,
 - nauczyciel powinien jasno określić cel rozmowy,
 - nauczyciel powinien opisać zachowanie ucznia, które jest powodem rozmowy,

- nauczyciel powinien zapewnić ucznia, że chce mu pomóc,
 - sprawca (sprawcy) musi otrzymać od nauczyciela jasny i jednoznaczny komunikat o braku akceptacji zachowania agresywno-przemocowego,
 - należy dać uczniowi szansę wypowiedzenia się na temat zachowania będącego powodem interwencji, nauczyciel powinien stosować aktywne metody słuchania (słuchający „odbija” kwestie wypowiedziane przez mówiącego, reaguje na nie),
 - jeżeli uczeń milczy, należy powrócić jeszcze raz do propozycji pomocy,
 - omówić z uczniem skutki przejawianych przez niego zachowań oraz poinformować o potrzebie spotkania z rodzicami.
2. Omówić z rodzicami zachowanie dziecka i ustalić strategię współpracy rodziców ze szkołą:
 - pozyskać ich do współpracy,
 - ustalić jej zasady,
 - opracować wspólnie z rodzicami projekt kontraktu dla dziecka, określić w nim zachowania nieakceptowane, oczekiwania wobec dziecka,
 - ustalić katalog kar i nagród, terminy wykonania poszczególnych zadań określonych w kontrakcie,
 - ustalić hierarchię konsekwencji oraz zasady odzyskiwania przywilejów.
 3. Wspólnie z dzieckiem i rodzicami przyjąć ostateczną wersję kontraktu (dziecko ma prawo ją negocjować).
 4. Monitorować realizację kontraktu.

Jeżeli kontrakt ma być udostępniony innym nauczycielom, o fakcie tym powinni być powiadomieni rodzice i uczeń. W przypadku nie wywiązywania się z przyjętego kontraktu szkoła powinna podjąć dalsze działania, w tym wynikające z przepisów prawa. W rozmowach z dziećmi – ofiarami przemocy – należy pamiętać, aby: powiedzieć dziecku o swoich intencjach, okazać ciepło i akceptację, wczuć się w stan emocjonalny dziecka, dostosować się do sposobu mówienia, siedzenia dziecka, aktywnie, uważnie słuchać, zadawać pytania ułatwiające nawiązanie kontaktu, unikać zbyt wielu dociekliwych pytań, być cierpliwym – dawać czas na udzielenie odpowiedzi, nie oceniać dziecka ani zdarzeń, które przedstawia, nie podważać jego wypowiedzi, pomagać dziecku nazywać uczucia, nie mówić za dziecko, nie wyręczać dziecka, pokazywać dziecku jego mocne strony, dowartościować je, docenić odwagę dziecka, kiedy mówi o bolesnych dla siebie zdarzeniach, uszanować odmowę i lęk ucznia, kiedy nie wskazuje sprawców, przypomnieć dziecku prawa, które go chronią, informować dziecko o wszystkim, co zamierzamy zrobić w tej sytuacji, zmotywować dziecko do współpracy (z wychowawcą, pedagogiem szkolnym, terapeutą, przedstawicielami innych instytucji) w celu rozwiązania problemu.

Rodzice dziecka będącego ofiarą przemocy i agresji powinni być poinformowani o problemie, otrzymać wsparcie i pomoc ze strony szkoły (np. kontakt z pedagogiem, wskazanie innych instytucji). W praktyce szkolnej działania dydaktyczne, wychowawcze, profilaktyczne i opiekuńcze splatają się ze sobą – służą realizacji tych samych lub podobnych celów, ukierunkowanych na wszechstronny rozwój ucznia.

Każdy nauczyciel, oprócz wiedzy i umiejętności związanych z realizacją określonych zajęć edukacyjnych, powinien posiadać zasób kompetencji przydatnych w pracy wychowawczej i profilaktycznej. Niezbędna jest mu wiedza z zakresu psychologii rozwojowej, wychowawczej, psychologii zdrowia, problematyki uzależnień, prawa. Ważna jest również świadomość własnych możliwości i ograniczeń dotyczących poruszanej problematyki. Inspiracją do poszukiwań uniwersalnego wzorca osobowego może być koncepcja Rogersa¹³, Wymienia on trzy podstawowe cechy niezbędne w pracy z ludźmi, na których chcemy oddziaływać: autentyczność polegająca na wyrażaniu siebie takim, jakim się jest. Świadomość siebie, własnych możliwości i ograniczeń pozwala człowiekowi być autentycznym, bez konieczności zakładania masek, udawania, występowania „w roli”; bezwarunkowa akceptacja uczuć, opinii, osoby jest wyrazem pewności i zaufania do drugiego człowieka, wiary w jego dążenie do rozwoju; empatyczne zrozumienie wynikające z bezwarunkowej akceptacji osoby, jej uczuć i przeżyć, odmienne od rozumienia oceniającego.

WNIOSKI

1. Przemoc w szkole zależy od środowiska rodzinnego. W pierwszych latach życia dziecka najważniejsza w procesie socjalizacji jest rodzina. Wkraczając w życie szkolne, postawy i zachowanie zależą też od relacji w domu rodzinnym. Cenne jest budowanie dobrych relacji nauczycieli i rodziców, aby podtrzymać wartości i postawy jakie dzieciom przekazali. Ważna jest też konsekwencja rodziców i nauczycieli w działaniu „przestrzegania zasad przez ucznia”. Dobra współpraca nauczyciela z rodzicami tworzy klimat zaufania i bezpieczeństwa, co daje podstawę do prawidłowego rozwoju i funkcjonowania ucznia w szkole.

2. Przemoc w szkole zależy od środowiska rówieśniczego. Ważne jest, aby profilaktyka agresji i przemocy była skuteczna, a uczeń czuł się w szkole bezpiecznie. Dużą rolę odgrywa nauczyciel

3. Nauczyciel, który prowadzi klasę i stosuje się do przyjętych norm i zasad, nie faworyzując innych dzieci, winien budować pozytywne relacje wśród rówieśników, a ich integracja to podstawa realizacji planu wychowawczo-opiekuńczego.

4. Istnieją programy profilaktyczne, umożliwiające nauczycielom realizować działania przeciwko przemocy i agresji w szkole. Poprzez odpowiednią diagnozę,

¹³ Danilewska J., *Agresja u dzieci – szkoła porozumienia*, WSiP Warszawa 2002.

analizę, planowanie, działania administracyjne i techniczne, wdrażanie, monitorowanie i ewaluację stale doskonalimy system bezpieczeństwa w szkole. Bardzo ważnym elementem bezpieczeństwa w szkole jest profilaktyka i znajomość procedur postępowania w sytuacjach kryzysowych przez wszystkich nauczycieli, wspomagać mają ich dokumenty normatywne, które umożliwiają prowadzenie skutecznej polityki szkolnej w sferze walki z przemocą.

Bibliografia:

- Bomba J., *Rozpowszechnienie i obraz depresji u dzieci w młodszym wieku szkolnym*, „Psychoterapia”, 2 (65).
- Carlson G.A., Kashani J.H., *Phenomenology of major depression from - childhood through adulthood: analysis of three studies*, „Am. J. Psychiatry” 145/1988, s.1222-1225.
- Clegg T., *Po prostu statystyka*. WSiP, Warszawa 1994.
- Czerwiński A., Gradoń, K., *Seryjni mordercy*, Muza, Warszawa 2001.
- Danilewska J., *Agresja u dzieci – szkoła porozumienia*, WSiP, Warszawa 2002.
- Diagnostic And Statistical Manual of Mental Disorders, DSM – IV*, American Psychiatric Association, Washington 1994.
- Gaberle A., Korcyl-Wolska M., *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Arche, Gdańsk 2002.
- Gaberle A., *Patologia społeczna*. WSiP, Warszawa 1991.
- Gaś Z.B., *Pomoc psychologiczna młodzieży*, WSiP, Warszawa 1995.
- Gaś Z.B., *Profilaktyka uzależnień*, WSiP, Warszawa 1993.
- Gaś Z.B., *Profilaktyka w szkole. Zapobieganie uzależnieniom uczniów*, CMPPP, Warszawa 1997.
- Gaś Z.B., *Psychoprofilaktyka: konstruowanie programów wczesnej interwencji*, Wyd. Uczelniane UMCS, Lublin 1996.
- Gaś Z.B., *Uzależnienia: skuteczność programów profilaktycznych*, WSiP, Warszawa 1994.
- Grochulska J., *Reedukacja dzieci agresywnych*, WSiP, Warszawa 1982.
- Gromek K., *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 2001.
- Grzelak J.L., Wolniewicz-Grzelak B., *Ocena efektywności programów profilaktycznych. Perspektywa metodologiczna*, „Alkoholizm i narkomania” 1993.
- Gulcz M., Polak M., *Zastosowanie terapii poznawczo-behawioralnej w leczeniu wybranych zaburzeń lękowych: zespołu lęku napadowego i PTSD*, „Nowiny Psychologiczne”, Nr 2/2002, s. 29-51.
- Hansen W.B., *School based alcohol prevention programs*, Alcohol World 1993.
- Hawkins J.D., Netherhood B., *Podręcznik ewaluacji programów profilaktycznych*, PTP – Pracownia Wydawnicza, Warszawa-Olsztyn 1994.
- Holtys B., *Przestępczość nieletnich*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, PWN, Warszawa 1993.
- Jabłoński R., *Szkoła a zachowania samobójcze młodzieży*. Gdańskie Wydawnictwo Naukowe, Gdańsk 2001.
- James R.K., Gilliland B.E., *Strategie interwencji kryzysowej – pomoc psychologiczna poprzedzająca terapię*, PARPA, Warszawa 2005.
- Jarosz M., *Dewiacyjne zachowania młodzieży i ich determinanty środowiskowe*. WSiP Warszawa 1992.

Kazdin A., *Zdrowie psychiczne młodzieży w okresie dorastania. Programy profilaktyczne i lecznicze*, „Nowiny Psychologiczne” 2/1996.

Kmieciak-Baran K., *Młodzież i przemoc*, „Przegląd Oświatowy”, 11/2000.

Kmieciak-Baran K., *Przemoc wobec dzieci - diagnoza i interwencja*, [w]: *Przemoc dzieci i młodzieży w perspektywie polskiej transformacji ustrojowej*, red. Papież J., Płukis A., Wyd. Adam Marszałek, Toruń 1998.

Kozielecki J., *Psychologiczna teoria samowiedzy*, PWN, Warszawa 1986.

Krahe B., *Agresja*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.

Lis-Turlejska M., *Stres traumatyczny. Występowanie, następstwa, terapia*, Warszawa 2002.

Patyka L., *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*. WSiP, Warszawa 1999.

Pawłowska R., Jundziłł E., *Wybrane zjawiska patologii społecznej w opinii współczesnej młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2002.

Pilecka B., *Osobowościowe korelaty prób samobójczych u młodzieży*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1981.

Pilecka B., *Wybrane problemy samobójstw młodzieży*, Pracownia Wydaw. Fundacji „Masz Szansę”, Lublin 1995.

Podgórecki J., *Patologie życia społecznego*, WSiP, Warszawa 1969.

Pospiszyl K., *Resocjalizacja*, PWN, Warszawa 1998.

Psychologia wychowawcza stosowana – wybrane zagadnienia, (red.) Gaś Z.B., Wyd. UMCS, Lublin 1995.

Pużyńska E., *Kryteria diagnostyczne depresji u dzieci i młodzieży*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii”, 4/1995.

Rylke H., *Pokolenie zmian. Czego boją się dorośli?*, WSiP, Warszawa 1999

Schmidt H.L., *Przemoc w szkołach niemieckich, problemy metodologiczne, wyniki badawcze*. [w]: Ostrowska K., *Agresja i przemoc w szkołach polskich i niemieckich*, (red.) Tatarowicz J., CMPPP, Warszawa 1998, str. 20-38.

Sęk H., *Wybrane zagadnienia z psychoprofilaktyki*, [w]: *Spoleczna psychologia kliniczna*, PWN, Warszawa 1993.

Surzykiewicz J., *Agresja i przemoc w szkole*, CMPPP Warszawa 2000.

Surzykiewicz J., *Przemoc w szkołach polskich w relacjach uczniów o sobie i innych*, [w]: Ostrowska K., Szymańska J., *Programy profilaktyczne. Podstawy profesjonalnej psychoprofilaktyki*, CMPPP, Warszawa 2002.

Szymański T., *Wybrane problemy patologii społecznych*, WSiP, Warszawa 1991.

Wódz J., *Zjawiska patologii społecznej a sankcje społeczne i prawne*, Gdańskie Wydawnictwo Naukowe, Gdańsk 1973.

Ziemska M., *Rodzina i dziecko*, WSiP, Warszawa 1988.

Zorraquino J.C., *Depresja u dzieci i młodzieży*, eSPe, Kraków 2002.

Żebrowski J., *Rodzinne uwarunkowania przestępczości nieletnich*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000.

II. W KIERUNKU SIŁY, KONDYCJI, WITALNOŚCI ŻYCIOWEJ

ANNA LEBIEDZIŃSKA, JOLANTA KOWALSKA-BIGULAK

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koszalinie

ANNA MICHALAK

Gdański Uniwersytet Medyczny

OZNACZENIE ZAWARTOŚCI WITAMINY B₆ W WYBRANYCH PRODUKTACH ZBOŻOWYCH, SUPLEMENTACH DIETY I PRODUKTACH LECZNICZYCH

DETERMINATION OF THE CONTENT OF VITAMIN B₆ IN SELECTED CEREAL PRODUCTS, DIETARY SUPPLEMENTS AND MEDICINAL PRODUCTS

Słowa kluczowe: witamina B₆, produkty zbożowe, badania mikrobiologiczne, HPLC

Abstrakt: Prezentowana praca dotyczy oceny zawartości witaminy B₆ w wybranych produktach zbożowych. Zawartość witaminy B₆ oznaczono metodą HPLC oraz metodą mikrobiologiczną z zastosowaniem szczepu testowego drożdży *Saccharomyces carlsbergensis*, po uprzedniej hydrolizie kwaśnej i enzymatycznej. Przebadano 27 produktów zbożowych, 5 suplementów diety i 2 rodzaje produktów leczniczych. Wyniki oznaczeń przedstawiono w tabelach z uwzględnieniem średniej zawartości witaminy B₆ w mg/100 g produktu, wraz z wartością odchylenia standardowego i zakresu oznaczeń.

Badane produkty zbożowe charakteryzowały się różnorodną zawartością witaminy B₆, ze znacząco wyższą w produktach pełnoziarnistych.

Keywords: Vitamin B₆, cereal products, microbiological analytical procedure, HPLC

Abstract: This study focuses on evaluation of vitamin B₆ content in cereal products. Vitamin B₆ content was determined by HPLC method and microbiological analytical procedure based on test organism – yeast *Saccharomyces carlsbergensis*, preceded by acid and enzyme hydrolysis. The content was determined in 27 cereal products and 7 dietary supplements and 2 therapeutic formulations. The analytical results are presented in tables showing average vitamin B₆ content in mg per 100 g of product, with standard deviation and range.

Evaluated cereal products demonstrated diverse concentrations of vitamin B₆, with greater values observed in whole-grain products.

ZBOŻA ŹRÓDŁEM SUBSTANCJI ODŻYWCZYCH

Zboża, ze względu na możliwość ich uprawy w różnych warunkach glebowych i klimatycznych, dużą wydajność upraw i znaczną wartość odżywczą, stały się nieodłącznym składnikiem diety człowieka. Z powodu wysokiej zawartości węglowodanów, produkty zbożowe są podstawowym źródłem energii w wielu dietach, uzupełniając codziennie ok 50% zapotrzebowania energetycznego. Biorąc pod uwagę ich wysokie

spożycie, są wymieniane jako dobre źródło błonnika, soli mineralnych i wielu witamin z grupy B.^{1,2}

Witaminy są substancjami mniej lub bardziej wrażliwymi na czynniki fizyko-chemiczne i nawet, gdy występują w produktach w większej ilości, możemy obserwować ich straty wynikające z przechowywania i obróbki technologicznej. Występują w wielu produktach pochodzenia zwierzęcego i roślinnego, jednak nie ma idealnego produktu będącego źródłem wszystkich witamin.³

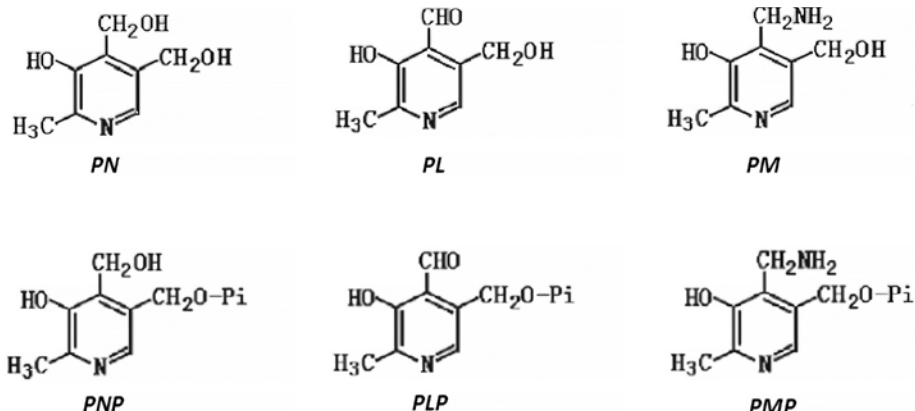
Niedostateczne spożycie witamin, ze względu na małe zróżnicowanie diety lub spożycie produktów wysoko przetworzonych, przyczynia się do wystąpienia niedoborów, mogących objawiać się poważnymi zaburzeniami metabolicznymi. Stany nadmiernej podaży witamin również nie przynoszą pożytku dla zdrowia, a mogą wręcz przynosić ujemne skutki.⁴

FUNKCJE WITAMINY B₆ W ORGANIZMIE CZŁOWIEKA

Witamina B₆ jest wyjątkowa, stanowiąc koenzym dla ponad 100 enzymów i odgrywając rolę w przemianach aminokwasów, ale też lipidów i węglowodanów. Naturalnie występuje w szerokiej gamie produktów, zarówno pochodzenia zwierzęcego i roślinnego.

W lecznictwie nazwa „witamina B₆” odnosi się do chlorowodorku pirydoksyny, który jest wytwarzany przemysłowo i znajduje zastosowanie w preparatach farmaceutycznych.

Pojęcie „witamina B₆” obejmuje 6 naturalnie występujących witamerów, pochodnych 3-hydroksy-2-metylopirydyny.

Ryc. 1 Naturalne formy witaminy B₆⁵

¹ Świetlikowska K.: *Surowce spożywcze pochodzenia roślinnego*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2008.

² WHO: *Diet, nutrition and prevention of chronic diseases*, WHO Technical Report Series no. 916, Geneva 2003.

³ Ball GMF. *Vitamins in foods. Analysis, bioavailability and stability*. 2006, CRC, Press, Boca Raton

⁴ Gawęcki J. [i in.]: *Witaminy*, Wydawnictwo Akademii Rolniczej, Poznań 2002.

⁵ Huang S., Zeng H., Zhang J., Wei S., Huang L.: *Interconversions of different forms of vitamin B₆ in tobacco plants*, *Phytochemistry*, 2011; 11: 2124-21297.

Pierwszą historycznie odkrytą formą była pirydoksyna (PN), związek z grupami hydroksymetylowymi w pozycji C-4 i C-5. Jej pochodną z grupą aldehydową w pozycji C-4 nazwano pirydoksałem (PL), a z grupą aminową – pirydoksamina (PM). Te 3 związki, jak i odpowiadające im 5'-fosforany, występują naturalnie, ale to 5'-fosforan pirydoksalu (PLP) jest kluczowym koenzymem w naszym organizmie.⁶

W produktach pochodzenia roślinnego pirydoksyna jest magazynowana częściowo w formie glukozydu (5'-O-β, D-glukopiranozylo-pirydoksyny), którego biodostępność dla ludzi wynosi ok. 50% w porównaniu z pirydoksyną. Znane są również metabolity witaminy m.in. kwas 4-pirydoksynowy, który jest ostatecznym metabolitem wydalany z moczem.⁷

SYNTEZA I PRZEMIANY WITAMERÓW B₆ W ORGANIZMIE CZŁOWIEKA

Do syntezy witaminy B₆ są zdolne mikroorganizmy i większość roślin wyższych. Zwierzęta, pozbawione tej możliwości, muszą pozyskiwać witaminę z pożywienia lub ze strony mikroflory jelitowej. U ludzi, nie zaobserwowano produkcji witaminy B₆ przez bakterie jelitowe, która miałaby wpływ na całkowitą podaż.

W organizmie ludzkim, spożyta witamina B₆ ulega wchłonięciu przez śluzówkę jelita. Fosforany wchłaniają się bardzo wolno, dlatego PLP, PMP i PNP w dużej mierze są poddawane defosforylacji przez fosfatazy w świetle jelita

Do krwiobiegu dostają się głównie formy wolne, które mogą ulec fosforylacji przez kinazę pirydoksalową w dowolnej komórce organizmu. Jeżeli ulegną fosforylacji w wątrobie, mogą ulec przekształceniu do PLP przez oksydazę pirydoksaminofosforanową. Uwolniony pirydoksal może ulec nieodwracalnie utlenieniu do nieaktywnego kwasu 4-pirydoksynowego, który ulega wydalaniu z moczem.⁸

W organizmie ludzkim witamina B₆ jest magazynowana jedynie jako PLP związany z białkami tkankowymi.

WITAMINA B₆ W PRODUKTACH SPOŻYWCZYCH

Witamina B₆ jest obecna praktycznie we wszystkich naturalnych, nieprzetworzonych produktach spożywczych. W produktach pochodzenia zwierzęcego dominującą formą jest PLP związane z białkiem. Produkty pochodzenia roślinnego charakteryzują się zawartością przede wszystkim pirydoksyny i pirydoksaminy, zarówno w formie wolnej, jak i związanej. Inne witamery też są obserwowane ze szczególnie wysoką przewagą formy PLP w kukurydzy. Rośliny są zdolne do gromadzenia pirydoksyny w formie

⁶ Lebedzińska A., et al *Detection of B₆ vitamers in grain products: experimental and computational studies.* Food. Anal. Meth.2018; 11: 725-732.

⁷ Roje S.: *Vitamin B biosynthesis in plants*, Phytochemistry, 2007; 68: 1904-1921.

⁸ Gregory JF. *Accounting for differences in the bioactivity and bioavailability of vitamers*, Food Nutr Res 2012; 56:5809. <https://doi.org/10.3402/fnr.v56i0.5809>.

glukozydu, którego zawartość waha się zależnie od gatunku w przedziałach 5-70% całkowitej witaminy.⁹

Ziarna zbóż są najważniejszymi środkami spożywczymi pochodzenia roślinnego. Botanicznie to ziarniaki – owoce suche, niepekające, charakterystyczne dla roślin z rodziny traw (*Gramineae*) z klasy roślin jednoliściennych. Pomimo definicji botanicznej, zwyczajowo wyróżnia się również grupę „pseudozbóż” czy zbóż rzekomych, które posiadają suche owoce skrobiowe i ze względu na ich szeroką uprawę są często traktowane równoznacznie ze zbożami, choć należą do klasy roślin dwuliściennych (np. gryka, szarłat i in.).

Tabela 1. Zawartość witaminy B₆ w różnych produktach spożywczych.^{10, 11}

Zawartość witaminy B ₆ w 100 g produktu	Produkty spożywcze
Poniżej 0,05 mg	mąka pszenna jasna, kajzerki pszenne, płatki kukurydziane, masło, maślanka, ogórki, porzeczka czerwona, jabłka, grejpfruty,
0,05 - 0,10 mg	mleko, kasze, truskawki, kapusta, mintaj,
0,10 – 0,50 mg	chleb, kasza jęczmienna, ryż brązowy, jaja kurze, pomarańcze, kiwi, banany, brokuły, marchew, groszek, ziemniaki, brukselka, dorsz, kurczak,
0,50 – 1,0 mg	indyk, wątróbka, wołowina, łosoś, fasola biała, soja, orzechy włoskie,
Powyżej 1,0 mg	otręby pszenne, zarodki pszenne,

METODY OZNACZANIA WITAMINY B₆ W PRODUKTACH SPOŻYWCZYCH

Metody z użyciem mikroorganizmów są tradycyjnymi metodami oznaczania zawartości witamin, zarówno jakościowo, jak i ilościowo. Znalazły one szersze zastosowanie w oznaczaniu witamin z grupy B w materiale biologicznym Opracowane normy AOAC pozwalają na oznaczanie witaminy B₆, ale też B₁₂, biotyny, niacyny i kwasu foliowego.¹²

Metoda mikrobiologiczna wykorzystuje fakt, iż niektóre mikroorganizmy do wzrostu potrzebują witamin obecnych w swoim podłożu. Zawartość witaminy w pożywce będzie

⁹ Lebedzińska A.: *Wybrane produkty zbożowe jako elementy funkcjonalne diety – częstość spożycia produktów zbożowych wśród studentów*, Roczn. Państw. Zakł. Hig., 2007, 58(1): 295-300

¹⁰ Lebedzińska A., Szefer P.: *Vitamins B in grain and cereal-grain food, soy-products and seeds*, Food Chemistry, 2006; 95: 116-122.

¹¹ Kunachowicz H., i in.: *Tabele składu i wartości odżywczej żywności*, PZWL, Warszawa 2017.

¹² AOAC International, *Official Methods of Analysis of AOAC International*, 2003, Arlington, VA, USA.

ograniczała namnażanie danego szczepu, a przyrost kolonii będzie proporcjonalny do jej stężenia.

Do oznaczeń witaminy B₆, w przeciwieństwie do innych witamin, jako szczep testowy stosuje się szczepy drożdży jak *Saccharomyces uvarum*, gdyż bakterie *Lactobacillus* nie reagują jednakowo na pirydoksynę i pirydoksal. Szczepy drożdży reagują praktycznie jednakowo na wszystkie 3 wolne, niefosforylowane witamery. Do metod zdobywających coraz większą popularność należą metody chromatograficzne, szczególnie wysokosprawna chromatografia cieczowa (HPLC) z detekcją fluorymetryczną, elektrochemiczną lub UV.

Zaletą metody HPLC jest możliwość rozdzielenia wszystkich sześciu witamerów B₆, plus PN-glukozydu i kwasu pirydoksynowego, a potem ich pojedyncze oznaczenie.¹³

HPLC umożliwia też jednoczesne oznaczenie kilku witamin z grupy B, co wykorzystuje się w oznaczeniach żywności i preparatów farmaceutycznych. HPLC oprócz szybszej analizy, charakteryzuje się wysoką specyficnością, zwiększoną precyzją i dobrą dokładnością oznaczeń.¹⁴

CEL PRACY

Ocena zawartości witaminy B₆ w wybranych produktach zbożowych, suplementach diety i produktach leczniczych.

MATERIAŁ I METODY

Do oznaczenia zawartości witaminy B₆ w produktach spożywczych, suplementach diety i produktach leczniczych wykorzystano metodę mikrobiologiczną oraz technikę HPLC z detekcją UV.

Przygotowanie próbek mąki i mieszanek na pieczywo do badań metodą mikrobiologiczną

Pirydoksynę oznaczono mikrobiologicznie przy użyciu szczepu drożdży *Saccharomyces carlsbergensis*, wg Atkina i Schultza. Jako pożywkę do ich wzrostu zastosowano pożywkę syntetyczną „Bactro Pirydoxine Y Medium” produkowaną przez firmę Difico.

Sporządzono naważki próbek (metoda mikrobiologiczna) przez odważenie 2 gramów suchego, rozdrobnionego produktu. Hydrolizę kwaśną przeprowadzono przez dodatek 160 cm³ 0,055 N HCl do kolb z naważkami i umieszczenie w autoklawie na 4 godziny. Po zakończeniu hydrolizy, próbki ochłodzono, a następnie doprowadzono pH roztworów do około 4,5 za pomocą 2,5 M octanu sodu.

¹³ Lebedzińska A, Marszał M, Kuta J, Szefer P. *Reversed-phase high-performance liquid chromatography method with coulometric electrochemical and ultraviolet detection for the quantification of vitamins B₁ (thiamine), B₆ (pyridoxamine, pyridoxal and pyridoxine) and B₁₂ in animal and plant foods.* J Chromatogr A, 2007; 1173:71-80.

¹⁴ Do HTV, Ide Y, Mugo AN, Yagi T *All-enzymatic HPLC method for determination of individual and total contents of vitamin B₆ in foods.* Food Nutr Res.2012, 56:5409. <https://doi.org/10.3402/fnr.v56i0.5409>.

Następnie, przeprowadzono hydrolizę enzymatyczną przez dodanie mieszaniny papainy i diastazy w roztworze buforu octanowego oraz umieszczenie w cieplarni w 18 godzin w temp. 37 °C. Po tym czasie, inaktywowano enzymy przez ogrzanie próbek w temp. 100 °C w aparacie Kocha przez pół godziny.

Przygotowanie próbek suplementów diety i produktów leczniczych oznaczanych metodą HPLC

W przypadku tabletek zważono je z dokładnością do 0,0001g – po jednej tabletki każdego preparatu, następnie tabletki rozpuszczono w 80 cm³ wody. Podobnie postąpiono z proszkiem Vibovit Junior w saszetce – zawartość saszetki zważono oraz rozpuszczono w wodzie. Ze względu na dużą masę saszetki Visolvitu Junior zważono zawartość saszetki, a potem po zmikronizowaniu granulatu w młynku przygotowano dwie 1 g naważki, które również rozpuszczono w wodzie.

W przypadku witaminy B₆ w roztworze – wykorzystano dwie ampułki z których pobrano po 1 ml witaminy i rozpuszczono ją w niewielkiej ilości wody. Kolejną czynnością było skorygowanie pH próbek do 5 za pomocą 0,055 N HCl i uzupełnienie prób wodą do 100 cm³. Następnie roztwory przesączono przez sączi bibułowe MN 615¼ (Ø 110 mm) oraz wykonano odpowiednie rozcieńczenia, biorąc pod uwagę spodziewaną zawartość witaminy w próbce.

Po ochłodzeniu hydrolizatów do temperatury pokojowej, ustalono pH 5,0 za pomocą 2,5 M octanu sodu. Próbkę przesączono i uzupełniono wodą do objętości 200 cm³. Hydrolizaty rozcieńczono ponownie, zależnie od spodziewanego stężenia witaminy w próbce.

Oznaczanie zawartości witaminy B₆ w analizowanych próbkach metodą mikrobiologiczną

Do szeregu kolbek o poj. 50 cm³ odmierzone wzrastające ilości rozcieńczonego hydrolizatu, jałową pożywkę testową i wodę destylowaną. Przygotowane próbki wyjałowiono w aparacie Kocha przez pół godziny w temperaturze 100 °C. Po ostudzeniu, próby zaszczipiono wcześniej przygotowanym inoculum i inkubowano przez 20 godzin w 30 °C.

Po inkubacji zaszczipionych prób, zmierzono stopień zmętnienia przez odczyt absorbancji na spektrofotometrze „Specol” przy długości fali 540 nm, używając kuwety o poj. 1 ml. Jako odnośnika do odczytu absorbancji użyto mieszaniny pożywki testowej i wody destylowanej w stosunku 1:1.

Dzień wcześniej szczep drożdży *Saccharomyces carlsbergensis* przeniesiono na świeżą pożywkę hodowlaną i inkubowano przez 20 godzin w 30 °C. Następnie zawieszono w 10 cm³ jałowej soli fizjologicznej taką ilość drożdży, aby powstające zmętnienie odpowiadało zmętnieniu roztworu przygotowanego z drożdży piekarniczych w ilości 0,1 g/cm³. Jako inoculum wykorzystano 10% zawiesinę drożdży *Saccharomyces carlsbergensis*.

Dla każdej serii prób wykonano krzywą wzorcową w zakresie stężeń od 5 do 40 ng witaminy B₆. Przy odczycie zmętnienia próbek, otrzymane wyniki absorbancji przenoszono na krzywą wzorcową i odczytywano ilość witaminy B₆ w badanych roztworach. Obliczono zawartość witaminy B₆ w mg/100 g badanego produktu po uwzględnieniu rozcieńczeń hydrolizatów i odpowiadającej im masy naważki.¹⁵

Oznaczenie zawartości witaminy B₆ w badanych produktach metodą HPLC

Wysokosprawną chromatografią cieczową (HPLC) jest metodą umożliwiającą rozdzielanie, identyfikację i oznaczanie składników chemicznych złożonej mieszaniny, wykorzystującą ciekłą fazę ruchomą i bardzo rozdrobnioną fazę stacjonarną. Ponadto jest ona uniwersalną metodą analityczną, stosowaną głównie do analiz złożonych próbek, zwłaszcza zawierających nietolne, wielkocząsteczkowe związki chemiczne, a w szczególności substancje biologicznie czynne.

Materiałem doświadczalnym było 8 preparatów, w tym 6 suplementów diety i 2 produkty lecznicze, w postaci tabletek powlekanych, niepowlekanych, proszków, granulatów musujących oraz roztworów w ampułkach. Pierwszym etapem oznaczeń było odpowiednie przygotowanie próbek. Sporządzono je według jednolitego schematu dla wszystkich preparatów o danej postaci farmaceutycznej.

Do oznaczenia zawartości witaminy B₆ w suplementach diety i produktach leczniczych dokonano adaptacji metody z wykorzystaniem techniki HPLC z detekcją UV.^{16, 17, 18}

W celu sprawdzenia dokładności i precyzji zastosowanych metod, oznaczono zawartość badanych witamin w certyfikowanym materiale referencyjnym CRM 121 Wholemeal flour uzyskując odzysk 93,7% dla witaminy B₆ oraz 101,7% w próbkach wzbogacanych roztworami oznaczanej witaminy.

¹⁵ Moszczyński P., Pyć R.: *Biochemia witamin Część 1: Witaminy grupy B i koenzymy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.

¹⁶ Czaja J., i in. *Zawartość witaminy B₆ w wybranych suplementach diety i preparatach leczniczych*. BROMAT. CHEM. TOKSYKOŁ. – XLIX, 2016, 3, str. 257-260.

¹⁷ Kall M.A.: *Determination of total vitamin B₆ in foods by isocratic HPLC: a comparison with microbiological analysis*, Food Chemistry, 2003; 82: 315-327.

¹⁸ Ahmad I., Mirza T., Qadeer K., Nazim U., Vaid F.: *Vitamin B₆: deficiency diseases and methods of analysis*, Pak. J. Pharm. Sci., 2013; 26(5): 1057-1069.

WYNIKI BADAŃ I DYSKUSJA

W tabelach 2, 3, 4 i na rycinie 2 zaprezentowano uzyskane wyniki przeprowadzonych badań.

Tabela 2. Zawartość witaminy B₆ w mąkach i mieszankach na pieczywo (średnia zawartość ± odchylenie standardowe i zakres oznaczalności)

Nr	Nazwa produktu	N*	Zawartość witaminy B ₆ (mg/100 g)
1A	mieszanka na chleb żytni	10	0,107 ± 0,013 (0,094 - 0,133)
2A	mieszanka na chleb orkiszowy	10	0,189 ± 0,021 (0,163 - 0,225)
3A	mieszanka na chleb baltonowski	10	0,084 ± 0,009 (0,075 - 0,100)
4A	mąka pszenna pełnoziarnista typ 1850	10	0,204 ± 0,013 (0,188 - 0,225)
5A	mąka orkiszowa z pełnego przemiału	10	0,224 ± 0,024 (0,192 - 0,250)
6A	mąka orkiszowa, typ 630	10	0,073 ± 0,006 (0,063 - 0,080)
7A	mąka razowa żytnia, typ 2000	10	0,207 ± 0,016 (0,200 - 0,240)

* N – ilość próbek

Ryc. 2 Średnia zawartość witaminy B₆ badanych w mąkach i mieszankach przygotowanych do wypieku pieczywa (tabela 3. i 4.), uszeregowana pod względem rosnącej wartości.

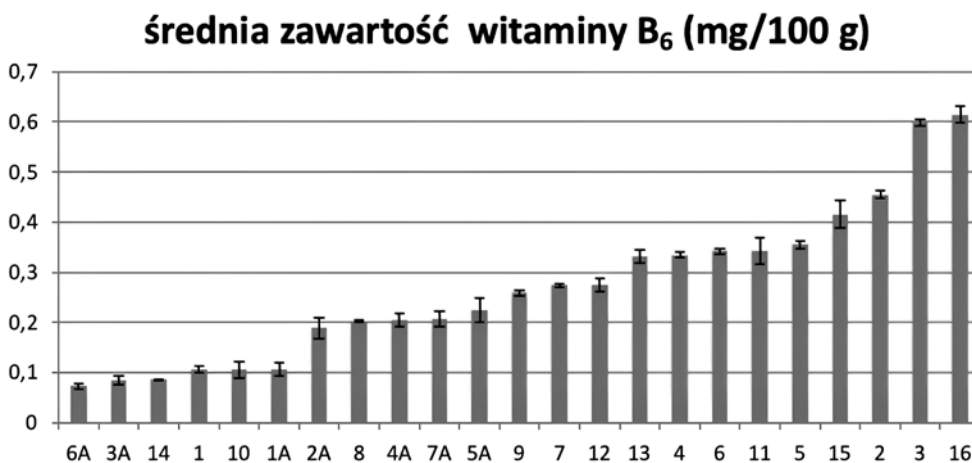

Tabela 3. Zawartość witaminy B₆ w mąkach i mieszankach na pieczywo (średnia zawartość ± odchylenie standardowe i zakres oznaczalności)

Nr	Nazwa produktu	N*	Zawartość witaminy B ₆ (mg/100 g)
1.	mąka pszenna typ 550	5	0,106 ± 0,006 (0,104 - 0,110)
2.	mąka pszenna, orkisz typ 630	5	0,455 ± 0,008 (0,445 - 0,461)
3.	mąka pszenna, orkisz, razowa	5	0,598 ± 0,007 (0,591 - 0,601)

Nr	Nazwa produktu	N*	Zawartość witaminy B ₆ (mg/100 g)
4.	mąka, mieszanka na bułki, orkisz	5	0,335 ± 0,006 (0,331 – 0,342)
5.	mąka, mieszanka na chleb, orkisz	5	0,355 ± 0,007 (0,347 – 0,362)
6.	mąka pszenna, z całego ziarna	6	0,342 ± 0,006 (0,337 – 0,348)
7.	mąka żytnia, z całego ziarna	6	0,274 ± 0,004 (0,260 – 0,279)
8.	mąka mieszana na bułki, pełnoziarna.	6	0,202 ± 0,002 (0,197 – 0,206)
9.	mąka mieszana na chleb, pełnoziarna.	6	0,259 ± 0,005 (0,248 – 0,267)
10.	mąka pszenna typ 550	6	0,106 ± 0,016 (0,090 – 0,120)
11.	mąka pszenna typ 2000	6	0,342 ± 0,026 (0,317 – 0,375)
12.	mąka żytnia typ 2000	6	0,274 ± 0,013 (0,258 – 0,290)
13.	mąka kukurydziana	6	0,332 ± 0,014 (0,330 – 0,347)
14.	mąka ryżowa	3	0,086 ± 0,001 (0,085 – 0,087)
15.	mąka gryczana	6	0,416 ± 0,027 (0,384 – 0,450)
16.	amarantus, mąka	10	0,615 ± 0,017 (0,587 – 0,626)

* N – ilość próbek

Badane mąki i mieszanki do wypieku pieczywa odznaczały się zróżnicowaną zawartością witaminy B₆ (tabela 2. i 3. oraz rycina 1.). Najwyższą zawartością charakteryzowały się razowa mąka orkiszowa i mąka z amarantusa ze średnimi zawartościami 0,598 i 0,615 mg/100 g produktu. Mąka orkiszowa typ 630 i gryczana również charakteryzowały się wysoką średnią zawartością: 0,416-0,455 mg/100 g. Uzyskane dane pomiarowe potwierdzają wysoką wartość odżywczą amarantusa, orkisz i gryki.

Najniższą zawartość pirydoksyny (poniżej 0,1 mg/100 g) oznaczono w mące ryżowej, mieszance na chleb baltonowski i mące orkiszowej typu 630. Mieszanki na chleb orkiszowy (2A, 5A i 6A) charakteryzowały się mniejszą zawartością w porównaniu do mąk (2, 3, 4, 5), co może być związane ze zróżnicowaną jakością ziarna w analizowanych produktach.

W mąkach mieszanych oznaczona średnia zawartość witaminy wahała się od 0,107 do 0,355 mg/100 g. Tak duże zróżnicowanie zawartości witaminy B₆ wynika prawdopodobnie z różnego stosunku ilościowego mąk wchodzących w skład omawianych mieszanek.

Na rycinie 1 przedstawiono zawartość pirydoksyny, która rośnie wraz z liczbą znakującą typ przemiału mąki. Mąki pełnoziarniste typ 2000 (3, 6, 7, 12), uzyskały wyniki znacząco wyższe w porównaniu do mąk typu 550 (1 i 10). Porównanie średniej zawartości witaminy B₆ w badanych mąkach przedstawiona na rycinie 1. pozwala zauważyć, że witamina B₆ występuje głównie w otrębach, a jej straty następują podczas przemiału.

W tabeli 4 przedstawiono wyniki badań dotyczące zawartość witaminy B₆ w preparatach leczniczych i w suplementach diety. W badaniu z wykorzystaniem HPLC, dla preparatów takich jak: Multivitaminum Forte, Falvit, Vita-Femin, Vibovit Junior

i Visolvit Junior, wyniki były znacznie wyższe niż uzyskane w badaniach metodą mikrobiologiczną. Zawartość witaminy B₆ w badanych preparatach oznaczona metodą chromatograficzną w stosunku do zawartości deklarowanej mieściła się w granicach od 95,8% do 126,3%.

W przypadku oznaczania badanej witaminy metodą mikrobiologiczną uzyskane wyniki były bardziej zbliżone do deklarowanych i mieściły się w zakresie od 92,9% do 112,5%.

Tabela 4. Zawartość witaminy B₆ w produktach leczniczych i suplementach diety oznaczona metodą HPLC i metodą mikrobiologiczną

Nazwa produktu	Zawartość deklarowana (mg/ tabletkę), (mg/saszetkę) lub (ml/ampułkę)	Oznaczona zawartość mg/ tabl., mg/saszetkę lub ml/ ampułkę (x ± SD)		Porównanie metod
		Metoda HPLC	Metoda mikrobiologiczna	p
Vitaminum B ₆ , r-r	50	47,98 ± 0,38	46,88 ± 8,00	0,788
Vitaminum B ₆ , tabl.	50	47,92 ± 0,45	46,67 ± 7,94	0,008*
Multivit. Forte	0,72	0,79 ± 0,01	0,69 ± 0,16	0,221
Falvit	2,0	2,49 ± 0,07	2,25 ± 0,19	0,013*
Feminatal N	2,2	2,23 ± 0,07	2,22 ± 0,1	0,568
Vita-Femin	2,0	2,53 ± 0,03	2,01 ± 0,20	0,002*
Vibovit Junior	0,7	0,78 ± 0,03	0,65 ± 0,08	0,020*
Visolvit Junior	1,0	1,23 ± 0,03	1,04 ± 0,08	0,013*

* p<0,05

Zarówno metoda chromatograficzna, jak i mikrobiologiczna charakteryzują się odpowiednią dokładnością i precyzją. Dla techniki chromatograficznej średni odzysk witaminy B₆, w zależności od poziomu fortyfikacji oraz rodzaju wzbogacanego preparatu, wynosił od 98,49 do 106,90%, zaś dla metody mikrobiologicznej od 82,33 do 97,83%.

Produkty zbożowe stanowią ważny element naszej diety, aczkolwiek w ciągu lat rekomendacje dotyczące ich spożycia zostały zweryfikowane. Obecnie: naukowcy zwracają uwagę na spożywanie warzyw w każdym posiłku, a produkty zbożowe jeden, dwa razy dziennie wytworzone z pełnego ziarna.

WNIOSKI

Produkty zbożowe charakteryzują się dużą zmiennością pod względem zawartości witaminy B₆.

Zawartość witaminy B₆ w badanych produktach leczniczych była zbliżona do deklaracji producenta (96%), natomiast w 5 rodzajach wieloskładnikowych suplementów diety była wyższa w stosunku do deklarowanej przez producenta, wynosiła od 109,4 do 126,3%.

Bibliografia:

- Świetlikowska K.: *Surowce spożywcze pochodzenia roślinnego*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2008.
- WHO: *Diet, nutrition and prevention of chronic diseases*, WHO Technical Report Series no. 916, Geneva, 2003.
- Ball GMF. *Vitamins in foods. Analysis, bioavailability and stability*. 2006, CRC, Press, Boca Raton.
- Gawęcki J. [i in.] : *Witaminy*, Wydawnictwo Akademii Rolniczej, Poznań 2002.
- Huang S., Zeng H., Zhang J., Wei S., Huang L.: *Interconversions of different forms of vitamin B6 in tobacco plants*, *Phytochemistry*, 2011; 11: 2124-21297.
- Lebiedzińska A., et al *Detection of B₆ vitamers in grain products: experimental and computational studies*. *Food. Anal. Meth.*2018; 11: 725-732.Roje S.: *Vitamin B biosynthesis in plants*, *Phytochemistry*, 2007; 68: 1904-1921.
- Gregory JF. *Accounting for differences in the bioactivity and bioavailability of vitamers*, *Food Nutr Res* 2012; 56:5809. <https://doi.org/10.3402/fnr.v56i0.5809>
- Lebiedzińska A.: *Wybrane produkty zbożowe jako elementy funkcjonalne diety – częstość spożycia produktów zbożowych wśród studentów*, *Rocz. PZH.*, 2007, 58(1): 295-300
- Lebiedzińska A., Szefer P.: *Vitamins B in grain and cereal-grain food, soy-products and seeds*, *Food Chemistry*, 2006; 95: 116-122.
- Kunachowicz H., i in.: *Tabele składu i wartości odżywczej żywności*, PZWL, Warszawa 2017.
- AOAC International, *Official Methods of Analysis of AOAC International*, 2003, Arlington, VA, USA
- Lebiedzińska et al. *Reversed-phase high-performance liquid chromatography method with coulometric electrochemical and ultraviolet detection for the quantification of vitamins B1 (thiamine), B6 (pyridoxamine, pyridoxal and pyridoxine) and B12 in animal and plant foods*. *J Chromatogr A*, 2007; 1173:71–80.
- Do HTV, Ide Y, Mugo AN, Yagi T *All-enzymatic HPLC method for determination of individual and total contents of vitamin B6 in foods*. *Food Nutr Res.*2012, 56:5409. <https://doi.org/10.3402/fnr.v56i0.5409>

Moszczyński P., Pyć R.: *Biochemia witamin Część 1: Witaminy grupy B i koenzymy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998

Czaja J., i in. *Zawartość witaminy B6 w wybranych suplementach diety i preparatach leczniczych*. BROMAT. CHEM. TOKSYKOL. – XLIX, 2016, 3, str. 257 – 260

Kall M.A.: *Determination of total vitamin B6 in foods by isocratic HPLC: a comparison with microbiological analysis*, Food Chemistry, 2003; 82: 315-327.

Ahmad I., Mirza T., Qadeer K., Nazim U., Vaid F.: *Vitamin B6: deficiency diseases and methods of analysis*, Pak. J. Pharm. Sci., 2013; 26(5): 1057-1069.

MARIA DYMKOWSKA-MALESA

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koszalinie

OCENA SPOSOBU ŻYWIENIA OSÓB UPRAWIAJĄCYCH WYBRANE SPORTY WALKI

Słowa kluczowe: sporty walki, żywienie, suplementacja, składniki odżywcze i mineralne, zachowania żywieniowe

Abstrakt: Efekty sportowe zależą od wielu czynników wzajemnie na siebie wpływających. Jednym z ważniejszych aspektów wpływających na uzyskane wyniki jest sposób odżywiania się. W pracy scharakteryzowano sporty walki oraz rolę podstawowych składników odżywczych wraz z zaleceniami żywieniowymi z uwzględnieniem suplementacji i nawodnienia. Celem badań była ocena sposobu żywienia osób o wzmóżonej aktywności fizycznej w zależności od ilości sesji treningowych w tygodniu. Badaną grupę stanowiły 22. osoby uprawiające amatorsko sporty walki. Do oceny nawyków żywieniowych grupy wykorzystano autorską ankietę oraz siedmiodniowy formularz dziennych racji pokarmowych, zebrany trzykrotnie. Wyniki badań ankietowych wykazały, że nawyki żywieniowe ankietowanych oraz częstotliwość spożywania wybranych grup produktów spożywczych, są zgodne z zaleceniami żywieniowymi. 63,6 % respondentów potwierdziło spożycie alkoholu w większych ilościach, co negatywnie wpływało na wydolność badanych oraz zaburzało ich gospodarkę wodnoelektrolitową. Badani korzystają głównie z suplementów zwiększających siłę i regenerujących mięśnie oraz suplementów energetycznych. Analiza CRP wykazała istotne błędy dotyczące spożycia witamin i składników mineralnych. Sposób odżywiania ankietowanych jest zgodny z zaleceniami, szczególnie jeżeli chodzi o ilość i częstotliwość spożywanego posiłków zarówno przed jak i po treningu. Wybrane grupy produktów spożywczych są spożywane zgodnie z piramidą żywienia. Przeprowadzone badania dotyczące jakości posiłków wykazały, iż, dieta badanych mężczyźni wymaga zbilansowania pod względem podaży energii oraz jej udziału z poszczególnych makroskładników, z uwzględnieniem wyższego udziału energii z węglowodanów kosztem energii z białka lub tłuszczu oraz suplementacji głównie preparatami witaminowo-mineralnymi.

Keywords: diet, supplementation, nutrients, mineral components, eating behaviours, sportsmen/ sportswomen.

Abstract: Sports effects depend on many factors influencing each other. One of the most important points of experience in getting results is diet. The study characterizes sports rates and nutritional price courses along with nutritional recommendations from the analysis of supplementation and hydration. The purpose of periodic tests is to mention life over a period of time. The study group comprised 22, i.e. People practicing amateur martial arts. To assess the eating habits of the group, a proprietary questionnaire and a seven-day daily food ration form were used, collected three times. The results of the food surveys that the eating habits of the respondents and the consumption of selected groups of food products are consistent with the nutritional recommendations. 63.6% of the respondents confirmed that the consumption of alcohol in amounts, which had a negative impact on the performance of the respondents and disturbed their water and electrolyte balance, was confirmed by 63.6% of the respondents. Respondents debated supplements to increase strength and regeneration of muscles and energy supplements. CRP analysis Analytical testing of errors regarding the intake of vitamins and minerals. The diet of the respondents complies with the recommendations, especially in terms of the number and prices of meals, meals before and after training. Selected groups of food products are eaten according to the nutrition pyramid. The conducted forms of meals increase that the diet of the surveyed men requires a balance in terms of energy supply and its share

of individual macronutrients, with the price of a higher share of energy from carbohydrates at the expense of energy from protein or fat and supplementation with vitamin and mineral preparations.

WSTĘP

Wzmoczona aktywność zwiększa potrzeby żywieniowe, a prawidłowy sposób żywienia sportowców zapewnia odpowiednią podaż energii potrzebną do pracy mięśni oraz innych składników pokarmowych warunkujących prawidłowe funkcjonowanie organizmu. Prawidłowo zbilansowana dieta pod względem ilościowym i jakościowym stanowi ważny element odnowy biologicznej, optymalizując tym samym proces treningowy, ponieważ pozwala zminimalizować negatywne skutki wzmoczonej aktywności fizycznej, w tym także ryzyko odniesienia kontuzji oraz przyspieszyć regenerację po wysiłku, zwiększając efektywność kolejnych treningów^{1,2}

CEL PRACY I METODOLOGIA

Celem pracy było przeprowadzenie oceny sposobu żywienia osób uprawiających sporty walki na podstawie przeprowadzonej ankietyzacji.

Badania zostały przeprowadzone na przestrzeni 2019/2020 roku. Grupę osób badanych stanowiło 22 mężczyzn w wieku 17-40 lat, wzroście 170-184 cm oraz masie ciała 60-120 kg, uprawiających sporty walki o charakterze amatorskim. Wśród badanych znajdowało się 10 mężczyzn trenujących brazylijskie jiu-jitsu, 10 mężczyzn uprawiających kickboxing oraz 2 mężczyzn uczęszczających na treningi MMA na różnych stopniach zaawansowania- od respondentów trenujących rekreacyjnie, do osób mających za sobą starty w zawodach amatorskich.

Ankieta składała się z 13 pytań zamkniętych i miała charakter anonimowy. Pytania zawarte w ankiecie dotyczyły: ilość spożywanych posiłków, stosowania suplementów diety, odstępów między posiłkami, a jednostkami treningowymi; ilości i rodzaju spożywanych płynów, ustalenia częstotliwości spożywania żywności z wybranych grup produktów spożywczych oraz spożywania napojów alkoholowych.

Badania (wypełnione formularze dotyczące posiłków) przeprowadzono w ciągu 7 dni w miesiącach styczeń, luty i marzec. Metodą wybraną dla zebrania informacji był wywiad 24-godzinny oparty na albumie potraw, który pomagał w określeniu ilości spożywanych pokarmów. Sportowcy określali ilość spożywanych produktów podczas posiłków oraz podczas spożywania przekąsek pomiędzy nimi. Obliczenia zawartości wybranych składników odżywczych wykonane zostały przy pomocy programu Aliant.

¹ A. Anyżewska, A. Wawrzyniak, I. Dzierżanowski, M. Leonkiewicz, A. Woźniak, *Wybrane elementy stylu życia oraz zwyczaje i zachowania żywieniowe mężczyzn trenujących wyczynowo sporty walki*, „Problemy Higieny i Epidemiologii”, 96 (4), 2015, s. 795-799.

² E. Gondek, K. Świniarska, D. Nowak, M. Janczar-Smuga, A. Kamińska-Dwórznička, A. Wiktor, *Ocena sposobu żywienia mężczyzn uprawiających amatorsko sporty siłowe*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Legnicy”, 28 (3), 2018, s. 9-19.

Otrzymane wyniki wyselekcjonowanych składników odżywczych jak i wartości energetycznej w jadłospisach zostały uśrednione. Każdy składnik odżywczy wraz z zapotrzebowaniem energetycznym został porównany z normami.

WYNIKI I ICH OMÓWIENIE

Wśród 22-osobowej grupy badanych mężczyzn uprawiających sporty walki było 45,5% osób uprawiających kickboxing, tyle samo stanowili respondenci trenujący brazylijskie jiu-jitsu, pozostałe 9% to osoby uczęszczające na treningi MMA. Dodatkowo 63,6% stanowią osoby startujące na zawodach amatorskich, a 36,4% to mężczyźni trenujący w celach rekreacyjnych.

Pierwsze pytanie postawione osobom badanym dotyczyło ilości jednostek treningowych odbywających się w ciągu tygodnia. Pozwalało ono określić wskaźnik aktywności fizycznej badanego, na podstawie którego przeprowadzono obliczenia CPM. Wśród respondentów ponad połowa (54,5%), zapewniła, że w ciągu tygodnia odbywa pięć jednostek treningowych, najmniejszą część grupy stanowią osoby trenujące cztery razy w tygodniu – 18,2%; udział w trzech jednostkach treningowych zadeklarowało 27,3% osób badanych. Żaden z respondentów nie odbywał mniej niż trzech jednostek treningowych w ciągu tygodnia. W przypadku badań przeprowadzonych przez Szark-Eckardt i wsp. (2015)³ dotyczących osób aktywnych siłowo na terenie Bydgoszczy – 11,2% stanowiły osoby odbywające 1-2 jednostki treningowe w ciągu tygodnia, w przypadku odbycia 3-4 treningów zadeklarowało się 68,5% badanych, zaś 5 bądź więcej treningów odbyło 20,4% respondentów. Ilość treningów jest ważna z perspektywy budowy formy sportowej, osoby trenujące rekreacyjnie nie przykładają do tego aspektu większej uwagi i ograniczają się do maksymalnie 3-4 treningów tygodniowo. W przypadku osób wykazujących chęć startów w amatorskich zawodach, ilość jednostek treningowych wynosi minimalnie 4, co jest zależne od indywidualnych predyspozycji, choć w większości przypadków zawodnicy amatorscy trenują nie więcej niż 5-6 razy w tygodniu, by zapewnić utrzymanie, bądź ewentualny rozwój, wydolności fizycznej, motorycznej pracy ciała, dynamiki, czy też siły, które są bardzo ważnymi umiejętnościami w zakresie współzawodnictwa w sportach walki⁴.

Kolejne pytanie znajdujące się w ankiecie dotyczyło ilości spożywanych posiłków w ciągu dnia. Odpowiedzi na to pytanie były w mniejszym stopniu zróżnicowane. Wśród badanych nie znalazła się osoba, która spożywała mniej niż 4 posiłki w ciągu dnia. Dokładnie 54,5% stanowiły osoby, które spożywały pięć posiłków, pozostałe 45,5% to osoby spożywające cztery posiłki dziennie. Inaczej prezentowały się wyniki Anyzewskiej

³ M. Szark-Eckardt, Ł. Kowalczyk, H. Żukowska, *Doping i suplementy stosowane w bydgoskich siłowniach*, „QUALITY IN SPORT” 2 (1), 2015, s. 26-42.

⁴ B. Campbell, P. La Bounty, C. Wilborn, *Dietary Supplements Used in Combat Sports*, „Strength and Conditioning Journal”, 33 (6), 2011, s. 50-59.

i wsp. (2015)⁵, gdzie także badano osoby uprawiające sporty walki, wówczas zdecydowaną częścią badanych były osoby spożywające 4 posiłki dziennie, stanowiące 40%. W przypadku osób spożywających 5 posiłków dziennie ich udział wynosił 27%, najmniejszy procent stanowili ankietowani spożywający 6 posiłków w ciągu dnia – 2%, zaś osoby deklarujące spożywanie 1-2 posiłków stanowiły 8%. Inaczej prezentowały się też wyniki badań wykonanych przez Panasiewicza i wsp. (2016)⁶ gdzie wśród badanych kulturystów, zdecydowaną większość (60%) stanowiły osoby spożywające 3-4 posiłki w ciągu dnia, respondentów spożywających 5 lub więcej posiłków stanowiło 34%, zaś pozostałe 6% to osoby żywiące się 1 bądź 2 posiłkami w ciągu dnia. Według badań Gacek (2011) przeprowadzonych na sportowcach wyczynowo uprawiających siatkówkę- 48% deklaruje spożycie 4-5 posiłków w ciągu dnia, 42% pozostaje przy spożyciu 3 posiłków, zaś 10% stanowią osoby spożywające 1-2 posiłki dziennie⁷.

Ilość spożywanych posiłków w ciągu dnia powinna oscylować minimalnie w granicy 4-5, co ma korzystniejszy wpływ na procesy metaboliczne organizmu. Posiłki powinny być mniejsze objętościowo i spożywane częściej zwłaszcza przed nadciągającymi zawodami bądź sesjami sparingowymi, ponieważ osoby biorące w nich udział zwyczajowo ulegają stresowi w mniejszym bądź większym stopniu, co może spowolnić metabolizm organizmu.

Wśród osób badanych 40,9% zadeklarowała pojadanie pomiędzy posiłkami. W przypadku badań Anyżewskiej (2015) 80% badanych dojadło między posiłkami, zaś 20% deklarowało odpuszczanie sobie przekąsek. Spożywanie dodatkowych przekąsek jest dość często stosowane w celu uzupełnienia kalorycznego wśród sportowców. W przypadku pojadania warzyw bądź owoców, są w stanie wzbogacić swój jadłospis o dodatkowe ilości witamin oraz cukrów prostych. Jeżeli chodzi o słodczyce bądź przekąski typu fast food, są one nieszkodliwe w przypadku zachowania umiaru, lecz przy nadmiernym stosowaniu tego typu produktów, sportowcy dostarczają dość spore ilości tłuszczów trans, wpływających negatywnie na wydolność fizyczną fightera, zaś nadmiar cukrów prostych odkłada się w tkance tłuszczowej sportowca, co jednocześnie negatywnie wpływając na jego dynamikę i szybkość⁸.

Odpowiedzi dotyczące stosowania suplementacji przez osoby badane pokazało, że większość ankietowanych dopuszczała udział suplementacji w diecie – 63,6%, pozostała grupa 36,4% to osoby jej nie stosujące. Wg badań Anyżewskiej i wsp. (2015)⁹ 66,2%

⁵ A. Anyżewska, A. Wawrzyniak, I. Dzierżanowski, M. Leonkiewicz, A. Woźniak, *Wybrane ...*, s. 795-799.

⁶ M. Panasiewicz, J. Grochowicz, *Ocena sposobu odżywiania i aktywności fizycznej w uprawianiu kulturystyki*, „Zeszyty Naukowe. Turystyka i Rekreacja”, 1(17), 2016, s. 53-68.

⁷ M. Gacek, *Zwyczajne żywieniowe grupy osób uprawiających siatkówkę*, „Roczniki Państwowego Zakładu Higieny”, 62(1), 2011, s. 77-82.

⁸ A. Anyżewska, A. Wawrzyniak, I. Dzierżanowski, M. Leonkiewicz, A. Woźniak, *Wybrane ...*, s. 795-799.

⁹ Tamże, s. 795-799.

respondentów zadeklarowało stosowanie suplementacji, zaś 43,8% badanych nie stosowało środków wspomagających, a w przypadku wyników osiągniętych przez Panasiewicza i wsp. (2016)¹⁰ 60% osób badanych stosowało suplementację, zaś 40% zadeklarowało, że nigdy nie stosowali wspomagaczy. Z badań przeprowadzonych przez Frączek i wsp. (2012)¹¹ na sportowcach trenujących wyczynowo, wynika iż zdecydowana większość – 86,5% zadeklarowała stosowanie żywieniowych środków wspomagających, a 13,5% jej nie stosowała.

Stosowanie suplementacji zarówno przed treningowej, jak i witaminowej bądź mineralnej, jest coraz częstszym zjawiskiem występującym wśród osób startujących na zawodach amatorskich w różnorodnych dyscyplinach sportowych. Nie jest ona niezbędna do osiągnięcia sukcesu sportowego, lecz poza pełnieniem roli uzupełnienia diety zawodnika, wspomaga regenerację, odnowę biologiczną, sen, działanie układu immunologicznego oraz stanowi dodatkowe paliwo energetyczne do wykonania jednostek treningowych na „zwiększonych obrotach”, co w efekcie ułatwia osiągnięcie zamierzonego celu^{12,13}.

Kolejnym pytaniem postawionym osobom badanym było określenie odstępu czasowego między posiłkiem przed treningowym. W wyniku przeprowadzonej ankiety największą grupę (54,5%), stanowiły osoby spożywające posiłek 2 godziny przed jednostką treningową. Pozostałą część badanych stanowiły osoby posiłkujące się kolejno: mniej niż godzinę przed jednostką treningową – 13,6%; godzinę przed treningiem – 9,1% i 3-4 godziny przed treningiem – 22,8%. Analizując badania Szczepańskiej i wsp. (2012)¹⁴ przeprowadzonych na osobach wyczynowo trenujących siatkówkę i koszykówkę – 16% badanych spożywało posiłek mniej niż godzinę przed treningiem, 57% badanych deklarowało spożycie posiłku 1-2 godziny przed treningiem, a 27% poinformowało o spożyciu posiłku na 2-3 godziny przed jednostką treningową. Według badań Musiał i wsp. (2016)¹⁵ przeprowadzonych na biegaczach długodystansowych – 55,56% osób deklarowało spożycie posiłku 1-2 godziny przed treningiem. 18,52% stanowiły osoby spożywające posiłek mniej niż godzinę przed treningiem, tyle samo wynosi wartość dotycząca osób spożywających posiłek 3-4 godziny przed treningiem¹⁶.

¹⁰ M. Panasiewicz, J. Grochowicz, *Ocena ...*, s. 53-68.

¹¹ B. Frączek, M. Gacek, A. Grzelak, Żywieniowe wspomaganie zdolności wysiłkowych w grupie sportowców wyczynowych, „Problemy Higieny i Epidemiologii”, 93 (4), 2012, s. 817-823.

¹² A. Anyżewska, A. Wawrzyniak, I. Dzierżanowski, M. Leonkiewicz, A. Woźniak, *Wybrane ...*, s. 795-799.

¹³ M. Panasiewicz, J. Grochowicz, *Ocena ...*, s. 53-68.

¹⁴ E. Szczepańska, A. Spałkowska, *Zachowania żywieniowe sportowców wyczynowo uprawiających siatkówkę i koszykówkę*, „Roczniki Państwowego Zakładu Higieny”, 63 (4), 2012, s. 483-489.

¹⁵ K.A. Musiał, A. Lipert, *Ocena zachowań żywieniowych dorosłych osób amatorsko trenujących biegi długodystansowe w świetle zaleceń żywieniowych dla osób aktywnych fizycznie*, „Polish Journal Sport Medicine”, 2 (4), 2016, s. 95-103.

¹⁶ Tamże, s. 95-103.

Spożycie posiłku przedtreningowego powinno nastąpić w czasie 1-3 godzin przed odbyciem jednostki treningowej. Warto, aby posiłek ten dostarczył organizmowi odpowiednią ilość makroskładników, zwłaszcza węglowodanów złożonych, aby zapewnić odpowiednio wysokie zapasy glikogenu, które zostaną wykorzystane na wykonywanie ćwiczeń treningowych w określonym tempie. Posiłek powinien być łatwostrawny, a jego objętość powinna być uzależniona od ilości odstępu czasowego między porą jedzenia, a treningiem – im mniejszy odstęp tym mniejsza objętość posiłku.

Na podstawie ankietyzacji stwierdzono, iż wśród badanych największą grupę – 54,5%, stanowiły osoby spożywające posiłek ok. 30 minut po ukończeniu treningu. Najmniej liczna grupa obejmowała osoby spożywające posiłek bezpośrednio po treningu – 18,1%, pozostała część badanych zadeklarowała pożywienie się 1-2 godziny po jednostce treningowej. Wg wyników uzyskanych przez Szczepańską i wsp. (2012)¹⁷ – ponad połowa (52,2%) sportowców spożywała posiłek 1-2 godziny po treningu, 8% stanowiły osoby, które uzupełniały energię 2-3 godziny po ćwiczeniach, zaś 39,8% osób spożywało posiłek ok 30 minut po treningu. W przypadku badań prowadzonych przez Musiał i wsp. (2016) większość badanych (66,7%) spożywała posiłek ok. 30 minut po treningu, na pozostałe grupy składały się osoby: spożywające posiłek ok. godziny po treningu – 27,8% oraz osoby jedzące 1-2 godziny po treningu – 18,1%¹⁸. Spożywanie posiłków po treningu jest ważne z punktu odnowy utraconego glikogenu zarówno mięśniowego jak i wątrobowego. Dobrą strategią jest przyjmowanie posiłków bogatych w cukry proste np. owoce, które organizm sportowca jest w stanie w dość szybkim tempie przyswoić. Warto uzupełnić glikogen jak najszybciej – najlepiej do 30 minut po jednostce treningowej, gdyż w tym okresie czasowym insulina odpowiadająca za jego powstawanie jest najbardziej aktywna. Coraz powszechniejsze jest stosowanie odżywek węglowodanowych, które mają wysoki indeks glikemiczny, dostosowany do uzupełnienia straconego glikogenu w wyniku ćwiczeń bezpośrednio po treningu.

Kolejne pytanie ankietowe dotyczyło ilości spożywanej wody. Najbardziej liczna grupa (45,5%) obejmowała osoby spożywające od 1,5 do 2l wody w ciągu dnia. 39,4% badanych stanowiły osoby wypijające od 2,5 do 3l wody, zaś 15,1% stanowiły osoby, których dzienne spożycie wody mieściło się w przedziale 3,5-4l. Wg wyników uzyskanych przez Panasiewicz i wsp. (2016)¹⁹ 34% badanych kulturystów deklarowało spożycie wody w ilość od 2 do 3l w ciągu dnia, 12% stanowiły osoby badane wypijające ok. litra wody, zaś jedynie 8% wskazało na spożywanie 3-3,5 l wody. W przeprowadzonych badaniach Szczepańskiej i wsp. (2012) najliczniejszą grupę- 27% stanowili sportowcy wypijający 2-2,5l wody w ciągu dnia, następnie powyżej 2,5l wody spożywało 25% badanych, 23% 1,5-2l wody, 22% wypijało dziennie 1-1,5l wody²⁰.

¹⁷ E. Szczepańska, A. Spałkowska, *Zachowania ...*, s. 483-489.

¹⁸ K.A. Musiał, A. Lipert, *Ocena ...*, s. 95-103.

¹⁹ M. Panasiewicz, J. Grochowicz, *Ocena ...*, s. 53-68.

²⁰ E. Szczepańska, A. Spałkowska, *Zachowania ...*, s. 483-489.

Zapewnienie odpowiedniej ilości nawodnienia jest niezwykle ważne nie tylko w budowie formy sportowej, ale przede wszystkim z punktu widzenia bezpieczeństwa zdrowotnego trenujących. Należy pamiętać, iż w czasie jednostek treningowych woda ubywa z organizmu w postaci potu, wówczas należy ją uzupełniać w czasie treningu lub po jego skończeniu, aby nie doszło do odwodnienia organizmu, zwłaszcza przy panującej wysokiej temperaturze otoczenia. Sportowcy powinni spożywać minimum 2l wody dziennie^{21,22}.

Wśród badanych osób największe zainteresowanie (59,1%) wzbudziło spożycie wody źródlanej. Zaraz po wodzie źródlanej, najchętniej wybieranym produktem przez respondentów była woda mineralna – 36,4%. Pozostała część osób zdecydowała się na spożycie wody stołowej – 4,5%. Według badań przeprowadzonych przez Szczepańską i wsp. (2012) ankietowani spożywali w większości wodę mineralną (68%), pozostali badani wskazywali na soki, herbatę, kawę bądź napoje gazowane. Kałużny i wsp. (2016) badający sportowców amatorskich i zawodowych wykazali, iż spożywanie wody mineralnej wśród zawodowców wynosi 76%, w przypadku osób ćwiczących amatorsko – 51%, resztę stanowiły osoby pijące wodę gazowaną²³.

Oprócz ilości wody spożywanej w ciągu dnia, wpływ na gospodarkę wodno-elektrolitową organizmu ma także rodzaj spożywanej wody. Istotne znaczenie ma tutaj spożycie wody mineralnej, która powinna być głównym naturalnym płynem spożywanym przez sportowców, ze względu na wysokie zapotrzebowanie na makro- oraz mikroelementy. Najczęściej stosuje się wody wysoko mineralizowane, najlepiej w ilości wskazanej we wcześniejszym pytaniu znajdującym się na ankiecie.

Następne pytanie miało na celu zapoznanie się z częstotliwością spożywanych produktów pełnoziarnistych w ciągu dnia przez osoby badane. W wyniku uzyskanych odpowiedzi na to pytanie udało się określić, iż najbardziej liczną grupą (36,4%) były osoby, które nie miały zwyczaju spożywać produktów pełnoziarnistych. 36,3% stanowiła grupa mężczyzn, która codziennie spożywała tego typu produkty, z kolei 18,2% deklaro- wało prawie codzienne spożycie produktów pełnoziarnistych, zaś 9,1% ulokowała je w 3-4 dniach. Wg badań Szczepańskiej i wsp. (2012) produkty pełnoziarniste codzien- nie spożywało 35% badanych, zaś 3-4 razy w tygodniu zadeklarowało 23% badanych, a tylko 2% oznajmiło, iż w ogóle nie spożywa produktów pełnoziarnistych²⁴. Frączek i wsp. (2013) badający sportowców trenujących wyczynowo gry zespołowe wykazali, iż znaczna część respondentów – 76,9%, spożywa produkty pełnoziarniste praktycznie

²¹ M. Panasiewicz, J. Grochowicz, *Ocena ...*, s. 53-68.

²² E. Szczepańska, A. Spałkowska, *Zachowania ...*, s. 483-489.

²³ K. Kałużny, D. Śpica, P. Drobik, A. Michalska, A. Kałużna, B. Kochański, W. Zukow, *Ocena oraz porównanie zachowań żywieniowych u osób uprawiających sport zawodowo i amatorsko*, „Journal of Education, Health and Sport”, 6(2), 2016, s. 301-310

²⁴ E. Szczepańska, A. Spałkowska, *Zachowania ...*, s. 483-489.

codziennie, zaś pozostali badani – 23,1%, ograniczyli się do spożycia tej grupy produktów do 3-4 razy w tygodniu²⁵.

Produkty pełnoziarniste stanowią kluczową rolę w odżywianiu osób uprawiających sporty walki, gdyż są bogatym źródłem węglowodanów złożonych stanowiących podstawowe źródło do budowania zapasów glikogenu mięśniowego, od ilości którego zależy wykonanie jednostki treningowej z wysoką intensywnością na określonych obrotach. Poza funkcją energetyczną, ważne produkty pełnoziarniste dostarczają odpowiednie witaminy z grupy B, a także witaminy antyoksydacyjne C oraz E²⁶.

Pytanie dotyczące spożycia produktów pochodzenia zwierzęcego wykazało, iż wśród badanych obecność produktów zwierzęcych jest w większości posiłków w ciągu dnia tj. 68,2% respondentów. Pozostała część, czyli 22,7% oraz 13,6% korzystała z produktów pochodzenia zwierzęcego kolejno we wszystkich posiłkach oraz w 1-2 posiłkach w ciągu dnia. W badanej grupie osób uprawiających sporty walki żadna nie okazała się weganinem. Inaczej prezentowały się wyniki uzyskane przez Panasiewicz i wsp. (2016), gdzie 37,6 % badanych kulturystów zadeklarowała codzienne spożycie produktów pochodzenia zwierzęcego, 41 % to respondenci spożywający je w 3-4 posiłkach, spożywanie w jednym posiłku wskazało 20,3 % badanych, a 1,1% stanowili weganie²⁷. W grupie badanych przez Szczepańską i wsp. (2012) – 40% stanowiły osoby spożywające produkty pochodzenia zwierzęcego praktycznie codziennie, 30% stanowiły osoby spożywające je w 3-4 posiłkach, 26,6% osób zaliczyło się do grupy spożywającej te produkty w 1 posiłku, zaś pozostała część badanych – 3,4% stanowili weganie²⁸. Produkty pochodzenia zwierzęcego są niezbędnym elementem, który powinien znajdować w diecie sportowców. Są przede wszystkim źródłem białka – w tym białka pełnowartościowego, który stanowi ważne uzupełnienie dla włókien mięśniowych poddanych mikro urazom w wyniku przeprowadzenia jednostki treningowej oraz tłuszczów potrzebnych do rozpuszczenia witamin (A, D, E, K). Produkty mięsne bogate są także w żelazo hemowe, które jest bardziej przyswajalne przez organizm ludzki i ma wpływ na wydolność fizyczną sportowca²⁹.

Kolejnym pytaniem przedstawionym osobom ankietowanym było określenie częstotliwości spożywania warzyw i owoców w ciągu dnia. Zdecydowanie większa część ankietowych opowiedziała się za spożyciem warzyw i owoców we wszystkich posiłkach bądź w 2-3 posiłkach w ciągu dnia- po 36,4% dla obu ze wskazanych odpowiedzi.

²⁵ B. Frączek, *Chosen dietary behaviors of a group of the professional women volleybal and basketball players*. „Żywnie Człowieka i Metabolizm”, 34 (1/2), 2007, s. 710 – 714.

²⁶ Ł. Długoński, *Żywnie sportowców. Jak dobrze zbilansować dietę, by poprawić wydolność fizyczną*, „Food forum” 3(9), 2015, s. 58-66.

²⁷ M. Panasiewicz, J. Grochowicz, *Ocena ...*, s. 53-68.

²⁸ E. Szczepańska, A. Spalkowska, *Zachowania ...*, s. 483-489.

²⁹ Ł. Długoński, *Żywnie ...*, s. 58-66.

22,7% stanowiły osoby, u których owoce i warzywa dominowały w jadłospisie, zaś 4,5% spożywały je tylko w 1 posiłku. Wśród badanych nie było osoby, która nie spożywała owoców bądź warzyw. Wg badań Frączek i wsp. (2013), 70% badanych siatkarzy i piłkarzy ręcznych starało się, aby każdy posiłek był bogaty w warzywa bądź owoce, 21% spożywa warzywa i owoce w 3-4 posiłkach, zaś w 1 posiłku pozostałe 9% badanych³⁰.

Owoce i warzywa powinny być spożywane jak najczęściej przez osoby aktywne fizycznie ze względu na zawartość witamin antyoksydacyjnych A oraz C, a także witamin z grupy B. Dodatkowo stanowią dobre źródło cukrów prostych (owoce), którymi dość łatwo uzupełnić utracony glikogen po odbytym treningu³¹.

Na podstawie uzyskanych odpowiedzi zawartych w ankiecie stwierdzono, że zdecydowana większość osób uprawiających sporty walki opowiedziała się za brakiem ryb lub/i owoców morza, ewentualnie ich przetworów w jadłospisach, ilość osób je spożywających stanowi zaledwie 27,3%. W przypadku badań uzyskanych przez Frączek i wsp. (2013) wykazano, iż 59,3% ankietowanych preferuje umiejscowienie ryb w swoich jadłospisach, zaś pozostałe – 40,7% ma nieco bardziej odmienne zdanie na ten temat³². Sytuacja jest bardziej korzystna w przypadku wyników uzyskanych przez Szczepańską i wsp. (2012), gdzie 96% siatkarzy i koszykarzy spożywa ryby i owoce morza, a 4% stanowią sportowcy, którzy zwyczajnie nie przepadają za tą grupą produktów³³. Podobnie jest w przypadku badań Kałużnego i wsp. (2016), gdzie zarówno grupy zawodników amatorskich jak i zawodowych umieściła ryby lub owoce morza w swojej diecie – kolejno 81% i 85%, resztę stanowili sportowcy, którzy jak we wcześniejszym przypadku, zwyczajnie nie przepadali za rybami i im podobnymi przetworami³⁴. Według wyników uzyskanych przez Kopeć i wsp. (2013) z badań piłkarzy nożnych – tylko połowa badanych umieściła rybę w swoich dietach (50%)³⁵.

Ryby, zwłaszcza tłuste morskie np. łosoś, makrela, tuńczyk lub/i owoce morza poza zawartością białka pełnowartościowego (bogatego w aminokwasy zarówno endo- jak i egzogenne) zawierają znaczne ilości wielonienasyconych kwasów tłuszczowych omega-3, które działają hamująco na tworzenie się tkanki tłuszczowej, a także wpływają na pracę serca, a co za tym idzie na wydolność fizyczną zawodników. Warto by trenujący sporty walki znaleźli miejsce na tą grupę produktów w swoich jadłospisach przynajmniej 2-3 razy w tygodniu³⁶.

³⁰ B. Frączek, *Chosen ...*, s. 710-714.

³¹ Tamże, s. 710-714

³² Tamże, s. 710-714

³³ E. Szczepańska, A. Spałkowska, *Zachowania ...*, s. 483-489.

³⁴ K. Kałużny, D. Śpica, P. Drobik, A. Michalska, A. Kałużna, B. Kochański, W. Zukow, *Ocena ...*, s. 301-310

³⁵ A. Kopeć, E. Nowacka, A. Klaja, T. Leszczyńska, *Assessment of selected food frequency intake in football players*. „Problemy Higieny i Epidemiologii”, 94 (1), 2013, s. 151-157.

³⁶ Ł. Długoński, *Żywnienie ...*, s. 58-66.

Ostatnie pytanie w ankiecie dotyczyło częstotliwości spożycia alkoholu przez osoby badane. Największą grupę osób – 54,5%, stanowiły te, które spożywają alkohol sporadycznie aczkolwiek w większych ilościach. Na drugim miejscu uplasowała się grupa respondentów nie spożywających w ogóle alkoholu – 36,4%, resztę badanych – 9,1%, stanowiły osoby pijące napoje alkoholowe dość często i to w większych ilościach. Wyniki uzyskane przez Anyżewską i wsp. (2015) wykazały, że ok. 90% osób uprawiających sporty walki spożywało alkohol, w tym 71% sporadycznie, a 13% często, w mniejszych ilościach³⁷. Najmniejszą grupę stanowili badani spożywający napoje alkoholowe dość często, w większych ilościach – 6%. W badaniach Kałużnego i wsp. (2016) 67% amatorskich i 35% zawodowych sportowców spożywa alkohol, rzadziej i w mniejszych ilościach, resztę stanowią osoby nie pijące napojów alkoholowych – 33% oraz 65%³⁸.

Napoje alkoholowe nie są szczególnie szkodliwe w żywieniu sportowców pod warunkiem, że ich spożycie będzie sporadyczne i z umiarem. W odmiennym przypadku mogą pogorszyć wydolność fizyczną osób aktywnych oraz negatywnie wpłynąć na układ krążenia, zaburzając przy tym gospodarkę wodno- elektrolitową, jednocześnie mogą doprowadzić do odwodnienia organizmu.

Wyniki z analizy jadłospisów każdego z badanych uśredniono arytmetycznie i przedstawiono w tabelach 1, 2 i 3. Osoby trenujące sporty walki, w których nierozłącznym elementem są uderzenia na głowę były dodatkowo badane pod względem zawartości kwasu dokozaheksaenowego (DHA).

W wyniku przeprowadzonej analizy zawartości energetycznej w 7-dniowych racjach pokarmowych badanych stwierdzono, iż 63,6% respondentów zrealizowało zalecaną normę (tab. 1).

Tabela 1. Procent realizacji normy na wybrane składniki odżywcze

Ilość osób 22	Energia (kcal)	Węglowodany (g)	Białka (g)	Tłuszcze (g)	Omega – 3 (g)	DHA (g)
Realizacja normy						
Suma	1971,1	1878,2	2243,8	2158,6	1099,4	355,8
Średnia realizacji normy (%)	89,8	85,4	102,0	98,1	50,0	16,2

³⁷ A. Anyżewska, A. Wawrzyniak, I. Dzierżanowski, M. Leonkiewicz, A. Woźniak, *Wybrane ...*, s. 795-799.

³⁸ K. Kałużny, D. Śpica, P. Drobik, A. Michalska, A. Kałużna, B. Kochański, W. Zukow, *Ocena ...*, s. 301-310

Ilość osób realizujących normę (%)	63,6	59,1	72,3	86,4	9,0	8,3
------------------------------------	------	------	------	------	-----	-----

Lepsze wyniki w tym aspekcie badań uzyskano przez Burblis i wsp. (2014)³⁹, zajmujących się piłkarkami nożnymi, gdzie w okresie przed zawodami zapotrzebowanie energetyczne pokryło 67,6%, a w trakcie zawodów 55,7% piłkarek. Inaczej też prezentowały się wyniki Morawskiej i wsp. (2013), gdzie obiektem analizy były jadłospisy mężczyzn uprawiających karate, wówczas zapotrzebowanie energetyczne z ich posiłków pokryło zaledwie 58% badanych. Ważne jest aby zapotrzebowanie kaloryczne pokrywało się z przyjętymi normami gdyż nie dość, że osoba aktywna fizycznie może zanotować gwałtowny spadek masy ciała, to w efekcie jest stanie w późniejszym etapie doprowadzić także do wycieńczenia organizmu⁴⁰.

Badając zawartość węglowodanów w diecie respondentów uprawiających sporty walki określono, iż 59,1% badanych dostarcza odpowiednią ilość węglowodanów ze swoich posiłków, zaś średnie pokrycie normy wśród badanych na ten makroskładnik wynosi 85,4%. Podobne wyniki otrzymano przez Burblis i wsp. (2014) – 59% respondentek pokrywało normy na węglowodany, zaś analizując karateków w wynikach Morawskiej i wsp. (2013), średnia zawartość pokrycia normy wynosiła 85,4%. Mimo tego, że wyniki wypadły całkiem niezłe względem innych badających, pokryte zapotrzebowanie na węglowodany jest zbyt niskie porównując do zawartości pozostałych makroskładników, co nie jest dobrą informacją, ponieważ ten makroskładnik jest kluczem do budowy formy w sportach walki^{41,42}.

Kolejnym makroskładnikiem objętym badaniem, pod względem zawartości w racjach pokarmowych respondentów było białko. Wśród badanych 72,3% spełniło zapotrzebowanie na jego zawartość, a średnie zapotrzebowanie wynosiło 102%. Jest to składnik odżywczy, który miał największy udział nadmiarów spośród makroskładników u respondentów (27,2%). Udział badanych spełniających normę na białko wypadł lepiej w wynikach uzyskanych przez Burblis i wsp. (2014) – 83%. Analizując średnią realizację zapotrzebowania w badaniach Morawskiej i wsp. (2013), stwierdzono, iż wynosi ono 147%, stanowiąc jeszcze większy nadmiar niż w przypadku badanych adeptów sportów walki. Białko jest ważne z powodu funkcji budulcowych i regeneracyjnych, jeśli chodzi

³⁹ W. Burblis, O. Pawluć, A. Obelewski, A. Szpakow, *Sposób żywienia i stan odżywienia dziewcząt wyczynowo uprawiających piłkę nożną*. „Puls Uczelni”, 1, 2014, s. 7-12.

⁴⁰ A. Morawska, I. Bolesławska, J. Przysławski, S. Chrzanowski, P. Jagielski, *Wartość energetyczna oraz podstawowe składniki odżywcze w całodziennych racjach pokarmowych (CRP) mężczyzn uprawiających karate*. „Problemy Higieny i Epidemiologii”, 94 (3), 2013, s. 514-517.

⁴¹ W. Burblis, O. Pawluć, A. Obelewski, A. Szpakow, *Sposób...*, s. 7-12.

⁴² A. Morawska, I. Bolesławska, J. Przysławski, S. Chrzanowski, P. Jagielski, *Wartość ...*, s. 514-517.

o mikro urazy włókien mięśniowych po jednostce treningowej. W przypadku grupy badawczej warto, aby jego nadmiar był zredukowany na korzyść zwiększenia pokrycia poziomu zapotrzebowania węglowodanów.

Ostatnim z analizowanych makroskładników pod względem zawartości był tłuszcz. Według przeprowadzonych wyliczeń ustalono, że 86,4% badanych spełniło założoną normę zapotrzebowania. Natomiast ich średnie zapotrzebowanie z racji pokarmowych wynosiło 98,1%, co po części jest wynikiem ich nadmiaru – 22,7% badanych. Porównując otrzymane wyniki badania, z wynikami uzyskanymi przez Burblis i wsp. (2014), niewiele mniejsza część piłkarek dostarczała odpowiednich ilości tłuszczów z posiłków, tj. 83,3%, zaś wg badań uzyskanych przez Morawską i wsp. (2013), średnie pokrycie zapotrzebowania na zawartość tłuszczu jest mniejsze i wynosi 67,7%. Podobnie jak w przypadku białek, w wypadku nadmiaru tłuszczów warto je zredukować na korzyść zwiększenia zapotrzebowania na węglowodany. Tłuszcze służą jako składnik energetyczny i zapasowy, ich najważniejszą rolą jest rozpuszczenie witamin zwłaszcza oksydacyjnych tj. A oraz E, gdyż w diecie osób uprawiających sporty walki są niezbędne.

Pod względem pokrycia zapotrzebowania na kwasy omega-3 otrzymane wyniki były zaskakująco niskie. Jedynie dwóch badanych (9%) dostarczyło te kwasy w odpowiedniej ilości. Zdecydowanie lepsze wyniki otrzymano w badaniach Frączek i wsp. (2013), gdzie zarówno z zastosowanej suplementacji, bądź posiłków bogatych w tłuste ryby, zapotrzebowanie na WKT zostało wypełnione przez 59,3% badanych. Kwasy omega-3 odpowiadają za pracę serca, co częściowo wpływa na wydolność fizyczną, działają także zapobiegawczo na tworzenie się tkanki tłuszczowej więc warto, aby trenujący sporty walki zwiększyli swój poziom zainteresowania tym składnikiem⁴³.

Badając zawartość kwasu dokozaheksaenowego, który należy do powyższej rodziny kwasów wielonienasyconych omega-3 stwierdzono, iż spośród dwunastu osób trenujących sporty walki z nierozłącznym elementem uderzeń, tylko jeden respondent pokrył wymagane zapotrzebowanie na DHA (8,3%). Jest to najważniejszy składnik odżywczy z punktu widzenia bezpieczeństwa zdrowotnego osób biorących udział w sesjach sparingowych czy też startujących w zawodach. Przede wszystkim wywołuje działanie neuroprotektoryjne mózgu, który narażony jest na mikro wstrząsy powstałe w wyniku uderzeń. Założenia te potwierdzono w pracy Oliver'a i wsp. (2016) gdzie badano wpływ omawianego kwasu na zawodników futbolu amerykańskiego narażonych na ostrzejszy kontakt ze strony przeciwnika, zarówno w okresie meczowym jak i treningowym. Wówczas wykazano, iż przy dawkach od 1 do 2 g DHA/dobę, kwas ten zaczyna spełniać swoją rolę ochronną⁴⁴.

⁴³ B. Frączek, *Chosen ...*, s. 710-714.

⁴⁴ JM. Oliver, MT. Jones, KM. Kirk, DA. Gable, JT. Repshas, TA. Johnson, N. Norgren, K. Blennow, H. Zetterberg, *Effect of Docosahexaenoic on a Biomarker of Head Trauma in American Football*. „Medicine & Science in Sports & Exercise”, 48 (6), 2016, s. 978-982.

Analizując zawartość wapnia (tab. 2) w racjach pokarmowych respondentów zauważono, iż niewiele ponad połowa mieści się w zalecanej normie (54,5%). Inaczej sytuacja prezentowała się u respondentek Burblis i wsp. (2014)⁴⁵, gdzie tylko 46,5% zapewniło odpowiednią ilość wapnia. Średnie dostarczenie tego makroelementu z posiłków badanych wynosiło 98,4%, zaś analizując wyniki uzyskane przez Rossi i wsp. (2009), z badań na brazylijskich zawodnikach taekwon-do stwierdzono, iż wapń był średnio dostarczany z racji pokarmowych w ilości aż 138,5%⁴⁶. Wapń jest ważnym makroelementem wpływającym na utrzymanie właściwego poziomu metabolizmu sportowca oraz mającym swój udział w krzepnięciu krwi i prawidłowej pracy serca. Ponadto stanowi składnik budulcowy kości narażonych na niepożądane skutki wynikające z ciężkich jednostek treningowych, dlatego ważne jest, aby sportowcy dostarczali go nawet w nadmiarze.

Tabela 2. Procent realizacji normy na wybrane składniki mineralne

Ilość osób 22	Ca (mg)	Mg (mg)	K (mg)	Fe (mg)	Zn (mg)
Suma	2164,4	2500,6	1166,7	1647,5	3061,4
Średnia realizacji normy (%)	98,4	113,7	53,0	74,9	139,2
Ilość osób realizujących normę (%)	24,5	59,1	0	18,2	95,5

Następnym przeanalizowanym składnikiem odżywczym był magnez, który wypadł najlepiej wśród zawartości makroelementów pochodzących z posiłków. W badanej grupie wykazano, że 59,6% respondentów dostarcza go w ilości mieszczącej się w przyjętej normie, bardzo podobny wynik otrzymano przez Burblis i wsp. (2016)⁴⁷ – dokładnie 61,6% badanych zrealizowało zapotrzebowanie na ten składnik. Znacznie lepiej prezentowały się wyniki uzyskane przez Brzezińskiego (2018)⁴⁸, który przeprowadzając badania na osobach trenujących sporty siłowe ustalił, iż 76,9% respondentów spełniło zaleconą normę na spożycie magnezu. Jeszcze lepszy wynik uzyskała

⁴⁵ W. Burblis, O. Pawluć, A. Obelewski, A. Szpakow, *Sposób...*, s. 7-12.

⁴⁶ L. Rossi, RE. Goya, V. Matayoshi, C. Carla, C. Pereira, *Nutritional evaluation of taekwondo athletes*, „Brazilian Journal Biomotricity”, 3 (2), 2009, s. 159-166.

⁴⁷ W. Burblis, O. Pawluć, A. Obelewski, A. Szpakow, *Sposób...*, s. 7-12.

⁴⁸ M. Brzeziński, *Ocena zachowań żywieniowych mężczyzn uprawiających sporty siłowe*, „Praca inżynierska” niepublikowana, 2018, s. 34-37.

Rzędziak (2017)⁴⁹, która analizując jadłospisy kulturystów określiła, że 92% badanych pokryło normę na zapotrzebowanie omawianego makroelementu. Podstawowymi rolami magnezu są rozkład i synteza ATP (co wiąże się z dostarczeniem energii do mięśni) oraz udział w metabolizmie makroskładników, więc jego zapotrzebowanie u osób trenujących sporty walki powinno przynajmniej mieścić się w granicy dopuszczalnej normy.

Ostatnim i zarazem najgorzej wypadającym makroelementem był potas. Niestety żadnemu badanemu nie udało się zrealizować zaleconego zapotrzebowania, co jest poważnym błędem, z racji tego, że ten makroelement bierze udział w transporcie glukozy przez błonę komórkową oraz przemianach glikolitycznych warunkujących wytrzymanie jednostki treningowej na odpowiednich „obrotach”⁵⁰. W wyniku badań Rzędziak (2017) ustalono, iż 81% respondentów pokryła założoną normę na analizowany składnik⁵¹.

Następnym analizowanym pod względem zawartości składnikiem odżywczym było żelazo. Wśród grupy badanych tylko 18,2% osób zmieściła się w granicach dopuszczalnej normy. Jest to bardzo słaby wynik analizując choćby badania Burblis i wsp. (2014)⁵² 53,3% badanych spełniło założoną normę, zaś w przypadku wyników uzyskanych przez Rzędziak (2017)⁵³ stwierdzono, iż każdy z respondentów pokrywał normę na żelazo. Inaczej sytuacja prezentowała się w wynikach otrzymanych przez Brzezińskiego (2018)⁵⁴, gdzie tylko jeden badany mężczyzna (3,8%) pokrył normę zapotrzebowania na ten mikroelement. Średni procent zapotrzebowania wśród badanych wynosi 74,9% co jest średnim wynikiem, porównując z badaniami Rossi i wsp. (2009) gdzie występowały nadmiary żelaza w grupie badanej – aż 306%. Żelazo wpływa na wydolność fizyczną sportowców – przede wszystkim odpowiada za gromadzenie się tlenu w mięśniach oraz mioglobiny⁵⁵.

Drugim badanym mikroelementem był cynk, który w przeciwieństwie do żelaza wypadł bardzo dobrze, poza tym wśród analizowanych zawartości składników odżywczych to właśnie cynk wypadł najlepiej, jeśli chodzi o realizację założonej normy wśród respondentów, aż 95,5% z czego zdecydowana większość (72%) dostarcza go w nadmiarze 120-160%. Inaczej wyglądały wyniki uzyskane przez Brzezińskiego (2018)⁵⁶ gdzie mniejsza część respondentów pokryła założoną normę 84,6%, przy czym w wypadku wystąpienia nadmiarów przekroczenia normy na ten mikroelement wynosiły

⁴⁹ M. Rzędziak, *Rola żywienia i stylu życia w kulturystyce*, „Praca inżynierska” niepublikowana, 2017, s. 47-58.

⁵⁰ W. Wojtasik, A. Szulc, M. Kołodziejczyk, A. Szulc, *Wpływ wysiłku fizycznego na homeostazę i środowisko wewnętrzne organizmu człowieka*, „Journal of Education, Health and Sport”, 5 (9), 2015, s. 754-767

⁵¹ M. Rzędziak, *Rola ...*, s. 47-58.

⁵² W. Burblis, O. Pawluć, A. Obelewski, A. Szpakow, *Sposób ...*, s. 7-12.

⁵³ M. Rzędziak, *Rola ...*, s. 47-58.

⁵⁴ M. Brzeziński, *Ocena ...*, s. 34-37.

⁵⁵ L. Rossi, RE. Goya, V. Matayoshi, C. Carla, C. Pereira, *Nutritional ...*, s. 159-166.

⁵⁶ M. Brzeziński, *Ocena ...*, s. 34-37.

aż do 3000%. W przypadku badań Rzędziak (2017) cynk był dostarczany przez każdego kulturystę, gdzie najwyższy nadmiar wynosił 196% w stosunku do zapotrzebowania⁵⁷.

Pierwszą witaminą przeanalizowaną pod względem zawartości w racjach pokarmowych była witamina A (tab. 3). Udział osób badanych pokrywających zapotrzebowanie na tę witaminę wynosił aż 90,1%, przy czym jej średnie pokrycie zapotrzebowania utrzymało się na poziomie aż 210% (wystąpiła tu największa liczba nadmiarów wśród wszystkich składników odżywczych, największy wynosił 401,5%). Jest to dobry wynik, porównując z badaniami Brzezińskiego (2018)⁵⁸, w których stwierdzono, że pełna grupa respondentów nie dość, że pokryła zapotrzebowanie to w dodatku niektórzy dostarczali tej witaminy w większych ilościach. Gorsze wyniki uzyskali Burblis i wsp. (2016), gdzie tylko 50,7% badanych pokryło przyjętą normę⁵⁹. Przyglądając się wynikom uzyskanym przez Rossi i wsp. (2009) stwierdzono, iż średnie zapotrzebowanie na witaminę A wśród badanych oscylowało w granicy 67%, co jest prawie 4-krotnie mniejszą ilością niż w niniejszej pracy. Witamina A ma działanie antyoksydacyjne (podobnie jak witaminy E oraz C z którymi tworzy kompleks antyoksydacyjny) więc jest niezbędna do zwalczania stresu oksydacyjnego, która we współzawodnictwie jest „chlebem powszednim”⁶⁰.

Tabela 3. Procent realizacji normy na wybrane witaminy

Ilość osób 22	wit. A (µg)	wit. D (µg)	wit. E (mg)	wit. C (mg)	wit. B ₁ (mg)	wit B ₂ (mg)
	Realizacja normy					
Suma	4623,9	937,1	1564,2	2166,3	3246,4	1838,9
Średnia realizacji normy (%)	210,2	42,6	71,1	98,5	147,6	83,6
Ilość osób realizujących normę (%)	90,1	9,0	18,2	40,9	86,4	40,9

W przypadku witaminy D poziom pokrycia normy spełniło 9% badanych co jest najniższym wynikiem wśród analizowanych witamin. Wyniki uzyskane przez Rzędziak (2017) są bardziej prawidłowe, gdyż wszyscy kulturzyści zrealizowali wymaganą normę, wystąpił nawet nadmiar sięgający 1939% jednego z badanych tygodni u respondenta. Witamina ta należy do najciężej przyswajalnych, dlatego warto ją suplementować np.

⁵⁷ M. Rzędziak, *Rola ...*, s. 47-58.

⁵⁸ M. Brzeziński, *Ocena ...*, s. 34-37.

⁵⁹ W. Burblis, O. Pawluć, A. Obelewski, A. Szpakow, *Sposób...*, s. 7-12.

⁶⁰ L. Rossi, RE. Goya, V. Matayoshi, C. Carla, C. Pereira, *Nutritional ...*, s. 159-166.

w postaci tabletek, wspomaga ona regenerację powysiłkową i podobnie jak witamina C wzmacnia układ immunologiczny sportowca i przeciwdziała stanom zapalnym⁶¹.

Wyniki analizy zawartości witaminy E były niewiele lepsze od poprzedniczki, ustalono, że 18,2% badanych pokryło w większości zapotrzebowanie. Dużo lepiej prezentowały się wyniki uzyskane przez Burbliś i wsp. (2016)⁶² – 70% respondentek pokryło zapotrzebowanie, zaś wg badań przeprowadzonych przez Brzezińskiego (2018)⁶³, stwierdzono pokrycie normy tylko przez jedną osobę (3,85%). Średnie pokrycie normy wśród respondentów w niniejszej pracy wynosiło 71,1%, prawidłowe wyniki zostały uzyskane przez Rossi i wsp. (2009) gdzie to zapotrzebowanie wynosiło równe 100%⁶⁴. Poza zwalczaniem wolnych rodników witamina E podobnie jak analizowana poprzedniczka wspomaga regenerację powysiłkową, dlatego warto ją dostarczać w odpowiedniej ilości.

Ostatnią z analizowanych witamin o działaniu antyoksydacyjnych była witamina C, której zapotrzebowanie zostało zrealizowane u 40,9% badanej grupy, zaś średnie pokrycie zapotrzebowania wynosiło 98,5%, wśród kilku badanych (36,4%) określono nadmiary występujące w przedziałach 112-181% względem przyjętej normy, lecz z racji powyżej wymienionej funkcji jej nadmiar nie powinien być szkodliwy. Wyniki uzyskane przez Burbliś i wsp. (2016)⁶⁵ wypadły lepiej. 70,1% badanych pokryło normę, gorzej natomiast wypadły badania Brzezińskiego (2018), w których tylko 30,8% osób wykazało pokrycie zapotrzebowania. Analiza dotycząca średniego pokrycia zapotrzebowania na witaminę C w pracy Rossi i wsp. (2009) wykazała, iż zawodnicy taekwon-do dostarczają średnio 296% kwasu askorbinowego. Pokrycie zapotrzebowania na tę witaminę powinny być przestrzegane przez każdego sportowca, niezależnie od uprawianej dyscypliny, ze względu na wspomaganie układu immunologicznego oraz zmniejsza uszkodzenia mięśni podczas wysiłku fizycznego.

W przypadku zawartości tiaminy w posiłkach grupy badanej, 86,4% osób pokryło zapotrzebowanie, z czego u 72,7% respondentów stanowiła ona nadmiar. Nieco lepszy rezultat uzyskał Brzeziński (2018)⁶⁶, wówczas 92,3% kulturystów dostarczyło ją w odpowiedniej ilości, zaś odnosząc się do wyników uzyskanych przez Burbliś i wsp. (2016), były one niewiele gorsze, gdyż zapotrzebowanie na witaminę B₁ pokryło 76,9%⁶⁷.

Ostatnią badaną witaminą była ryboflawina, na którą zapotrzebowanie pokryło 40,9% respondentów. Jest to słaby rezultat odnosząc się do pracy Burbliś i wsp. (2016), gdzie zapotrzebowanie zostało wypełnione przez 87,6 % respondentek. Jeszcze lepsze

⁶¹ M. Rzędziak, *Rola ...*, s. 47-58.

⁶² W. Burbliś, O. Pawluć, A. Obelewski, A. Szpakow, *Sposób...*, s. 7-12.

⁶³ M. Brzeziński, *Ocena ...*, s. 34-37.

⁶⁴ L. Rossi, RE. Goya, V. Matayoshi, C. Carla, C. Pereira, *Nutritional ...*, s. 159-166.

⁶⁵ W. Burbliś, O. Pawluć, A. Obelewski, A. Szpakow, *Sposób...*, s. 7-12.

⁶⁶ M. Brzeziński, *Ocena ...*, s. 34-37.

⁶⁷ W. Burbliś, O. Pawluć, A. Obelewski, A. Szpakow, *Sposób...*, s. 7-12.

wyniki uzyskał Brzeziński (2016), wówczas cała grupa badana pokryła założoną normę, identyczna sytuacja miała miejsce w pracy Rzędziak (2017). Zarówno tiamina jak i ryboflawina stanowią ważny aspekt w żywieniu sportowców gdyż odpowiadają za uwalnianie energii z pożywienia⁶⁸.

WNIOSKI

Większość uprawiających sporty walki potwierdziła korzystanie z suplementacji, przy czym stwierdzono, iż w przypadku osób uprawiających sporty chwytane były to suplementy zwiększające siłę i regenerujące włókien mięśniowych, w przypadku sportów uderzanych wybór padł na suplementację energetyczną zwiększającą wydolność respondentów oraz wspomagających sen i regenerację organizmu.

Ponad połowa badanych zadeklarowała spożywanie posiłków zgodnie z zaleceniami zarówno przed treningiem jak i po treningu, co świadczy, że dysponują odpowiednią wiedzą w tym zakresie oraz spełniła wymagane zalecenia dotyczące nawodnienia organizmu podczas ćwiczeń.

Częstotliwość spożycia przez respondentów wybranych grup produktów spożywczych tj. produkty pełnoziarniste, produkty zwierzęce bogate w tłuszcze i białko, w tym pełnowartościowe oraz warzywa i owoce, stanowiących podstawowe źródło makroskładników w diecie są zgodne z zaleceniami dla danej grupy. Negatywny wynik uzyskano w przypadku częstotliwości spożycia ryb i owoców morza, bogatych w kwasy omega-3, w tym DHA, który powinien być dostarczony w zalecanych ilościach przez respondentów uprawiających uderzane sporty walki (zaledwie 27,3 % badanych spełniło tę normę).

63,6 % respondentów potwierdziło spożycie alkoholu w większych ilościach, co negatywnie wpływało na wydolność badanych oraz zaburzało ich gospodarkę wodnoelektrolitową.

Wśród składników mineralnych żaden z uczestników nie zrealizował zaleceń dotyczących spożycia potasu natomiast w przypadku analizy zawartości witamin tylko wit. A została prawidłowo dostarczona, zarówno kwas askorbinowy, wit. D, jak i tokoferol stanowił niedobór wśród ponad połowy badanych. Zatem konieczne jest uzupełnienie badanych witamin antyoksydacyjnych oraz składników mineralnych.

Uzyskane wartości wynikają z braku zainteresowania bądź niekompletnych informacji żywieniowych badanych respondentów, których wiedza jest niestety niewielka w porównaniu np. do wiedzy kulturystów, u których budowanie formy sportowej zaczyna się w kuchni.

⁶⁸M. Rzędziak, *Rola ...*, s. 47-58.

Bibliografia:

- Anyżewska A., Wawrzyniak A., Dzierżanowski I., Leonkiewicz M., Woźniak A., 2015, *Wybrane elementy stylu życia oraz zwyczaje i zachowania żywieniowe mężczyzn trenujących wyczynowo sporty walki*, *Probl Hig Epidemiol*, 96 (4), s. 795-799.
- Gondek E., K. Świniarska, D. Nowak, M. Janczar-Smuga, A. Kamińska-Dwórznička, A. Wiktor, 2018, *Ocena sposobu żywienia mężczyzn uprawiających amatorsko sporty siłowe*, *Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Legnicy*, 28 (3), s. 9-19.
- Brzeziński M., 2018, *Ocena zachowań żywieniowych mężczyzn uprawiających sporty siłowe*, Praca inżynierska, niepublikowana, s. 34-37.
- Burblis W., Pawluć O., Obelewski A., Szpakow A., 2004, *Sposób żywienia i stan odżywienia dziewcząt wyczynowo uprawiających piłkę nożną*, *Puls Uczelni*, 1, s. 7-12.
- Campbell B., La Bounty P., Wilborn C., 2011, *Dietary Supplements Used in Combat Sports*, „*Strength and conditioning journal*”, 33(6), s. 50-59.
- Długoński Ł., 2015, *Żywnienie sportowców. Jak dobrze zbilansować dietę, by poprawić wydolność fizyczną*, „*Food forum*”, 3(9), s. 58-66.
- Frączek B., Brzozowska E., Morawska M., 2013, *Ocena zachowań żywieniowych zawodników trenujących gry zespołowe w świetle rekomendacji piramidy żywieniowej dla sportowców*, *Probl High Epidemiol*, 94 (2), s. 280-285.
- Frączek B., Gacek M., Grzelak A., 2012, *Żywieniowe wspomaganie zdolności wysiłkowych w grupie sportowców wyczynowych*, *Probl Hig Epidemiol*, 93(4), s. 817-823.
- Gacek M., 2011, *Zwyczaje żywieniowe grupy osób uprawiających siatkówkę*, *Roczniki Państwowego Zakładu Higieny*, 62 (1), s. 77-82.
- Kałużny K., Śpica D., Drobik P., Michalska A., Kałużna A., Kochański B., Zukow W., 2016, *Ocena oraz porównanie zachowań żywieniowych u osób uprawiających sport zawodowo i amatorsko*, *Journal of Education, Health and Sport*, 6 (2), s. 301-310.
- Kopeć A., Nowacka E., Klaja A., Leszczyńska T., 2013, *Częstotliwość spożycia wybranych grup produktów spożywczych przez sportowców trenujących piłkę nożną*, *Probl Hig Epidemiol*, 94 (1), s. 151-157.
- Morawska A, Bolesławska I, Przysławski J, Chrzanowski S, Jagielski P, 2013, *Energetic value and essential nutrients in daily food rations of karate athletes*. *Probl. Hig. Epidemiol.* 94(3), s. 514 – 517. [in Polish].
- Musiał KA., Lipert A., 2016, *Ocena zachowań żywieniowych dorosłych osób amatorsko trenujących biegi długodystansowe w świetle zaleceń żywieniowych dla osób aktywnych fizycznie*, *Polish J Sport Med*, 2 (4), s. 95-103.
- Oliver JM., Jones MT., Kirk KM., Gable DA., Repshas JT., Johnson TA., Norgren N., Blennow K., Zetterberg H., 2016, *Effect of Docosahexaenoic on a Biomarker of Head Trauma in American Football*, *Med Sci Sports Exerc*, 48(6), s. 978-982.

- Panasiewicz M., Grochowicz J., 2016, *Ocena sposobu odżywiania i aktywności fizycznej w uprawianiu kulturystyki*, Zeszyty Naukowe. Turystyka i Rekreacja, 1(17), s. 53-68.
- Rossi L., Goya RE., Matayoshi V., Carla C., Pereira C., 2009, *Nutritional evaluation of taekwondo athletes*, *Brazilian Journal Biomotricity*, 3(2), s. 159-166.
- Rzędziak M., 2017, *Rola żywienia i stylu życia w kulturystyce*, Praca inżynierska niepublikowana, s. 47-58.
- Szark-Eckardt M., Kowalczyk Ł., Żukowska H., 2015, *Doping i suplementy stosowane w bydgoskich siłowniach*, *Quality in Sport*, 2(1), s. 26-42.
- Szczepańska E., Spałkowska A., 2012, *Zachowania żywieniowe sportowców wyczynowo uprawiających siatkówkę i koszykówkę*, *Roczniki Państwowego Zakładu Higieny*, 63(4), s. 483-489.
- Wojtasik W., Szulc A., Kołodziejczyk M., Szulc A., 2015, *Wpływ wysiłku fizycznego na homeostazę i środowisko wewnętrzne organizmu człowieka*, *Journal of Education, Health and Sport*, 5(9), s. 754-767.

JOLANTA KOWALSKA-BIGULAK, DARIA KUPISIŃSKA

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koszalinie

OCENA SPOSOBU ŻYWIENIA ORAZ SKŁADU MASY CIAŁA PIŁKARZY W ASPEKTCIE ZASTOSOWANYCH ZALECEŃ ŻYWIENIOWYCH ASSESSMENT OF THE DIET AND BODY WEIGHT COMPOSITION OF FOOTBALL PLAYERS IN TERMS OF THE USED DIETARY RECOMENDATION

Słowa kluczowe: piłka nożna, sposób odżywiania, zalecenia żywieniowe, edukacja żywieniowa, skład masy ciała.

Abstrakt:

WSTĘP: Praca opiera się na analizie sposobu żywienia się osób amatorsko związanych ze sportem jakim jest piłka nożna, ocena ich wiedzy dotyczącej roli i sposobu prawidłowego odżywiania oraz zmiana nieprawidłowych nawyków, skutkująca unormowaniem masy ciała i polepszeniem stanu zdrowia jak i możliwości wysiłkowych.

CEL PRACY: Celem pracy jest trwała zmiana nieprawidłowych nawyków żywieniowych i obserwacja zmian w składzie masy ciała, jakie zachodzą pod wpływem wdrożenia odpowiedniego postępowania dietetycznego.

MATERIAŁ I METODY: W badaniu wzięło udział 18 zawodników amatorskiego klubu piłkarskiego Garbarnia Kępice. Przedział wiekowy wynosił od 16 do 41 lat, średnia wieku to 25 lat. Do analizy sposobu żywienia wykorzystana została metoda codziennego notowania spożytych produktów, potraw i napojów wraz z ich ilością oraz czasem spożycia. Skład masy ciała został oceniony dwukrotnie metodą impedancji bioelektrycznej, przy pomocy przenośnego analizatora składu masy ciała In Body 120.

WYNIKI: Badania wykazały bardzo istotne nieprawidłowości w sposobie odżywiania się badanych sportowców. Posiłki spożywane były nieregularnie, w bardzo dużych odstępach czasowych. Większość badanych spożywała jedynie dwa posiłki dziennie, z czego pierwszym był obiad. Głównym źródłem białka było mięso. Zapotrzebowanie na węglowodany nie zostało spełnione u większości badanych. W jadłospisie głównym ich źródłem były makarony i produkty piekarnicze z mąki z pełnego przemiału. Kasze i ryż występowały sporadycznie. Tłuszcz spełniał 130,2 % normy na spożycie dzienne. Badani spożywali znaczne ilości masła, oleju roślinnego, tłustych przekąsek i orzechów. Po upływie 2,5 miesiąca od zastosowania zaleceń żywieniowych ponowne wyniki jednoznacznie potwierdzają zasadność zmian w sposobie żywienia. Po uśrednieniu, każdy z zawodników utracił 2,5 kg masy ciała, przy redukcji tkanki tłuszczowej na poziomie 1,5 % i wzroście zawartości tkanki mięśniowej o 200 g. Znaczące zmiany zaszły również w poziomie tkanki tłuszczowej wisceralnej. Bowiem z początkowego wyniku na średnim poziomie 6,7 uzyskana została wartość 5,4.

WNIOSKI: W amatorskich klubach sportowych, w tym przypadku wśród piłkarzy nożnych bardzo często występuje nadwaga, rzadziej otyłość bądź niedowaga. Wśród piłkarzy nożnych amatorów powszechna jest nadwaga, dużo rzadziej niedowaga. Szczególnie powszechne jest otłuszczenie wisceralne. Istnieją bardzo duże braki w edukacji żywieniowej, skutkujące złym komponowaniem diety. Posiłki przedtreningowe są ciężkostrawne, spożywane w zbyt małym odstępie czasowym od podejmowanej aktywności fizycznej. Niektórzy zawodnicy całkowicie rezygnują z posiłku przed i po treningach, tak ważnych w procesach energetycznych jak i naprawczych organizmu.

Keywords: soccer, diet, dietary recommendations, nutritional education, body weight composition.

Abstract:

INTRODUCTION: The reaserches work is based on an analysis of the diet of amateur people related to the sport of football, assessment of their knowledge about the role and method of proper nutrition, and the change of incorrect habits, resulting in the normalization of body weight and improvement of health and exercise capacity.

OBJECTIVE: The aim of the study is to permanently change abnormal eating habits and to observe changes in the composition of body weight that occur as a result of the implementation of appropriate dietary treatment.

MATERIAL AND METHODS: The aim of the study is to permanently change incorrect habits. 18 players of the amateur football club Garbarnia Kępice participated in the study. The age range was 16 to 41, the average age was 25. The method of daily recording of consumed products, meals and drinks along with their quantity and time of consumption was used to analyze the diet. Body mass composition was assessed twice using the bioelectric impedance method with the In Body 120 portable body mass analyzer.

RESULTS: Research has shown significant abnormalities in the eating habits of the surveyed athletes. Meals were eaten irregularly, at very long intervals. Most of the respondents consumed only two meals a day, the first of which was lunch. The main source of protein was meat. The demand for carbohydrates was not met in most of the respondents. The main sources in the menu were pasta and bakery products made of wholemeal flour. Groats and rice were sporadic. Fat met 130.2% of the daily allowance. The subjects consumed significant amounts of butter, vegetable oil, fatty snacks, and nuts. After 2.5 months from the application of the nutritional recommendations, the repeated results clearly confirm the legitimacy of the changes in the diet. After averaging, each competitor lost 2.5 kg of body weight, with a 1.5% reduction in body fat and a 200 g increase in muscle tissue. There were also significant changes in the level of visceral fat. Because from the initial result at the average level of 6.7, the value of 5.4 was obtained.

CONCLUSIONS: In amateur sports clubs, in this case, footballers are very often overweight, less often obese or underweight. Overweight is common among amateur footballers, and less often underweight. Visceral fat is especially common. There are very large gaps in nutritional education, resulting in poor diet composition. Pre-training meals are difficult to digest, eaten in too short a time interval from the physical activity undertaken. Some players completely give up the meal before and after training, which is so important in the energy and repair processes of the body.

WSTĘP

Piłka nożna jest grą zespołową, w której spośród wszystkich cech motorycznych organizmu od zawodnika wymagana jest szczególnie wysoka wytrzymałość i siła. Wpływ na rozwój bądź osłabienie tych cech ma wiele czynników, do których zaliczyć można między innymi sposób odżywiania. Prawidłowo dobrana dieta jest elementem niezbędnym do stopniowego zwiększania zdolności wysiłkowych jak również do zachodzących w organizmie procesów regeneracji. Pomijając aspekty treningowe, zbilansowane żywienie ma wpływ na osiągnięcie i/lub utrzymanie prawidłowej masy ciała, a co za tym idzie zachowanie dobrego stanu zdrowia i niezachwianej homeostazy organizmu¹. Mając na uwadze nieocenioną rolę żywienia w sporcie, profesjonalne kluby piłkarskie przykładają ogromną uwagę do prowadzenia swoich zawodników pod tym kątem. Bardzo często, oprócz odpowiednio zaplanowanych treningów, piłkarze nożni stosują się również do indywidualnie ułożonych jadłospisów i zaleceń żywieniowych. Zobowiązania kontraktowe i wynagrodzenie pieniężne jest dodatkową motywacją do

¹Frączek B., Krysztofiak, H., Krzywański, J., *Dietetyka sportowa*, PZWL, Warszawa 2019, s. 1092-1093

ciągłego samodoskonalenia i pozwala na całkowite poświęcenie się danej dyscyplinie². Chęć osiągania wyższych celów majątkowych bądź sportowych skutkuje dużym zainteresowaniem i świadomością roli żywienia w ich osiągnięciu. Niestety sytuacja wygląda zupełnie inaczej w klubach klasy okręgowej bądź A, B lub C. W niższych klasach drużyn piłkarskich budżet jest ściśle określony i nie uwzględnia wynagrodzeń pieniężnych dla zawodników, a tym bardziej poradnictwa i wsparcia wykwalifikowanego dietetyka. Wszelkie aspekty związane z żywnością zostawione są zawodnikowi, który w większości przypadków nie zwraca uwagi na istotę i rolę prawidłowo zbilansowanej diety. Brak postępów w osiąganiu celów drużyny i rozwoju fizycznego zawodnika sprowadzany jest wyłącznie do złego przygotowania treningowego, co jest poniekąd dużym spłycciem bardziej złożonego problemu. Doświadczenia życiowe w postaci posiadania rodziny, stałej pracy oraz brak zobowiązania kontraktowego nie wpływają korzystnie na samodyscyplinę żywieniową i treningową zawodników³. Jednostki treningowe przeprowadzane są wyłącznie po zakończeniu pracy zawodowej, najczęściej w godzinach wieczornych. Organizacja treningów jest ogromnym wyzwaniem, ze względu na czasami dość odległe miejsca zamieszkania jak również ograniczoną motywację i chęci uczestnictwa. Intensywność pracy fizycznej również charakteryzuje się dużą rozbieżnością. Jednakże nie jest to spowodowane charakterystyką pozycji zajmowanej przez zawodnika, a niskim wytrenowaniem organizmu, występującą nadwagą bądź otyłością, odnawiającymi się kontuzjami i niemożnością wykonywania tak długiego wysiłku na względnie stałym poziomie. Szybkość z jaką zawodnik traci siły podczas wysiłku jest dodatkowym czynnikiem demotywowującym do dalszych starań⁴. Biorąc pod uwagę charakterystykę danej grupy piłkarzy można stwierdzić, że brak osiągnięcia przez drużynę lepszych wyników sportowych i brak postępów w rozwoju fizycznym zawodników swoje podłoże może mieć głównie w braku edukacji żywieniowej. Złe praktyki żywieniowe, zapoczątkowane w większości przypadków już w dzieciństwie i kontynuowane w życiu dorosłym skutkują występowaniem nadwagi bądź otyłości jak również innych jednostek chorobowych i kontuzji. Błędne przekonanie o licznych restrykcjach i trudności wprowadzenia zmian w jadłospisie dodatkowo opóźnia moment wdrożenia odpowiedniego żywienia, a brak postępów sportowych dodatkowo zniechęca do aktywności fizycznej⁵. Dlatego indywidualna analiza składu masy ciała, dopasowanie odpowiednich zaleceń żywienio-

² Tamże

³ Figurska-Ciura D., Bartnik J., Bronkowska M., Biernat J., *Jakościowa i ilościowa ocena wpływu edukacji żywieniowej na spożycie wybranych składników pokarmowych oraz ocena wiedzy żywieniowej młodych piłkarzy*, *Prob Hig Epidemiol* 2014, 95(2): 471-476

⁴ Hołowko J., Czerwińska M., Wysokiński P., Maciejewska D., Banaszczak M., Ficek K., Wilk K., Stachowska E.; *Jak żywią się sportowcy po zakończeniu kariery sportowej*, „Pomeranian Journal of Life Sciences” 2016, 62(2), s. 44-51

⁵ Śliwicka E., Warchoł M., *Żywność osób aktywnych fizycznie*. [w] *Fizjologia żywienia*, Krauss H. (red.), PZWL, Warszawa 2019, s. 290

wych i edukacja w tym zakresie wydają się być niezbędna do wprowadzenia przez zawodnika zmian, które ułatwią i przyspieszą proces trenowania organizmu i osiągnięcia postawionych przez siebie i drużynę celów sportowych. Zastosowanie odpowiednich zaleceń żywieniowych przełoży się również w wielu przypadkach na redukcję masy ciała i poprawę ogólnego stanu zdrowia⁶.

CEL

Celem pracy była analiza sposobu żywienia się piłkarzy nożnych grających w amatorskim klubie sportowym oraz ocena zmian w składzie masy ciała w aspekcie zastosowanych zaleceń żywieniowych.

MATERIAŁ I METODY

W badaniu wzięło udział 18 zawodników amatorskiego klubu piłkarskiego Garbarnia Kępice. Przedział wiekowy wynosił od 16 do 41 lat, średnia wieku to 25 lat. Uczestnicy wyrazili na nie zgodę oraz zostali poinformowani o przeciwwskazaniach i sposobie przygotowania się do badania. Ze względu na panującą obecnie pandemię każda osoba została poddana badaniu w innych godzinach, tak by zapobiec bezpośredniemu kontaktowi fizycznemu. Zostały zastosowane wszelkie środki higieny oraz ochrony osobistej. Wszelkie czynności badawcze zostały wykonane w specjalnie przygotowanym pomieszczeniu w siedzibie klubu. Pierwszym etapem była analiza sposobu żywienia, zrealizowana za pomocą dziennika żywieniowego. Każdy z zawodników otrzymał indywidualny egzemplarz wraz z dokładnym opisem sposobu prawidłowego notowania spożytych posiłków. Okres protokołowania wynosił 4 dni, z czego dwa były dniami roboczymi a pozostałe wolnymi od pracy. Zabieg ten miał na celu obserwację zachowań żywieniowych w zależności od ilości czasu wolnego. Po zebraniu uzupełnionych dzienników żywieniowych, oceniono skład masy ciała piłkarzy. Badanie wykonano metodą impedancji bioelektrycznej, wykorzystując do tego celu przenośny analizator składu masy ciała InBody 120. Oceniono następujące parametry: masę ciała, masę mięśni szkieletowych, masę tkanki tłuszczowej oraz jej procentowy udział w całkowitej masie ciała, wskaźnik BMI, segmentalną analizę tkanki tłuszczowej oraz beztłuszczowej, wskaźnik talia-biodra, poziom tłuszczu trzewnego, zawartość minerałów oraz białka, zawartość wody całkowitej oraz podstawową przemianę materii. Na podstawie wyników analizy składu masy ciała zostały przygotowane indywidualne zalecenia żywieniowe. Pod uwagę zostały wzięte wszelkie parametry badania oraz cel jaki należałoby osiągnąć. Wszystkie wytyczne żywieniowe zostały skonstruowane w sposób przejrzysty oraz zrozumiały tak by nie zniechęcać piłkarzy do ich stosowania. Po upływie 2,5 miesiąca zawodnicy zostali

⁶ Gacek M., *Analiza wybranych zachowań żywieniowych grupy piłkarzy nożnych juniorów i seniorów w świetle jakościowych zaleceń dla sportowców*, „Problemy Higieny i Epidemiologii”, 2018, 99 (3), 289-293

poproszeni o ponowne stawienie się na ocenę składu masy ciała, metodą impedancji bioelektrycznej. Ocenione zostały te same parametry co podczas pierwszego badania, a wyniki zostały porównane.

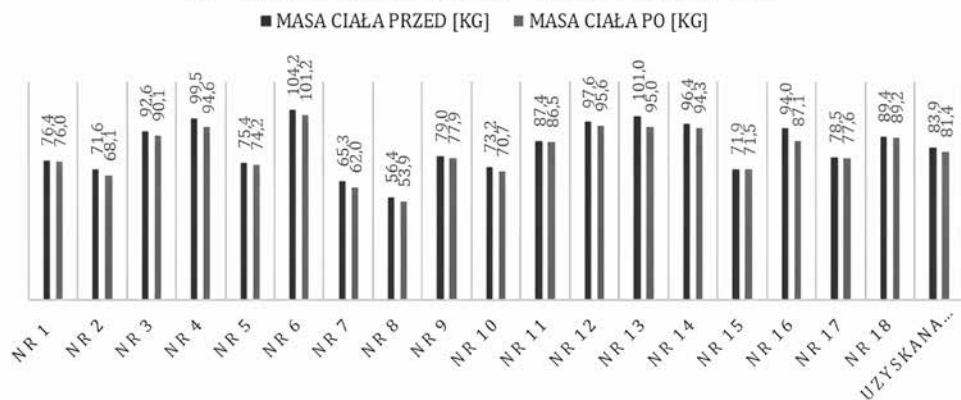
WYNIKI

Tabela 1 Wartość energetyczna i odżywcza diety piłkarzy nożnych

ZAWODNIK	ENERGIA [kcal]	BIĄŁKO [g]	TŁUSZCZ [g]	WĘGL. [g]	BŁONNIK [g]	CUKRY [g]
Nr 1	2729,0	86,5	110,1	354,3	10,9	180,3
Nr 2	3567,0	220,3	140,1	363,3	20,0	97,0
Nr 3	3800,0	60,3	150,8	550,4	15,6	210,3
Nr 4	3450,0	105,3	130,2	464,3	20,6	180,6
Nr 5	1671,0	96,0	45,0	224,4	9,1	54,9
Nr 6	3150,0	60,5	120,1	456,7	15,3	160,5
Nr 7	1679,0	40,5	65,3	187,4	10,4	65,7
Nr 8	2890,0	89,5	130,7	338,9	19,9	74,3
Nr 9	1702,0	74,7	54,5	237,6	22,6	86,5
Nr 10	2404,0	123,9	53,1	371,3	29,5	52,5
Nr 11	2029,0	117,0	78,4	227,3	26,2	43,1
Nr 12	4349,2	170,4	235,7	413,7	46,1	152,8
Nr 13	2731,0	88,2	141,5	274,5	20,0	89,4
Nr 14	3102,6	152,5	132,4	335,7	17,5	43,7
Nr 15	2064,1	101,5	72,6	262,8	19,6	97,5
Nr 16	3560,0	70,8	140,5	503,1	15,7	190,8
Nr 17	3760,0	140,5	160,6	438,2	25,8	160,2
Nr 18	4500,0	210,2	85,3	722,8	18,6	230,5
Średnia	2952,1	111,5	113,7	373,7	20,2	120,6
Norma spożycia	3100,0	124,4	87,3	466,9	30,0	77,5
% Pokrycia normy	95,2	96,5	130,2	80,0	67,3	155,6

Na podstawie zebranych informacji ustalono, że aż 50 % zawodników spożywa zbyt mało kcal, w stosunku do ich dziennego zapotrzebowania. Deficyt kaloryczny wynosi od 369 do nawet 1429 kcal. Jednakże 39 % badanych codziennie dostarcza zbyt dużo energii z 33 pożywienia. Nadwyżka kaloryczna wynosi od 250 do aż 1400 kcal. Jedynie 11 % piłkarzy odżywia się zgodnie z zalecaną, średnią normą na energię.

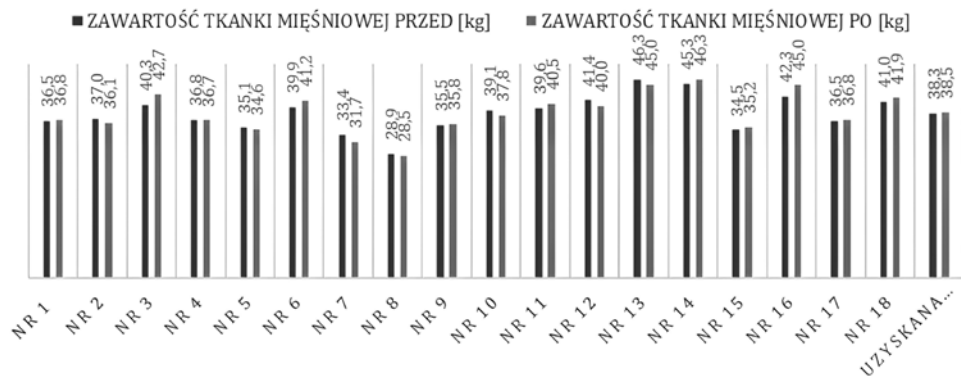
ZMIANY W MASIE CIAŁA POSZCZEGÓLNYCH ZAWODNIKÓW

Ryc. 1 Zmiany w masie ciała poszczególnych zawodników

Wszelkie parametry zostały uśrednione. Początkowa średnia waga zawodnika wynosiła 83,9 kg. Po upływie 2,5 miesiąca była mniejsza o 2,5 kg, czyli równa 81,4 kg. Największą utratę wagi osiągnął zawodnik nr 4 wynoszącą 4,9 kg, nr 13 (6 kg) oraz nr 16 (6,9 kg). Najniższa utrata wagi ciała wynosiła 200 g. Co ciekawe żaden zawodnik nie zwiększył swojej masy ciała

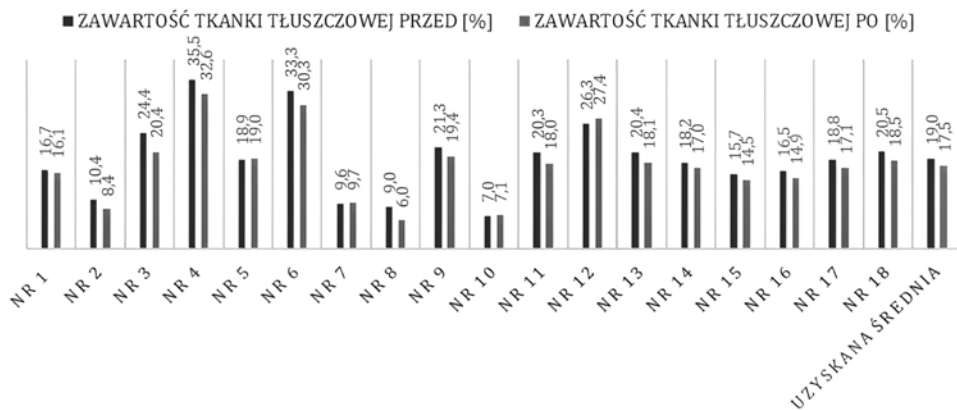
ZMIANA ZAWARTOŚCI TKANKI MIĘŚNIOWEJ

Ryc. 2 Zmiana zawartości tkanki mięśniowej

Pomimo utraty masy ciała nie nastąpił znaczący katabolizm mięśniowy. Parametry zawartości tej tkanki pozostały na względnie tym samym poziomie co przed rozpoczęciem stosowania zaleceń żywieniowych. Znaczące zmiany zaszły natomiast w zawartości tkanki tłuszczowej co przedstawia Ryc. 3.

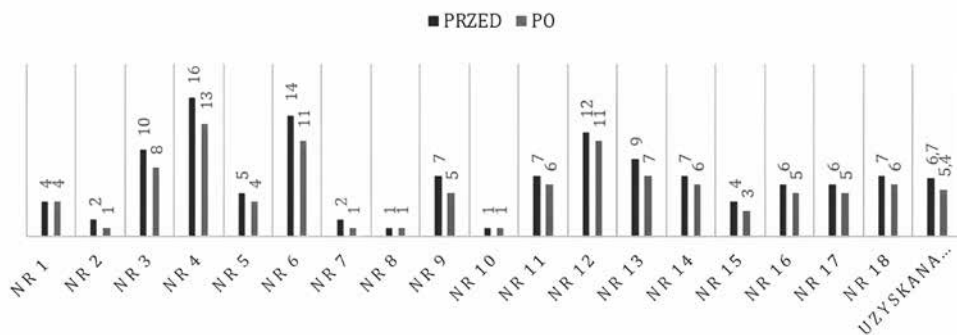
ZMIANY W % ZAWARTOŚCI TKANKI TŁUSZCZOWEJ

Ryc. 3 Zmiany w % zawartości tkanki tłuszczowej

Średni spadek zawartości tkanki tłuszczowej wyniósł 1,5 %. Największy wynik uzyskał zawodnik nr 3 (3%), nr 6 (3%), nr 8 (3%), nr 4 (2,9%). Wraz ze zmianą zawartości całkowitej tkanki tłuszczowej nastąpiła redukcja tkanki tłuszczowej wisceralnej (Ryc. 4.).

ZMIANY POZIOMU TKANKI TŁUSZCZOWEJ WISCERALNEJ

Ryc. 4. Zmiany poziomu tkanki tłuszczowej wisceralnej

Tkanka tłuszczowa wisceralna z początkowego wyniku na poziomie 6-7 osiągnęła wynik 5-4.

DYSKUSJA

Odpowiednie żywienie jest niezwykle ważne nie tylko w przypadku osób uprawiających sport wyczynowo, ale również u amatorów. Niestety osoby niezwiązane zawodowo ze sportem posiadają dość ubogą wiedzę na temat prawidłowego odżywiania i jego roli w trenowaniu organizmu. Badania własne wykazały szereg nieprawidłowości w sposobie żywienia się piłkarzy nożnych amatorów.

Osoby wyczynowo uprawiające sport jakim jest piłka nożna zwracają uwagę na istotną rolę pory i regularności spożywania posiłków. Z badań własnych wynika, że jedynie 27,7% mężczyzn spożywa 3 i więcej posiłków dziennie. W badaniach przeprowadzonych przez M. Gacek na juniorach i seniorach wyczynowo trenujących piłkę nożną wykazano, że większość zawodników (95,5%) regularnie spożywa przynajmniej 3 posiłki w ciągu doby. Wskazuje to na znaczącą różnicę w postrzeganiu roli żywienia około treningowego wśród piłkarzy amatorów a uprawiających ten sport wyczynowo⁷.

Z badań własnych wynika, że ilość spożytych warzyw i owoców wśród badanych piłkarzy wyniosła od 100 g do maksymalnie 350 g dziennie. Pomimo bardzo niskiego ich spożycia dodatkowo są one spożywane w formie soków, surówek oraz gotowane co obniża znacząco ilość błonnika oraz zawartość witamin i minerałów. Jedynie 16,6% spożywa warzywa i owoce w surowe, bez obróbki termicznej czy mechanicznej. W badaniach Szczepańskiej E. i wsp. przeprowadzonych na siatkarzach i koszykarzach wyczynowych wykazano, że surowe warzywa i owoce spożywało aż 81% badanych⁸.

Bardzo niepokojący jest fakt zbyt dużego spożycia tłuszczów, głównie pochodzenia zwierzęcego przez badanych zawodników. Średnie spożycie wyniosło 130% zalecanego dziennego spożycia. Pomimo faktu, iż tłuszcze są niezbędne do prawidłowego funkcjonowania organizmu powinny być spożywane z umiarem. Należy ograniczyć tłuszcze dodane, na rzecz tych naturalnie występujących w produkcie. Oleje zwierzęce powinny być używane sporadycznie, a te roślinne powinny występować częściej. Wśród badanych do potraw najczęściej stosowany jest olej rzepakowy, a do kanapek masło w dużych ilościach. Badanie J. Hołwko i wsp. na sportowcach siłowych i wytrzymałościowych, którzy zakończyli karierę zawodową wykazało podobne wybory źródeł tłuszczów. Byli sportowcy do przyrządzania potraw stosowali oleje roślinne a do pieczywa preferowane było masło⁹.

⁷ Gacek M., *Analiza wybranych zachowań żywieniowych grupy piłkarzy nożnych juniorów i seniorów w świetle jakościowych zaleceń dla sportowców*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2018, 99(3), 289-293

⁸ Szczepańska E., Spałkowska A., *Zachowania żywieniowe sportowców wyczynowo uprawiających siatkówkę i koszykówkę*, Roczniki Państwowego Zakładu Higieny 2012, 63, Nr 4, 483-489

⁹ Hołwko J., Czerwińska M., Wysokiński P., Maciejewska D., Banaszcak M., Ficek K., Wilk K., Stachowska E.; *Jak żywią się sportowcy po zakończeniu kariery sportowej*, „Pomeranian Journal of Life Sciences” 2016; 62(2): 44-51

Pomimo wielu czynników opóźniających postępy i utrudniających wprowadzenie zmian piłkarze stopniowo korygowali swoje wybory żywnościowe. Badania spotkały się z ogromnym zainteresowaniem i chęcią poszerzania swojej wiedzy. Zawodnicy bardzo często wyrażali chęć kontaktu w celu potwierdzenia słuszności swoich wyborów żywieniowych. Po wprowadzeniu postępowania dietetycznego nastąpiło wiele korzystnych zmian w składzie masy ciała, a po zakończeniu badań zawodnicy wyrażali chęć dalszej współpracy. Działania, które podejmowali są dowodem na potrzebę, ale również konieczność bezpłatnej i szeroko dostępnej edukacji w zakresie żywienia.

WNIOSKI

1. Wśród piłkarzy nożnych amatorów powszechna jest nadwaga, dużo rzadziej niedowaga.
2. Szczególnie powszechne jest otłuszczenie wisceralne.
3. Istnieją bardzo duże braki w edukacji żywieniowej, skutkujące złym komponowaniem diety.
4. Większość badanych nie zaspokaja potrzeb na makroskładniki lub zaspokaja je w nadmiarze, co świadczy o nieprawidłowym zbilansowaniu diety.
5. Podstawowe zalecenia żywieniowe i edukacja w zakresie prawidłowego żywienia są niezwykle pomocną i mało inwazyjną metodą stopniowej i trwałej zmiany nawyków żywieniowych na prawidłowe.
6. Niewielkie zmiany w sposobie żywienia skutkują powolną, ale bardziej trwałą normalizacją masy ciała niż restrykcyjne i stosowane nieumiejętnie diety odchudzające.

JOANNA KRAWCZYK

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koszalinie

ADAM HEBDA

Centrum Treningu Personalnego w Kołobrzegu

AKTYWNOŚĆ FIZYCZNA SPOSOBEM ZAPOBIEGANIA AGRESJI

Słowa kluczowe: agresja, przemoc, osadzony, aktywność fizyczna.

Abstrakt: Przedmiotem pracy jest spojrzenie na bogate wartości jakie niesie szeroko pojęta kultura fizyczna a dokładniej te walory, które mają bezpośredni wpływ na mentalność jednostki. Celem jest ukazanie problemu jakim jest stale narastająca agresja i coraz przeróżniejsze jej odłamy i formy. Ponadto celem nadrzędnym jest próba ukazania jak pozytywny wpływ może mieć systematycznie podejmowana aktywność fizyczna i jak jej poszczególne formy mogą mieć wpływ na zmniejszenie poziomu agresywności w szczególności u osób pozbawionych wolności. Metodą użytą w celu spojrzenia na problem były dwa wywiady. Pierwszy wywiad przeprowadzono z byłym osadzonym przebywającym w zakładach karnych o różnym stopniu swobody. Kolejnym rozmówcą był funkcjonariusz więzienny młodszy chorąży pan Grzegorz z aresztu śledczego w Łodzi. Osadzeni podejmujący systematycznie aktywność fizyczną w zakładach ściśle zamkniętych wykazywali mniejszy poziom agresji a niekiedy zostawali przenoszeni do zakładów o większym stopniu swobody.

Keywords: aggression, violence, prisoner, physical activity.

Abstract: The subject of the work is to look at the rich values that broadly understood physical culture carries, and more precisely those values that have a direct impact on the mentality of an individual. The aim is to show the problem of constantly increasing aggression and its more and more different branches and forms. In addition, the main goal is to show how positively the systematic physical activity can have a positive impact and how its individual forms can reduce the level of aggressiveness, in particular in prisoners. Two interviews were the method used to look at the problem. The first interview was conducted with former inmates detained in prisons with various degrees of freedom. The next interviewee was the junior prison officer, Ensign Grzegorz, from the detention center in Łódź. Inmates who systematically undertook physical activity in strictly closed establishments showed a lower level of aggression and were sometimes transferred to establishments with a greater degree of freedom.

Wszelakie wyniki badań, obserwacji czy też informacje drogą medialną ukazują, że największy odsetek przestępstw na tle agresji popełniają ludzie, którzy odstają od reszty społeczeństwa pod względem wyedukowania, zasad moralnych, świadomości postępowania czy błędnego wychowania.

Zdawać by się mogło, że problem jest coraz poważniejszy. Niestety jest to prawdą a środków zapobiegawczych nie przybywa. Zatem czy można zapobiegać agresji? W swojej pracy chciałbym pokazać, że być może zespół elementów lub szczególnie jeden z nich, który mieści się w zapleczu szeroko pojętej kultury fizycznej jest skutecz-

nym sposobem zapobiegania tego problematycznego zjawiska. Szczególnie ważne jest rozumienie profilaktycznego zastosowania aktywności fizycznej. Nie należy nazywać zasobów resocjalizujących, ponieważ korzystanie z nich oczywiście stawia jednostki niedostosowane już po zaistniałym incydencie.

Jak wiadomo powszechny termin jakim jest aktywność fizyczna ma bardzo wiele pozytywnych właściwości, które nie tylko wpływają na wygląd, sylwetkę, muskulaturę innymi słowy pożądaną sylwetkę. Oczywiście ma to zasadniczy wpływ na psychikę i nasze samopoczucie. Poprzez sport możliwa jest samorealizacja, rozwój zainteresowań, rywalizacja, poczucie przynależności, odrębności, specyfiki, określenie tego, które potrzeby życiowe są ważniejsze od innych.

Celem badania było ukazanie możliwości podejmowania aktywności fizycznej w zakładach karnych gdzie osadzeni odbywają kary na tle aktów agresji. Ukazano możliwe do zrealizowania w warunkach więziennych formy i metody treningowe, zaplecze sportowe, przybory, czasu treningu, jego wpływ na stan psychiczny. Ponadto celem badania jest próba odpowiedzi na pytanie czy podejmowana przez skazańców aktywność fizyczna ma zasadniczy wpływ na ich samopoczucie i czy systematyczny wysiłek fizyczny może obniżać ich poziom agresji?

DEFINICJA AGRESJI I JEJ FORMY, RÓŻNICE MIĘDZY PRZEMOCĄ A AGRESJĄ

Agresja (łac. *aggressio* – napaść) działania nakierowane na szkodzenie ludziom lub przedmiotom wywierające niezadowolenie albo gniew. Celem jest spowodowanie szkód przedmiotowi. Najczęściej wywołana jest frustracją.¹ Trudno jest zdefiniować słowo „agresja” gdyż uwarunkowana jest ona wieloma różnorodnymi czynnikami. Pewnego rodzaju uwarunkowaniami i stosunkowo indywidualną kwestią są predyspozycje biologiczne i to one wyznaczają różnice w poziomie agresji wśród ludzi. Każdy bowiem inaczej kontroluje emocje i swoje własne zachowania.

Drugą istotną kwestią mającą bezpośredni wpływ na agresywność i jej stopień zajmują elementy związane z naturą społeczną. Mogą to być wszelkie nawyki przykładowo wyniesione z domu rodzinnego lub jakiegoś rodzaju wzorce zaobserwowane w mediach czy podpatrzone od osoby, która może nam imponować w jakimś stopniu. Kwestia jest trudna do sprecyzowania, ponieważ wszelkie połączenia tego rodzaju czynników mają inny wpływ na zachowanie indywidualne osoby.

Chcąc przytoczyć jakąś jedną teorię warunkującą agresję, przemoc, przyczyny, konsekwencje czy jej zapobieganie niestety nie jest to możliwe. Przedstawione przeze mnie informacje poparte źródłami naukowymi są pewnego rodzaju stosunkowo ogólnym spojrzeniem na problem. Istnieją pewnego rodzaju koncepcje odnośnie pochodzenia

¹ A. Stępień, *Pedagogika Rodziny*. „Family Pedagogy” nr 5 (3)/2015, s. 177-190.

agresji. Jedną z nich jest teoria dotycząca tego, że agresja jest instynktem². Można przez to rozumieć, że narastające uczucie gniewu warunkuje pewnego rodzaju odruch obronny. Chodzi tu o obronę samego siebie czy własnego stanu posiadania a sam gniew jak wiadomo jest wzmacniany przez przeróżne rodzaje bodźców. W tym wypadku agresja wywołana w taki sposób jest postrzegana jako cecha zrozumiała, naturalna, pierwotna.

Pod definicją agresji mieści się świadome i zamierzone zachowanie wrogie przejawiające się w formie słownej lub pod postacią czynów fizycznych kierowane w innego człowieka w jednoznacznym celu zadania cierpienia fizycznego lub psychicznego. Jest to łamanie ogólnie przyjętych zasad, norm, ogólnych założeń. Akty przemocy warunkuje fizyczna przewaga jednostki, którą sprawca wykorzystuje w celu wyrządzenia szkód niezgodnych z prawem³. To co różni te dwa terminy nie jest łatwe do zdefiniowania, a wręcz nie jest to możliwe.

W Słowniku języka polskiego przemoc jest określana jako „siła przeważająca czyjąś siłę, fizyczna przewaga wykorzystywana do czynów bezprawnych dokonywanych na kimś, narzucona bezprawnie władza, panowanie, czyny bezprawne, dokonane z użyciem fizycznego przymusu; gwałt”⁴. W socjologii przemoc definiowana jest jako: „jeden z głównych, obok groźby, środków przymusu, polega na użyciu siły fizycznej przez jednostkę czy grupę, często wbrew obowiązującemu prawu, w celu zmuszenia jakiejś osoby czy członków grupy do określonego działania czy też uniemożliwienia podjęcia działań lub do zaprzestania wykonywania czynności już rozpoczętej; także bezprawne narzucenie władzy”⁵. Oczywiście wszelkiego rodzaju akty przemocy bez względu na klasyfikację: czy jest to szeroko pojęta przemoc fizyczna czy psychiczna, mają wpływ na gruntowne zmiany w zachowaniu człowieka.

Istnieje kilka rodzajów agresji. Agresja słowna polega na szkodach wyrządzonych drogą werbalną. Są to obelgi, wyzwiska, krzyki. Ten rodzaj agresji jak każdy inny wywiera zmiany w osobowości poszkodowanego. Samoocena takiej osoby diametralnie spada. Często takowe poczynania agresora poprzedzają agresję fizyczną. Agresja fizyczna, to różnorodne formy krzywd w postaci mechanicznej, czyli każda forma uderzania, kopnięcia, policzkowania, szarpania, plucia czy też szkody w postaci niszczenia rzeczy posiadanych przez poszkodowanego. Agresja bezpośrednia zachodzi wówczas, gdy agresor ma bezpośredni kontakt z poszkodowanym. Zaliczają się do niej zachowania takie jak, bicie, plucie, kopanie, groźby, wyzwiska, obelgi, wyśmiewanie

² A. Waligóra-Huk, *Cyberprzemoc wśród młodzieży ze szkół wiejskich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015, s. 28-30.

³ J. Helios, W. Jedlecka, *Współczesne oblicza przemocy, zagadnienia wybrane*, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego Wrocław 2017, s. 15-29.

⁴ M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 2, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1979, s. 986-987.

⁵ K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, Wydawnictwo Graffiti BC, Toruń 2002, s. 167.

się. Agresja pośrednia ma miejsce, gdy osobą wyrządzającą krzywdę jest anonimowa i stara się wyrządzić szkody drogą nie bezpośrednią, okrężną. Są to czynności takie jak skarżenie, poszukiwanie innych agresorów. Osoba poszkodowana często nie wie kto jest sprawcą przykrości. Autoagresja to agresja wywierana na samym sobie. Agresja czynna w przeciwieństwie do agresji biernej jest widoczna i ciężka do ukrycia. Agresja bierna jest hamowana i tłumiona. Przejawia się zazwyczaj w ignorancji oraz obrażaniu się. Agresja instrumentalna występuje, gdy agresor poprzez wykorzystanie swojej przewagi fizycznej nad poszkodowanym dąży do celu, który wiąże się z pozyskaniem własnych korzyści. Często czynności kojarzone z zastraszaniem, grożeniem. Agresja z przemieszczeniem dotyczy przedmiotów, inaczej mówiąc są to wszelakie występki chuligańskie mające na celu niszczenie mienia. Agresja interpersonalna ma miejsce w relacjach międzyludzkich. Agresja strukturalna swoje źródło ma w świadomości społecznej. Agresja symboliczna jest nazywana również agresją kulturową. Polega na narzuceniu tego jak należy interpretować wzorce kulturowe. Wywarcie innych poglądów na dany temat ma za zadanie przysłużyć się interesom danemu agresorowi⁶

Następnym kryterium jest wyznaczenie tego czy agresja jest narzędziem czy też celem zachowania. W przypadku pierwszym jednostka przejawia skłonności agresywne, ponieważ w inny sposób nie może osiągnąć pożądanego celu. W tym momencie ukazuje się wspomniana wcześniej agresja instrumentalna. W przypadku drugim, przyczyną jest indywidualna potrzeba wyrządzenia szkód streszczająca się pod terminem agresji afektywnej. Innym warunkiem jest to jaki charakter mają przejawy agresji. Oba rodzaje są instynktowne. Wyróżniona została agresja obronna i agresja atakująca.

Można wyróżnić poniższe formy i rodzaje przemocy. Przemoc fizyczną jako bicie, szarpanie, więzienie. Jest to jednoznaczne użycie siły. Przemoc emocjonalną, to wywołanie negatywnych emocji przez szantaże, wyśmiewanie, unikanie, groźby. Przemoc seksualną, dotyczy naruszenia intymności, polega na zmuszeniu do aktywności seksualnej. Zaniedbywanie jako niechęć, odmowa pomocy osobie nie będącej w stanie wykonywać czynności samodzielnie warunkowanych niepełnosprawnością. Przemoc personalną, mająca miejsce w bezpośrednim starciu. Przemoc strukturalną, czyli niewidoczne zdarzenia, nieobserwowalne czynności występujące w grupach społecznych. Przemoc symboliczną polegającą na narzuceniu rozumienia kultury. Przemoc gorącą jako sposób działania impulsywnego i nagłego. Przemoc chłodną będącą gatunkiem przemocy, który jest gruntownie przemyślany. Ten typ przemocy jest często modelowany ze środowiska, którym jest własny dom rodzinny. W wielu przypadkach jest to akt zemsty a sprawca jest przekonany, iż jest to jak najbardziej usprawiedliwione⁷.

⁶ Teorie agresji i przemocy – definicje, uwarunkowania, rodzaje, <https://www.szkolnictwo.pl/index.php?id=PU0873> [dostęp: 20.06.2021 r.].

⁷ W. Jedlecka, *Formy i rodzaje przemocy*, Uniwersytet Wrocławski, http://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/89200/02_Jedlecka_W_Formy_i_rodzaje_przemocy.pdf [dostęp: 20.06.2021 r.].

ROLA RODZINY W ROZWIĄZYWANIU SYTUACJI PROBLEMATYCZNYCH ORAZ W PROCESIE KSZTAŁTOWANIA OSOBOWOŚCI

Jednostką społeczną, która ma niemal największy, ale zarazem stosunkowo ciągły wpływ na daną osobę jest rodzina. To ona wdraża nas do funkcjonowania w społeczeństwie i stamtąd też czerpiemy przeróżne wzorce. Często a niemal zawsze w pewnym stopniu oraz w różnych okresach dorastania naśladujemy swoich rodziców. Dlatego tak ważne jest to, aby przykład ze strony najbliższych był jak najbardziej adekwatny do ogólnie przyjętych zasad. Znaczący wpływ mają opiekunowie na kształtowanie osobowości czy rozwiązywanie różnych konfliktów wewnętrznych związanych z samą jednostką czy też problemów docierających z zewnątrz. Relacje rodzinne mogą mieć wpływ pozytywny jak i negatywny, ponieważ istnieje hipoteza, że agresję tworzy środowisko rodzinne w momencie, gdy zachowania są modelowane, powtarzane i wzmacniane. Nie mniej jednak w okresie dorastania niekiedy na poziom agresji ma silniejszy wpływ modelowanie rówieśników. Od dłuższego czasu następują inwazyjne zmiany w odniesieniu do iteracyjnego modelu rodzin. Osłabiają się więzy międzypokoleniowe, zmniejsza się liczba dzieci w rodzinach, istnieje większa dowolność metod wychowania, dzieci również zyskały więcej swobody przez pozostawianie ich samych w czasie nieobecności rodziców, którzy długo pracują. Tego rodzaju zjawiska niekorzystnie wpływają na zaspokojenie potrzeb dzieci.

Aby poprawić funkcjonalność rodziny podejmuje się wysiłki do właściwego naprowadzania zachowań dziecka, dzięki czemu odczuje ono przynależność i wspólnotę. Jak wykazują wyniki badań dzieci najkorzystniej uczą się od osób znaczących, czyli od rodziców, którzy są jego pierwszymi modelami, nauczycieli, bliskich. Dla dziecka osoba, która posiada możliwość wynagradzania czy potrafiąca wzbudzić podziw jest skutecznym modelem naśladowczym. Duża liczba dzieci agresywnych pochodzi z rodzin, gdzie co najmniej jeden z rodziców przejawia zachowania agresywne zwłaszcza w sytuacjach trudnych do rozwiązania.

Obserwacja wrogich zachowań rodziców wywołuje w dziecku przekonanie, że jest to właściwym tokiem postępowania i że jest to normą. Fizycznie ukarane dziecko przez rodziców za agresywne przejawy zachowania powoduje następstwo użycia siły poza domem traktując czynności agresywne za całkowicie normalne zwłaszcza w wypadku sytuacji trudnych⁸.

WPLYW ŚRODKÓW MASOWEGO PRZEKAZU

Z biegiem lat rozwój technologiczny rozwinął się tak prężnie, że w dzisiejszych czasach niemal każdy ma telewizor oraz internet. Co za tym idzie dostęp do różnego rodzaju kontrowersyjnych obrazów, zjawisk agresji, przemocy jest powszechnie

⁸ I. Przybył, A. Żurek, *Role rodzinne między przystosowaniem a kreacją*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM Poznań 2016, s. 1-280.

dostępna nawet dla dzieci. Ma to niewątpliwie niewiarygodny wpływ na przyjmowanie różnego rodzaju wzorów. Wyobraźnia dziecka jest bowiem na tyle bujna, że modelowanie w tym przypadku postaci choćby filmów czy gier komputerowych jest nieograniczona. Istotnym faktem jest również to, że media przedstawiają obraz świata przeważającego w negatywne informacje. Kanały telewizyjne przekazują stosunkowo więcej wiadomości negatywnych niż pozytywnych. Amerykańscy badacze doszli do wniosku, że dziecko między 7 a 18 rokiem życia doświadcza tylu obrazów przemocy, że należałoby przebywać w środowisku przestępczym blisko 580 lat.

W przekazie telewizyjnym media nie tylko przekazują dużą ilość informacji, ale również takową pomijają. Przykładem tego może być reklama odwołująca się do kredytu. Informacja jest klarowna i na pierwszy rzut oka niekonfliktowa. Dziecko nie jest w tym momencie uświadamiane czym jest obowiązek spłaty zadłużenia. Lecz to jest tylko jeden przykład z bardzo wielu tego typu niejasności.

W ostatnich latach bardzo popularną formą spędzania czasu wolnego i dostarczania rozrywki są gry komputerowe. Wiadome jest to, że młodzież ma okazję uczyć się poprzez komputer grając na nim. Z całą pewnością towarzyszą temu emocje. W nieszczęśliwych wypadkach akty przemocy zachodzącej w grach mogą być przenoszone do rzeczywistości. Konsekwencje korzystania przez społeczeństwo z najnowszych technologii jest świadome i bywa drastyczne i alarmujące w skutkach⁹. Technologie stały się naszą codziennością, bez której człowiek obecnie nie potrafi funkcjonować, mają determinujący wpływ wbrew naszej woli. Musimy je przyjąć, gdyż tak teraz żyje społeczeństwo, ale uświadamiajmy najmłodszym od samego początku, że trzeba robić to z rozwagą, aby bezpiecznie korzystać z sieci internetowych. Pozwoli to zapewnić najmłodszym prawidłowy rozwój intelektualny, fizyczny. W podanych zjawiskach można zauważyć sytuacje, które mają znamiona przemocy psychicznej, a nawet prowadzącej czasem do przemocy fizycznej. Możemy również dostrzec zjawisko przemocy seksualnej, werbalnej, upokorzeń, wyszydzania¹⁰.

METODY ZAPOBIEGANIA AGRESJI

Rozważając dobór metod w celu zapobiegania agresji należałoby szczególnie uwagę zwrócić oczywiście na samą obserwację. Dobra obserwacja pozwala na indywidualne podejście do jednostki, ponieważ każdy jest zupełnie inny. Inaczej się zachowuje, wygląda, reaguje w danych sytuacjach. Opiekun, nauczyciel musi wykazać się spostrzegawczością

⁹ M. Kopczeński, J. Krawczyk, *Skutki oddziaływań z cyberprzestrzeni na dzieci i młodzież – wyniki badań. Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego. Tom V, Seria: monografie.* red. P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2013, s. 309-319.

¹⁰ M. Kopczeński, J. Krawczyk *Zagrożenia bezpieczeństwa w środowisku szkolnym, Bezpieczeństwo współczesnego Świata – edukacja, media, kultura.* red. M. Baranowska-Szczepańska; J. Karwat Instytut Naukowo-Wydawniczy Maiscula, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlu i Usług, Poznań 2011, s. 177-190.

niemal w każdej sytuacji i to on odgrywa kluczową rolę. Kolejnym istotnym faktem jest współpraca nauczyciela z rodzicami dziecka. Skuteczność profilaktyki odnośnie agresji będzie tym skuteczniejsza im gruntowne zwalczanie ich zajdzie w środowisku dorosłych, ponieważ to oni ponoszą odpowiedzialność za występki dziecka, które oczywiście dopiero kształtuje swoją osobowość pod wpływem różnych procesów. Bez wątpliwości można tutaj wyróżnić wychowanie w drodze kar i nagród. Jest to metoda bardzo często stosowana przez nauczycieli i rodziców. Każdy rodzaj postępowania wychowawczego mającego wywarć zamierzonego wpływu na samego wychowanka jest bezpośrednio związany z systemem kar i nagród w jakiejś określonej sytuacji wychowawczej.

Inną stosunkowo nowatorską metodą są programy rówieśnicze. Programy te mają na celu wśród młodzieży oraz uczniów wyłonić osoby najbardziej godne zaufania, takie, które cieszą się ogólnie powszechnie pozytywnym wizerunkiem i takie osoby zaangażować jako doradców. Program środowiskowy jest przeznaczony dla szkół średnich. Zadaniem jego oferowanie pomocy młodym ludziom, którzy jej potrzebują i bezpośrednio zwrócić się z taką prośbą.

Inną propozycją jest młodzieżowy ośrodek wychowawczy. Celem takiego ośrodka jest oczywiście resocjalizacja. Placówki pozwalają na diagnozowanie przyczyn i rozpoznawanie objawów niedostosowania społecznego. Zadania takich miejsc są różnorodne. Ośrodki organizują zajęcia wychowawcze mające na celu pomoc niedostosowanym społecznie młodym ludziom. Pomoc nie tyczy się jedynie wychowanków, ale również i ich rodziców bądź opiekunów. Ośrodki dokładają pełnych starań, aby na tyle pomóc rodzicom, by wiedzieli, jak pomagać swoim podopiecznym oraz wspierać ich harmonijny rozwój i jak unikać sytuacji niesprzyjających, czyli takich które mogłyby zaszkodzić w drodze resocjalizacji. Nadrzędnym zadaniem placówek jest eliminowanie przyczyn i przejawów niedostosowania społecznego oraz nakierowanie swoich uczniów na właściwą drogę w taki sposób, aby mogli właściwie żyć w społeczeństwie według ogólnie przyjętych norm społecznych. Faktem jest to, że przebywający tam uczniowie reprezentują całkowicie różny poziom intelektualny przez co zadanie nie jest łatwe.

MATERIAŁ I METODY

Metodą badawczą obraną w celu przedstawiania zależności między aktywnością fizyczną a aktami agresji były dwa wywiady. Przeprowadzono je w 2018 r. Jeden z nich przeprowadzono z byłym osadzonym odbywającym karę w różnych zakładach karnych o różnym stopniu swobody zależnym od formy odbywania kary oraz typu zakładu karnego. Nadmienić jednak należy, że osadzony nie wyraził zgody na posłużenie się w wywiadzie jego imieniem oraz nazwiskiem oraz miejscem odbywania kary więc za obustronnym porozumieniem przyjęto zwrot Pan M. Dawny więzień znajduje się w chwili obecnej na wolności a konsekwencje kary, którą odbywał miały związek z przejawami agresji.

Skazany zarówno przed odbyciem kary, w trakcie jej odbywania jak i po opuszczeniu zakładu, był osobą, która wysiłek fizyczny traktuje bardzo poważnie i uważa, że jest on nieodzownym elementem jego życia. Starał się on podejmować aktywność fizyczną w każdym typie zakładu karnego i chętnie podzielił się informacjami na temat warunków panujących w typach zakładów karnych i możliwości podejmowania ruchu oraz jego form. Wiele informacji dotyczy przemyśleń własnych związanych ze stylem życia w więzieniu. Duża część pytań nakierowana jest na bezpośredni związek pozytywnego wpływu aktywności fizycznej w drodze zapobiegania agresji wśród współosadzonych.

Kolejny wywiad przeprowadzono z strażnikiem więziennym młodszym chorążym Grzegorzem z aresztu śledczego w Centralnej Polsce mającym staż blisko 15 lat. Pytania w tym przypadku odbiegały nieco od pytań kierowanych do osadzonego, co uzasadnione było tym, iż wywiad miał na celu spojrzenie na problem pod kątem strony prawnej. Faktem jest to, że również i przemyślenia osobiste pana Grzegorza również były pomocne. Osobista ocena funkcjonariusza jest kluczowym spojrzeniem na problem, ponieważ niewiele istnieje podstaw prawnych odnoszących się do aktywności fizycznej wśród więźniów.

WYNIKI BADAŃ

Istniejąca podstawa prawna zawarta w kodeksie karnym wykonawczym mówi o tym, że skazani mają możliwość uczestnictwa w zajęciach kulturalno-oświatowych co zostanie omówione w dalszej części pracy. Ogólniej rzecz biorąc przemyślenia obu panów były nieco odmienne, lecz w niektórych przypadkach zbliżone a niekiedy takie same. Wywiad kierowany do pana M składa się z 33 pytań zaś wywiad przeprowadzony z panem Grzegorzem jest pewnego rodzaju stosunkiem do wywiadu przeprowadzonego z byłym osadzonym oraz rozszerzeniu go o podstawy prawne. Obie rozmowy pozwalają na szerokie spojrzenie z obu stron a mianowicie skazańca oraz strażnika więziennego.

Nadmienić jednak należy, że największe doświadczenie młodszy chorąży z zakładu karnego z Łodzi posiada z placówki typu zamkniętego, ponieważ tam swoją pracę wykonywał najdłużej. Istotnym faktem jest to, że funkcjonariusz należy do szczególnie najbardziej narażonej na ryzyko grupy funkcjonariuszy, ponieważ obowiązki swoje pełni w tzw. grupie interwencyjnej co oznacza, że jest on osobą, na której spoczywają najtrudniejsze zadania i często stosuje się w tym wypadku tzw. środki przymusu bezpośredniego, czyli niekiedy konieczne jest użycie siły w celu stłumienia przejawów agresji.

W odpowiedzi na pytanie czy aktywność fizyczna ma jakikolwiek wpływ na agresję a dokładnie na zachowanie więźniów przebywających w placówkach resocjalizacyjnych w pierwszej kolejności należy przyjrzeć się typom zakładów karnych w Polsce. Z wywiadu z funkcjonariuszem Grzegorzem oraz z rozporządzenia ministra sprawie-

dliwości wynika, że istnieją różne typy i systemy odbywania kary co za tym idzie oczywiście to, że w wyniku każdego z nich możliwość podejmowania ruchu, jest różnie uwarunkowana. Istnieją trzy typy zakładów karnych. Dwa z nich są pewnego rodzaju odstępstwem od systemu ochrony.

Pierwszym z nich jest zakład typu otwartego w Płotach Zakładu Karnego w Nowogardzie. Więźniowie mają tam największy stopień swobody. Istnieje tam możliwość opuszczania celi niemal przez większą część dnia i wieczoru po porannym apelu. Kiedy osadzeni wykonują pracę często pracują poza murami więzienia, lecz w obecności funkcjonariuszy. W tego typu placówkach jest stosunkowo bogatsze zaplecze sportowe. Znajdują się tam hale sportowe, siłownie, boiska, stoły do ping ponga itp. Nie mniej jednak najwięcej warunkuje struktura architektoniczna obiektu. (Fot. 1).

Fot. 1 Zakład karny typu otwartego w Płotach Zakładu Karnego w Nowogardzie.

Źródło: <http://www.sw.gov.pl/pl/okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-szczecin/zaklad-karny-nowogard/oddzial-zewnetrzny-ploty/>, [dostęp: 20.06.2021 r.].

Kolejnym typem zakładu karnego, który też zajmuje miano odstępstwa od systemu ochrony jest zakład karny typu półotwartego w Katowicach. Więźniowie mają prawo wyjścia z celi od apelu porannego do wieczornego. Przebywają pod nadzorem podczas pracy. W zakładzie karnym typu półotwartego możliwość podejmowania aktywności fizycznej nie jest stosunkowo uboga. Skazani również mają możliwość uczestniczenia w niejednej formie ćwiczeń (Fot. 2).

Ostatnim typem zakładu jest zakład karny typu zamkniętego. W zakładzie tym jest najlepszy i najskuteczniejszy system zabezpieczeń. Mieszczą się tam małe place spacerowe otoczone wieżami, na których znajdują się strażnicy, bogaty system kamer, stosunkowo najlepiej wyszkolony i doświadczony personel itp. Więźniowie są niemal całkowicie ograniczeni. Przebywają blisko całą dobę zamknięci w celach oraz mają całkowity zakaz podejmowania aktywności fizycznej w każdej formie. Przykład przytoczony przez pana Grzegorza mówi, że jedyną formą rozrywki w postaci ruchu jest gra w tenisa stołowego lecz nie zawsze a często w postaci nagrody (Fot. 3).

Fot. 2 Zakład karny typu półotwartego w Katowicach.

Źródło: <http://www.sw.gov.pl/pl/okregowy-inspektorat-sluzby-wiezionej-katowice/areszt-sledczy-katowice>, [dostęp: 20.06.2021 r.].

Fot. 3 Zakład karny typu zamkniętego w Przemyślu.

Źródło: <http://www.sw.gov.pl/pl/okregowy-inspektorat-sluzby-wiezionej-rzeszow/zaklad-karny-przemysl>, [dostęp: 20.06.2021 r.].

Przytoczone typy placówek, w których odbywany jest wyrok z całą pewnością mają zróżnicowany wpływ na agresję, ponieważ uprawianie aktywności ruchowej w opisanych typach zakładów, jest w różnym stopniu ograniczone przez przepisy prawne.

Nie jest łatwo określić w jak dużym stopniu ruch pozwala na zredukowanie poziomu aktów agresji. Odpowiedzi jednak można poszukiwać indywidualnie wśród więźniów. Zdaniem osadzonego pana M, aktywność fizyczna była dla niego kluczowa w kwestiach komfortu psychicznego w każdym typie zakładów, lecz jednoznacznie powiedział, że nie należy rozpatrywać wpływu ćwiczeń na poziom agresji wśród danej grupy więźniów a uzasadnił to tym, że każdy osadzony jest zupełnie inny i ma różny stosunek do potrzeb związanych z ruchem.

Rozpatrując jednak wtórnie kwestię odnoszącą się do rodzajów placówek i praw tam obowiązujących należy poruszyć kwestię tzw. praw więźniów. Strażnik więzienny Grzegorz odnosząc się do kodeksu karnego wykonawczego praw i obowiązków skazanych, twierdzi, że istnieje zapis, iż więzień ma prawo do brania udziału w zajęciach kulturalno-oświatowych. Wniosek z tego płynący jest taki, że osadzony ma prawo podejmowania aktywności fizycznej oraz brania udziału w programach resocjalizujących opartych niekiedy na aktywności ruchowej.

Inaczej sytuacja jednak wygląda w zakładzie typu ściśle zamkniętego. Problem polega na tym, że więźniowie tam przebywający będący pod stałym nadzorem nie mają przywileju podejmowania żadnego typu ruchu. Nie zawsze jednak stosują się do tego nakazu i podejmują ćwiczenia wbrew zakazom, co jest utrudnione ze względu na trwające niemal przez całą dobę rutynowe kontrole. Odnosząc się do zakazów skierowanych na aktywność fizyczną a ignorancją ich przez osadzonych w zakładach ściśle zamkniętych i nie stosowanie się do nich, pan Grzegorz oraz pan M wspominają o szczególnie ważnym pojęciu jakim jest „zbrojenie się przeciw administracji”. Termin ten jest kwestią bardzo sporną. Cały personel placówki resocjalizującej jest bezustannie narażony na ryzyko aktów agresji ze strony skazanych. Sprawność fizyczna jest związana z cechami motorycznymi. Jedną z tych cech, które mogą zagrażać jest między innymi siła, inną znajomość technik sportów walki, a połączenie tych cech może być szczególnie niebezpieczne. Wzrost może powodować przewagę fizyczną nad funkcjonariuszami. Jak przedstawia to pan Grzegorz „więzień, który przewyższa służbę więzienną sprawnością fizyczną, siłą, masą ciała, szybkością, umiejętnościami z zakresu sportów walki, różnego rodzaju technik ciosów, obalania, wykorzystania broni itp. stanowi znacznie większe zagrożenie niż więzień, który nie doskonali swojej sprawności motorycznej”.

Sprawa niestety, ale jest bardzo sporna, ponieważ więźniowie mają swoje prawa jednak stale stwarzają zagrożenie a to bezpieczeństwo jest przecież sprawą najwyższej wagi jak Pracownik więzienia wspomina jednak o tym, że podczas pracy w zakładzie półotwartym oraz w zakładzie zamkniętym więźniowie za dobre zachowanie mieli możliwość skorzystania samotnie z wybiegu czy placu więziennego. Sprawiali oni z reguły najmniejsze problemy i niemal nigdy nie wdawali się w konflikty związane z przejawami agresji. Na dodatek co jest bardzo zaskakujące funkcjonariusz oznajmił,

że najbardziej zdyscyplinowani wobec samych siebie byli skazani, którzy podejmowali formy ruchu i zarazem należeli do zorganizowanych grup przestępczych oraz jego zdaniem to tego typu więźniowie z reguły nie sprawiali największych problemów związanych szczególnie z aktami agresji. Pan Grzegorz posłużył się przykładem takiego osadzonego. Osobą, o której mowa jest członek jednego z łódzkich zorganizowanych grup przestępczych o pseudonimie „Glut”. Mężczyzna ten, jak podaje młodszy chorąży podejmował aktywność fizyczną, jeśli było to tylko możliwe. Jak twierdzi, na wolności trenował kick-boxing. Podczas odbywania wyroku na wybiegu więziennym trenował techniki sportów walki, bieg oraz ćwiczenia przy użyciu własnej masy ciała. Trenował systematycznie i stosował ułożony przez siebie ciąg ćwiczeń. Faktem jest jednak to, że trenował zupełnie sam. Jak oznajmia funkcjonariusz, podczas jednej z rozmów z osadzonym zapytał go, dlaczego właściwie trenuje i po co to robi? Co mu to przynosi i dlaczego na wybiegu nie spędza czasu w inny sposób? Skazany oznajmił, że ćwiczy przede wszystkim tylko i wyłącznie dla samego siebie i że czuje się dzięki temu znacznie pewniej oraz również trenował na wolności z tego samego powodu. Powiedział ponadto, że podejmuje ćwiczenia fizyczne, ponieważ ma to związek z jego wyjściem na wolność – musi być w formie, gdyby ktoś mu zagroził lub go zaatakował. Stwierdził też, że trenuje, aby zabić czas i mieć chwilę oderwania się od więziennej codzienności. Zdaniem pana Grzegorza osadzony nie trenował w celu wcześniej wspomnianego „zbrojenia się przeciw administracji” lecz z potrzeb wyłącznie indywidualnych i nigdy nie stwarzał problemów, które miały związek z aktami agresji.

Podobne, lecz bardziej dokładne informacje na temat swojej aktywności fizycznej przed w trakcie i po odbyciu kary przedstawia pan M w przeprowadzonym z nim wywiadzie. Ukazuje on informacje szczegółowe na temat aktywności fizycznej i uprawiania jej w miarę możliwości w różnych zakładach karnych i jego osobiste odczucia oraz odczucia współwięźniów przebywających równolegle w tych samych zakładach. Jak twierdził skazany, aktywność ruchową towarzyszyła mu od dzieciństwa aż po dzień dzisiejszy. Nadmienia też, że to właśnie podczas odbywania kary możliwość ćwiczeń była mu potrzebna najbardziej i była jego kluczowym wsparciem psychicznym w jego całozyciowym związku ze sportem i rekreacją ruchową.

Pan M w swojej wypowiedzi uzasadnia, że ruch warunkował ściśle ucieczkę od szarej codzienności i monotoności życia więziennego oraz, że bardzo ciężko było znieść kary w postaci zakazu uprawiania go. Zakaz pojawiał się w momencie, gdy służby więzienne czuły zagrożenie w postaci tego, że osadzeni rosną w siłę i sprawność fizyczną. Niemniej jednak, więźniowie ćwiczyli wbrew nakazom.

Dawny osadzony oznajmia, że podczas odbywania wyroku, zależnie od rodzaju zakładu karnego dowolność form aktywności ruchowej była przeróżna. W placówkach półotwartych lub otwartych o niższym systemie zabezpieczeń, czyli łagodniejszym trybie

odbywania kary pojawiały się małe obiekty sportowe takie jak hala sportowa, boisko do koszykówki lub małe boisko do piłki nożnej czy też siłownia. Więźniowie korzystali z każdej możliwej formy. Niestety, zdaniem obu rozmówców, zaplecze sportowe w zakładach karnych bez względu na jego typ jest bardzo ubogie i w ich opinii powinno być znacznie bardziej rozbudowane.

Wcześniej wspomniana możliwość a dokładniej prawo skazanych do korzystania z zajęć kulturalno-oświatowych pozwala na cykliczne urozmaicenie czasu poświęconego na zajęcia sportowe. Również o tym wspomina w wywiadzie pan M. Mowa tutaj o różnych zajęciach niekiedy nawet ze znanymi sportowcami. Więźniowie mają czasami okazję uczestniczyć w warsztatach przykładowo ze znanymi sportowcami z grona zawodowych zawodników MMA czy bokserów. Innym przykładem takich zajęć jest umówiony mecz piłki nożnej z amatorską drużyną „z wolności”. Jeśli chodzi o jakiegoś rodzaju wzorce do naśladowania i materiały pomocnicze to możliwe było posiadanie jedynie czasopism np. kulturystycznych, szczególnie dotyczy to zakładów ściśle zamkniętych. W zakładach półotwartych i otwartych możliwe było wzorowanie się informacjami płynącymi z radia oraz telewizji. Oczywiście śledzenie wydarzeń sportowych było przywilejem.

Odnosząc się do szczegółowych informacji udostępnionych przez byłego skazańca odnośnie kwestii treningu a szczególnie tej w zakładzie ściśle zamkniętym, twierdzi on, że pobyt w takim ośrodku uczy sprytu i kreatywności. Problem polega na tym, że w tego rodzaju więzieniach nie ma przyborów i należy je sobie organizować „z niczego”. Podstawowym i nieodzownym fundamentem był trening z wykorzystaniem własnej masy ciała – chodzi tutaj o pompki, podciąganie się, przysiady czy potocznie zwane przez osadzonych „podjazdy” czyli w pozycji stojącej w oparciu przodem o przykładowo kraty, w lekkim pochyleniu tułowia w przód opuszczenie się poprzez zgięcie w stawie łokciowym ramion, aż do momentu zejścia głowy poniżej linii łokci i powrocie do pozycji pierwotnej z równoległym oparciem stóp o podłoże w przebiegu całego ćwiczenia.

Kolejnym zupełnie innym rodzajem treningu był trening z obciążeniem. Najpowszechniejszą metodą tego typu treningu, były ćwiczenia ze współpartnerem np. przysiady ze współwciążającym na plecach. Jeśli chodzi o organizowanie sobie przyborów to tutaj więzień według informacji pana M, musiał wykazać się znacznie większą kreatywnością i większość tych metod można było poznać dzięki wskazówkom innych więźniów. Organizowanie przyborów było przeróżne, jednak dawny osadzony wymienił kilka podstawowych. Przy rozwijaniu siły mięśni klatki piersiowej i nóg bardzo skutecznym przyborem było jednostronnie rozebrane łóżko. Skazani rozkręcając jedną z podpór łóżka uzyskiwali pewnego rodzaju pochylnię i na stronę, która była opuszczona niżej, mieścili się więźniowie, gdzie w tym samym momencie jeden z nich znajdował się pod łóżkiem i pionowo w górę czy to rękoma czy nogami wyciskał obciążenie w górę. Innym przykładem były np. worki na śmieci napełnione wodą, które miały za zadanie pełnić

rolę obciążenia o dużej powierzchni, między innymi można było z nimi wykantować przysiady. Wykorzystując wodę, osadzeni organizowali sobie przybory w postaci hantli wiążąc butelki wody ze sobą, mogli dzięki temu ćwiczyć różne partie mięśniowe.

Rozpatrując tego typu organizowanie sobie przyborów od strony prawnej, pan Grzegorz oznajmił, iż w zakładzie zamkniętym, jest to całkowicie zakazane i w jego oraz jego współpracowników zakresie obowiązków jest bezzwłoczne zniszczenie takowych przyborów i wyniesienie ich z celi. Skazani jednak nie ponoszą konsekwencji za tworzenie tych przyborów, ponieważ wykonują je z przedmiotów „dozwolonych”. Pozbawienie samodzielnie wykonanych przyborów powoduje jednak pewnego rodzaju zrezygnowanie i może prowadzić do wzrostu poziomu agresji wśród osób pozbawionych wolności. Rozmówca twierdzi, że część aktów agresji wynika szczególnie z braku zajęcia a przykładowo ruch z wykorzystaniem przedmiotów będących prawnie przyzwołonymi, nie jest niczym złym i pozwala na zorganizowanie czasu, dzięki czemu jest możliwe unikanie nieprzyjemnych sytuacji.

Były pozbawiony wolności mężczyzna, jasno określa, że znaczny procent wszelkich form agresji wynika z braku organizacji czasu wolnego i współosadzeni szukają każdego możliwego zajęcia by ten czas „wypełnić”. Potwierdza on, że zorganizowanie czasu w postaci ćwiczeń, jest jednym z lepszych wyjść w zapobieganiu różnego rodzaju starciom. Skazany czuł się lepiej psychicznie po wykonaniu choćby kilku ćwiczeń, pomagało mu to rozładować napięcie. Z wywiadu wynika, że środowisko więzienne działa według jasno określonych zasad wśród społeczności skazańców. Wszelkie spory, które wśród więźniów są niewyjaśnione muszą zostać rozwiązane w sposób dyplomatyczny lub też nie. Każdy osadzony, który zostanie w jakiś sposób obrażony przez innego skazanego musi pokazać, że nie wolno mu na to pozwolić bez względu na to czy osoba obrażająca go poprzedniego dnia współdziałała z nim w jednej drużynie. Niełatwo jest w tego rodzaju przypadku, określić czy akt agresji w jakiegoś rodzaju odwecie, jest wymuszony przez grupę w drodze strachu jednego więźniów przed tą grupą, czy przejaw przemocy jest uwarunkowany indywidualnymi skłonnościami.

Jak podaje pan M żadnego rodzaju zintegrowanie nie jest w stanie pomóc w takich przypadkach. Presja otoczenia jest zbyt silna. Nawet poprzez uczestniczenie w zespołowych grach sportowych, gdzie zawodnicy muszą ze sobą współpracować nie załagodzi to sprawy. Oczywiście nie jest tak na czas trwania samej gry, lecz niestety poza nią może dojść do nieporozumień a jest to narzucone odgórnie przez społeczność skazanych. Nie tyczy się to zawsze tylko dwóch więźniów, niekiedy a nawet i często takie spory potrafią poruszyć całe struktury społeczne. Jednak stanowisko jakie zajmuje mężczyzna niegdyś odsiadujący wyrok jest jednoznaczne: im więcej zorganizowanego czasu tym mniej jest tego typu sytuacji. Stan relacji między więźniami warunkuje samopoczucie. Z obu przeprowadzonych wywiadów jasno wynika, że społeczność więzienna jest tym

mniej agresywna im więcej ma zajęć innych niż przebywanie w celi, a w szczególności, jeśli zajęcia te są stosunkowo aktywne. W opinii skazanego, każdy typ aktywności ruchowej jest wskazany, a w rozładowaniu negatywnych emocji bardziej adekwatne były jego zdaniem, zespołowe gry sportowe. Rozwijając tą myśl oznajmił on, że pozwalało to szczególnie poczuć przynależność, i że właśnie sport działa tu jako psychiczne wsparcie. Niepokojącą informacją jednak było to, że zarówno dawny skazany jaki i funkcjonariusz, twierdzą, że część osadzonych nigdy się nie zmieni bez względu na wszelką pomoc z jakiegokolwiek strony. Dowolność w doborze środków w celu resocjalizacji nie przyniesie efektu co za tym idzie, nigdy nie będą w stanie zmienić się na lepsze, a niekiedy będą jeszcze bardziej zdegenerowani i zawsze mogą postępować niewłaściwie wybierając najprostsze, krzywdzące rozwiązania sporów, które poparte są czynami agresywnymi.

Zdaniem obu rozmówców agresja jest tym mniejsza im poziom sprawności jest wyższy. Z odpowiedzi wynika, że bardzo duży odsetek osadzonych podejmuje aktywność fizyczną, lecz reprezentują oni różny poziom jej zawansowania. Zdaniem strażnika, szczególnie mniejsze przejawy agresji są widoczne u skazanych wyjątkowo sprawnych fizycznie, lecz należących do swego rodzaju elity więziennej tzw. „grypsiarzy”. Być może wynika to stąd, że ze względu na poszanowanie tej warstwy w społeczeństwie więziennym, nie są oni narażeni na tak wiele zagrożeń co osadzeni należący do mniej uznanych grup. Innym wnioskiem może być to, że reprezentują oni najwyższy poziom pod względem rozwoju zdolności motorycznych oraz samego wyglądu przez co wzbudzają lęk wśród pozostałych, pomijając oczywiście wcześniej wspomnianych „grypsiarzy”.

Funkcjonariusz wspomina o tym, że wysoko rozwinięty poziom zdolności motorycznych może być poważnym zagrożeniem nie tylko w postaci możliwości wzniesienia buntu wśród więźniów, lecz również możliwości ucieczki, któregoś ze skazanych w zakładach o słabszym systemie zabezpieczeń. Pan Grzegorz poświadczył, że istniały takie przypadki. Za przykład podał skazanego, który uprawiał „parkour” i dzięki temu błyskawicznie wdrapał się na siatkę ogrodzenia na placu spacerowym po czy wykonał skok z jednoczesnym chwytem drutów kolczastych, podciągnął się, pokonał przeszkodę, a następnie zeskoczył i oddalił się od zakładu karnego. Zdanie młodszego chorążego w wielu kwestiach nie było jednoznaczne. Priorytetem dla rozmówcy było jego własne bezpieczeństwo i stosowanie się do ogólnie narzuconych przepisów w celu utrzymania zakładu karnego na jak najwyższym i stałym poziomie bezpieczeństwa.

Pan Grzegorz ujawnił, iż bardzo rzadko zdarza się, że istnieją nieliczne jednostki, które wykorzystują swoją przewagę fizyczną. Nie jest jednak on całkowicie przekonany czy jest to uwarunkowane naturalnie czy jest to wywołane sterydami, które niestety nie jeden raz był zmuszony skonfiskować. Czasem, agresywność więźniów „szła w parze” z wysokim poziomem siły i masy mięśniowej, co zaobserwował młodszy chorąży.

Warto poruszyć kwestie finansowe związane z prosperowaniem zakładów. Koszt utrzymania jednego skazanego wynosi zażalenie od zakładu między 1500 zł a 2000 zł miesięcznie. Ponadto zażalenie od wcześniej omówionego typu zakładu karnego, skazańcy mogą posiadać w celach własne telewizory, czasopisma, książki itp. Skazańcy mają możliwość wyboru posiłków, diety może być to przykładowo dieta wegetariańska. Jak podaje pan M utrzymanie diety sportowca w więzieniu nie jest możliwe. Racja żywnościowa spełnia jedynie warunki osoby nie podejmującej aktywności fizycznej. Dawny skazany oznajmia jednak, że sporadycznie można było wzbogacić dietę, jeśli oczywiście było to uwarunkowane relacjami z rodziną, przyjaciółmi przebywającymi na wolności, którzy organizowali przesyłki z żywnością.

Zapytany pan M o całokształt wszelkich efektów związanych z treningiem w więzieniu i o jego zadowolenie odnośnie wyglądu i stanu zdrowia w momencie odbywania kary oraz w porównaniu do terażniejszych efektów, odpowiedział dwojako. Oznajmił, że podczas przebywania w zakładzie karnym czuł się znacznie lepiej na tle pozostałych osadzonych. Odczuwał większą pewność siebie i na tle pozostałych więźniów był stosunkowo postawny i wyróżniający się. Stwierdził on, że efekty treningowe w odniesieniu do pożądanego sylwetki, sprawności ruchowej, wydolności i ogólnej tężyzny fizycznej podczas odbywania kary, były niebywale niezadowalające i jedynie na tle lokalnych osadzonych mogły być wyróżniające. Dawny skazaniec oznajmił, że sport na wolności jest dużo bardziej ciekawy i fascynujący, i że z wielką chęcią podejmuje przeróżne formy aktywności fizycznej, których nie mógł uprawiać podczas odbywania kary a efekty z tym związane są w bardzo dużym stopniu lepsze niż podczas przebywania w placówce resocjalizacyjnej. Ponadto w wywiadzie, pan M zdradza, że aktywność fizyczna towarzyszy mu do dziś i zapewne będzie mu towarzyszyć jeszcze przez bardzo długie lata, a warunkuje to systematyczność, którą jak oznajmia, w pewnym stopniu wypracował sobie w więzieniu. Twierdzi, iż odbywanie kary wiązało się z kreatywnością w celu zapewnienia bardzo wolno płynącego czasu i wszelkie formy dyscypliny wobec samego siebie zostały zachowane do dziś.

Zdaniem pana Grzegorza, przywilej jakim jest trening w zakładzie karnym typu zamkniętego, jest środkiem dyscyplinarnym o bardzo dużej sile. Argumentuje to tym, że największą karą dla skazanego aktywnego fizycznie, jest zakaz podejmowania treningu i różnych form ruchu. Zakaz taki na czas dłuższy niekiedy powodował frustracje wśród tej grupy więźniów a czasami dochodziło nawet do niewielkich przejawów buntu wobec funkcjonariuszy. W miarę jednak dobrego sprawowania skazańcom przywracano możliwość podejmowania ruchu. Jak twierdzi strażnik, aktywność ruchowa jest silnym narzędziem w drodze dyscypliny i bardzo silnie wpływa na komfort psychiczny skazanych.

Warto też wspomnieć o kwestiach związanych z pracą skazanych, szczególnie

w zakładach otwartych, gdzie więźniowie mają obowiązek wykonywać pracę poza placówką resocjalizacyjną. Jak oznajmia funkcjonariusz, najczęściej jest to praca o charakterze fizycznym, a więc jest to pewnego rodzaju aktywność fizyczna. Praca jest również przywilejem, a przede wszystkim pozwala na wypełnienie czasu więźniom. Osadzeni w zakładach karnych typu otwartego z reguły cenią możliwość pracy. Z obserwacji strażnika wynika, że więźniowie systematycznie pracujący fizycznie po powrocie do placówki są nieco zmęczeni, ale w pewnym stopniu można zauważyć u nich przejawy cech pozytywnych takich jak: samozaparcie czy też dobre samopoczucie. Dodatkowo pan Grzegorz zdradza, że grupa więźniów wykonująca pracę fizyczną poza placówką nie stwarza problemów na tle aktów agresji.

PODSUMOWANIE

Omawiając problem zmniejszenia poziomu agresji wśród osób niedostosowanych społecznie poprzez podejmowanie aktywności fizycznej, należy w pierwszej kolejności kierować się możliwościami na jakie ściśle pozwala typ zakładu karnego. Jak wcześniej wspomniano, prawo skazanych do uczestnictwa w zajęciach kulturalno-oświatowych pozwala na udział w nich bez względu na to czy jest to zakład karny typu zamkniętego, półotwartego czy też otwartego. Niewątpliwie osadzeni w zakładach karnych zamkniętych mają mniejsze możliwości w drodze podejmowania aktywności fizycznej. Wiadomo jednak, że pod wpływem dobrego sprawowania skazaniec ma możliwość przeniesienia do więzienia o mniejszym rygorze. W zakładach półotwartych i otwartych czas poza celą oraz dostęp do zaplecza sportowego jest w dużym stopniu szerszy.

Analizując wywiady, a mianowicie aktywność fizyczną jaką podejmowali Pan M oraz więźniowie wymienieni przez pana Grzegorza, odbywali oni wyroki za przejawy agresji. Każdy z osadzonych podejmował aktywność fizyczną i większość z nich sprawiała minimalne problemy związane z każdą formą agresywności. W ocenie obu pytanych najbardziej pozytywne emocje niosły zespołowe gry sportowe. Zdaniem obu rozmówców aktywność fizyczna w pewnym stopniu przyczynia się do zmniejszenia agresji. Zmniejszenie tego poziomu wiąże się bezpośrednio ze zorganizowanym czasem. Faktem jest to, że możliwość podejmowania ruchu jest przywilejem, nie każdy na niego zasługuje, ale każdy ma prawo do uczestniczenia w zajęciach kulturalno-oświatowych. W zajęciach tych również mieści się sport i rekreacja ruchowa. Nie można pominąć faktu, że najbardziej spornym problemem jest wcześniej wspomniana kwestia związana ze „zbrojeniem się przeciw administracji”. Na problem ten składa się przywilej uczestnictwa w zajęciach kulturalno-oświatowych oraz zagrożenie ze strony więźniów w postaci poprawy tężyzny fizycznej oraz umiejętności między innymi z zakresu sportów walki. Zdaniem dawnego skazanego oraz młodszego chorążego z zakładu karnego w Łodzi, istnieje niewielki odsetek więźniów zdegenerowanych do tego stopnia, że żadnego rodzaju programy

resocjalizacyjne, zakłady karne o zaostrzonym rygorze oraz żaden dostęp do częstego podejmowania form ruchu, nie jest w stanie zmienić ich, a zachowanie więźniów już zawsze pozostanie agresywne.

W rozważaniu własnym nad tym co jest głównym ośrodkiem, centrum, na którym skupia się największy stopień agresji i przemocy. Odpowiedział bym, że jest to rodzaj przestępstwa jakiego dopuścił się dany więzień. Największe wyładowania agresji będą niewątpliwie skierowane w stronę pedofili, gwałcicieli oraz akty agresji skierowane na matkę skazanego. Te niegodziwe czyny nie jest w stanie uchronić żaden program resocjalizacyjny czy też całodobowo zorganizowany czas. Przemoc skierowana na te osoby będzie miała miejsce w wielu przypadkach bez względu na konsekwencje. Jeśli chodzi o zmniejszenie poziomu agresji w poszczególnych typach zakładów karnych poprzez wykorzystanie szeroko pojętej kultury fizycznej, kwestia ta jest uwarunkowana możliwościami jakie stawia prawo. W mojej opinii w zakładzie karnym typu zamkniętego, najkorzystniej będzie uprawiać trening przy użyciu własnego ciała. Będzie to najlepsza forma ruchu, ponieważ nie koliduje ona z posiadaniem niedozwolonego sprzętu do ćwiczeń oraz jest jedyną formą, którą można uprawiać przebywając większość czasu w celi. Jeśli chodzi o zakład półotwarty i otwarty najlepszym rodzajem ruchu będą zespołowe gry sportowe, ponieważ jeden wspólny cel jakim jest zwycięstwo, będzie wymagał jak największej współpracy, z którą wszelkie przejawy agresji nie idą w parze.

WNIOSKI

Na zwalczanie agresji najbardziej pozytywnie będą wpływać dyscypliny z zakresu zespołowych gier sportowych. Dostępność zaplecza sportowego oraz różnorodności form ruchu są uwarunkowane typem zakładu karnego. Każdy osadzony ma prawo do uczestnictwa w zajęciach kulturalno-oświatowych, w których skład wchodzi również możliwość podejmowania aktywności fizycznej oraz uczestnictwo w warsztatach o charakterze sportowym. Osadzeni podejmujący regularnie aktywność fizyczną w zakładzie karnym typu zamkniętego wykazują mniejszy poziom agresywności. Skazańcy odbywający wyrok za przestępstwa na tle agresji a zarazem podczas odbywania kary niemal nie wykazują przejawów agresji. Podejmują ćwiczenia przy użyciu własnej masy ciała oraz doskonałą technikę z zakresu sportów walki. Najbardziej konfliktową sytuacją w zakładach karnych jest kwestia związana ze „zbrojeniem się przeciw administracji” czyli wzrostem tężyzny fizycznej u więźniów a prawem uczestnictwa w zajęciach kulturalno-oświatowych. Więźniowie w dużym stopniu cenią czas przeznaczony na możliwość treningu a w przypadku zakazu podejmowania aktywności fizycznej wykazują czasem zachowania zrezygnowania a nawet i buntu. Brak przyborów do ćwiczeń zmusza skazanych do kreatywności i pomysłowości w celu zorganizowania sobie sprzętu i planu treningowego. Podejmowana aktywność fizyczna podczas

odbywania kary jest również uprawiana po odbyciu kary na wolności. Systematycznie podejmowany trening w zakładach zamkniętych staje się nawykiem. Podstawową cechą charakteru, którą wypracowują sobie więźniowie poprzez systematyczny zestaw ćwiczeń to odwaga i pewność siebie. Skazani prezentują różny poziom sprawności fizycznej, ale ich duży odsetek podejmuje trening. Wyjątkowo bardzo osadzeni cenią możliwość uczestnictwa w zajęciach kulturalno-oświatowych. Cyklicznie zorganizowane zajęcia sportowe cieszą się dużą wdzięcznością i są wykorzystywane w postaci nagrody za dobre sprawowanie.

Bibliografia:

- Aronson E., *Człowiek – istota społeczna*, PWN, Warszawa 2000.
- Baron, R. B., & Richardson, D., *Human aggression*, New York, Plenum 1994.
- Borecka-Bierant B. *Poziom samoceny a zachowania agresywne w trudnej sytuacji społecznej interakcji*, „Psychologia Wychowawcza” nr 3, s.231, 1997.
- Brzezińska A., *Psychologiczne portrety człowieka*, GWP, Gdańsk 2005.
- Clarke D., *Zachowania prospołeczne i antyspołeczne*, Gdańsk 2005.
- Dziubiński Z. (red.) *Sport a agresja – praca zbiorowa*, Zakład Socjologii Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2007.
- Frączek A., *Studia nad uwarunkowaniami i regulacją agresji interpersonalnej*, Wrocław 1986.
- Gaś Z. B., *Młodzieżowe programy wsparcia rówieśniczego*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa, 1995; drugie wydanie: Wydawnictwo Śląsk, Katowice, 1999.
- Grochulska J., *Agresja u dzieci*, WSIP, Warszawa 1993.
- Hankała A., *Przemoc jako przejaw patologizacji więzi międzyludzkich* [w] *Przemoc w życiu codziennym*, red. B. Hołyst, Warszawa 1997.
- Helios J., Jedlecka W., *Współczesne oblicza przemocy, zagadnienia wybrane*, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego Wrocław 2017, s. 15-29.
- Jarosz E., *Dom, który krzywdzi*, Katowice 2001.
- Jędrzejko M., *Gry komputerowe i sieciowe jako stymulator zachowań agresywnych dzieci i młodzieży* [w:] *Przemoc i agresja w szkole: próby rozwiązania problemu*, praca zbiorowa Andrzeja Rejznera, [w:] Warszawa 2008.
- Jedlecka W., *Formy i rodzaje przemocy*, Uniwersytet Wrocławski, http://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/89200/02_Jedlecka_W_Formy_i_rodzaje_przemocy.pdf, [dostęp: 20.06.2021 r.].
- Kirwil L., *Formowanie się agresji u dzieci*, „Problemy-Opiekuńczo-Wychowawcze”, 1992.

- Kopczewski M., Krawczyk J., *Skutki oddziaływań z cyberprzestrzeni na dzieci i młodzież* – wyniki badań. Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego. Tom V, Seria: monografie. red. Sienkiewicz P., Marszałek M., Świeboda H, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2013, s. 309-319.
- Kopczewski M., Krawczyk J., *Zagrożenia bezpieczeństwa w środowisku szkolnym*, Bezpieczeństwo współczesnego Świata – edukacja, media, kultura. red. Baranowska-Szczepańska M., Karwat J., Instytut Naukowo-Wydawniczy Maiscula, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlu i Usług, Poznań 2011, s.177-190.
- Krahe B., *Agresja*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
- Kupiec H. i Kurek M. (red.), *Przeciwdziałanie agresji i przemocy wśród dzieci i młodzieży. Wprowadzenie do problemu*, Szczecin 2009.
- Mazur J., *Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2002.
- Melibruda J., *Tajemnice ETOH*, Warszawa 1993.
- Ministerstwo Sportu i Turystyki, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, *Program przeciwdziałania poprzez sport agresji i patologii wśród dzieci i młodzieży*, Warszawa 2014.
- Młynarczuk A., *Dramat i tragedię pozostaw teatrowi* [w] *Przemoc i agresja w szkole: próby rozwiązania problemu*, praca zbiorowa pod red. Andrzeja Rejznera, Warszawa 2008.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny wydanie drugie rozszerzone*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1998.
- Olechnicki, Załęcki P., *Słownik socjologiczny*, Wydawnictwo Graffiti BC, Toruń 2002, s. 167.
- Poklek R., *Wpływ aktywności fizycznej na poziom agresji młodocianych przestępców*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji w Poznaniu”, Nr 2, 2006, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu.
- Poraj G., *Agresja w szkole. Przyczyny, profilaktyka, interwencje*, Oficyna Wydawnicza Edukator, Łódź 2002.
- Pospiszyl I., *Przemoc w rodzinie*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1994.
- Przetacznik-Gierowska M. i Włodarski Z., *Psychologia wychowawcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.
- Przybył I., Żurek A., *Role rodzinne między przystosowaniem a kreacją*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM, Poznań 2016, s. 1-280.
- Rychta T., Guszowska M., *Poszukiwanie związków pomiędzy osobowością temperamentu a sprawnością fizyczną dzieci i młodzieży*, „Roczniki Naukowe AWF w Warszawie”, T. XXXIX. 2000.
- Stępień A., *Pedagogika Rodziny*. „Family Pedagogy” nr 5 (3)/2015, s. 177-190.

Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 2, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1979, s. 986-987.

Teorie agresji i przemocy – definicje, uwarunkowania, rodzaje, <https://www.szkolnictwo.pl/index.php?id=PU0873> [dostęp: 20.06.2021 r.].

Wade P., *Skazany na trening. Dziennik ćwiczeń z masą ciała*, Wydawnictwo AHA 2015.

Waligóra-Huk A., *Cyberprzemocy wśród młodzieży ze szkół wiejskich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015, s.28-30.

Wojtkowiak K i M., *Rola komunikacji w konflikcie wśród młodzieży gimnazjalnej na przykładzie Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego*, praca zbiorowa Andrzej Rejzner, (red.), Warszawa 2008.

ROBERT PRZEPLASKO, AGNIESZKA POŁANIECKA

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koszalinie

UWARUNKOWANIA ROZWOJU PIŁKI NOŻNEJ W MIASTKU W LATACH 1998-2020

Słowa kluczowe: piłka nożna w Miastku, kluby sportowe, Miejski Klub Sportowy „Start” Miastko
Abstrakt: Celem artykułu była analiza uwarunkowań rozwoju piłki nożnej w Miastku w latach 1998-2020. W związku z powyższym w opracowaniu przedstawiono historię tworzenia sportu w Miastku, począwszy od pierwszych działań po zakończeniu drugiej wojny światowej do roku 2020. Opisano piłkarskie tradycje, kluby sportowe, wśród których największe zasługi miał MKS „Start” oraz osoby zaangażowane w rozwój piłki nożnej w mieście, w tym kadre szkoleniową, dzięki której pojawiały się liczne sukcesy. Zobrazowano infrastrukturę sportową miasta i historię najważniejszych obiektów. W kolejnej części artykułu ukazano przebieg rozgrywek sportowych, najważniejsze wydarzenia piłkarskie w latach 1998-2020. W ciągu 22 lat działalności klubu MK „Start” zespół kilkakrotnie awansował do wyższej ligi oraz tracił zdobytą pozycję. W przedstawionym okresie miastecka drużyna piłki nożnej dostarczyła kibicom wiele radości i emocji. Podsumowując należy podkreślić, że do rozwoju piłki nożnej w Miastku przyczyniły się tradycje tej dyscypliny, dynamiczna działalność MKS „Start”, rozbudowa i modernizacja obiektów sportowych oraz szkolenie dzieci i młodzieży.

Keywords: football in Miastko, sports clubs, Miastko City Football Club “Start”

Abstract: The purpose of the article is to illustrate the history of development of football in Miastko in the years 1998-2020. Therefore the history of creating sports in Miastko has been presented starting from the first actions after the end of the Second World War until 2020. The football traditions, sports clubs have been described among which the greatest merits have had Miastko City Football Club “Start” and people involved in the development of football in the town including the coaching staff thanks to whom numerous successes occurred. The city’s sports infrastructure and the history of its most important facilities are presented. The next part of the article presents the course of sports competitions and the most important football events in the years 1998-2020. During 22 years of activity of the City Football Club “Start”, the team was promoted to a higher league several times and lost its position. During that period, the football team from Miasto provided fans with a lot of joy and emotions. To sum up, it should be emphasised that the traditions of this discipline, the dynamic activity of City Football Club “Start”, the expansion and modernisation of sports facilities as well as the training of children and young people have all contributed to the development of football in Miastko.

WPROWADZENIE

Podjmując wybrany temat badawczy założono, że w latach 1998-2020 miał miejsce rozwój piłki nożnej w Miastku. Praca ma charakter przeglądowy. Zgodnie z zasadami metodologii badań historycznych zebrane materiały w postaci artykułów prasowych z lokalnych gazet, dostępnej literatury, źródeł internetowych zostały poddane wnikliwej ocenie pod względem przydatności do dalszych badań, zastosowano metodę syntezy,

indukcji, dedukcji oraz metodę porównawczą. W warstwie empirycznej skupiono się na tradycjach piłki nożnej w Miastku oraz powstaniu i działalności Miejskiego Klubu Sportowego „Start” Mastko. Artykuł został podzielony na podrozdziały w pierwszym przedstawiono kluby piłki nożnej w Miastku w latach 1945-2020, kadre i bazę sportową w Miastku w latach 1998-2020. W kolejnym opisano działalność sekcji piłkarskiej MKS „Start”, rozgrywki juniorskie i seniorskie.

W celu przybliżenia omawianej tematyki należy podkreślić, piłka nożna ma bardzo długą historię, już w starożytnej Azji, na terenie dzisiejszych Chin i Japonii około 2000 lat przed narodzinami Chrystusa praktykowano czynności przypominające futbol. Przedmiot piłkopodobny kopano w starożytnych Atenach i Rzymie, ale aktywność ta nie zyskała większej popularności wśród mieszkańców tych terenów. Nowożytna piłka nożna narodziła się w Anglii¹. Powstał tam pierwszy klub piłkarski – Sheffield FC². Opracowano tam również pierwsze zasady gry w piłkę nożną pod nazwą „Cambridge Rules”. Najstarszą krajową federacją piłkarską na świecie była The Football Association (FA) – angielski związek piłki nożnej, który powstał 26 października 1863 roku³. Nowożytny futbol w Polsce pojawił się pod koniec XIX wieku⁴, a początki rywalizacji piłkarskiej miały miejsce w Krakowie, w Parku Jordana, gdzie na jednym z 12 boisk sportowych rozgrywano pierwsze mecze piłki nożnej⁵. W drugiej połowie XX wieku piłka nożna była najbardziej popularną dyscypliną na świecie, a także w Polsce. Jednym z większych sukcesów piłkarskich było zwycięstwo polskiej reprezentacji piłkarskiej prowadzonej przez trenera Kazimierza Górskiego na igrzyskach olimpijskich w Monachium w 1972 roku⁶.

KLUBY PIŁKI NOŻNEJ W MIASTKU W LATACH 1945-2020

Początek tworzenia sportu w Miastku miał miejsce po zakończeniu drugiej wojnie światowej, wśród pierwszych osadników przybyłych do miasta znajdowali się zawodnicy, trenerzy i działacze sportowi. To oni w poszukiwaniu „normalności” po trudnych wojennych przeżyciach tworzyli pierwsze kluby sportowe: „Traktor”, „Orzeł”, „Gwardia”, „Ogniwo”, „Kolejarz. Pierwszy klub piłkarski utworzony w 1945 roku w Miastku nosił nazwę „Traktor”. Zrzeszał pracowników przedsiębiorstwa naprawy traktorów, głównie osoby w wieku 20-30 lat. Działalność klubu nie trwała długo. Po jego rozwiązaniu zawodnicy rywalizowali w nowo utworzonym klubie sportowym „Orzeł Biały”. W 1947 roku funkcjonariusze Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego utworzyli

¹ G. G. Coulton, *Panorama średniowiecznej Anglii*, Warszawa 1976, s. 592.

² <https://historiasportu.info/2016/02/16/historia-pilki-noznej-czesc-1-poczatki/>, [dostęp: 19.05.2021 r.].

³ M. B. Michalik (red.), *Kronika sportu*, Warszawa 1993, s. 153.

⁴ R. Stefanik, *Futbol w cieniu komitetów. Piłka nożna a władza w województwie koszalińskim w latach 1945-1989*, Szczecin 2016, s. 20-21.

⁵ J. Braciszewski, R. Gawkowski, *Historia polskiej piłki nożnej*, Warszawa 2012, s. 22.

⁶ <https://www.polskieradio.pl/39/246/Artykul/186191,Krotka-historia-polskiej-pilki-noznej>, [dostęp: 19.05.2021 r.].

kolejny klub piłkarski „Gwardia” Miastko, który istniał zaledwie 3 lata. Następnie powstał klub sportowy „Ogniwo”, jego działalność również trwała stosunkowo krótko. Kolejny klub piłkarski w Miastku, to „Kolejarz”; tworzyli go młodzi mieszkańcy miasta, pod opieką miłośnika piłki nożnej Mirosława Stępnia. W związku z trudną sytuacją finansową, brakiem własnego transportu, nie zawsze istniała możliwość dojazdu na zawody, w efekcie część meczów nie odbyła się. W zaistniałej sytuacji podjęto decyzję o rozwiązaniu drużyny⁷.

Fot. 1 Drużyna „Startu” – lata 70. XX wieku

Źródło: <https://gp24.pl/archiwalne-fotografie-startu-miastko-w-2022-r-klub-będzie-miał-70-lat-zdjecia/ga/c1-15418233/zd/47743609> [dostęp: 21.05.2021 r.].

W 1952 roku Prezydium Głównego Komitetu Kultury Fizycznej powołało Zrzeszenie Sportowe „Start”. W tym samym roku Rada Okręgowa Zrzeszenia Sportowego „Start” zorganizowała Terenowe Koło Sportowe nr 252 przy Rzemieślniczej Spółdzielni Pracy Robót Drzewnych „Czyn” w Miastku. W dniu 19 maja 1957 roku podczas Walnego Zebrania Koła Sportowego nr 252 został powołany piłkarski Spółdzielczy Klub Sportowy „Start” w Miastku. Zrzeszał 54 zawodników, kierownikiem sekcji piłkarskiej został Henryk Sasik⁸. W kolejnych latach zmieniono nazwę klubu na Miejski Klub Sportowy „Start” Miastko, który został zrzeszony w Pomorskim Związku Piłki Nożnej (dalej: Pomorskim ZPN) odpowiedzialnym za organizację rozgrywek ligi okręgowej⁹.

⁷ <https://miastko.naszemiasto.pl/traktor-orzel-gwardia-a-wreszcie-start/ar/c2-6499301>, [dostęp 22.12.2020 r.].

⁸ D. Matuszkiewicz, *Geneza i działalność MZKS „Start” w Miastku w latach 1952-1984*. Praca magisterska AWF w Poznań 1986, s. 10-11.

⁹ <http://www.pomorski-zpn.pl/schemat-pomorskiego-zpn/>, [dostęp: 23.02.2021 r.].

W 1999 roku nowym prezesem klubu został Jan Kłujso¹⁰. W 2000 roku podczas walnego zgromadzenia wprowadzono zmianę w statucie MKS „Start”. Umożliwiła ona grę w klubie nie tylko zawodnikom z Miastka. Ustalono również, że członkowie zarządu nie będą pobierać za swoją pracę wynagrodzenia¹¹. Prezes Jan Kłujso złożył wówczas rezygnację, na jego miejsce został powołany Zbigniew Sieniewicz (nauczyciel wychowania fizycznego w szkole ponadgimnazjalnej w Łodzi). Powołano również nowy zarząd – Stanisław Rajkowski został wiceprezesem, Andrzej Goman sekretarzem, Arkadiusz Sierakowski skarbnikiem. Przyjęto nowych członków zarządu: Bogdana Wójcika, Zbigniewa Wiśniewskiego, Zenona Pańczyka i Włodzimierza Kwaska¹². Zmiany w strukturach organizacyjnych klubu przybiegały bardzo dynamicznie, w 2002 roku doszło do kolejnych, a prezesem został Józef Gradoń wiceprezesem Stanisław Rajkowski, sekretarzem Andrzej Goman; pozostali członkowie zarządu to Mateusz Felke, Włodzimierz Kwasek, Zbigniew Sieniewicz, Zbigniew Wiśniewski i Bogdan Wójcik¹³. W 2003 roku nowym prezesem został komendant Komisariatu Policji w Miastku – Marek Mazur. Jedną z pierwszych jego decyzji po objęciu tej funkcji było wprowadzenie obowiązkowych składek członkowskich. Wiceprezesami zostali Bogdan Bodnar, Cezary Ostaszewski i Bolesław Prondziński. Na skarbnika wybrano Zygryda Filipiaka, natomiast pozostałymi członkami zarządu zostali: Józef Kosiak, Jerzy Rosołek, Jerzy Stasiewicz, Krzysztof Świątek-Brzeziński, Zbigniew Wiśniewski, Henryk Wnuk-Lipiński¹⁴. W wyniku rezygnacji Marka Mazura i kilku jego współpracowników, w sierpniu 2006 roku wybrano nowego prezesa – Rafała Kopyrę i członków zarządu; wiceprezesem został Józef Kosiak, sekretarzem Józef Michalski, a skarbnikiem Ewa Mostowska¹⁵.

W 2011 roku miały miejsce kolejne zmiany, prezesem MKS „Start” Miastko został Jan Ponulak, który w latach 1998-2002 pełnił funkcję burmistrza Miastka. Na wiceprezesa wybrano Mateusza Felke – byłego zawodnika i trenera miastecznego klubu, skarbnikiem została Maria Kleban, a sekretarzem Maciej Kurkierewicz, który pełnił również funkcję kierownika klubu. Członkami zarządu zostali: Krzysztof Bryndal (grający trener zespołu seniorów) oraz Witold Konieczny i Kamil Wolski (trenerzy grup młodzieżowych)¹⁶.

¹⁰ R. Kłos, *Problemy i osiągnięcia Startu*, „Dziennik Bałtycki” 2000 nr 17 z dn. 21.01.2000, s. 10.

¹¹ R. Kłos, *Podsumowanie roku*, „Dziennik Bałtycki” 2000 nr 23 z dn. 28.01.2000, s. 9.

¹² R. Mierzwiński, *Nowy zarząd Startu*, „Dziennik Bałtycki” 2002 nr 26 z dn. 31.01.2002, s. 10.

¹³ <http://krs.infoveriti.pl/Start,Miastko,KRS,0000071027.html>, [dostęp: 23.02.2021 r.].

¹⁴ K. Remelski, *Komendant prezesem*, „Głos Pomorza” 2003 nr 252 z dn. 28.10.2003, s. 11.

¹⁵ A. Gurba, *Będzie nowy prezes*, „Głos Słupski” 2006 nr 189 z dn. 14-15.08.2006, s. 7.

¹⁶ <https://mksstartmiastko.klubowo24.pl/Strona/Szczegoly/435/zarzad-klubu>, [dostęp: 23.02.2021 r.].

Fot. 2 Prezes MKS „Start” Jan Ponulak (z prawej) oraz Andrzej Rutecki – założyciel klubu kibica
 Źródło: <https://mksstart.futbolowo.pl/news/article/powstal-klub-kibica-mks-start-miastko> [dostęp: 21.05.2021 r.].

KADRA SZKOLENIOWA

Od 1996 roku trenerem grup juniorskich w MKS „Start” Miastko był Leonard Kłós, który zastąpił wcześniejszego trenera – Piotra Adameckiego¹⁷. W 1999 roku drużyna juniorów pod opieką Leonarda Kłosa wywalczyła mistrzostwo byłego województwa słupskiego i awansowała do ligi makroregionu pomorskiego. W kolejnym sezonie rozgrywała spotkania w lidze, kończąc rywalizację na dziesiątym miejscu¹⁸. W omawianym czasie trenerem seniorów i jednocześnie kierownikiem zespołów juniorów i seniorów był Tadeusz Agiejczyk¹⁹. W 2004 roku miała miejsce zmiana, trenerem seniorów i juniorów został Jarosław Pietrzykowski²⁰, który pracował z drużynami MKS „Start” Miastko przez dwa sezony²¹. Nowym szkoleniowcem w miasteczkim klubie „Start” został Dariusz Paprzycki²². Drużyna seniorów prowadzona pod jego kierownictwem w sezonie 2006/2007 przegrała dwumecz barażowy o pozostanie w lidze okręgowej z klubem sportowym „Echo” Biesowice i „spadła” do A-klasy²³. W sezonie 2011/2012 miasteczki klub pod kierunkiem trenera Mateusza Felke powrócił do ligi okręgowej.

¹⁷ <https://miastko.naszemiasto.pl/traktor-orzel-gwardia-a-wreszcie-start/ar/c2-6499301>, [dostęp: 02.03.2021 r.].

¹⁸ R. Kłós, *Wzrósł apetyt*, „Dziennik Bałtycki” 2000 nr 150 z dn. 29.06.2000, s. 10.

¹⁹ M. Zajst, *Era trenera*, „Dziennik Bałtycki” 2004 nr 40 z dn. 01.10.2004, s. 7.

²⁰ M. Zajst, *Trzech trenerów*, „Dziennik Bałtycki” 2004 nr 41 z dn. 08.10.2004, s. 7.

²¹ M. Węsierski, *Kultura przychodzi, trener odchodzi*, „Dziennik Miasteczki” 2006 nr 160 z dn. 08.12.2006, s. 8.

²² http://www.90minut.pl/skarb.php?id_sezon=69&id_klub=2212, [dostęp: 16.03.2021 r.].

²³ <http://www.90minut.pl/liga/0/liga3172.html>, [dostęp: 16.03.2021 r.].

Awansował z drugiego miejsca, wyprzedzając o jeden punkt „Kaszubię” Studzienice. Przewagę tę wywalczył zespół w ostatniej „kolejce” sezonu wygrywając jako gospodarz 3:2 z piłkarzami ze Studzienic²⁴.

Fot. 3 Mateusz Felkę podrzucany przez piłkarzy po awansie do ligi okręgowej

Źródło: <https://miastko.naszemiasto.pl/start-miastko-po-awansie-do-ligi-okregowej-nie-moze-grac-w/ga/c2-1504055/zd/3203789> [dostęp: 21.05.2021 r.].

W sezonie 2013/2014 odnotowano kolejny awans miasteczkich piłkarzy. Drużyna seniorów pod opieką Mateusza Felke awansowała do czwartej ligi, zdobywając 60 punktów uplasowała się na drugiej pozycji, co premiowało awansem²⁵. W sezonie 2015/2016 doszło do zmiany na stanowisku trenera seniorów. Funkcję tę objął Tomasz Mielewczyk, pod jego opieką MKS „Start” zajmował przedostatnią pozycję (skutkowało to „spadkiem” z ligi). Podjęto wówczas decyzję o zmianie trenera, do kolejnej fazy rozgrywek zespół przygotowywał trener Mateusz Felke – poprzednik Tomasza Mielewczyka²⁶. Dzięki zaangażowaniu i solidnej pracy zespołu oraz trenera miasteczka drużyna pozostała w czwartej lidze pomorskiej²⁷. Od 2017 roku, pierwszą drużynę miasteczkiego klubu prowadził Krzysztof Bryndal²⁸, drużyna rozgrywała wówczas spotkania w lidze okręgowej.

²⁴ <http://www.90minut.pl/liga/0/liga5864.html>, [dostęp: 16.03.2021 r.].

²⁵ <http://www.90minut.pl/liga/0/liga7113.html>, [dostęp: 16.03.2021 r.].

²⁶ <https://mksstart.futbolowo.pl/news/article/zmiany-w-mks-start-miastko>, [dostęp: 10.03.2021 r.].

²⁷ <http://www.90minut.pl/liga/0/liga8362.html>, [dostęp: 10.03.2021 r.].

²⁸ <http://www.pomorski-zpn.pl/aktualnosci/trener-startu-miastko-byl-swietny-sezon-dla-naszego-klubu/>, [dostęp: 10.03.2021 r.].

Pod kierownictwem nowego trenera piłkarze klubu „Start” awansowali ponownie do czwartej ligi pomorskiej²⁹. Krzysztof Bryndał pełnił obowiązki trenera do 2020 roku, funkcję drugiego trenera seniorów do 2018 roku pełnił Maciej Wójcik (były trener grup juniorskich).

Fot. 4 Trener Krzysztof Bryndał podczas meczu czwartej ligi

Źródło: <https://miastko.naszemiasto.pl/dziennik-kibica-v-liga-sezon-2018-2019-start-miastko/ga/c2-4766461/zd/34650097> [dostęp: 21.05.2021 r.].

BAZA SPORTOWA

Rozwój sportu, poszczególnych dyscyplin sportowych, w tym również piłki nożnej jest warunkowany kilkoma czynnikami, wśród nich istotną rolę pełni kadra szkoleniowa i infrastruktura sportowa. Miastko spełniało wszelkie wymagania pod względem dostępności infrastruktury sportowej, dysponując obiektami sportowymi dostępnymi dla lokalnej społeczności, a także dla rozwoju sportu profesjonalnego. Na terenie Miastka w omawianym okresie znajdował się kompleks sportowy Ośrodka Sportu i Rekreacji przy ulicy Adama Mickiewicza 3A. Obejmował on: halę sportowo-widowiskową (wym. 29x18 m, trybuny: 290 miejsc), na której odbywały się m.in. szkolenia grup obozowych np. w piłce nożnej, piłce siatkowej, zapasach, badmintonie, tenisie ziemnym. Istniała możliwość zakwaterowania zawodników na terenie obiektu, w którym znajdowały się pokoje gościnne, (40-45 miejsc). Poza tym miasteczki kompleks sportowy posiadał zapasniczą salkę sportów walki, 2 korty tenisowe z nawierzchnią z mączki ceglanej, 2 boiska do siatkówki plażowej, pełnowymiarowe boisko, naturalne niepełnowymiarowe (wym. 36x40 m) do piłki nożnej. Przed ośrodkiem znajdował się parking, rozbudowana mała architektura (ławki, ławo-stoły,

²⁹ <http://www.90minut.pl/liga/0/liga8997.html>, [dostęp: 10.03.2021 r.].

wiata rekreacyjna przy kortach tenisowych), liczne szlaki spacerowe (m. in. Gród Rummela oraz jezioro Studzieniczno).

Fot. 5 Front hali Ośrodka Sportu i Rekreacji w Miastku

Źródło: <https://www.ryszardczyca.pl/realizacje/2018-2/termomodernizacja-budynku-osrodka-sportu-i-rekreacji-w-miastku/> [dostęp: 21.05.2021 r.].

Przy ulicy Słupskiej zlokalizowany został stadion miejski piłkarsko-lekkoatletyczny. Na terenie obiektu znajdowała się płyta główna – boisko piłkarskie naturalne (wym. 105x68 m), płyta treningowa – boisko piłkarskie naturalne (wym. 140x55 m), bieżnia lekkoatletyczna żużlowa 400m, skocznia w dal, wzwyż, rzutnie do dysku i kuli. Dodatkowo w 2012 roku został wybudowany przy stadionie orlik 2012, obejmujący boisko piłkarskie ze sztuczną nawierzchnią (wym. 60x30 m), ogrodzone i oświetlone, boisko wielofunkcyjne poliuretanowe, ogrodzone, oświetlone, szatnie piłkarskie (2 szt.), parkingi (ok. 50-70 miejsc) oraz trybuny (240 miejsc siedzących).

Przy Szkole Podstawowej nr 3 (dalej: SP nr 3) przy ulicy Wrzosowej 1 została wybudowana nowoczesna pełnowymiarowa hala widowiskowo-sportowa. Obiekt hali dysponował salką gimnastyczną, salą konferencyjną, pełnym zapleczem szatniowo-sanitarnym, trybunami mobilnymi na parkiecie hali oraz trybunami widowiskowymi na piętrze. Na terenie obiektu istniała stołówka szkolna, parking oraz boiska zewnętrzne: wielofunkcyjne boisko sportowe poliuretanowe, boisko do piłki nożnej naturalne niepełnowymiarowe oraz plac zabaw dla dzieci³⁰. Zarówno stadionem miejskim jak i halą widowiskowo-sportową przy ulicy Adama Mickiewicza zarządzał Ośrodek Sportu i Rekreacji w Miastku.

³⁰ <http://www.miastko.pl/content.php?id=42>, [dostęp: 18.03.2021 r.].

Z tych dwóch obiektów przede wszystkim korzystał klub „Start”³¹. W hali przy SP nr 3 odbywało się szkolenie uczniów klas sportowych, jednocześnie zawodników juniorskich drużyn MKS „Start”.

Fot. 6 Widok na główne boisko stadionu miejskiego w Miastku
Źródło: <https://www.facebook.com/photo?fbid=3041489859261789&set=pb.100055052033516.-2207520000> [dostęp: 21.05.2021 r.].

Hala przy ulicy Adama Mickiewicza została wybudowana w latach 70. XX wieku i była siedzibą główną miastckiego Ośrodka Sportu i Rekreacji. Jego dyrektorem w latach 1990–2018 roku był Lech Warsiński. Na początku jego działalności przeprowadzono szereg modernizacji hali. Zaadaptowano osobne pomieszczenie na salę zapaśniczą. Poprawiono standard pomieszczeń ośrodka, w szczególności pokoi gościnnych. Fundusze na remonty pozyskano z Urzędu Kultury Fizycznej, Urzędu Rady Ministrów, Biura ds. Zapobiegania Narkomanii oraz Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. W związku z tym w 1991 roku zmieniono nazwę kompleksu na Ośrodek Sportu Rekreacji i Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (nazwa ta została zmieniona ponownie w późniejszym czasie). W ciągu czterech kolejnych lat wybudowano korty tenisowe o nawierzchni mineralnej oraz rozpoczęto budowę Centrum Rehabilitacji. W tamtym czasie centrum dysponowało: salą zapaśniczą, siłownią, sauną, ośmioma gabinetami do zabiegów fizyczno-terapeutycznych i rehabilitacyjnych z pełnym wyposażeniem medycznym³².

W latach 90-tych podpisano porozumienie z Fundacją Profilaktyki Społecznej w Warszawie, na mocy którego Gmina Miastko przekazała działkę pod budowę hotelu i basenu. Natomiast OSiR rozpoczął budowę restauracji, która miała być elementem kompleksu³³. Restauracji jednak nie ukończono, a warszawska fundacja nie rozpoczęła

³¹ <http://osir-miastko.pl/nasze-objekty/>, [dostęp: 18.03.2021 r.].

³² G. Jończyk, S. Rajkowski, *Niedokończone inwestycje sportowe*, „Gazeta Miastecka” 1999 nr 30 z dn. 20.07.1999, s. 8.

³³ A. Gurba, *Zapomniana budowa*, „Głos Słupski” 2003 nr 277 z dn. 28.11.2003, s. 6.

prac budowlanych. W 2003 roku wyremontowano elewację hali. Inwestycja kosztowała 10 tysięcy złotych i została pokryta ze środków samorządowych³⁴. W 2007 roku podjęto decyzję o zaadaptowaniu niedokończonych restauracji na mieszkania socjalne. Dostępne 450 metrów kwadratowych zagospodarowano na 10 mieszkań³⁵. We wrześniu 2018 roku nowym dyrektorem Ośrodka Sportu i Rekreacji w Miastku został Piotr Szłapiński i pełnił tę funkcję do końca omawianego okresu³⁶.

Należy uzupełnić, iż Stadion Miejski przez wiele lat dzierżawiony był przez MKS „Start”. W 1999 roku zarząd miasta wypowiedział umowę klubowi i oddał kompleks pod zarządzanie OSiRu. Powodem takiej decyzji według miasteczkich władz był „opłakany” stan obiektu³⁷. W 2000 roku przeprowadzono remont stadionu miejskiego. Położono nowe nawierzchnie z mączki ceglanej na rozbieg skoku wzwyż, o tyczce i w dal, a także na rzutni do pchnięcia kulą. Wymieniono także drewniane ławki na trybunach i ogrodzenie³⁸. W 2014 roku po awansie drużyny seniorów MKS „Start” do czwartej ligi, Pomorski ZPN nie wydał zgody na rozgrywki na stadionie przy ulicy Słupskiej z powodu złego stanu murawy. Podjęto wówczas decyzję o jej wymianie, do czasu ukończenia prac MKS „Start” rozgrywał mecze na boisku w Trzebielinie³⁹. Dnia 15 listopada 2014 roku mecz MKS „Start” Miastko z „Polonią” Gdańsk zakończony bezbramkowym remisem rozegrano na nowej murawie⁴⁰.

Fot. 7 Remont głównego boiska na stadionie przy ulicy Słupskiej

Źródło: <http://www.gandsyn.pl/galeria-wybranych-realizacji/> [dostęp: 21.05.2021 r.].

³⁴ A. Gurba, *Remont ośrodka*, „Głos Słupski” 2003 nr 282 z dn. 04.12.2003, s. 6.

³⁵ A. Gurba, *Socjalne w restauracji*, „Głos Pomorza” 2007 nr 149 z dn. 09.07.2007, s. 8.

³⁶ <https://gp24.pl/piotr-szlapinski-nowym-dyrektorem-osiru-w-miastku/ar/13078232>, [dostęp: 19.03.2021 r.].

³⁷ A. Gurba, *Zabrali stadion*, „Głos Słupski” 1999 nr 161 z dn. 14.07.1999, s. 8.

³⁸ A. Gurba, *Remont stadionu*, „Głos Słupski” 2000 nr 121 z dn. 26.05.2000, s. 8.

³⁹ <https://gp24.pl/pierwsza-runda-czwartej-ligi-pozamiastkiem/ar/4835163>, [dostęp: 19.03.2021 r.].

⁴⁰ <https://mksstart.futbolowo.pl/stadion>, [dostęp: 19.03.2021 r.].

ROZGRYWKI W MKS „START” W LATACH 1998-2020 – JUNIORZY

Zespół juniorów rozgrywał spotkania w rozgrywkach makroregionu pomorskiego, naprzemiennie awansował do wyższej ligi, aby po sezonie rozgrywek ją opuścić. Pomimo zaangażowania zawodników i trenerów rezultaty spotkań nie zawsze były zadawalające. W sezonie 1999/2000 miasteczcy juniorzy młodsi i juniorzy starsi po raz pierwszy występowali w rozgrywkach makroregionu pomorskiego. Przygotowania do sezonu rozpoczęli 3 stycznia 2000 roku na stadionie miejskim⁴¹. W okresie przygotowawczym rozegrano również dwa mecze sparingowe z „Diamentem” Trzebielino. Dwukrotnie zwyciężyli Miasteczanie, którzy pokonali rywali 2:0 i 4:1⁴². Po dziesięć dniach miasteczcy juniorzy zostali gospodarzami turnieju, który został rozegrany na hali OSRiRON. Na trzy zespoły juniorskie MKS „Start” biorące udział w zawodach dwa zwyciężyły. Dodatkowo wyróżnieni zostali zawodnicy klubu „Start”, Piotr Szłapiński – nagrodą dla króla strzelców i Adam Jenta – jako najlepszy bramkarz turnieju⁴³.

Fot. 8 Zespół juniorów MKS „Start” (1998 rok)

Źródło: <https://gp24.pl/archiwalne-fotografie-startu-miastko-w-2022-r-klub-bedzie-mial-70-lat-zdjecia/ga/c1-15418233/zd/47743585> [dostęp: 21.05.2021 r.].

Sezon 1999/2000 juniorzy starsi zakończyli na 10-tym miejscu tabeli. Łącznie zdobyli 34 punkty, z czego 24 w rundzie wiosennej. Juniorzy młodsi uplasowali się na 13-tym miejscu. Najbardziej wyróżniającymi się zawodnikami byli: Wojciech Kunda, którego zaproszono na konsultacje do kadry narodowej⁴⁴ oraz Krzysztof Bryndał, który otrzymał powołanie do reprezentacji makroregionu pomorskiego⁴⁵. W kolejnym sezonie, po rundzie jesiennej juniorzy starsi zajmowali 12-te miejsce w tabeli, a juniorzy młodsi 14-te⁴⁶.

⁴¹ R. Kłos, *Rozpoczęli nowy sezon*, „Dziennik Bałtycki” 2000 nr 5 z dn. 07.01.2000, s. 8.

⁴² R. Kłos, *Wygrane Startu*, „Dziennik Bałtycki” 2000 nr 12 z dn. 15.02.2000, s. 8.

⁴³ R. Kłos, *Start najlepszy*, „Dziennik Bałtycki” 2000 nr 22 z dn. 25.02.2000 s. 8.

⁴⁴ K. Remelski, *Uwierzyli w siebie*, „Głos Słupski” 2000 nr 144 z dn. 23.06.2000, s. 8.

⁴⁵ R. Kłos, *Bryndał w reprezentacji Pomorza*, „Dziennik Bytowski” 2000 nr 25 z dn. 23.06.2000, s. 12.

⁴⁶ R. Kłos, *Brakowało szczęścia*, „Dziennik Bałtycki” 2000 nr 271 z dn. 21.11.2000, s. 8.

W 2002 roku po trzech latach gry w pomorskim makroregionie klub z Miastka nie „utrzymał” się w lidze. Przegrał mecz z „Pogonią” Lębork wynikiem 6:0. Natomiast juniorzy młodszy swój mecz z „Pogonią” przegrali walkowerem⁴⁷.

Po pięciu latach, w sezonie 2006/2007, juniorzy młodszy z Miastka ponownie uzyskali awans do pomorskiej ligi juniorów⁴⁸. W 2008 roku drużyna po raz kolejny opuściła ligę makroregionu⁴⁹. W sezonie 2011/2012 istniała szansa awansu juniorów starszych MKS „Start” Miastko do pomorskiej ligi⁵⁰. Warunkiem było zwycięstwo w barażach⁵¹. Mecze barażowe zakończyły się przegraną piłkarzy z Miastka, zaś awansował „Piast” Człuchów⁵². W 2013 roku juniorzy młodszy uzyskali awans do pomorskiej ligi zdobywając 43 punkty i wygrywając w barażach z „Pogonią” Lębork i „Piastem” Człuchów⁵³. Po roku rywalizacji opuścili jednak tę ligę. Awansowali ponownie w sezonie 2017/2018, ale nie utrzymali się w niej⁵⁴. W 2020 roku MKS „Start” Miastko reprezentowały w poszczególnych kategoriach zespoły: junior D1 – trener Witold Konieczny, junior D2 – trener Kamil Wolski, junior E2 – trener Jarosław Mackiewicz, junior E2 (II zespół) – trener Wojciech Szuta.

*Fot. 9 Młodzi piłkarze MKS „Start” Miastko i ich rówieśnicy z KS „Gryf” Słupsk
Źródło: <https://www.facebook.com/StartMiastko> [dostęp: 21.05.2021, godz. 11:28].*

⁴⁷ <https://sport.trojmiasto.pl/Rozgrywki-juniorow-n3704.html>, [dostęp: 13.05.2021 r.].

⁴⁸ <https://www.pomorskifutbol.pl/kol.php?id=254&kol=22>, [dostęp: 13.05.2021 r.].

⁴⁹ <https://www.pomorskifutbol.pl/kol.php?id=276&kol=26>, [dostęp: 13.05.2021 r.].

⁵⁰ <https://www.pomorskifutbol.pl/liga.php?id=667>, [dostęp: 13.05.2021 r.].

⁵¹ <http://www.test2017.futurehost.pl/aktualnosc/2012/06/czas-na-bilans-juniorzy-starsi/2012/>, [dostęp: 13.05.2021 r.].

⁵² <https://www.pomorskifutbol.pl/liga.php?id=717>, [dostęp: 13.05.2021 r.].

⁵³ <https://www.pomorskifutbol.pl/liga.php?id=744>, [dostęp: 13.05.2021 r.].

⁵⁴ <https://www.pomorskifutbol.pl/liga.php?id=1058>, [dostęp: 13.05.2021 r.].

ROZGRYWKI W MKS „START” W LATACH 1998-2020 – SENIORZY

Zespół seniorów MKS „Start” od 1998 rozgrywał spotkania w słupskiej lidze okręgowej. W pierwszym sezonie rozgrywek uzyskał 15 punktów i zajmował przedostatnie miejsce w tabeli⁵⁵. W kolejnym sezonie zespół nie utrzymał w piątej lidze⁵⁶. Powrócił do ligi okręgowej w sezonie 2002/2003, uplasował się na piątym miejscu, uzyskując 55 punktów⁵⁷, które utrzymał w kolejnym sezonie. Miasteczką drużynę wyprzedzili: „Czarni” Czarne, „Bytovia” Bytów, „Brda” Przechlewo i „Jantar” Ustka. Klub z Miastka dwukrotnie przegrał w derbowych pojedynkach z „Bytovią” Bytów⁵⁸. Przed sezonem 2004/2005 klub opuścił Krzysztof Bryndał, przeniósł się on do „Bytovii” Bytów⁵⁹ oraz Mateusz Felke i Mariusz Dorawa, którzy zakończyli karierę sportową⁶⁰. W zaistniałej sytuacji trener zespołu, Tadeusz Agiejczyk był przekonany, że zespół może walczyć jedynie o utrzymanie się w lidze, gdyż brakowało zawodników na poszczególnych pozycjach⁶¹. W rezultacie zespół uplasował się na 8. miejscu w tabeli rozgrywek⁶². W kolejnym sezonie Miastczanie znaleźli się w strefie spadkowej ligi, o pozostaniu w niej decydował dwumecz barażowy z klubem „Myśliwce” Tuchomie. Dzięki korzystnej różnicy bramek drużyna z Miastka utrzymała się w piątej lidze⁶³. W sezonie 2006/2007 MKS „Start” zmagał się z kłopotami na kilku płaszczyznach. Zmieniły się władze klubu, nowym prezesem został Rafał Kopyra⁶⁴. Klub borykał się z problemami finansowymi, miał zaległości w opłatach za użytkowanie stadionu, który dodatkowo był w złym stanie technicznym. Zarząd klubu uważał, że OSiR, który był odpowiedzialny za utrzymanie obiektu niedostatecznie wywiązuje się ze swoich obowiązków⁶⁵. Zrodził się konflikt między trenerem Pietrzykowskim, a zarządem klubu w związku z niezadowolającymi wynikami sportowymi⁶⁶. Szkoleniowiec ostatecznie zrezygnował z pracy z miasteczkim piłkarzami i podjął pracę szkoleniowca w klubie „Iskra” Dretyń⁶⁷. Powyższe wydarzenia przełożyły się niekorzystnie na końcowy wynik rozgrywek ligowych. Miastczanie zajęli

⁵⁵ <http://karolpeplino.futbolowo.pl/menu,32,63,1998-1999.html>, [dostęp: 14.05.2021 r.].

⁵⁶ <http://karolpeplino.futbolowo.pl/menu,32,62,1999-2000.html>, [dostęp: 14.05.2021 r.].

⁵⁷ <http://www.90minut.pl/liga/0/liga346.html>, [dostęp: 14.05.2021 r.].

⁵⁸ <http://www.90minut.pl/liga/0/liga780.html>, [dostęp: 14.05.2021 r.].

⁵⁹ M. Zajst, *Transfer*, „Dziennik Bałtycki” 2004 nr 242 z dn. 02.08.2004 s. 5.

⁶⁰ M. Zajst, *Era trenera*, „Dziennik Bałtycki” 2004 nr 262 z dn. 01.10.2004, s. 2.

⁶¹ M. Zajst, *Drużyna się sypie*, „Dziennik Bałtycki” 2004 nr 246 z dn. 06.08.2004, s. 5.

⁶² <http://www.90minut.pl/liga/0/liga1387.html>, [dostęp: 14.05.2021 r.].

⁶³ <http://www.90minut.pl/liga/0/liga2565.html>, [dostęp: 14.05.2021 r.].

⁶⁴ A. Gurba, *Start z prezesem*, „Głos Słupski” 2006 nr 224 z dn. 25.09.2006, s. 7.

⁶⁵ K. Remelski, *Tutaj nie da się grać*, „Głos Pomorza” 2006 nr 241 z dn. 14-15.10.2006 s. 7.

⁶⁶ K. Remelski, *Piłka boli trenera*, „Głos Słupski” 2006 nr 268 z dn. 17-19.11.2006, s. 7.

⁶⁷ M. Węsierski, *Za trenerem piłkarze pójdą sznurem*, „Dziennik Bałtycki” 2007 nr 191 z dn. 17.08.2007, s. 6.

14. lokatę⁶⁸ i „spadli” do A-klasy⁶⁹. Przez kolejnych pięć lat MKS „Start” rywalizował w A-klasie. W sezonie 2011/2012 drużyna awansowała do piątej ligi⁷⁰.

Fot. 10 Radość piłkarzy i kibiców po awansie do piątej ligi.

Źródło: <https://miastko.naszemiasto.pl/po-5-latach-tulaczki-w-a-klasie-pilkarze-startu-miastko-w-ga/c2-1429393/zd/2803289> [dostęp: 21.05.2021 r.].

W kolejnym roku drużyna pod kierunkiem trenera Mateusza Felke utrzymała się w lidze okręgowej, zajmując 10. miejsce. W 2014 roku drużyna uzyskała 60 punktów, uzyskując drugą lokatę w lidze i awans do IV ligi pomorskiej⁷¹. W dwóch następnych sezonach drużyna MKS „Start” zajmowała kolejno 14. i 15. miejsce, co spowodowało spadek do ligi okręgowej⁷². MKS „Start” przez rok rozgrywał spotkania w lidze okręgowej, zdobył wówczas 71 punktów i strzelił 114 goli. Najwięcej bramek „padło” na stadionie w Miastku w meczu z „Leśnikiem” Cewice, 11:0⁷³. Jakub Data zdobył w tym meczu 3 gole⁷⁴. Dzięki intensywnej pracy szkoleniowej, która przyniosła wysoką formę drużynie, zespół wrócił do rozgrywek czwartej ligi, w której rozgrywał spotkania do

⁶⁸ <http://www.90minut.pl/liga/0/liga2627.html>, [dostęp: 14.05.2021 r.].

⁶⁹ <http://www.90minut.pl/liga/0/liga3172.html>, [dostęp: 14.05.2021 r.].

⁷⁰ <https://miastko.naszemiasto.pl/po-5-latach-tulaczki-w-a-klasie-pilkarze-startu-miastko-w-ar/c2-1429393>, [dostęp: 14.05.2021 r.].

⁷¹ <http://www.90minut.pl/liga/0/liga7113.html>, [dostęp: 14.05.2021 r.].

⁷² <http://www.90minut.pl/liga/0/liga8362.html>, [dostęp: 14.05.2021 r.].

⁷³ <http://www.90minut.pl/liga/0/liga8997.html>, [dostęp: 14.05.2021 r.].

⁷⁴ <https://www2.laczynaspilka.pl/rozgrywki/mecz/start-miastko,lesnik-cewice,1537267.html>, [dostęp: 14.05.2021 r.].

sezonu 2017/2018⁷⁵. Od tego momentu miasteccy seniorzy prowadzeni przez grającego trenera Krzysztofa Bryndala występują w piątej lidze słupskiej.

*Fot. 11 Kadra zespołu seniorów na sezon 2020/2021
górną rzęd od lewej: Dziecioł, Jamniak, Bujwid, Przybylski, Czerwiński, Guzowski, Borowicz,
Kapica, Przepłasko, Degis, Sliżewski, Kuniszewski, Fryling, Garczyński, dolny rzęd od lewej:
Wiśniewski, Spalik, Furbergis, Górkó, Smaha, Kurkierewicz (kierownik zespołu), Bryndal (trener),
Ponulak (prezes klubu), Szuta, Prondziński, Klonczyński, Diakowski, Kowalski, Narodzonek.
Źródło: <https://www.facebook.com/StartMiastko> [dostęp: 21.05.2021 r.]*

ZAKOŃCZENIE

W wyniku przeprowadzonych badań zaobserwowano, że rozwój piłki nożnej w Miastku w latach 1998-2020 był uwarunkowany tradycjami sportowymi, w tym piłkarskimi. Istotną rolę w rozwoju tej dyscypliny miał MKS „Start”, drużyny klubu uczestniczyły w rozgrywkach organizowanych przez Pomorski ZPN na terenie całego województwa. Kolejnym czynnikiem mającym wpływ na rozwój piłki nożnej w Miastku była rozbudowa infrastruktury sportowej w mieście. Zawodnicy mieli możliwość gry na znajdujących się w mieście boiskach z nawierzchnią sztuczną, jak i naturalną. Najbardziej komfortowe warunki do treningu i rozgrywek miał obiekt przy ulicy Słupskiej. Dodatkowo istniała możliwość rozgrywania spotkań ligowych, jak i innych spotkań piłkarskich na stadionie miejskim w Miastku oraz na hali Ośrodka Sportu i Rekreacji. Wydarzenia te licznie gromadziły kibiców z Miastka i okolicznych miejscowości. Najczęściej podejmowaną formą popularyzacji piłki nożnej w Miastku były profesjonalne treningi prowadzone w MKS „Start”, w różnych kategoriach wiekowych, których efekty widoczne były w rozgrywkach ligowych oraz amatorskie szkolenie i rozgrywki na boiskach typu orlik.

⁷⁵ <http://www.90minut.pl/liga/0/liga9467.html>, [dostęp: 14.05.2021 r.]

Bibliografia:

Prasa i czasopisma:

- Gurba A., *Będzie nowy prezes*, „Głos Słupski” 2006 nr 189 z dn. 14-15.08.2006.
- Gurba A., *Remont ośrodka*, „Głos Słupski” 2003 nr 282 z dn. 04.12.2003.
- Gurba A., *Remont stadionu*, „Głos Słupski” 2000 nr 121 z dn. 26.05.2000.
- Gurba A., *Socjalne mieszkania w restauracji*, „Głos Pomorza” 2007 nr 33 z dn. 19.02.2007.
- Gurba A., *Socjalne w restauracji*, „Głos Pomorza” 2007 nr 149 z dn. 09.07.2007.
- Gurba A., *Start z prezesem*, „Głos Słupski” 2006 nr 224 z dn. 25.09.2006.
- Gurba A., *Zabrali stadion*, „Głos Słupski” 1999 nr 161 z dn. 14.07.1999.
- Gurba A., *Zapomniana budowa*, „Głos Słupski” 2003 nr 277 z dn. 28.11.2003.
- Jończyk G., S. Rajkowski, *Niedokończone inwestycje sportowe*, „Gazeta Miastecka” 1999 nr 30 z dn. 20.07.1999.
- Kłos R., *Brakowało szczęścia*, „Dziennik Bałtycki” 2000 nr 271 z dn. 21.11.2000.
- Kłos R., *Bryndal w reprezentacji Pomorza*, „Dziennik Bytowski” 2000 nr 25 z dn. 23.06.2000.
- Kłos R., *Dobra passa juniorów*, „Dziennik Bałtycki” 2000 nr 37 z dn. 10.03.2000.
- Kłos R., *Królowa szmacianka*, „Dziennik Bałtycki” 2000 nr 240 z dn. 13.10.2000.
- Kłos R., *Podsumowanie roku*, „Dziennik Bałtycki” 2000 nr 23 z dn. 28.01.2000.
- Kłos R., *Problemy i osiągnięcia Startu*, „Dziennik Bałtycki” 2000 nr 17 z dn. 21.01.2000.
- Kłos R., *Rozpoczęli nowy sezon*, „Dziennik Bałtycki” 2000 nr 5 z dn. 07.01.2000.
- Kłos R., *Start najlepszy*, „Dziennik Bałtycki” 2000 nr 22 z dn. 25.02.2000.
- Kłos R., *Wygrane Startu*, „Dziennik Bałtycki” 2000 nr 12 z dn. 15.02.2000.
- Kłos R., *Wzrósł apetyt*, „Dziennik Bałtycki” 2000 nr 150 z dn. 29.06.2000, s. 10.
- Mierzwiński R., *Nowy zarząd Startu*, „Dziennik Bałtycki” 2002 nr 26 z dn. 31.01.2002.
- Remelski K., *Komendant prezesem*, „Głos Pomorza” 2003 nr 252 z dn. 28.10.2003.
- Remelski K., *Piłka boli trenera*, „Głos Słupski” 2006 nr 268 z dn. 17-19.11.2006.
- Remelski K., *Tutaj nie da się grać*, „Głos Pomorza” 2006 nr 241 z dn. 14-15.10.2006.
- Remelski K., *Uwierzyli w siebie*, „Głos Słupski” 2000 nr 144 z dn. 23.06.2000.
- Węsierski M., *Budować czy tylko modernizować*, „Dziennik Bałtycki” 2007 nr 115 z dn. 18.05.2007.
- Węsierski M., *Kultura przychodzi, trener odchodzi*, „Dziennik Miastecki” 2006 nr 160 z dn. 08.12.2006.
- Węsierski M., *Za trenerem piłkarze pójdą sznurem*, „Dziennik Bałtycki” 2007 nr 191 z dn. 17.08.2007.
- Zajst M., *Drużyna się sypie*, „Dziennik Bałtycki” 2004 nr 246 z dn. 06.08.2004.
- Zajst M., *Era trenera*, „Dziennik Bałtycki” 2004 nr 262 z dn. 01.10.2004.

Zajst M., *Era trenera*, „Dziennik Bałtycki” 2004 nr 40 z dn. 01.10.2004.
Zajst M., *Nowi w Starcie*, „Dziennik Bałtycki” 2004 nr 252 z dn. 12.08.2004.
Zajst M., *Seria przerwana*, „Dziennik Bałtycki” 2003 nr 170 z dn. 20.05.2003.
Zajst M., *Transfer*, „Dziennik Bałtycki” 2004 nr 242 z dn. 02.08.2004.
Zajst M., *Trudni rywale*, „Dziennik Bałtycki” 2003 nr 214 z dn. 04.07.2003.
Zajst M., *Trzech trenerów*, „Dziennik Bałtycki” 2004 nr 41 z dn. 08.10.2004.

Netografia

<http://www.90minut.pl/liga/0/liga1387.html>, [dostęp: 14.05.2021 r.].
<http://www.90minut.pl/liga/0/liga2565.html>, [dostęp: 14.05.2021 r.].
<http://www.90minut.pl/liga/0/liga2627.html>, [dostęp: 14.05.2021 r.].
<http://www.90minut.pl/liga/0/liga3172.html>, [dostęp: 14.05.2021 r.].
<http://www.90minut.pl/liga/0/liga3172.html>, [dostęp: 16.03.2021 r.].
<http://www.90minut.pl/liga/0/liga346.html>, [dostęp: 14.05.2021 r.].
<http://www.90minut.pl/liga/0/liga5864.html>, [dostęp: 16.03.2021 r.].
<http://www.90minut.pl/liga/0/liga7113.html>, [dostęp: 14.05.2021 r.].
<http://www.90minut.pl/liga/0/liga7113.html>, [dostęp: 16.03.2021 r.].
<http://www.90minut.pl/liga/0/liga731.html>, [dostęp: 14.05.2021 r.].
<http://www.90minut.pl/liga/0/liga780.html>, [dostęp: 14.05.2021 r.].
<http://www.90minut.pl/liga/0/liga8362.html>, [dostęp: 14.05.2021 r.].
http://www.90minut.pl/skarb.php?id_sezon=69&id_klub=2212, [dostęp: 16.03.2021 r.].
<https://www.facebook.com/photo?fbid=3041489859261789&set=pb.100055052033516.-2207520000>, [dostęp: 21.05.2021 r.].
<https://www.facebook.com/StartMiastko> [dostęp: 21.05.2021 r.].
<https://www.facebook.com/StartMiastko> [dostęp: 21.05.2021 r.].
<http://www.gandsyn.pl/galeria-wybranych-realizacji/> [dostęp: 21.05.2021 r.].
<https://gp24.pl/archiwalne-fotografie-startu-miastko-w-2022-r-klub-bedzie-mial-70-lat-zdjecia/ga/c1-15418233/zd/47743585> [dostęp: 21.05.2021 r.].
<https://gp24.pl/archiwalne-fotografie-startu-miastko-w-2022-r-klub-bedzie-mial-70-lat-zdjecia/ga/c1-15418233/zd/47743609> [dostęp: 21.05.2021 r.].
<https://gp24.pl/nowe-trybuny-w-miastku-spoznione-mecze-bez-kibicow/ar/4813121>, [dostęp: 19.03.2021 r.].
<https://gp24.pl/pierwsza-runda-czwartej-ligi-pozamiastkiem/ar/4835163>, [dostęp: 19.03.2021 r.].
<https://gp24.pl/piotr-szlapinski-nowym-dyrektorem-osiru-w-miastku/ar/13078232>, [dostęp: 19.03.2021 r.].
<https://historiasportu.info/2016/02/16/historia-pilki-noznej-czesc-1-poczatki/>, [dostęp: 19.05.2021 r.].

<http://karolpeplino.futbolowo.pl/menu,32,62,1999-2000.html>, [dostęp: 14.05.2021 r].

<http://karolpeplino.futbolowo.pl/menu,32,63,1998-1999.html>, [dostęp: 14.05.2021 r].

<http://krs.infoveriti.pl/Start,Miastko,KRS,0000071027.html>, [dostęp: 23.02.2021 r].

<http://www.miastko.pl/content.php?id=42>, [dostęp: 18.03.2021 r].

<https://miastko.naszemiasto.pl/dziennik-kibica-v-liga-sezon-2018-2019-start-miastko/ga/c2-4766461/zd/34650097> [dostęp: 21.05.2021 r].

<https://miastko.naszemiasto.pl/iv-liga-iv-liga-mks-start-wywalczy-l-awans-decydujaca-jest/ar/c2-2323462>, [dostęp: 14.05.2021 r].

<https://miastko.naszemiasto.pl/po-5-latach-tulaczki-w-a-klasie-pilkarze-startu-miastko-w/ar/c2-1429393>, [dostęp: 14.05.2021 r].

<https://miastko.naszemiasto.pl/po-5-latach-tulaczki-w-a-klasie-pilkarze-startu-miastko-w/ga/c2-1429393/zd/2803289> [dostęp: 21.05.2021 r].

<https://miastko.naszemiasto.pl/start-miastko-po-awansie-do-ligi-okregowej-nie-moze-grac-w/ga/c2-1504055/zd/3203789> [dostęp: 21.05.2021 r].

<https://miastko.naszemiasto.pl/traktor-orzel-gwardia-a-wreszcie-start/ar/c2-6499301>, [dostęp: 22.12.2020 r].

<https://mksstart.futbolowo.pl/news/article/powstal-klub-kibica-mks-start-miastko> [dostęp: 21.05.2021 r].

<https://mksstartmiastko.klubowo24.pl/Strona/Szczegoly/435/zarzad-klubu>, [dostęp: 23.02.2021 r].

<https://mksstart.futbolowo.pl/stadion>, [dostęp: 19.03.2021 r].

<http://osir-miastko.pl/nasze-objekty/>, [dostęp: 18.03.2021 r].

<https://www.pomorskifutbol.pl/kol.php?id=276&kol=26>, [dostęp: 13.05.2021 r].

<https://www.pomorskifutbol.pl/liga.php?id=1058>, [dostęp: 13.05.2021 r].

<https://www.pomorskifutbol.pl/liga.php?id=667>, [dostęp: 13.05.2021 r].

<https://www.pomorskifutbol.pl/liga.php?id=744>, [dostęp: 13.05.2021 r].

<https://www.pomorskifutbol.pl/liga.php?id=790>, [dostęp: 13.05.2021 r].

<http://www.pomorski-zpn.pl/aktualnosci/trener-startu-miastko-by-l-swie-tny-sezon-dla-naszego-klubu/>, [dostęp: 10.03.2021 r].

<http://www.pomorski-zpn.pl/schemat-pomorskiego-zpn/>, [dostęp: 23.02.2021, godz. 9:52].

<https://www.pomorskifutbol.pl/kol.php?id=254&kol=22>, [dostęp: 13.05.2021 r].

<https://www.pomorskifutbol.pl/liga.php?id=717>, [dostęp: 13.05.2021 r].

<https://www.polskieradio.pl/39/246/Artykul/186191,Krotka-historia-polskiej-pilki-noznej>, [dostęp: 19.05.2021 r].

<https://www.ryszardszyca.pl/realizacje/2018-2/termomodernizacja-budynku-osrodka-sportu-i-rekreacji-w-miastku/> [dostęp: 21.05.2021 r].

<http://www.test2017.futurehost.pl/aktualnosci/2012/06/czas-na-bilans-juniorzy-starsi/2012/>, [dostęp: 13.05.2021 r].

<https://sport.trojmiasto.pl/Rozgrywki-juniorow-n3704.html>, [dostęp: 13.05.2021 r].
<https://sport.trojmiasto.pl/Juniorzy-stars-i-mlodsi-Baltyk-i-Lechia-mistrzami-Baltyk-Gdynia-n3843.html>, [dostęp: 13.05.2021 r].
<https://weekendfm.pl/?n=15720>, [dostęp: 19.03.2021 r].

Publikacje:

Braciszewski J., Gawkowski R., *Historia polskiej piłki nożnej*, Warszawa 2012.
Coulton G. G., *Panorama średniowiecznej Anglii*, Warszawa 1976.
Michalik M. B. (red.), *Kronika sportu*, Warszawa 1993.
Stefanik R., *Futbol w cieniu komitetów. Piłka nożna a władza w województwie koszalińskim w latach 1945-1989*, Szczecin 2016.

Prace niepublikowane (Prace magisterskie):

Matuszkiewicz D., *Geneza i działalność MZKS „Start” w Miastku w latach 1952-1984*.
Praca magisterska AWF w Poznań 1986.

Spis fotografii

- Fot. 1 Drużyna „Startu” – lata 70-te
- Fot. 2 Prezes MKS „Start” Jan Ponulak (z prawej) oraz Andrzej Rutecki – założyciel klubu kibica
- Fot. 3 Mateusz Felke podrzucany przez piłkarzy po awansie do ligi okręgowej
- Fot. 4 Trener Krzysztof Bryndał podczas meczu 4. Ligi
- Fot. 5 Front hali Ośrodka Sportu i Rekreacji w Miastku
- Fot. 6 Widok na główne boisko stadionu miejskiego w Miastku
- Fot. 7 Remont głównego boiska na Stadionie przy ulicy Słupskiej
- Fot. 8 Zdjęcie grupowe miasteczkich juniorów (1998 rok)
- Fot. 9 Młodzi piłkarze MKS „Start” Miastko i ich rówieśnicy z KS „Gryf” Słupsk
- Fot. 10 Radość piłkarzy i kibiców po awansie do V ligi.
- Fot. 11 Kadra zespołu seniorów na sezon 2020/2021

SZYMON PAWŁOWSKI , AGNIESZKA POŁANIECKA

Absolwent Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koszalinie

ROZWÓJ AKTYWNOŚCI BIEGOWYCH W KOSZALINIE W LATACH 1998-2020

Słowa kluczowe: biegi, aktywności biegowe, Klub Lekkoatletyczny „Bałtyk” Koszalin, konkurencje biegowe, rekreacyjne formy biegowe.

Abskrakt: Celem artykułu jest przedstawienie uwarunkowań rozwoju aktywności biegowych w Koszalinie w latach 1998-2020. Artykuł ma charakter przeglądowy, opiera się na analizie dostępnych informacji źródłowych, dotyczących historii miasta Koszalina oraz rozwoju aktywności biegowych na jego terenie. Dokonano przeglądu artykułów lokalnej prasy, relacji i wspomnień, biuletynów informacyjnych w zakresie przedmiotu. W warstwie empirycznej skupiono się na przedstawieniu rozwoju konkurencji biegowych w Koszalinie i ocenie jaki wpływ na życie mieszkańców, na rozwój sportu miała działalność Klubu Lekkoatletycznego „Bałtyk Koszalin”. Artykuł obrazuje tradycje aktywności biegowych w Koszalinie w latach 1945-1998, przedstawia rozwój konkurencji biegowych w sporcie kwalifikowanym, kadre szkoleniową, jak również popularyzując i rozwój rekreacyjnych form biegowych w Koszalinie w latach 1999-2020.

Keywords: running, running activities, „Bałtyk” Athletics Club in Koszalin, running competitions, recreational running forms.

Abstract: The aim of the article is to present the conditions for the development of running activities in Koszalin in the years 1998-2020. The article is a review, based on the analysis of available source information regarding the history of the city of Koszalin and the development of running activities in its area. Articles of the local press, reports and memories as well as information bulletins on the subject were reviewed. In the empirical layer, the focus was on presenting the development of running competition in Koszalin and assessing the impact of the activity of the “Bałtyk Koszalin” Athletics Club on the life of the inhabitants and the development of sport. The article presents the traditions of running activities in Koszalin in the years 1945-1998, presents the development of running competitions in qualified sport, training staff, as well as the popularization and development of recreational running forms in in Koszalin in the years 1999-2020.

WPROWADZENIE

Wybór tematu artykułu nie był przypadkowy, jego autor jest czynnym zawodnikiem, biegaczem średniodystansowym, wychowankiem Klubu Lekkoatletycznego „Bałtyk” Koszalin. Startował na mitingach lekkoatletycznych, zawodach szkolnych i w biegach ulicznych, rywalizował z najlepszymi zawodnikami z województwa i z kraju.

Jedną z popularniejszych form aktywności w XXI wieku jest bieganie. Do rozwoju tej formy aktywności w Koszalinie przyczyniło się kilka czynników, istotne znacznie miały tradycje lekkoatletyczne, powstanie i działalność Klubu Sportowego „Bałtyk” Koszalin, zaangażowanie i rzetelna praca kadry trenerko-instruktorskiej oraz popularyzacja rekreacyjnych form aktywności, którą prowadziły koszalińskie stowarzyszenia, kluby sportowe oraz szkoły.

TRADYCJE AKTYWNOŚCI BIEGOWYCH W KOSZALINIE W LATACH 1945-1998

Jak już wcześniej wspomniano do rozwoju aktywności biegowych w Koszalinie przyczyniło się kilka czynników, wśród nich tradycje lekkoatletyczne. Mieszkańcy miasta po zakończeniu wojny potrzebowali normalności, którą w owym czasie dostarczały m.in. wydarzenia sportowe. Zarówno uczestnictwo w nich, jak i kibicowanie były formą przyjemnego, aktywnego wypoczynku. Największą popularnością cieszyły się mecze piłki nożnej i imprezy biegowe.

Jednym z ważniejszych eventów sportowych zorganizowanych na ziemi koszalińskiej po zakończeniu drugiej wojny światowej było Święto Sportu i Dożynek. Odbyło się dnia 9 września 1945 roku na koszalińskim stadionie miejskim z okazji zbioru pierwszych plonów.

W programie dożynek znalazły się m.in. mecz piłki nożnej pomiędzy reprezentacjami Koszalina i Poznania, rozgrywki w piłce siatkowej o mistrzostwo Pomorza Zachodniego, rywalizacja w koszykówce, zawody lekkoatletyczne, w tym różne konkurencje biegowe¹.

Kolejne wydarzenie zorganizowano w listopadzie 1945 roku, koszalińskie kluby sportowe przygotowały bieg przełajowy o mistrzostwo Koszalina na dystansie 3 km. Uczestniczyły w nim drużyny cywilne i wojskowe. W biegu cywilnym zwyciężył Winand Osiński reprezentujący Związek Walki Młodych (dalej: ZWM) w czasie 9 min. 33.2 sek. Ciekawostkę stanowił fakt, że zawodnicy wojskowi biegli w pełnym umundurowaniu i w butach saperkich².

Wydarzenia sportowe gromadziły liczne grupy widzów, oglądały je całe rodziny, był to sposób na spędzenie czasu wolnego i psychiczne oderwanie od wspomnień i trudów życia codziennego. W 1946 roku po raz pierwszy odbył się na terenach wyzwolonych *Tydzień Ziemi Odzyskanych*. W tym samym roku wydarzeniem na skalę ogólnopolską, były *Igrzyska Sportowe Ziemi Odzyskanych*, przeprowadzone w Szczecinie z udziałem koszalińskich sportowców³. Powiatowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego dnia 1 maja 1947 roku zorganizował w Koszalinie *Wielki Narodowy Bieg Uliczny* na trasie 3 km, nad którym patronat objął starosta Edmund Dobrzycki⁴.

W latach 1950-1956 lekkoatletyka była jedną z popularniejszych dyscyplin sportowych w województwie koszalińskim. Rozwijały się konkurencje skoczne, rzutne a głównie biegowe. W czasie uroczystości państwowych na ziemi koszalińskiej organizowano biegi

¹ A. Połaniecka, A. Błaszowska, *Determinants of the Evolution of Physical Culture in the Koszalin Region in 1945-1950* [w:] *Physical Education, Sport and Health Culture in Modern Society*, Lutsk, Ukraine. 4(48), 2019, s. 42. <https://sport.eenu.edu.ua/index.php/sport/article/view/2169>.

² A. Kłyszynski, *Bieg na przełaj i turniej piłkarski w Koszalinie*, [w:] „Kurier Sportowy” nr 18, 18-24.11. 1945, s. 3.

³ M. Szczerbiński, *Działalność organów państwowych i społecznych kultury fizycznej na ziemi koszalińskiej* [w:] *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945-1989*, B. Woltmann (red.), Koszalin 1991, s. 22.

⁴ A. Połaniecka, A. Błaszowska, *Determinants of the Evolution of Physical...*, s. 41.

narodowe, przełajowe. Poza tym powszechny udział w wydarzeniach lekkoatletycznych był przymusem administracyjnym⁵.

Istotne znaczenie dla rozwoju sportu w Koszalinie, było powołanie przez Krajową Radę Nauczycieli Szkół Zawodowych w dniu 29 marca 1953 roku Zrzeszenia Sportowego Szkolnictwa Zawodowego (dalej: ZSSZ „Zryw”). Wybrano wówczas Radę Główną ZSSZ „Zryw”, uchwalono statut oraz regulamin Rady Głównej i Rady Okręgowej, Koła ZSSZ „Zryw”⁶.

Kolejne istotne znaczenie dla rozwoju sportu było przekształcenie ZSSZ „Zryw” w Szkolny Związek Sportowy (dalej: SZS), które zostało przeprowadzone na II Krajowym Zjeździe ZSSZ „Zryw” w dniach 26-27.10.1957 roku w Warszawie. Przez reorganizację sportu szkolnego, w tym również SZS, w aktywności sportowej uczestniczyli uczniowie szkół ogólnokształcących i zawodowych. Przyczyniło się to do zwiększenia aktywności sportowej dzieci oraz młodzieży uczącej się we wszystkich rodzajach szkół w Koszalinie i w całej Polsce⁷.

W szkolnym kalendarzu imprez sportowych znajdowało się szereg rywalizacji wśród nich popularnością cieszyły się sztafety przełajowe, indywidualne biegi przełajowe organizowane na Górze Chełmskiej. Startowały w nich reprezentacje szkół podstawowych ogólnokształcących i zawodowych⁸.

W popularyzacji sportu w Koszalinie szczególne zasługi miało środowisko akademickie. W dniu 8 października 1968 roku powstała w Koszalinie Wyższa Szkoła Inżynierska, w której prowadzono szereg dynamicznych działań w zakresie rozwoju sportu, powołano Studium Wychowania Fizycznego (dalej: WFiS), które organizowało m.in. rywalizację sportową dla młodzieży studenckiej oraz obozy letnie i zimowe. Prowadzono sekcje rekreacyjno-sportowe Klub Uczelniany AZS WSInż, wśród nich popularnością cieszyła się sekcja lekkoatletyczna, szczególnie konkurencje biegowe. Zawodnicy sekcji zajmowali medalowe pozycje na zawodach okręgowych, startowali również na Akademickich Mistrzostwach Polski⁹.

Dodatkowo środowisko akademickie organizowało szereg imprez sportowych, w programie których znajdowały m.in. rywalizacje lekkoatletyczne. Startowali w nich wybitni zawodnicy, studenci WSInż m.in.: w marcu 1974 roku z inicjatywy SWF, AZS i Urzędu Miejskiego zorganizowano w Koszalinie uliczny Bieg Sztafetowy wokół

⁵ J. Krzysztofowicz, *Kultura fizyczna w województwie koszalińskim w latach 1950-75*, [w:] *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945-1989*, B. Woltmann (red.), Koszalin 1991, s. 99.

⁶ Z. Armada, *50 lat Zorganizowanego Sportu Szkolnego woj. Szczecińskiego 1953-1998 woj. Zachodniopomorskiego 1999-2003 (zarys działalności) Kalendarium SZS woj. Koszalińskiego 1953-1998*, Wojewódzki Szkolny Związek Sportowy w Szczecinie, Szczecin 2005, s. 39.

⁷ Tamże, s. 40-41.

⁸ Relacja ustana Edwarda Jacewicza zam. w Koszalinie dnia 20.11.2020.

⁹ L. Kukielka, L. Wojciechowski, (red.), *35 lat Sportu Akademickiego w Koszalinie w okresie 1968-2003*, Politechnika Koszalińska, Koszalin 2003, s. 11.

ratusza. Drużynowo zwyciężył zespół WSInż. drugie miejsce zajął zespół Technikum Rolniczego w Boninie. w 1975 roku w biegu ulicznym organizowanym z okazji 30-lecia wyzwolenia Koszalina I miejsce zdobył zespół WSInż.

w 1976 roku w biegu ulicznym organizowanym z okazji 31 rocznicy wyzwolenia Koszalina I miejsce zdobył zespół OSAPLot¹⁰.

Na przestrzeni 53 lat, w latach 1945-1998 konkurencje biegowe w Koszalinie rozwijały się bardzo dynamicznie. W aktywnościach biegowych uczestniczyły dzieci, młodzież i osoby dorosłe. Bieganie kojarzone było z rywalizacją, zdrowiem a przede wszystkim z mile spędzonym czasem.

POWSTANIE I ROZWÓJ KOSZALIŃSKIEGO KLUBU LEKKOATLETYCZNEGO „BAŁTYK” KOSZALIN

Zniszczenia po drugiej wojnie światowej dotkliwie utrudniały wykonywanie codziennych obowiązków mieszkańcom Koszalina. Pomimo to, właśnie z inicjatywy mieszkańców powstał pierwszy klub sportowy. Wśród migrantów przybyłych do Koszalina znajdowali się m.in. przedwojenni działacze sportowi, zawodnicy, członkowie klubów, którzy mimo wielu obowiązków znaleźli czas by zająć się organizacją sportu¹¹.

Jednym z pierwszych utworzonych w Koszalinie klubów sportowych był „Bałtyk”, który został wpisany do rejestru 25 lutego 1946 roku. Prezesem klubu został jeden z założycieli Waław Majerowicz. W początkowym etapie działalności klub prowadził dwie sekcje piłki nożnej i tenisa ziemnego. W powojennej rzeczywistości brakowało finansów na rozwój klubu. Władze miasta głównie skupiły się na odbudowie budynków mieszkalnych, ulic, szpitali kanalizacji, wodociągów. Klub początkowo był finansowany przez koszalińskich kupców, w 1948 roku przeszedł pod opiekę Związków Zawodowych Kolejarzy. Przez krótki czas klub funkcjonował również jako klub gwardyjski¹².

W 1964 roku sekcja lekkoatletyczna zrzeszała 90 członków, którzy zdobyli mistrzostwo klasy „B”. Zespół uzyskał wynik 49 punktów i trzecie miejsce na mistrzostwach województwa. Rok później do sekcji lekkoatletycznej należało 40 zawodników i zawodniczek. Zespół w rozgrywkach o mistrzostwo klasy „A” wywalczył pierwsze miejsce z wynikiem 68 360 pkt. i awans do ligi okręgowej W biegach przełajowych koszalińska drużyna uplasowała się na pierwszym miejscu, uzyskując 214 pkt¹³.

Do sekcji lekkoatletycznej KS „Bałtyk” należała przede wszystkim młodzież szkolna, która regularnie uczestniczyła w zajęciach treningowych. W 1971 roku sekcja zrzesza 72

¹⁰ J. Witek, A. Falana, *Kalendarium sportu akademickiego w Koszalinie*, [w:] L. Kukielka, L. Wojciechowski (red.), *35 lat Sportu Akademickiego w Koszalinie w okresie 1968-2003*, Koszalin 2003, s. 100-101.

¹¹ A. Połaniecka, A. Błaszowska, *Determinants of the Evolution of Physical ...*, s. 38.

¹² B. Kaczmarek, *Monografia K.S. „Bałtyk” w Koszalinie*, Praca dyplomowa, Kołobrzeg 1971, s. 6.

¹³ Tamże, s. 26.

zawodników i zawodniczek¹⁴, organizowano szereg imprez sportowych, m.in. zawody szkolne, międzyszkolne, mityngi lekkoatletyczne, eliminacje rejonowe, biegi przełajowe.

Trudny okres dla rozwoju sportu w Koszalinie, jak również w całym kraju miał miejsce po 1980 roku. Zmniejszyła się wówczas liczba zawodników uprawiających sport, w tym lekkoatletów. W związku z tym odnotowano słabsze wyniki w poszczególnych dyscyplinach sportu w Koszalinie¹⁵.

ROZWÓJ SEKCJI BIEGOWYCH W SPORCIE KWALIFIKOWANYM W LATACH 1999-2020

Decyzja z 1998 roku o utworzeniu województwa zachodniopomorskiego miała wpływ na każdą dziedzinę życia społecznego, w tym także na sport. W Koszalinie odnotowano wówczas progres w rozwoju aktywności biegowych zarówno w sporcie rekreacyjnym, jak i kwalifikowanym. Organizacja sportu wyczynowego odbywała się zgodnie z przepisami ustawy, postanowionymi statutami i regulaminami polskich związków sportowych oraz międzynarodowych organizacji sportowych¹⁶.

Należy zwrócić uwagę, że dużą aktywność w rozwoju sportu wykazywała społeczność akademicka. Popularnością cieszyły się konkurencje biegowe i pomimo tego, że uprawianie ich wymagało samodyscypliny i wielu wyrzeczeń istnieli zwolennicy tej formy ruchu, którzy łączyli treningi z nauką. Rywalizowali na otwartym stadionie, trasach przełajowych wyznaczonych w lasach lub polach, na zawodach ulicznych jak również w halach sportowych¹⁷.

Sukcesy odnotowano w sekcji lekkoatletycznej Klub Uczelniany AZS Politechniki Koszalińskiej. W 1999 roku Marcin Kufel zdobył dwa złote medale w biegu na 800 m i 1500 m podczas Akademickich Mistrzostwach Polski¹⁸. Sukcesy biegowe uzyskiwali również zawodnicy Klub Uczelniany AZS-PWSZ (dalej: KU AZS-PWSZ) Koszalin. Podczas Akademickich Mistrzostwach Polski w lekkiej atletyce w Łodzi w 2015 roku, Kamil Szubert wywalczył w kategorii PWSZ II miejsce w biegu na 100m, Agnieszka Pencherkiewicz III miejsce w biegu na 400m, Mateusz Witkowski III miejsce w biegu na 3000 m. W 2018 roku podczas Akademickich Mistrzostw Polski w biegach przełajowych w Siemianowicach Śląskich Adrian Kępka zdobył złoty medal natomiast Kacper Zieliński wywalczył IV miejsce w kategorii PWSZ. Poza tym studenci Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej (dalej: PWSZ) w Koszalinie startowali w różnego rodzaju

¹⁴ Tamże, s. 27.

¹⁵ <http://klbaltyk.pl/historia-klubu.html> [dostęp: 26.01.2021 r.]

¹⁶ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o sporcie kwalifikowanym Art.1, Dz. U. 2009, Nr 62, poz.504.

¹⁷ „Na temat” nr 5, listopad, grudzień 2000, s. 45.

¹⁸ L. Kukielka, L. Wojciechowski, J. Krawsz, *Sekcje rekreacyjno-sportowe KU AZS PK*, [w:] L. Kukielka, L. Wojciechowski (red.), *35 lat Sportu Akademickiego w Koszalinie w okresie 1968-2003*, Koszalin 2003, s. 88-89.

inicjatywach biegowych m.in. w 2016 roku *Po pierwsze zdrowie* wspierając leczenie osób chorujących na białaczkę, w *Biegu Sylwestrowym* na dystansie 5,3 km.

Istotne zasługi w popularyzacji lekkoatletyki w Koszalinie miał KKL „Bałtyk”, m.in. zatrudniał wykwalifikowanych trenerów koncentrujących się głównie na szkoleniu dzieci i młodzieży. Przygotowywano zawodników w różnych kategoriach wiekowych do zawodów sportowych Polskiego Związku Lekkiej Atletyki (dalej: PZLA) w obrębie województwa i kraju¹⁹. Poza tym klub organizował i współorganizował imprezy sportowe, m.in. mitingi lekkoatletyczne zaplanowane w kalendarzu PZLA. Współpracował z Zachodniopomorskim Związkiem Lekkiej Atletyki (dalej: ZZLA). Dzięki temu istniała dla zawodników możliwość rywalizacji wg planów treningowych wybranego przez ZZLA trenera wojewódzkiego na letnich i zimowych obozach sportowych²⁰.

Do sportu kwalifikowanego zalicza się również sport weteranów powyżej 35 roku życia. Mieli oni szansę zacząć kolejną przygodę ze swoją ulubioną dyscypliną. Sekcję weteranów lekkiej atletyki w KKL „Bałtyk” prowadzi Jerzy Krauze wraz z prezesem Towarzystwa Krzewienia Kultury Fizycznej (dalej: TKKF) w Koszalinie Arkadiuszem Kozakiem. Od 2000 roku zawodnicy sekcji weteranów uzyskiwali czołowe lokaty w prestiżowych rywalizacjach, sekcja dynamicznie się rozwijała²¹.

W 2020 roku w związku z pandemią Covid-19 imprezy sportowe zostały odwoływane lub przeniesione na późniejszy termin.

KADRA TRENERSKO-INSTRUKTORSKA

Rozwój lekkiej atletyki w Koszalinie był możliwy m.in. dzięki zaangażowaniu i systematycznej pracy koszalińskich szkoleniowców, nauczycieli, instruktorów i trenerów. Efektywnego szkoleniowca cechowała wyrozumiałość, cierpliwość, sprecyzowane cele, pozytywne relacje z zawodnikami. W efekcie takich działań prowadzący zachęcał młodych ludzi do uprawiania sportu.

Do grupy osób zasłużonych dla koszalińskiej lekkoatletyki należał trener Edward Jacewicz. Pracował na rzecz KKS „Bałtyk” głównie społecznie, urlop poświęcał na prowadzenie obozów sportowych. Czas treningów dopasowywał do zajęć wychowanków, którzy odnosili liczne sukcesy na mistrzostwach Polski młodzików, Ogólnopolskiej Olimpiadzie Młodzieży i mistrzostwach Polski juniorów. Najwybitniejszym jego wychowankiem był średniodystansowiec Marcin Kufel. Dodatkowo Edward Jacewicz pełnił funkcję sekretarza ZZLA²².

¹⁹ M. Borysiewicz, A. Kryczyńska, P. Jaśkiewicz, *Koszalińskie organizacje pozarządowe*, Wydawnictwo Atlas, Koszalin, s. 100.

²⁰ Relacja ustna Mateusza Czepiela trenera KKL „Bałtyk” i autora pracy, zam. w Koszalinie.

²¹ M. Burzyński, *Nie tacy znowu weterani!*, [w:] „Miasto Plus”, kwiecień 2017, s. 38-39.

²² Relacja ustna Edwarda Jacewicza zam. w Koszalinie

Szczególne zasługi w szkoleniu koszalińskich lekkoatletów miał również Zbigniew Maksymiuk. Były zawodnik, lekkoatleta, wychowanek Waldemara Podbielskiego, członek kadry narodowej, medalista mistrzostw Polski, ustanowił rekord województwa w skoku w dal²³. Nauczyciel wychowania fizycznego, trener lekkiej atletyki, przygotowywał zawodników do skoku w dal, trójskoku i sprintów. Jego wychowanka, sprinterka Małgorzata Hołub-Kowalik zdobywała medale mistrzostw Polski juniorów, medal mistrzostw Europy juniorów, reprezentowała kraj na mistrzostwach świata juniorów i na Igrzyskach Olimpijskich w Rio de Janeiro w 2016 roku²⁴.

Najmłodszym trenerem KKL „Bałtyk” był Mateusz Czepiel, zawodnik, startował na dystansie 3000 m z przeszkodami. Po ukończeniu studiów w 2012 roku, został zatrudniony w Sportowej Szkole Podstawowej nr.1 im. Polskich Olimpijczyków w Koszalinie. Rozpoczął także prace trenera w koszalińskim klubie lekkoatletycznym, przygotowywał zawodników do biegów długodystansowych i średniodystansowych. Planował indywidualny, miesięczny plan treningowy dla każdego zawodnika, poza tym tworzył wyjątkowo pozytywne relacje z podopiecznymi. Wspólnie z Jerzym Krauze byli współautorami programu „lekkoatletyka dla każdego”²⁵.

Wybitnym zawodnikiem i trenerem KTKKF był Jerzy Krauze, lekkoatleta. Przygodę ze sportem rozpoczął w szkole podstawowej w Kwidzynie, gdzie startował w wieloboju lekkoatletycznym. Podczas studiów w Słupsku był zawodnikiem klubu uczelnianego AZS. Po ukończeniu nauki kontynuował karierę zawodnika, biegacza przez kilka kolejnych lat. Po 11 latach przerwy, dzięki namowom Jana Zieniewicza powrócił do treningów i startował jako weteran²⁶.

WYDARZENIA BIEGOWE

Bieganie to najczęściej wybierana forma ruchu poprawiająca stan zdrowia i dobrego samopoczucia. Podejmowanie aktywności biegowych warunkowane jest kilkoma czynnikami m.in. motywacją, celem, który zamierzamy uzyskać, stopniem wytrenowania, warunkami do uprawiania tej aktywności. Istotny element w podejmowaniu aktywności biegowych stanowią również środki finansowe, które możemy przeznaczyć na zakup odpowiedniego sprzętu sportowego, który w ostatnich latach jest łatwo dostępny, ale jego ceny są bardzo zróżnicowane. Moda na biegania przyczyniła się do zapotrzebowania na usługi trenerów, instruktorów, fizjoterapeutów, masażyistów a także wpłynęła na popularyzację turystyki regionalnej.

Najpopularniejszymi formami rywalizacji biegowych powszechnie dostępnych są maratony, półmaratony, biegi na 10 km i na 5 km. Każdego roku przebywa zwoleenni-

²³ S. Zbiewski, *Sport...*, s. 301.

²⁴ <https://ekoszalin.pl/postac/286#komentarze> [dostęp 18.02.2021 r.]

²⁵ Relacja ustna Mateusza Czepiela, trenera KKL „Bałtyk”, zam. w Koszalinie.

²⁶ J. Sternowski, *Osobowości sportu*, Wydawnictwo FENIKS, Koszalin 2003, s. 54-55.

ków biegania, którzy swoje możliwości sprawdzają na zawodach masowych. W Koszalinie proponowano szeroką ofertę wydarzeń sportowych, rywalizacja odbywała się na różnorodnych trasach biegowych. Imprezy masowe gromadziły dziesiątki tysięcy zawodników amatorów i wyczynowców. W rekreacyjnych wydarzeniach biegowych brały udział dzieci, młodzież i dorośli. W celu integracji społeczności dorosłych i młodszych biegaczy organizatorzy przed biegiem głównym przeprowadzali kilka biegów dodatkowych w różnych kategoriach wiekowych. Dla zawodników, którzy ze względu zdrowotnych nie byli w stanie pokonać długich dystansów organizatorzy proponowali start w biegu głównym w formie *nordic walking*, czyli spacer polegający na marszu ze specjalnymi kijkami²⁷.

Dnia 23 maja 1998 roku w Koszalinie zorganizowano *VII Międzynarodowy bieg Jana Pawła II* na trasie 10 km. Wydarzenie zgromadziło sympatyków biegania, rodziców z dziećmi, mieszkańców miasta i regionu oraz biegaczy wyczynowych. Przed biegiem głównym odbyły się m.in. turnieje trójek koszykarskich, rajd rowerowy, biegi przedszkolaków, biegi sztafetowe dla drużyn ze szkół podstawowych, biegi sztafetowe dla szkół ponadpodstawowych. Poza tym dla kibiców i zawodników zaprezentowano musztrę paradną orkiestry wojskowej. Dzięki licznym atrakcjom towarzyszącym imprezom biegowym gromadziło się liczne grono obserwatorów, kibiców a przede wszystkim samych uczestników. Wszystko razem wpływało na popularność aktywności fizycznej²⁸. Bieg na 10 km zwyciężył Karol Dołęga z Oleśniczanki z bardzo dobrym czasem 29.49 min. W biegu wystartowało 190 zawodników w tym zawodnicy niepełnosprawni. Najlepszy zawodnik z Koszalina uplasował się na 25 miejscu. Zwycięzynią biegu w kategorii kobiet została Joanna Karpińska ze Szczecina z czasem 37.49, na drugim miejscu znalazła się Agnieszka Golak z Koszalina z czasem 38.09 min. Puchar dla najlepszego biegacza z Koszalina ufundował „Głos Pomorza”²⁹.

Imprezą sportową, która zapoczątkowała tradycje biegowe w Koszalinie był *Bieg Wenedów* na 10 km, który odbył się po raz pierwszy 1 maja 2003 roku. Miejsce startu znajdowało się na ulicy Piastowskiej (Park Książąt Pomorskich). Organizatorem tego eventu było KTKKF. Wystartowało 62 zawodników, zwycięzcą został Artur Pelo z Bydgoszczy z czasem 30.30 s. Drugie miejsce zajął Marcin Kufel z Koszalina z czasem 32.19 s³⁰. Dla dzieci, młodzieży zorganizowano rywalizacje biegową na dystansach od 200 m do 1500 m. Zawodnicy startowali z numerami startowymi oraz chipami, co umożliwiało rzetelne odczytanie uzyskanych wyników. Zwycięzcy zmagani biegowych

²⁷ A. Dziegiel, A. Lubowiecki-Vikuk, *Imprezy biegowe jako specyficzny rodzaj wydarzeń sportowych*, [w:] *Zeszyty Naukowe Turystyka i Rekreacja*, Toruń 12(2), 2013, s. 131. https://www.researchgate.net/publication/323350537_Imprezy_biegowe_jako_specyficzny_rodzaj_wydarzen_sportowych.

²⁸ „Głos Pomorza” nr. 119, 23-24.05.1998, s.24.

²⁹ „Głos Pomorza” nr. 120, 25.05.1998, s.8.

³⁰ <https://www.maratonyplskie.pl/wyniki/2003/zkos301.htm> [dostęp: 02.03.2021 r.]

otrzymywali nagrody rzeczowe i finansowe³¹. Celem imprezy była promocja miasta oraz popularyzacja biegania jako najbardziej naturalnej formy aktywności, jak również zdrowego stylu życia wśród mieszkańców Koszalina.

W kolejnych latach i edycjach tego wydarzenia biegowego w rywalizacji ustalono kategorie wiekowe bowiem uczestnicy biegu byli zróżnicowani wiekowo. Najstarszym uczestnikiem biegu z Koszalina był Mariana Bartnik urodzony 22.07.1931 roku³².

Wprowadzono również opłaty startowe, dzięki którym organizowano kolejne wydarzenia biegowe. W 2015 roku *Bieg Wenedów* ten ukończyło ponad 390 osób w kategorii powyżej 18 lat³³. W roku 2020 w związku z zaistniałą sytuacją związaną z COVID 19 bieg zorganizowano zachowując wszelkie środki ostrożności. Wprowadzono limit uczestników, który wynosił odpowiednio 250 osób w biegu głównym i 250 zawodników na dystansach dla dzieci i młodzieży. Zmieniono termin biegu z maja na wrzesień. Wystartowało około 180 biegaczy w biegu głównym na 10 km³⁴.

Najbardziej popularnym wydarzeniem biegowym w Koszalinie była *Nocna Ściema* organizowana od 2011 roku. Startujący mieli możliwość wystartować w maratonie (42 195 m) lub w półmaratonie (21 97.5 m). Było to cykliczne wydarzenie sportowe, odbywające się każdego roku o 2.00 w nocy. Nazwa biegu była ściśle powiązana ze zmianą czasu letniego na zimowy, umożliwiało to uzyskanie życiowych wyników lepszych od realnych rekordów świata. Każdego roku event ten gromadził setki biegaczy i gwarantował dobrą zabawę. Żadna inna impreza biegowa w regionie koszalińskim nie gromadziła tak licznie zawodników, około 1000 osób z całej Polski. W biegu mogły uczestniczyć tylko osoby pełnoletnie. Biegacze i drużyny, którzy ukończyli bieg otrzymywali na pamiątkę startu dyplomy, medale a najlepsi nagrody finansowe³⁵.

Kolejna koszalińska impreza biegowa ciesząca się zainteresowaniem to *Leśna Piątka*. Trasa biegu wyznaczona była w lesie na Górze Chełmskiej, liczyła 5 km oznakowana została logiem (stopą) biegu, namalowanym zieloną farbą na drzewach, co kilometr. Dnia 22 sierpnia 2013 roku miał miejsce pierwszy bieg *Leśnej Piątki*, wystartowało w nim 201 biegaczy. W wydarzeniu tym uczestniczyli startujący zawodnicy, kibicujące im rodziny i sympatycy sportu, wszyscy razem tworzyli niepowtarzalną atmosferę. W kolejnych latach, od kwietnia 2014 roku do roku 2020 na przełomie wiosny i lata organizowano od 2 do 6 biegów w sezonie. Liczba uczestników pojedynczych wydarzeń, wynosiła średnio od 700 do 900 osób.

W biegu mieli możliwość wystartować zwolennicy *nordic walking*. Organizatorzy przygotowali różne odmiany imprezy *Leśnej Piątki*, z okazji dnia dziecka bieg *Leśna*

³¹ <http://herkules.org.pl/events/bieg-wenedow/> [dostęp: 02.03.2021 r.]

³² Relacja ustna Mariana Bartnika zam. w Koszalinie z dnia 10.04.2017 r.

³³ <https://www.maratonyplskie.pl/wyniki/2015/wend5op.pdf> [dostęp: 02.03.2021 r.]

³⁴ http://www.biegikoszalin.pl/Biegi_Koszalin_2016/regulwened [dostęp: 02.03.2021 r.]

³⁵ M. Burzyński, *Czas o godzinę lepszy*, [w:] „Tygodnik Koszaliński”, 08.07.2011.

Piątka Pikuś na małej „pętli” 2,5 km. Drugą odmianą był bieg 12 godzinny na dużej „pętli”. Zwyciężała osoba, która przebiegła największą liczbę „pętli”³⁶.

Kolejne wydarzenie biegowe w Koszalinie organizowano w powiązaniu z występującymi świętami kalendarzowymi. Część eventów biegowych organizowano w celu wsparcia akcji charytatywnych np. dla Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy odbywała się *Leśna Piątka dla WOŚP*.

Eventy biegowe organizowały również koszalińskie uczelnie, od 2014 roku każdego roku Politechnika Koszalińska przygotowywała *Bieg Politechniki Koszalińskiej*, w którym starowali studenci, wykładowcy koszalińskich uczelni a także sympatycy biegania.

Imprezę zorganizowano z okazji rocznicy powołania uczelni. Bieg odbywał się na dwóch dystansach 10 km i 4 km z możliwością startu zwolenników nordic walking. W kolejnych latach organizowano kolejne edycje biegu, dnia 10 czerwca w 2017 roku w biegu uczestniczyły 262 osoby z Koszalina i okolic. Osoby startujące otrzymały pamiątkowe medale, a zwycięzcom poszczególnych dystansów wręczono puchary, na dystansie 10 km³⁷.

Inicjatorem wydarzeń biegowych była również PWSZ w Koszalinie, która dnia 6. grudnia 2017 roku przeprowadziła masową imprezę sportową, *I Mikołajkowe Zmagania Sportowe o Puchar Rektora PWSZ w Koszalinie* obejmujące: *Mikołajkowy Rajd Nordic Walking o Złote Kije Rektora PWSZ w Koszalinie* oraz *I Mikołajkowy Bieg o Puchar Rektora PWSZ w Koszalinie*. W/w wydarzenie zostało zorganizowane we współpracy PWSZ w Koszalinie, KU AZS-PWSZ Koszalin, KTKKF oraz Gminy Miasto Koszalin. Trasa biegu została wyznaczona wokół zbiornika wodnego na Wodnej Dolinie w Koszalinie.

Celem imprezy była popularyzacja aktywności m.in. *nordic walking* i biegania jako najbardziej naturalnej formy aktywności oraz propagowania zdrowego stylu życia wśród studentów PWSZ, słuchaczy Uniwersytetów Trzeciego Wieku i mieszkańców Koszalina. Z okazji jubileuszu 10-lecia PWSZ w Koszalinie dnia 11 maja 2019 roku studenci wraz z wykładowcami PWSZ w Koszalinie zorganizowali na Górze Chełmskiej *Rodzinny Bieg na Orientacje* na dwóch trasach dla rodzin 3-4 km i klasyczna 4-5 km.

Kolejny event zorganizowany dla mieszkańców Koszalina przez PWSZ w Koszalinie to *Wieczorny Bieg Pokoleń* zorganizowany 24 maja 2019 roku w Parku Książąt Pomorskich w Koszalinie³⁸.

Promowanie zdrowego stylu życia, uczestnictwa w aktywności fizycznej w tym różnego rodzaju formach biegania w Koszalinie odbywało się systematycznie, organizowano liczne eventy biegowe, poza wymienionymi powyżej odbywał się m.in. *Bieg Górki*, *Bieg Herkulesa*, *Bieg Sylwestrowy*, *Bieg Walentynkowy*, *Bieg Karnawałowy*.

³⁶ K. Płowens, E. Kasperska, *Profil uczestników imprez biegowych w Koszalinie...*, s. 95-96.

³⁷ „Na temat” nr 56, grudzień 2017, s. 30-31.

³⁸ Relacja ustna Agnieszki Połanieckiej zam. w Koszalinie

BAZA SPORTOWA I REKREACYJNA

Popularyzacja rekreacyjnych aktywności biegowych w Koszalinie nie byłaby możliwa bez odpowiedniej bazy sportowej i rekreacyjnej. Nowoczesna infrastruktura sportowa i rekreacyjna Koszalina przyczyniła się do wzrostu liczby uczestników aktywności fizycznych w tym również miłośników biegania. Dzięki temu miasto stało się atrakcyjnym miejscem do aktywnego spędzania czasu.

Poza możliwością rozwijania sportowych pasji, Koszalinianie mieli dostęp do szerokiej oferty zabiegów regeneracyjnych, bazy zabiegowej, spa, wellness, o wysokim standardzie.

Szczególne miejsce w popularyzacji rekreacji wśród obiektów krytych w Koszalinie zajmuje Park Wodny. Znajdują się tam baseny rekreacyjne wraz z jacuzzi. W specjalnej strefie relaksu mieściło się saunarium. Znajdują się tam również grotta solna, pomieszczenia z temperaturą minusową, które służą wzmocnieniu organizmu, można również skorzystać z masażu i hydroterapii.

Jednym z nowocześniejszych koszalińskich obiektów sportowych była Hala Widowiskowo-Sportowa oddana użytku do 21 sierpnia 2012 roku³⁹. Obiekt składa się z kilku części, w jednej znajdowało się boisko główne, z trybunami, na których mogło zająć miejsca ponad 4 tys. osób. W kolejnej mieszczą się sale treningowe, sala fitness, sala bilardowa, sala tenisa stołowego, jacuzzi, sauna, pomieszczenia dla trenerów, szatnia dla widzów i zawodników, sanitariaty, siłownia i inne pomieszczenia⁴⁰. Ponadto na terenie obiektu hali znajduje się specjalna część rekreacyjna, Centrum Medyczno-Rehabilitacyjne „Remedica”, która oferuje odnowę biologiczną, usługi medyczne i rehabilitacyjne.

Do Hali Widowiskowo-Sportowej należy otaczający rozległy teren, który został wykorzystywany do organizacji m.in. *XI Biegu Sylwestrowego* na 5 km w 2019 roku. W biegu startowało 384 zawodników, obył się bieg główny, bieg rodzinny oraz rywalizację *nordic walking*⁴¹.

Koszalin dysponował licznymi obiektami sportowymi oraz miejscami przeznaczonymi do uprawiania sportu kwalifikowanego, jak i rekreacyjnego. Jednym z tych miejsc był koszaliński stadion „Bałtyk”, który w 2007 roku został zmodernizowany, położono bieżnię tartanową i zakupiono sprzęt lekkoatletyczny. Pozwoliło to na organizację w Koszalinie wielu imprez biegowych. Ustanowiono również kilka rekordów województwa zachodniopomorskiego w różnych kategoriach wiekowych m.in. dnia 12 czerwca 2010 roku Kazimierz Bułczyński członek TKKF Koszalin, ustanowił rekord świata weteranów w kategorii wiekowej 80-84 lat w pentatlonie lekkoatletycznym⁴².

³⁹ M. Pikur, *Działalność organizacyjna sekcji koszykówki klubu sportowego AZS Koszalin w latach 2008-2013*. Praca licencjacka PWSZ Koszalin 2013, s. 22.

⁴⁰ K. Hubko, *Koszykówka w Klubie Sportowym AZS Koszalin w latach 2003-2019*. Praca licencjacka PWSZ Koszalin 2020, s. 22.

⁴¹ Relacja ustna uczestników XI biegu sylwestrowego.

⁴² <http://klbałtyk.pl/historia-stadionu.html> [dostęp: 26.12.2020 r.]; Relacja ustna Edward Jacewicz zam. w Koszalinie

Kolejnym popularnym wśród Koszalinian kompleksem sportowo-rekreacyjnym był miejski zalew Wodna Dolina, którego uroczyste otwarcie odbyło się 28 czerwca 2014 roku. Do dyspozycji mieszkańców na terenie w/w miejsca rekreacji znajdowało się kąpielisko z plażą, duży plac zabaw, siłownia zewnętrzna, urządzenia do ćwiczeń *streetworkout*. Dla zwolenników aktywności do dyspozycji było boisko do piłki siatkowej plażowej i ścieżki wokół zalewu oraz siłownia zewnętrzna. W wieczorem zapalano wokół zalewu efektowne latarnie, dzięki temu nawet wieczorową porą sympatycy biegania mieli możliwość uczestnictwa w aktywności⁴³. Przedstawiony teren był również wykorzystywany w celu organizacji różnego rodzaju eventów biegowych np. *Parkrun Koszalin*. Odbyły się tam również wspomniane wcześniej *I Mikołajkowe zmagania sportowe o nagrody Rektora PWSZ w Koszalinie* na 5 km.

Baza sportowo-rekreacyjna na terenie Koszalina stwarza doskonale warunki do uczestnictwa w aktywności ruchowej. Istniejące obiekty umożliwiają rozwijanie przez mieszkańców sportowych pasji w każdej dyscyplinie zarówno na świeżym powietrzu jak i w salach gimnastycznych, siłowniach, klubach fitness itp. Do obiektów sportowych i miejsc, na których można aktywnie spędzić czas w Koszalinie należą m.in. liczne boiska „Orlik” m.in. na osiedlach Wenedów, Jamno-Łabusz, Raduszka i Unii Europejskiej, wielokilometrowe ścieżki rowerowe w mieście i na terenie Góry Chełmskiej, stadion na Górze Chełmskiej, Kompleks sportowo-rekreacyjny „Gwardia”, kompleks sportowo-rekreacyjny ZOS – basen, hala, siłownia, ścieżki w Parku im. Książąt Pomorskich⁴⁴.

W celu utrzymania tężyzny fizycznej, masy mięśniowej i kondycji szczególnie w okresie jesienno-zimowym zwodnicy, sportowcy mają możliwość skorzystania z siłowni i klubów fitness, które znajdują się na terenie miasta.

ORGANIZATORZY IMPREZ BIEGOWYCH

W Koszalinie działalność promującą sport, aktywność fizyczną prowadziły liczne organizacje, które wspólnie planowały, przygotowywały, organizowały i prowadziły eventy sportowe dla mieszkańców miasta. W celu zachęcenia mieszkańców do uczestnictwa promowano imprezy na stronach internetowych, w gazetach itp. Pozyskiwano sponsorów oraz zapewniano bezpieczeństwo uczestnikom imprezy sportowej⁴⁵.

Wśród organizacji, które oferują Koszalinianom eventy sportowe a przede wszystkim wydarzenia biegowe znajduje się m.in. Stowarzyszenie Sport, Rekreacja i Wolontariat SFX. Powstało ono w 2011 roku z inicjatywy Michała Bielińskiego, późniejszego prezesa.

⁴³ S. Zbiwski, *Turystyka i rekreacja* [w:] B. Polak (red.), *Dzieje Koszalina Tom II po 1945*, Koszalin 2016, s. 310.

⁴⁴ A. Połaniecka, P. Godlewski., *Program rozwoju sportu w Koszalinie 2016-2020*, Załącznik do Uchwały nr XXV/326/2016 Rady Miejskiej w Koszalinie z dnia 24 listopada 2016 r. s. 42.

⁴⁵ Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych.

Stowarzyszenie promowało masową rekreację biegową wśród społeczności lokalnej a także za granicą. Angażowano grupy społeczne w działania statutowe organizacji⁴⁶.

Do stowarzyszenia SFX należeli sympatycy biegania, którzy angażowali się w organizację różnego rodzaju imprez sportowo-rekreacyjnych. Wszelkie działania realizowano w formie wolontariatu. W/w stowarzyszenie było organizatorem ważnych wydarzeń biegowych, wśród których największą popularnością cieszył się półmaraton i maraton pod nazwą *Nocna Ściema* i cykl biegów *Leśna Piątka*⁴⁷.

Kolejną organizacją wnoszącą istotny wkład w promowanie i przygotowanie eventów biegowych było TKKF w Koszalinie. Stowarzyszenie realizowało festyny, turnieje, konkursy i inne imprezy masowe związane z aktywnością rekreacyjną. m.in. *Bieg Wenedów*, *Bieg Sylwestrowy*, *Cross Góry*, *Bieg Górski*⁴⁸.

Przedstawioną działalność organizacji wspierały finansowo lokalne firmy m.in. Arka Medical Spa Hotel w Kołobrzegu, North Fish Koszalin, Decathlon Koszalin, Lotto, Invest Nieruchomości, Brooks. Patronami medialnymi byli m.in. TV Max, Miasto Tygodnik Koszaliński, Głos Koszaliński, TKKF Koszalin⁴⁹.

Koszalińskie wydarzenia sportowo często odbywały się z okazji różnego rodzaju świąt, jubileuszów, rocznic np. z okazji *Dni Koszalina*. Organizowano je we współpracy kilku jednostek, stowarzyszeń, organizacji, np. dnia 26 lipca 2015 roku Zarząd Obiektów Sportowych w Koszalinie we współpracy z KTKKF zorganizowali *Bieg Herkulesa* na 6 km z 12 przeszkodami, w którym udział wzięło 213 osób. Przed biegiem głównym odbył się bieg dla dzieci na 400 m i 600 m. Centrum zawodów znajdowało się na stadionie „Bałtyk”. Uczestnicy biegu otrzymali pamiątkowe medale a najlepszym zawodnikom wręczono puchary. Aby wziąć udział w imprezie należało się zarejestrować na stronie i wypełnić formularz zgłoszeniowy oraz wpłacić wpisowe na konto organizatora Zarządu Obiektów Sportowych⁵⁰.

Istotne zasługi dla popularyzacji wydarzeń biegowych miała w Koszalinie firma Arkadiusza Kozaka „Herkules”, która zajmowała się kompleksową organizacją wydarzeń sportowych i rekreacyjnych. Dzięki stosowanej przez w/w firmę nowoczesnej technologii Champion Chip było możliwe po zakończeniu biegu zapoznanie się z osiągniętymi wynikami. Firma posiadała profesjonalną ofertę i obsługę, przez 10 lat działalności zdobyła popularność i uznanie⁵¹. W ramach współpracy z lokalną społecznością firma „Herkules” dnia 6. grudnia 2017 roku współorganizowała *I Mikołajkowe*

⁴⁶ M. Borysiewicz, A. Kryczyńska, P. Jaśkiewicz, *Koszalińskie organizacje ...*, s. 86.

⁴⁷ K. Płowens, E. Kasperska, *Profil uczestników imprez biegowych w Koszalinie...*, s. 94.

⁴⁸ M. Borysiewicz, A. Kryczyńska, P. Jaśkiewicz, *Koszalińskie organizacje...*, s. 101.

⁴⁹ Opracowanie własne

⁵⁰ <https://www.koszalin.pl/pl/page/relacje-z-najwazniejszych-aktualnych-wydarzen> [dostęp: 11.03.2021 r.]

⁵¹ <http://herkules.org.pl/oferta/> [dostęp: 11.03.2021 r.]

zmagania sportowe o nagrody Rektora PWSZ w Koszalinie oraz dnia 16. czerwca 2018 roku współorganizowała *Bieg Politechniki Koszalińskiej*⁵².

ZAKOŃCZENIE

Do rozwoju aktywności biegowych w Koszalinie znaczący sposób przyczyniły się koszalińskie tradycje lekkoatletyczne. Organizowane od 1945 roku wydarzenia biegowe m.in. z okazji świąt państwowych, np. *Biegi Narodowe*. Istotne znaczenie dla rozwoju konkurencji biegowych miała działalność KKL „Bałtyk” Koszalin. Zawodnicy klubu odnosili liczne sukcesy w kraju i w województwie.

Do popularyzacji biegania w Koszalinie przyczyniała się również systematycznie modernizowana i rozbudowywana infrastruktura sportowa oraz światowy trend propagowania zdrowego stylu życia, w tym aktywności biegowych. Zwiększyła się wówczas świadomość mieszkańców jaki wpływ na zdrowie ma uczestnictwo w aktywność fizycznej. W zaistniałej sytuacji koszalińskie kluby, stowarzyszenia sportowe, szkoły i uczelnie przygotowały mieszkańcom miasta i okolic bogatą ofertę form i zajęć ruchowych, biegowych. Organizowano również różnego rodzaju eventy biegowe (m.in. *Nocna Ścieżka, Bieg Wenedów, Bieg Kolorów, Wieczorny Bieg Pokoleń, Rodzinny Bieg na Orientację*).

Najczęściej podejmowane formy biegania w Koszalinie to biegi terenowe w formie rekreacyjnej oraz profesjonalne treningi biegowe na różnych dystansach organizowane przez lokalne organizacje popularyzujące bieganie i aktywność na świeżym powietrzu.

Bibliografia:

Źródła drukowane:

Źródła archiwalne urzędowe i normatywne:

Program rozwoju sportu w Koszalinie 2016-2020, Załącznik do Uchwały nr XXV/326/2016 Rady Miejskiej w Koszalinie z dnia 24 listopada 2016 r.

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o sporcie kwalifikowanym Art.1 Dz. U. 2005 Nr 155, poz. 1298.

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o sporcie kwalifikowanym Art.6 , Dz. U. 2005 Nr 155, poz. 1298.

Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych, Dz. U. 2009, Nr 62, poz.504.

⁵² „Na temat” nr 57, grudzień 2018, s. 34.

Prasa i czasopisma:

Burzyński M., *Czas o godzinę lepszy*, [w:] „Tygodnik Koszaliński”, 2011.

Burzyński M., *Nie tacy znowu weterani!*, [w:] „Miasto Plus”, 2017.

Kłyszynski A., *Bieg na przelaj i turniej piłkarski w Koszalinie*, [w:] „Kurier Sportowy” nr 18, 1945.

„Głos Pomorza” nr 119, 1998.

„Głos Pomorza” nr 120, 1998.

„Na temat” nr 5, 2000.

„Na temat” nr 56, 2017.

„Na temat” nr 57, 2018.

Wspomnienia:

Relacja ustna Mariana Bartnika z dnia 10.04.2017 r.

Relacja ustna Mateusza Czepiela z dnia 12.01.2021 r.

Relacja ustana Edwarda Jacewicza z dnia 20.11.2020 r.

Relacja ustna Agnieszki Połanieckiej z dnia 16.03.2021 r.

Relacja ustna uczestników XI biegu sylwestrowego w Koszalinie z dnia 28.12.2019 r.

Netografia:

http://www.biegikoszalin.pl/Biegi_Koszalin_2016/regulwened [dostęp: 02.03.2021 r.]

<https://ekoszalin.pl/postac/286#komentarze> [dostęp: 18.02.2021 r.]

<http://herkules.org.pl/events/bieg-wenedow/> [dostęp: 02.03.2021r.]

<http://herkules.org.pl/oferta/> [dostęp: 11.03.2021 r.]

<http://klbaltyk.pl/historia-klubu.html> [dostęp: 26.01.2021 r.]

<http://klbaltyk.pl/historia-stadionu.html> [dostęp: 26.12.2020 r.]

<https://www.koszalin.pl/pl/page/relacje-z-najwazniejszych-aktualnych-wydarzen> [dostęp: 11.03.2021 r.]

<https://www.maratonypolskie.pl/wyniki/2003/zkos301.htm> [dostęp: 02.03.2021r.]

<https://www.maratonypolskie.pl/wyniki/2015/wend5op.pdf> [dostęp: 02.03.2021 r.]

Opracowania:

Publikacje:

Armada Z., *50 lat Zorganizowanego Sportu Szkolnego woj. Szczecińskiego 1953-1998 woj. Zachodniopomorskiego 1999 – 2003 (zarys działalności) Kalendarium SZS woj. Koszalińskiego 1953-1998*, Wojewódzki Szkolny Związek Sportowy w Szczecinie, Szczecin 2005.

Borysiewicz M., Kryczyńska A., Jaśkiewicz P., *Koszalińskie organizacje pozarządowe*,

Wydawnictwo ATLAS, Koszalin.

Dzięgiel A., Lubowiecki-Vikuk A., *Imprezy biegowe jako specyficzny rodzaj wydarzeń sportowych*, [w:] *Zeszyty Naukowe Turystyka i Rekreacja*, Toruń 12(2), 2013.

Krzysztofowicz J., *Kultura fizyczna w województwie koszalińskim w latach 1950-75*, [w:] B. Woltmann (red.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945–1989*, Koszalin 1991.

Kukielka L., Wojciechowski L., (red.), *35 lat Sportu Akademickiego w Koszalinie w okresie 1968-2003*, Politechnika Koszalińska, Koszalin 2003.

Kukielka L., Wojciechowski L., Krawsz J., *Sekcje rekreacyjno-sportowe KU AZS PK*, [w:] L. Kukielka, L. Wojciechowski (red.), *35 lat Sportu Akademickiego w Koszalinie w okresie 1968-2003*, Koszalin 2003.

Płowens K., Kasperska E., *Profil uczestników imprez biegowych w Koszalinie na przykładzie biegów Leśna Piątka*, [w:] *Zeszyty Naukowe Wydziału Nauk Ekonomicznych*, Koszalin 1(24), 2020.

Połaniecka A., Błaszowska A., *Determinants of the Evolution of Physical Culture in the Koszalin Region in 1945-1950* [w:] *Physical Education, Sport and Health Culture in Modern Society*, No 4(48) Lutsk, Ukraine 2019.

Sternowski J., *Osobowości sportu*, Wydawnictwo FENIKS, Koszalin 2003.

Szczerbiński M., *Działalność organów państwowych i społecznych kultury fizycznej na ziemi koszalińskiej*, [w:] B. Woltmann (red.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945-1989*, Koszalin 1991.

Witek J., Falana A., *Kalendarium sportu akademickiego w Koszalinie*, [w:] L. Kukielka, L. Wojciechowski (red.), *35 lat Sportu Akademickiego w Koszalinie w okresie 1968-2003*, Koszalin 2003.

Zbiewski S., *Zdrowie, sport, turystyka i rekreacja*, [w:] B. Polak (red.), *Dzieje Koszalina Tom II po 1945*, Koszalin 2016.

Zbiewski S., *Sport*, [w:] B. Polak (red.), *Dzieje Koszalina Tom II po 1945*, Koszalin 2016.

Prace niepublikowane:

Prace dyplomowe:

Hubko K., *Koszykówka w Klubie Sportowym AZS Koszalin w latach 2003-2019*, Praca licencjacka PWSZ Koszalin 2020.

Kaczmarska B., *Monografia K.S. „Bałtyk” w Koszalinie*, Praca dyplomowa, Kołobrzeg 1971.

Pikur M., *Działalność organizacyjna sekcji koszykówki klubu sportowego AZS Koszalin w latach 2008-2013*, Praca licencjacka PWSZ Koszalin 2013.

PATRYK KOZIOŁ, AGNIESZKA POŁANIECKA

Absolwent Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koszalinie

ROZWÓJ PIŁKI NOŻNEJ W SZCZECINKU W LATACH 1998-2020

Słowa kluczowe: piłka nożna w Szczecinku, kluby sportowe, Miejski Klub Piłkarski Szczecinek
Abstrakt: Celem artykułu jest zobrazowanie historii i rozwoju piłki nożnej w Szczecinku w latach 1998-2020 oraz wskazanie uwarunkowań rozwoju tej dyscypliny sportu. Artykuł ma charakter przeglądowy, opiera się na analizie dostępnych informacji źródłowych, internetowych, literatury, analizie artykułów z lokalnej prasy wspomnień, zasobów archiwalnych. Artykuł obrazuje tradycje piłki nożnej w Szczecinku, kadrę szkoleniową, sukcesy. W warstwie empirycznej skupiono się na tradycjach piłki nożnej w Szczecinku oraz powstaniu Miejskiego Klubu Piłkarskiego Szczecinek.

Keywords: football in Szczecinek, sports club, Szczecinek City Football Club

Abstract: The aim of the work is to present the history and development of work organization in Szczecinek in the years 2020 and to indicate the conditions for the development of this discipline. The article has a technique that is repressed in nature, it saves the repository, repository, technique, lifeguard technique, repository technique, archive resources. The article illustrates the traditions. Organization of training in Szczecinek, training staff, successes. In the empirical layer, the focus was on the old database in Szczecinek and the establishment of the Miejski Klub Szczecinek at the partition.

WPROWADZENIE

Wybór przez autora tematu artykułu nie był przypadkowy, jest związany z jego zainteresowaniami. Autor jako wychowanek akademii piłkarskiej w Szczecinku oraz zawodnik Miejskiego Klubu Piłkarskiego zamierzał szerszej społeczności przybliżyć, a także poznać działalność i historię szczecineckich klubów piłkarskich. Od dzieciństwa piłka nożna była ulubioną dyscypliną sportu autora jako sympatyk futbolu śledził transmisje telewizyjne piłkarskich meczów na świecie i w Europie. Przed wszystkim jednak był „wiernym” kibicem szczecineckich zespołów piłkarskich.

TRADYCJE PIŁKI NOŻNEJ W SZCZECINKU

Na skutek decyzji władz niemieckich w końcowej fazie drugiej wojny światowej miała miejsce ewakuacja ludności cywilnej m.in. w Szczecinku. Miasto zostało wyludnione, decyzję o pozostaniu podjęło nieliczne grono kobiet, starców i dzieci¹. Zmiany terytorialne Polski po drugiej wojnie światowej miały decydujący wpływ na praktycznie całkowitą wymianę ludności ziemi szczecineckiej. Przyjeżdżających Polaków łączył jedynie ojczysty język i religia. W kształtowaniu więzi międzyludzkich bardzo ważną rolę odgrywał kościół, religia (księża) oraz sport. Sport na omawianym terenie był czymś więcej niż

¹ E. Zdrojewski, *Przemiany demograficzne*, [w:] K. Kozłowski, J. Powalka (red.), *Dzieje Szczecinka lata 1945-2008*, Szczecinek 2010, s.25.

tylko rywalizacją, służył także integrowaniu osiadłej ludności. Dotyczyło to zawodników rywalizujących ze sobą, ale również kibiców obserwujących wydarzenia sportowe, które stały się formą spędzania czasu wolnego oraz okazją do wspólnego świętowania².

Ludność, która przybyła na tzw. Ziemie Odzyskane budowała od podstaw życie społeczne w tym również sportowe. Wśród osadników znajdowali się zawodnicy, przedwojenni działacze sportowi, członkowie stowarzyszeń i klubów, którzy obok czynności zawodowych zajęli się organizacją sportu³. Pierwszymi organizacjami sportowymi były kluby sportowe, które przede wszystkim powstawały przy wybranych grupach zawodowych, do najaktywniejszych należały grupy kolejarzy, leśników, wojskowych i milicjantów⁴. Największym zainteresowaniem cieszyła się piłka nożna. Najliczniejszą grupę osadników sportu Pomorza Zachodniego od 1945 roku stanowili piłkarze przed przedstawicielami innych gier zespołowych, lekkoatletami i bokserami⁵.

Życie sportowe w Szczecinku rozpoczęło się tuż po przybyciu do miasta polskich osadników. W kwietniu 1945 roku grupa działaczy założyła pierwszą sekcję piłki nożnej. Latem tego roku w mieście prowadziły działalność dwa kluby sportowe: Kolejowy Klub Sportowy „Kolejarz” założony w sierpniu, którego założycielami byli: Dionizy Dydąś i Walerian Drozdowicz wcześniej piłkarze KS „Śmigły” Wilno⁶ oraz Leśny Klub Sportowy „Darzbór” powołany 12 lipca, którego założycielami byli Stanisław Kozień, Adam Kryszczyński, Mieczysław Matwiejczyk, Jerzy Nowak. Pierwszym prezesem klubu został Jerzy Lauda, a sekretarzem Adam Kryszczyński⁷. Kolejowy Klub Sportowy „Kolejarz” został założony przez kolejarzy, którzy jako pierwsi przybyli do Szczecinka, drugi przez pracowników lasów państwowych. Pierwszy oficjalny mecz drużyna KKS „Kolejarz” rozegrała 20 czerwca 1945 roku w Szczecinku z reprezentacją Koszalina, mecz zakończył się wynikiem 3:1, w meczu rewanżowym również zwyciężyła drużyna ze Szczecinka (2:1). W 1946 roku w sekcji piłki nożnej rozgrywały spotkania dwie drużyny seniorów i jedna juniorów. Organizowano wówczas mecze towarzyskie z drużynami jednostek radzieckich stacjonujących w Szczecinku i okolicach⁸.

² Polaniecka A., Błaszowska A., *Determinants of the Evolution of Physical Culture in the Koszalin Region in 1945-1950* [w:] *Physical Education, Sport and Health Culture in Modern Society*, Lutsk, Ukraine. 4(48), 2019, s.38.

³ M. Szczerbiński, *Działalność organów państwowych i społecznych kultury fizycznej na Ziemi Koszalińskiej*, [w:] B. Woltmann (red.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945-1990*, Koszalin 1993, s. 22.

⁴ A. Polaniecka, A. Błaszowska, *Determinants of the Evolution...* s. 38

⁵ H. Laskiewicz, *Uczestnictwo w kulturze fizycznej ludności Pomorza Zachodniego*. US Szczecin 1990, s. 194

⁶ B. Urbanek, *Z piłką na dobre i na złe*. „Temat szczecinecki”, 2010, s. 18. 587.

⁷ Archiwum Państwowe w Koszalinie, oddział w Szczecinku, sygn. 82, 84, 118, 587, *Spuścizna po Józefie Sakrajdzie, 40-lecie MKKS „Darzbór” w Szczecinku*, s. 4.

⁸ M. Giedroń, *Historia klubów sportowych*, [w:] K. Kozłowski, J. Powalka (red.), *Dzieje Szczecinka lata 1945-2008*, Szczecinek 2010, s. 287.

Istotne znaczenie dla rozwoju piłki nożnej w Szczecinku miało połączenie w 1949 roku LKS „Darzbór” z Harcerskim Klubem Sportowym „Czuwaj”. Harcerski Klub Sportowy „Czuwaj” powołano 20 lipca 1945 roku. Uprawiano w nim 5 dyscyplin sportowych: piłkę nożną, piłkę wodną, piłkę siatkową, tenis stołowy i boks⁹. Kolejne zmiany organizacyjne miały miejsce zmiany w 1956 roku. W kolejnych latach nastały trudne czasy „stalinowskiej urawniłowki” w sporcie. Podjęto próby ujednoczenia sportu na wzór sowiecki i odcięcia się od polskich wzorców”, wówczas została zmieniona nazwa zasłużonego polskiego Klubu Sportowego „Polonia” Warszawa na Klub Sportowy „Kolejarz”. Podobna sytuacja miała miejsce w Szczecinku, nazwę LKS „Darzbór” Szczecinek w roku 1950 zamieniono na Zrzeszenie Sportowe „Unia-Darzbór”, pod tą nazwą klub funkcjonował przez kolejne 4 lata.

Dzięki zaangażowaniu działaczy sportowych, trenerów i instruktorów w klubie działalność prowadziły sekcje piłki nożnej, piłki siatkowej, koszykówki, żeglarstwa oraz lekkoatletyczna. Zawodnik tej sekcji Winand Osiński, maratończyk w 1952 roku startował

Fot.1 Drużyna KKS „Darzbór” Szczecinek w drodze na Plac Nowotki, koniec lat 50.
Źródło: <http://szczecinek.org/forum/viewtopic.php?f=3&t=1150> [dostęp: 30.01.2021 r.]

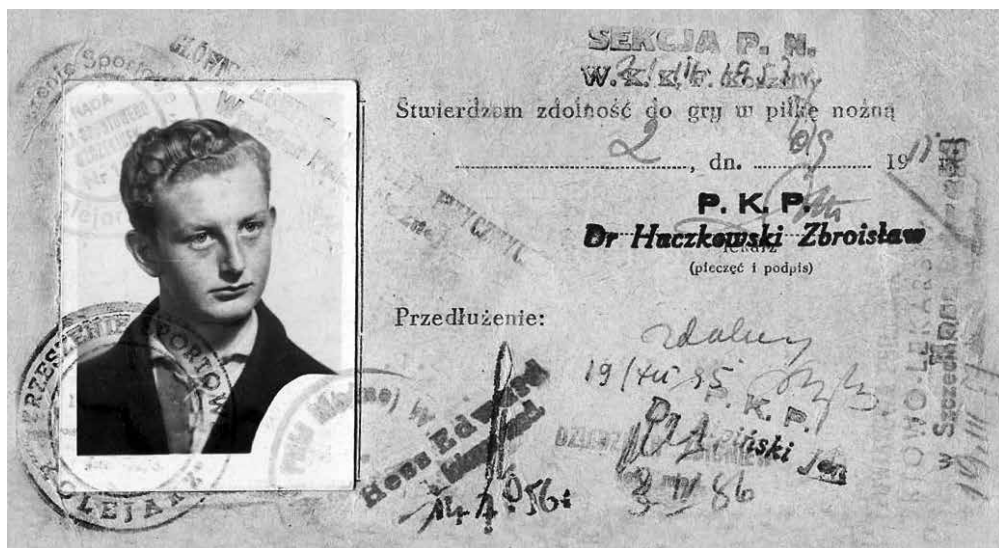
na igrzyskach olimpijskich w Helsinkach. Był to pierwszy olimpijczyk z ziemi koszalińskiej¹⁰. W 1954 roku kolejny raz zmieniono nazwę LKS „Darzbór” na Zrzeszenie „Spójnia”, w kolejnym roku Zrzeszenie przyjęło nazwę „Sparta”.

W latach 50-tych na terenie miasta działalność prowadziły dwa kluby sportowe prowadzące sekcje piłki nożnej, WKS „Lechia” oraz powstały w wyniku połączenia LKS „Darzbór” i KKS „Kolejarz” Kolejowy Klub Sportowy „Darzbór” Szczecinek. W 1956 roku KKS „Darzbór” przejął na własność stadion miejski oraz budynki po Milicyjnym Klubie Sportowym „Gwardia”¹¹. Zawodnikami, którzy w omawianym okresie osiągnęli liczne sukcesy byli Lech Pudłowski i Zbigniew Stec, którzy w 1957 roku przeszli do drużyny „Arkonii” Szczecin.

⁹ Tamże, s. 295.

¹⁰ R. Welnic, *40- lecie MKKS Darzbór Szczecinek*, <https://szczecinek.naszemiasto.pl/40-lecie-mkks-darzbor-szczecinek-z-archiwum-wladyslawa/ar/c1-7705179> [dostęp: 07.12.2020 r.]

¹¹ M. Gierdrojć, *Historia klubów sportowych...*, s. 288.

Fot. 2 Legitymacja zawodnicza zawodnika Kolejowego Klubu Sportowego "Kolejarz" z 1955 roku.
 Źródło: <http://szczecinek.org/forum/viewtopic.php?f=3&t=1150> [dostęp: 30.01.2021 r.]

Należy zwrócić uwagę, że tworzenie sportowych struktur organizacyjnych w Szczecinku było dynamiczne. Miały miejsce liczne zmiany w zakresie działających klubów sportowych w wyniku których kolejny raz w 1969 roku z połączenia z WKS Lechia Szczecinek i Klubu Sportowy „Darzbór” Szczecinek powstał Kolejowy Klub Sportowy „Lechia-Darzbór”. Klub w tym okresie prowadził działalność w następujących sekcjach: piłki nożnej, koszykówki, piłki siatkowej, piłki ręcznej i akrobatyki sportowej. W następnych latach przyczyn różnej natury, ale głównie z powodu trudności finansowych, kadrowych i lokalowych, klub ograniczył działalność tylko do sekcji piłki nożnej, akrobatyki sportowej i koszykówki.

W 1975 roku została zmieniona nazwa klubu na Międzyzakładowy Kolejowy Klub Sportowy (MKKS) „Darzbór” Szczecinek¹². W latach 1976-77 drużyna uczestniczyła w rozgrywkach ligi międzywojewódzkiej. W kolejnych latach seniorzy rozgrywali spotkania w lidze okręgowej. W klubie prowadzono również szkolenie juniorów młodszych i starszych oraz trampkarzy. Sekcja piłki nożnej w/w okresie nie odnosiła znaczących sukcesów. W sezonie 1981/1982 i 1982/1983 seniorzy uplasowali się na II miejscu w rozgrywkach ligi okręgowej, za drużyną KS „Wielim” Szczecinek, a następnie KS „Kotwica” Kołobrzeg. Juniorzy starsi w sezonie 1982/1983 zajęli pierwsze miejsce i awansowali w kolejnym sezonie do III ligi juniorów¹³.

W 2011 roku miały miejsce kolejne zmiany wyodrębniono sekcję piłkarską a klub przyjął nazwę Miejski Klub Piłkarski „Darzbór”.

¹² Tamże, s. 288.

¹³ Archiwum Państwowe w Koszalinie, oddział w Szczecinku, sygn. 82, 84, 118, 587, *Spuścizna po Józefie Sakrajdzie, 40-lecie MKKS „Darzbór” w Szczecinku*, s. 4.

Kolejny klub sportowy zasłużony dla rozwoju piłki nożnej to utworzony w marcu 1947 roku z inicjatywy polskich osadników, strażaków w podszczecineckiej miejscowości Gwda Wielka Klub Sportowy „Wielim” jego nazwa pochodzi od jednego z największych jezior na Pojezierzu Pomorskim – Wielimie.

W latach 60-tych KS „Wielim” został przeniesiony do Szczecinka, zmienił nazwę na Międzyzakładowy Ludowy Klub Sportowy „Wielim”¹⁴. Ludowymi zespołami sportowymi kierował Związek Samopomocy Chłopskiej. Sport w LZS był realizowany w wiejskich klubach sportowych i technikach rolniczych. Dryżyny KS „Wielim” wielokrotnie zdobywały mistrzostwa województwa koszalińskiego w piłce nożnej, piłce siatkowej kobiet i mężczyzn. Klub posiadał również sekcję tenisa stołowego, podnoszenia ciężarów i szachów. Sekcja podnoszenia ciężarów działała do 1973 roku, wówczas została przeniesiona do KKS „Darzbór”. Do sekcji piłki nożnej należało 70 zawodników, a sekcja tenisa stołowego liczyła 4 drużyny grające w lidze międzywojewódzkiej¹⁵. W latach 70. i 80. piłkarze KS „Wielim” występowali w rozgrywkach centralnych PZPN na poziomie III ligi oraz w Pucharze Polski.

*Fot. 3 Drużyna Klubu Sportowego „Wielim” rok 1982.
Skład: górny szereg: Kowalczyk, Stachelczyk, Kuźmiński, Czubara, Hennig, Drapinski.
dolny szereg: Rzepa, Gut, Golubiewski, Szczuko.*

Źródło: <http://szczecinek.org/forum/viewtopic.php?f=3&t=1150> [dostęp: 30.01.2021 r.]

¹⁴ https://pl.wikipedia.org/wiki/Wielim_Szczecinek [dostęp: 07.12.2020 r.]

¹⁵ M. Giedrojc, *Historia klubów sportowych...*, s. 295.

Fot. 4 Kadra Klubu Sportowego „Wielim” Szczecinek z flagą klubową, rok 1984.
Źródło: <http://szczecinek.org/forum/viewtopic.php?f=3&t=1150> [dostęp: 30.01.2021 r.]

W tradycje piłki nożnej w Szczecinku wpisały się z pewnością mecze derbowe klubów sportowych LKS „Wielim” i MKKS „Darzbór”. Były one swego rodzaju świętem, gromadziło się na nich liczne grono kibiców, dopingujących swoich graczy. Mecze budziły wiele emocji, kibice czekali na nie z niecierpliwością. Należy zauważyć, że kibice rywalizujących drużyn nie darzyły się sympatią.

Fot. 5 Kibice drużyny LKS „Wielim”
Źródło: <http://szczecinek.org/forum/viewtopic.php?f=3&t=1150> [dostęp: 30.01.2021 r.]

Należy podkreślić, że szczególne zasługi dla rozwoju sportu na ziemi szczecineckiej miało wojsko. Wojskowy Klub Sportowy (dalej: WKS) „Lechia” Szczecinek odnosił

sukcesy dzięki zaangażowaniu mjr Adolfa Humeniuka przy 20 Dywizji Zmechanizowanej. Datę powstania klubu szacuję się na lato 1954 roku. Sekcja piłki nożnej posiadała wówczas dwie drużyny seniorskie, które były podzielone na pierwszy skład i rezerwy oraz zespół juniorów. Pomimo tego, że był to klub wojskowy, do sekcji należała również młodzież niezorganizowana. Drużyny występowały w rozgrywkach Okręgowego Związku Piłki Nożnej. Pierwszy skład występował w III lidze, w której zawodnicy ambitnie walczyli o wejście do II ligi. W 1960 roku awans zespołu był najbardziej realny, piłkarze zakwalifikowali się do fazy *play off*. Juniorzy zaś rok później wywalczyli mistrzostwo województwa koszalińskiego, był to największy sukces w historii tego zespołu.

W 1961 roku oddano do użytku stadion WKS „Lechia”, od tego momentu klub stopniowo zwiększał liczbę sekcji. Poza najpopularniejszą sekcją piłki nożnej działały sekcje: koszykówki, piłki ręcznej, bokserska, gimnastyczna, kajakarska, lekkiej atletyki, pływacka, podnoszenia ciężarów, strzelectwa sportowego oraz kolarska. Trenerem sekcji koszykówki był Kazimierz Bielecki, a grupę bokserów trenował Górzyński. Występowali w niej m.in.: „Henryk Kasyna, Fleszman, Grzankowski, Bieniuk, Lerch, Ryszard Pyrzyński, Kaczmarek, Marcinkiewicz, Stanisław Kubiak”. Zawodników piłki ręcznej trenował Janusz Florkiewicz, najlepszym zawodnikiem był Tadeusz Ostafiński. Natomiast sekcję kolarską reprezentowali: Laskowski, Pożarlik, Gniadzik¹⁶. Ważnym momentem było połączenie drużyn WKS „Lechia” i MKKS „Darzbór” w 1969 roku. Miała być to szansa na awans zespołu do II ligi, jednak rozwiązanie to nie przyniosło oczekiwanych rezultatów. Największą popularnością cieszyła się w omawianym czasie sekcja bokserka, która dzięki widowiskowym meczom oraz sukcesom gromadziła tłumy kibiców. Pozostałe sekcje prowadziły działalność bardzo krótko. Kłopoty organizacyjne i finansowe doprowadziły do połączenia klubów sportowych „Lechia” i „Darzbór”. Nastąpiło również przekazanie sprzętu i klubowego obiektu sportowego Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Szczecinku. Zawodnicy kontynuowali szkolenie w sekcjach, które funkcjonowały w KS „Darzbór”, pozostałe sekcje zostały zlikwidowane¹⁷.

BAZA SPORTOWA

W Szczecinku po zakończeniu działań wojennych pomimo licznych zniszczeń ocalało kilka obiektów sportowych były to m.in. boisko główne i boczne przy ulicy Jana Krasickiego (teraz Józefa Piłsudskiego), w kolejnych latach w miejscu boiska wybudowano Stadion Miejski im. Kazimierza Czesława Lisa. Poza boiskami ocalały również sale gimnastyczne przy Szkole Podstawowej nr 1 (dalej: SP), SP nr 4 oraz przy Zespole Szkół nr 2¹⁸.

¹⁶ K. Kucharski, *Szczecinek militarny*, [w:] K. Kozłowski, J. Powalka (red.), *Dzieje Szczecinka lata 1945-2008*, Szczecinek 2010, s. 338.

¹⁷ M. Giedrojc, *Historia klubów sportowych...*, s. 295.

¹⁸ Relacja ustna Piotra Jakubica, działacza sportowego KS „Darzbór” Szczecinek, zam. w Szczecinku z dn. 24.02.2021r.

Pomimo istnienia w/w bazy sportowej szybki rozwój kultury fizycznej i potrzeba aktywności wśród mieszkańców miasta przyczyniły się do tego, że istniejące obiekty okazały się niewystarczające w stosunku do potrzeb. Na początku lat 50. znacznej pomocy w porządkowaniu i odbudowie zniszczonych obiektów sportowych udzielały miejscowe jednostki wojskowe. Poza tym obok Głównego Komitetu Kultury Fizycznej, Centralnej Rady Związków Zawodowych, Ministerstwa Oświaty, Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwa Obrony Narodowej i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w budownictwie sportowym uczestniczyło wiele miejscowych zakładów pracy. Pomimo to jeden z większych udziałów w rozbudowie bazy sportowej miało Państwowe Przedsiębiorstwo Totalizator Sportowy. Środki na ten cel wzrosły z poziomu 157 tys. zł w 1957 roku do 17,7 mln zł w 1975 roku. Mimo kilku źródeł finansowania wydatki na kulturę fizyczną w województwie koszalińskim były niskie. Przyczyniło się do tego małe uprzemysłowienie regionu, brak zakładów przemysłowych, które mogły finansować sport¹⁹.

Czyniono wszelkie starania w celu rozbudowy bazy sportowej, szukano środków finansowych w różnych źródłach. Aktywizowano również lokalną społeczność do wspólnych działań, w wyniku których w ramach czynów społecznych budowano i remontowano już istniejące obiekty. „Niejednokrotnie sale gimnastyczne były wykorzystywane niezgodnie z przeznaczeniem, w związku z zaistniałą sytuacją w ramach czynów społecznych podejmowano próby odbudowy zniszczonych stadionów i boisk sportowych. Wspólne działania gromadziły liczne grono sympatyków sportu. W ten sposób czyny społeczne pełniły również funkcje integracyjne wśród ludzi przybywających ze wszystkich stron kraju”²⁰. Wśród wielu inicjatyw podejmowanych przez mieszkańców Szczecinka i okolic należy wspomnieć, że w 1965 roku młodzież z Państwowego Technikum Rolniczego w Szczecinku rozpoczęła budowę przyszkolnego stadionu sportowego w ramach czynu społecznego.

W 1964 roku wybudowano stadion klubu „Lechia” Szczecinek. Stadion główny znajdował się przy ulicy Jana Krasickiego (obecnie ul. Józefa Piłsudskiego), a boisko boczne znajdowało się tuż obok przy ulicy Szczecińskiej, aktualnie w tym miejscu znajdują się basen. Stadion był jednym z nowocześniejszych obiektów w województwie, w latach 70. w byłym województwie koszalińskim nie wybudowano obiektu podobnej klasy. W przedstawionym obiekcie poza stadionem z widownią, spikerką i wieżą z zegarem zbudowano bieżnię (żużłową), skocznię w dal, wzwyż, do trójskoku i skoku o tyczce, rzutnię do pchnięcia kulą, rzutnię do rzutu oszczepem, dyskiem i młotem, wzniesiono również korty tenisowe. W pobliżu stadionu znajdowało się także lodowisko, na którym trenowali i rozgrywali mecze hokeiści. Trybuny stadionu mieściły około 6000

¹⁹ A. Połaniecka, T. Jurek, *Spoleczny zasięg kultury fizycznej w województwie śląskim 1975-1998*. Ślupsk 2016, s. 50.

²⁰ A. Połaniecka, A. Błaszowska, *Determinants of the Evolution of Physical Culture...*, s. 5.

tysięcy kibiców. Na prezentowanym stadionie trenował znakomity oszczepnik Kazimierz Margol, który w latach 60. starował w kadrze narodowej. W zawodach międzynarodowych szczeciński zawodnik uzyskał wynik 76,98 m. Od momentu zawieszenia działalności drużyny „Lechii” stadion użytkował LKS „Wielim” Szczecinek, który jak już wcześniej wspinało początkowo prowadził działalność w Gwdzie Wielkiej a następnie przeniósł się do Szczecinka. W kolejnych latach stadion uległ zniszczeniu. Na przełomie 2003/2004 roku rozebrano betonowo-ziemną koronę, zostawiając żużlową bieżnię i boisko ziemne, które zostało zmodernizowane w 2008 roku. Płyta boiska trawiastego o wym. 75x105m została przygotowana do gry w piłkę nożną. Dodatkowo boisko wyposażono w piłkochwyty i trybuny na 500 miejsc oraz sztuczne oświetlenie. Obiekt przeznaczono do różnego rodzaju treningów, turniejów oraz rozgrywek ligowych. Pomimo starań nie przypomina poprzedniego stadionu²¹.

Fot. 6 Stadion „Lechii” Szczecinek.

Źródło: <https://archiwum.allegro.pl/oferta/szczecinek-stadion-ks-lechia-i7301623184.html>
[dostęp: 25.02.2021 r.]

Część obiektów sportowych w Szczecinku należy do Ośrodka Sportu i Rekreacji (dalej: OSiR) wśród nich wybudowany w 1999 roku Stadion Miejski im. Kazimierza Czesława Lisa w owym czasie był to najnowocześniejszy stadion w województwie.

²¹ Relacja ustna Piotra Jakubica, działacza sportowego KS „Darzbór” Szczecinek, zam. w Szczecinku z dn. 24.02.2021 r.

We wschodniej części stadionu znajdowało się zaplecze z częściowym zadaszeniem. Budynek z zapleczem w centralnej części widowni przeznaczony został dla zawodników i sędziów. Na północy znajdowała się główna brama, wkomponowana w kolejny budynek będący siedzibą dwóch klubów sportowych „Wielim” i „Darzbór”. Wzdłuż zachodniej strony boiska znajdowały się miejsca dla spikerów i dwie tymczasowe trybuny na ok. 200 osób. Stadion zbudowany został w odległości około 10 m od jeziora Trzesiecko, co stanowiło dodatkową atrakcję. Należy podkreślić, że w latach 90. nie był to typowy sposób budowy stadionów w Polsce. W/w stadion po upadku PRL był największą inwestycją samorządową w Szczecinku. W 2012 roku na patrona obiektu został wybrany Kazimierz Czesław Lis, zasłużony trener szkoleniowiec, który przez 50 lat pracował ze szczecinecką młodzieżą²². Przy płycie głównej boiska znajdują się także boisko sztuczne trawiaste o wym. 90x120m wyposażone w bramki przenośne, trybuny na 150 osób oraz sztuczne oświetlenie.

Kolejne obiekty należący do szczecineckiego OSiR-u to boiska treningowe KS „Lechia” przy ul. Piłsudskiego 3, boiska trawiaste przy SP nr 7, boisko trawiaste przy ul. Sójczej, boiska ze sztuczną nawierzchnią do piłki nożnej przy ul. Słowiańskiej.

Poza tym OSiR zarządza również halami sportowymi, w których odbywają się m.in. zajęcia z wychowania fizycznego, treningi młodzieży i seniorów w różnych dyscyplinach sportu:

- halą sportową przy ulicy Wiatracznej (Gimnazjum nr 2),
- halą sportową przy ulicy Jasnej (Szkoła Podstawowa nr 4),
- halą sportową przy ulicy Kopernika (Szkoła Podstawowa nr 6),
- halą sportową przy ulicy Słowiańskiej,
- kompleksem sportowym przy ulicy Krakowskiej (Szkoła Podstawowa nr 7, w którym znajdują się trzy sale sportowe (duża, mała oraz akrobatyczna), tunel lekkoatletyczny oraz siłownia,
- halą sportową przy Placu Wazów 1 (Szkoła Podstawowa nr 1) – wybudowaną w 2020 roku, najnowszą halą w Szczecinku o powierzchni pola gry 968 m²
- kompleksem boisk typu „orlik 2012” przy ulicy Stanisława Staszica (ZS nr 6 im. Stanisława Staszica) oraz przy ulicy Szczecińskiej (ZS Nr 1 im. Komisji Edukacji Narodowej).

POWSTANIE MIEJSKIEGO KLUBU SPORTOWEGO „SZCZECINEK”

Po kilkunastu miesiącach negocjacji w czerwcu 2015 roku z inicjatywy władz miasta Szczecinka, które od kilku lat zabiegało o połączenie dwóch istniejących w Szczecinku klubów sportowych, MKKS „Darzbór” i KKS „Wielim” powstał Miejski Klub Piłkarski (dalej: MKP) Szczecinek.

²² http://stadiony.net/stadiony/pol/stadion_miejski_szczecinek [dostęp: 07.12.2020 r.].

Nowopowstały MKP Szczecinek, pierwszy mecz towarzyski rozegrał w dniu 14 lipca 2015 roku na Stadionie Miejskim w Szczecinku z drugoligowymi zespołem klubu „Błękitnymi” Stargard Szczeciński.

MKP rozgrywał spotkania w IV. lidze zachodniopomorskiej, do uczestnictwa w rozgrywkach wykorzystano licencję MKKS „Darzbór”. Od początku rozgrywek drużyna znajdowała się w ścisłej czołówce tabeli. W 2016 roku, po wyeliminowaniu z rozgrywek trzech zespołów trzecioligowych: KS „Gwardia” Koszalin, KS „Drawa” Drawsko Pomorskie, KS „Pogoń” II Szczecin szczecinecki zespół znalazł się w finale Pucharu Polski ZZPN. Uznano to za największy sukces w krótkiej historii rozgrywek klubu. W kolejnym roku zespół MKP po wygraniu meczu finałowego z KS „Rasel” Dygowo zdobył Puchar Polski ZZPN.

Zgodnie zobowiązującym prawem został powołany zarząd MKP Szczecinek, w którym poszczególne funkcje zostały powierzone: prezes Piotr Tarasiewicz, wiceprezesi Maciej Mikołajczyk i Mariusz Paczek oraz członkowie Marcin Korabiusz, Justyna Lecka i Dariusz Mazur. W składzie komisji rewizyjnej znajdowali się: Robert Szczęsny, Szymon Bibik i Roman Miazga. Trenerem i jednocześnie czołowym zawodnikiem zespołu był Zbigniew Węglowski, jego asystentem został Mariusz Jureczko, a kierownikiem drużyny (general product managerem) Marcin Korabiusz²³.

ROZGRYWKI MŁODZIEŻOWE

Należy podkreślić, że szczególne zasługi w rozwoju piłki nożnej w Szczecinku miały zespoły młodzieżowe. W czerwcu 1945 roku w Szczecinku odbyły się pierwsze na Pomorzu Środkowym piłkarskie rozgrywki młodzieży szkolnej i pozaszkolnej, zrzeszonej w Szkolnym Klubie Sportowym „Młodzi”, którego prezesem był Marian Kroker. Dla historii piłki nożnej w Szczecinku miało to istotne znaczenie, ponieważ młoda kadra SKS „Młodzi” kontynuowała szkolenie w KS „Darzbór”²⁴. Znaczący wkład w rozwój sportu młodzieżowego miały Szkolne Koła Sportowe działające przy wszystkich szkołach podstawowych i średnich w Szczecinku oraz przy 6 szkołach podstawowych na terenie okolicznych wsi. Młodzi sportowcy osiągnęli liczne sukcesy sportowe, co przyczyniło się do rozwoju sportu.

W 1953 roku zawodnicy startujący na poziomie rozgrywek juniorskich KS „Unia” Szczecinek, który w kolejnych latach zmienił nazwę na MKKS „Darzbór” zdobyli tytułu mistrza województwa. W turnieju półfinałowym i finałowym o klubowe mistrzostwo Polski juniorów uplasowali się na IV miejscu. Był to wielki sukces drużyny juniorów ze Szczecinka, którą prowadził trener Leon Żukowski²⁵.

²³ <http://mkp.szczecinek.pl/o-klubie.html>, [dostęp: 07.12.2020 r.].

²⁴ B. Urbanek, *Z piłką na dobre i na złe*. „Temat szczecinecki”, 2010, s. 18.

²⁵ . Krzysztofowicz, *Kultura fizyczna w województwie koszalińskim w latach 1950-1975*. [w:] B. Woltmann (red.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945-1990*, Koszalin 1993, s. 91.

Kolejne kluby sportowe dla młodych sportowców powstawały zgodnie z ich oczekiwaniami i zainteresowaniami. Z inicjatywy młodzieży powstał m.in. Szkolny Klub Sportowy „Młodzi”, Leśny Klub Sportowy „Spójnia”, Klub Sportowy „Zryw”, Harcerski Klub Sportowy, Klub Sportowy „Jedność”, Klub Sportowy „Sparta”, Klub Sportowy „Gwardia”. W 1973 roku trenerem szkoleniowym młodych piłkarzy został Kazimierz Lis nauczyciel wychowania fizycznego w Technikum Mechanicznym w Szczecinku. Dzięki jego zaangażowaniu i wybitnym zdolnościom szkoleniowym sześciu juniorów MKKS „Darzbór” Szczecinek zostało powołanych do reprezentacji województwa koszalińskiego m.in. Marek Gliwiecki, Janusz Leszko, Grzegorz Gasiul, Otton Wyszomirski, Henryk Pawilczuk, Witold Pawilczuk²⁶. Kolejny sukces szkoleniowiec odniósł w 1974 roku zdobywając wicemistrzostwo kraju z młodymi piłkarzami ze Szczecineckiego Technikum Mechanicznego i Zasadniczej Szkoły Zawodowej w rozgrywkach o Puchar Telewizji i „Przeglądu Sportowego” szkół średnich. W rozgrywkach na szczeblu centralnym szczecineccy piłkarze ulegli jedynie drużynie z Technikum Górniczo-Naftowego z Krosna²⁷. W 2009 roku utworzono Akademię Piłkarską (dalej: AP) Szczecinek, w której prowadzono szkolenie od najmłodszej grupy wiekowej „skrzatów” przez kolejne grupy dziecięce i młodzieżowe, aż po zespół seniorski. Akademia gwarantowała doskonałe warunki dla rozwoju zawodników, w ramach współpracy ze szkołami tworzone klasy sportowe, w których zajęcia szkoleniowe prowadzili wykwalifikowani trenerzy. Treningi odbywały się na pełnowymiarowych boiskach z naturalną nawierzchnią. Poza tym dwa z nich były wyposażone w pełne oświetlenie. Na boisku głównym (stadionie) odbywały się mecze juniorów i seniorów oraz zajęcia treningowe dla najmłodszych grup wiekowych (Skrzatów i Żaków). Wymienione boiska znajdują się od opieką OSiRu Szczecinek, z którym AP ściśle współpracowała. Należy zaznaczyć, że boiska posiadają odpowiednie, komfortowe zaplecze, w postaci 6 szatni z natryskami, magazynów na sprzętem, bramkami w różnych rozmiarach, przy każdym boisku znajdują się również trybuny dla kibiców dopingujących młodych piłkarzy²⁸.

SUKCESY DRUŻYN PIŁKI NOŻNEJ W SZCZECINKU

Szczecineckie kluby głównie rozgrywały spotkania na poziomie III ligi, uzyskując lepsze lub gorsze pozycje w tabeli. KS „Wielim” Szczecinek w występował w III lidze w sezonie 1976/1977, 1977/1978, 1982/1983, 1983/1984, 1984/1985 – uzyskał 6 miejsce, 1985/1986. Starował również w Pucharze Polski w sezonie 1978/1979 (1/32 finału), 1979/1980 (1/32 finału), 1981/1982, 1984/1985, 1985/1986²⁹.

²⁶ M. Giedrojc, *Historia klubów sportowych...*, s. 288.

²⁷ J. Krzysztofowicz, *Kultura fizyczna w województwie koszalińskim w latach 1950-1975...*, s. 91.

²⁸ <https://junior.weszlo.com/schools/akademia-pilkarska-szczecinek/> [dostęp: 18.02.2021 r.].

²⁹ https://pl.wikipedia.org/wiki/Wielim_Szczecinek [dostęp: 18.02.2021 r.].

MKKS „Darzbór” Szczecinek uczestniczył w eliminacjach o awans do II ligi w sezonie 1960/1961. Spotkania w III lidze rozgrywał w latach 1966/1967, 1967/1968, 1970/1971, 1976/1977 oraz 1993/1994. W Pucharze Polski rywalizował w sezonie 1955/1956 oraz 1962/1963³⁰. W 1948 roku piłkarze LKS „Darzbór” na Olimpiadzie Związków Zawodowych w Warszawie pokonali w ćwierćfinałach KS „Włókniarz” Łódź (I liga), w półfinałach zespół przegrał drużyną KS „Ruch” Chorzów (I liga)³¹. W 30. Mistrzostwach Polski Kolejarzy Kolejowy Klub Sportowy Szczecinek zajął IV miejsce w kraju, zespół juniorów wywalczył srebrny medal pokonując m.in. „Lecha” Poznań i „Polonię” Warszawa³². Należy również zauważyć, że wychowankowie, zawodnicy klubu np. Jan Pieszko, dwukrotnie wywalczył tytuł mistrza Polski w barwach KS „Legii” Warszawa w latach 60. i 70., natomiast Artur Bugaj i Jarosław Fojut, zostali mistrzami kraju w barwach Śląska Wrocław³³.

WKS „Lechia” Szczecinek uczestniczył w eliminacjach o awans do II drugiej ligi w sezonie 1960/1961, 1964/1965 oraz 1965/1966. Zespół rozgrywał spotkania w III lidze w latach 1966/67 oraz rywalizował w rozgrywkach Pucharu Polski w 1963/1964 oraz 1967/1968³⁴.

Drużyna MKP Szczecinek w rozgrywkach Pucharu Polski w sezonie 2017/2018 awansowała do finału. W 2017 roku po zwycięstwie w meczu finałowym z KS „Rasel” Dąbrowa zespół ze Szczecinka zdobył Puchar Polski ZZPN³⁵.

PODSUMOWANIE

Podsumowując powyższe informacje można stwierdzić, że w latach 1989-2020 nastąpił rozwój piłki nożnej w Szczecinku. Przyczyniły się do tego tradycje jakie miała ta dyscyplina sportu w Szczecinku. Sprzyjała temu również działalność klubów sportowych. Należy zaznaczyć, że w kwietniu 1945 roku została założona pierwsza sekcja piłki nożnej. Natomiast latem tego roku rywalizację w tej dyscyplinie organizował Kolejowy Klub Sportowy „Kolejarz” oraz Leśny Klub Sportowy „Darzbór”. W latach 50. istniały dwa kluby sportowe prowadzące sekcje piłki nożnej, WKS „Lechia” oraz KKS „Darzbór” Szczecinek. Można przyjąć, że popularyzację piłkarstwa w mieście zapoczątkował MKKS „Darzbór” Szczecinek.

Kolejnym czynnikiem mającym wpływ na rozwój piłki nożnej w Szczecinku była rozbudowa infrastruktury sportowej. Powstały boiska z profesjonalną murawą, orliki,

³⁰ [https://pl.wikipedia.org/wiki/Darzbór_Szczecinek](https://pl.wikipedia.org/wiki/Darzb%C3%B3r_Szczecinek) [dostęp: 18.02.2021 r.].

³¹ Archiwum Państwowe w Koszalinie, oddział w Szczecinku, sygn. 82, 84, 118, 587, *Spuścizna po Józefie Sakrajdzie, 40-lecie MKKS „Darzbór” w Szczecinku*, s. 4.

³² B. Urbanek, *Klub robotniczych tradycji*, „Temat szczecinecki”.

³³ R. Wełnic, *40-lecie MKKS Darzbór Szczecinek*, <https://szczecinek.naszemiasto.pl/40-lecie-mkks-darzb%C3%B3r-szczecinek-z-archiwum-wladyslawa/ar/c1-7705179> [dostęp: 14.02.2020 r.].

³⁴ [https://pl.wikipedia.org/wiki/Darzbór_Szczecinek](https://pl.wikipedia.org/wiki/Darzb%C3%B3r_Szczecinek) [dostęp: 18.02.2021 r.].

³⁵ <http://mkp.szczecinek.pl/o-klubie.html> [dostęp: 18.02.2021 r.].

kilka nowoczesnych hal gimnastycznych. Stworzyło to warunki i zachęciło do uprawiania sportu. Należy również zaznaczyć, że piłka nożna należała do najbardziej popularnych dyscyplin w kraju i na świecie. Poza tym, w wyniku światowego trendu popularyzacji zdrowego stylu życia, aktywności ruchowej zwiększyła się świadomość mieszkańców jaki wpływ na zdrowie ma aktywność fizyczna, w tym również piłka nożna, uprawiana również w formie rekreacyjnej. W następstwie czego, wychodząc na przeciw oczekiwaniom mieszkańców kluby, stowarzyszenia sportowe oraz szkoły (m.in. SP5, ZS1 KEN) i uczelnie zaproponowały mieszkańcom miasta i okolic bogatą ofertę form i zajęć piłkarskich oraz rywalizację poprzez turnieje i mecze organizowane m.in. przez Akademię Piłkarską Szczecinek i Akademię Piłkarską Reissa.

Piłka nożna była w Szczecinku popularną dyscypliną sportu, uprawianą przez dzieci, młodzieży i dorosłych. W początkowym okresie rozwoju piłki nożnej w Szczecinku najdynamiczniej prowadzono szkolenie w kategorii juniorów i seniorów. W kolejnych latach organizowano szkolenia od najmłodszej grupy wiekowej – skrzatów do najstarszej – seniorów.

Bibliografia:

Źródła archiwalne:

Archiwum Państwowe w Koszalinie, oddział w Szczecinku, sygn. 82, 84, 118, 587, *Spuścizna po Józefie Sakrajdzie, 40-lecie MKKS „Darzbór” w Szczecinku.*

Źródła drukowane:

Prasa i czasopisma:

Urbanek B., *Klub robotniczych tradycji*, „Temat szczecinecki” 2010.

Urbanek B., *Z piłką na dobre i na złe*. „Temat szczecinecki” 2010.

Relacje ustne:

Piotr Jakubiec, działacz sportowy KS „Darzbór” Szczecinek, zam. w Szczecinku z dn. 24.02.2021.

Netografia:

<https://junior.weszlo.com/schools/akademia-pilkarska-szczecinek/> [dostęp: 18.02.2021 r.].

https://pl.wikipedia.org/wiki/Darzb%C3%B3r_Szczecinek [dostęp: 18.02.2021 r.].

http://stadiony.net/stadiony/pol/stadion_miejski_szczecinek [dostęp: 07.12.2020 r.].

<http://mkp.szczecinek.pl/o-klubie.html>, [dostęp: 07.12.2020 r.].

R. Wełnic, *40- lecie MKKS Darzbór Szczecinek*, <https://szczecinek.naszemiasto.pl/40-lecie-mkks-darzbor-szczecinek-z-archiwum-wladyslawa/ar/c1-7705179> [dostęp: 07.12.2020 r.].

https://pl.wikipedia.org/wiki/Wielim_Szczecinek [dostęp: 07.12.2020 r.].

Publikacje:

Giedroń M., *Historia klubów sportowych*, [w:] K. Kozłowski, J. Powąłka (red.), *Dzieje Szczecinka lata 1945-2008*, Szczecinek 2010.

Krzysztofowicz J., *Kultura fizyczna w województwie koszalińskim w latach 1950-1975*. [w:] B. Woltmann (red.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945-1990*, Koszalin 1993.

Kucharski K., *Szczecinek militarny*, [w:] K. Kozłowski, J. Powąłka (red.), *Dzieje Szczecinka lata 1945- 2008*, Szczecinek 2010, s. 338.

Laskiewicz H., *Uczestnictwo w kulturze fizycznej ludności Pomorza Zachodniego*. US Szczecin 1990.

Połaniecka A., Błaszowska A., *Determinants of the Evolution of Physical Culture in the Koszalin Region in 1945–1950* [w:] *Physical Education, Sport and Health Culture in Modern Society*, Lutsk, Ukraine. 4(48), 2019, s.38.

Połaniecka A., Jurek T., *Spółeczny zasięg kultury fizycznej w województwie słupskim 1975-1998*. Słupsk 2016,

Szczerbiński M., *Działalność organów państwowych i społecznych kultury fizycznej na Ziemi Koszalińskiej*, [w:] B. Woltmann (red.), *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945-1990*, Koszalin 1993.

Zdrojewski E., *Przemiany demograficzne*, [w:] K. Kozłowski, J. Powąłka (red.), *Dzieje Szczecinka lata 1945- 2008*, Szczecinek 2010.

III. ROZWAŻANIA WOKÓŁ BEZPIECZENSTWA SPOŁECZNEGO

JOANNA KRAWCZYK

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koszalinie

IWONA KULMACZEWSKA

Hospicjum Stacjonarne w Kołobrzegu

TOLERANCJA SPOŁECZNA WOBEC OSÓB HOMOSEKSUALNYCH

Słowa kluczowe: prześladowanie, dyskryminacja, tolerancja, prawa osób homoseksualnych

Abstrakt: Homoseksualiści byli prześladowani od zawsze, od kiedy istnieje świat i od kiedy istnieje homoseksualizm. Trzeba pamiętać, aby zaakceptować tych ludzi, należy zaakceptować samego siebie takim jakim jesteśmy. Należy tu zacząć od siebie. Istnieje wiele zjawisk na świecie, na które nie mamy wpływu. Uczmy się być tolerancyjni, zrozumieć, drugiego człowieka, nie prześladować go, a zaakceptować. Tak aby każdy na tym świecie był szczęśliwy, kochany i rozumiany, oraz posiadał swoje prawa.

Keywords: persecution, discrimination, tolerance, rights of homosexual persons.

Abstract: Homosexuals have been persecuted for as long as the world exists and as long as homosexuality has existed. You have to remember to accept these people, you have to accept yourself as we are. You should start with yourself here. There are many phenomena in the world that are beyond our control. Let us learn to be tolerant, to understand other people, not to persecute them, but to accept them. So that everyone in this world will be happy, loved and understood, and have their rights.

WSTĘP

Już w czasach starożytnych istniały dowody na to, że na świecie żyją ludzie odczuwający potrzebę nawiązania intymnych kontaktów z osobami tej samej płci. Jednym z najstarszych źródeł historycznych potwierdzających istnienie homoseksualizmu jest papirus pochodzący z Egiptu z 2500 lat p.n.e. Dzięki jego zawartości można stwierdzić, że homoseksualizm był powszechnie akceptowany i nie podlegał żadnym represjom¹. W starożytnej Grecji, pierwsze dowody homoseksualnych kontaktów datowane były na okres z przed XII wieku p.n.e. na Krecie. Homoseksualność w Grecji, kierowali się z różnymi względami. Na pierwszym planie ujęte było kryterium piękna. Ciało mężczyzny było postrzegane jako bardziej atrakcyjne od ciała kobiety, szczególnie w okolicy genitalnej. Inspirowało to wielu twórców do ukazania w swych dziełach narządów płciowych czy pośladków². W tym czasie cała kultura grecka była przesycana erotyzmem. Cecha ta różnicowała kulturę grecką od wszystkich innych znanych współcześnie systemów kulturowych. Homoseksualizm stał się nierozzerwalną częścią

¹Farlough S., *Inna miłość. Opowieści o znanych i nieznanach homoseksualistach*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa, 2009, s.56.

²Farlough S., *Inna miłość. Opowieści o...*, s.56.

kultury religijnej, artystycznej i politycznej. Powiązany był ze środowiskiem arystokracji, sportem oraz służbą wojskową³. W wielu kulturach Wschodu był znany, jednak nie odnalazł zrozumienia i akceptacji. Wiązało się to z różnymi sprzecznościami.

Z jednej strony seksualność traktowana była jako źródło prokreacji i pełni szczęścia małżeńskiego, a z drugiej natomiast dopatrywano się orientacji seksualnej w typie energii towarzyszącej rodzicom w poczęciu dziecka⁴. W starożytnej i średniowiecznej Japonii homoseksualizm był zjawiskiem dość powszechnym. W tym czasie zaszczytną nagrodą dla samuraja od jego pana było ofiarowanie kilkunastoletniego chłopca w celach erotycznych. Często także w wśród samych samurajów tworzyły się związki homoseksualne⁵.

W Chinach już w III wieku p.n.e. opowiadano romantyczną historię, która zaistniała między księciem Lingiem oraz jego wiernym przyjacielem Mizi Xia. Hinduska Mahabharata około 200 roku p.n.e. udokumentowała związek homoseksualny między Kryszną a Ardżuną, upatrując w nim źródła siły, która powiodła ich obu ku nieśmiertelności⁶. W starożytnym Rzymie początkowo bardzo negatywnie oceniano homoseksualistów. Istnieją o tym źródła pochodzące już z IV wieku p.n.e. Jednak z chwilą pojawienia się Greków, ich swobody kulturowe i seksualne, doprowadziły do tego, że rzymscy naukowcy zaczęli się interesować tą tematyką⁷. W kulturze żydowskiej homoseksualność była postrzegana negatywnie. Żydzi cenili sobie wysoko związki małżeńskie. Homoseksualizm według nich prowadził do nieczystości i zbędnej utraty nasienia⁸. Jednak należy dodać, że homoseksualizm u kobiet nie był karany. Kobieta w społeczności żydowskiej nie była uznawana za pełnoprawną, a więc nie podlegała normatywnym zobowiązaniom⁹.

Inaczej prezentowała się kultura Zachodu, która rozwijała się wolniej. Wpływ na taki rozwój miały tu czynniki kulturowe świata antycznego, cywilizacje poszczególnych narodów oraz okres wczesnego chrześcijaństwa. Pobudki te miały własne jasno określone postawy wobec homoseksualizmu. Wszystko to rzutowało na rozwój kultury zachodu¹⁰. Homoseksualizm okazał się specyficznym problemem. Doprowadziło do znacznego nasilenia się rygoryzmu. Papież Innocenty III wydał zarządzenie, w myśl którego homoseksualistów nazwano heretykami, pozbawiano majątku, a nawet karano śmiercią. Natomiast papież Grzegorz IX stworzył inkwizycję do walki z heretykami

³Le Blond J. M., *Świat grecki i płciowość*. In: Natura, kultura, płeć – historia, etnografia, socjologia, psychoanaliza, filozofia, Znak, Kraków 2015, s.46.

⁴Lew-Starowicz Z., *Encyklopedia erotyki*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2011, s. 22-28.

⁵Screech T., *Erotyczne obrazy japońskie 1700-1820*, Universitas, Kraków 2002, s. 22-28.

⁶Aldrich R., *Historia gejów i lesbijek*, Universitas, Kraków 2009, s. 7.

⁷Aldrich R., *Historia gejów ...*, s. 7.

⁸Herzer M., Hirschfeld M., *Leban und Werk eines judischen*, Mannerschwarm Verlag, Hamburg 2011, s.12-13.

⁹Kowalczyk A., *Mity o homoseksualnych*, Fokus Ekstra. Seks. 2004, s.62-63.

¹⁰Kowalczyk A., *Mity o ...*, s.62-63.

składającą się głównie z jezuitów i dominikanów¹¹. W XVIII wieku w niektórych krajach Europy zaczęły się stopniowo rozluźniać rygory, chociaż prawo nadal przywidywało kary za homoseksualizm¹².

W XIX wieku wielu lekarzy wyrażało w swych dziełach pogląd, że homoseksualizm jest najgorszym ze zbroczeń, traktowano go jak wrodzoną degenerację. To właśnie medycy odegrali decydującą rolę w prześladowaniu homoseksualistów. Dokładnie mierzyli, opisywali narządy płciowe osób homoseksualnych, fizjonomię a także pośladki swoich ofiar, aby dowieść ich niemoralność. W czasie rewolucji francuskiej Marat domagał się zamykania tak zwanych pedałów. Ówczesna medycyna próbowała potwierdzić, że są potworami, zbrojeńcami i mordercami. Tylko w ciągu 30 lat XIX wieku w protestanckiej Anglii osiemdziesięciu mężczyzn powieszono za grzech sodomii, czyli za zwyrodnialstwo¹³. Przełomem w problematyce homoseksualnej miał miejsce w 1895 roku za sprawą słynnego poety i dramaturg O. Wilde, którego skazano na dwa lata ciężkiego więzienia za związek z lordem A. Douglasem. Dzięki dyskusji wokół tego procesu dotarło do publicznej świadomości, że na progu narodzin cywilizacji pojawili się kochający inaczej¹⁴. Podobne obserwacje poczynił A. Moll. Obok teorii medycznych i psychoanalitycznych w końcu XIX i na początku XX wieku coraz większą liczbę zwolenników zyskiwały teorie degeneracyjne wyjaśniające istnienie homoseksualizmu. P. Moreau w swoich pracach dowodził, że mężczyźni posiadają zmysł genitalny, który może być uszkodzony, a u homoseksualistów uszkodzenie to znajduje się w połowie między rozumem a szaleństwem. Dzięki tak prezentowanym poglądom homoseksualistów zaczęto kierować do szpitali psychiatrycznych¹⁵.

W czasie III Rzeszy Niemieckiej dokonano eksterminacji homoseksualistów na wielką skalę. Prześladowania prowadzono w bardzo różny sposób, a głównym motywem eksterminacji homoseksualistów było twierdzenie, że popełniają oni wykroczenie przeciw narodowi i państwu. Nie płodzą ani nie rodzą dzieci¹⁶.

W latach 60 XX wieku powstały pierwsze ruchy społeczne walczące o prawa osób nieheteroseksualnych. Punktem zwrotnym dla homoseksualistów stał się klub Stonewall Inn w Nowym Jorku, gdzie 27 czerwca 1969 roku doszło w nim do zamieszek spowodowanym nalotem policji na bar z próbami aresztowania kilku jego bywalców. Naloty takie w owym czasie nie należały do rzadkości. Jednak to co się wydarzyło w Stonewall Inn

¹¹ Środa M., *O wzajemnym zaufaniu*. PWN, Warszawa 2003, s. 76-79.

¹² Tritt R. J., *Analiza postaw przedstawicieli grup zawodowych wobec homoseksualizmu*, „Pielęgniarstwo Polskie” 2003, nr 15, s. 66-72.

¹³ Besala J., *Od sodomity do geja*, „Przekrój” 2005, nr 89, s. 44-47.

¹⁴ Besala J., *Od sodomity ...*, s. 44-47.

¹⁵ Lew-Starowicz Z., *Teoria degeneracyjna – homoseksualizm i homoseksualność*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2011, s. 243-247.

¹⁶ Krukow P., *Krótką historia homocaustu*, <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,2739/q,Krotka.historia.homocaustu> [dostęp: 17.10.2019 r.].

było wyjątkowe, ponieważ po raz pierwszy w historii geje i lesbijki w sposób otwarty stawili opór władzy¹⁷. W latach 70 XX wieku stopniowo zmieniło się podejście do homoseksualizmu jako dewiacji w inność psychoseksualną. Związane to było z tym, że Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne wykreśliło homoseksualizm z rejestru chorób. Światowa Organizacja Zdrowia w dniu 17 maja 1990 roku dokonała skreślenia homoseksualizmu z listy chorób i zaburzeń. Z tego powodu 17 maja został ustanowiony jako Międzynarodowy Dzień Walki z Homofobią¹⁸. Rok później homoseksualizm został także wykreślony z Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób i Zaburzeń. Jednak nadal był pojmowany jako odrębność psychoseksualna zarówno w Europie jak i w Ameryce. Zmiany jakich dokonano w głównej mierze spowodowane były problemem dyskryminacji mniejszości seksualnej. Konsekwencją były spory etyczne, polityczne i działania grup mniejszości seksualnych oraz osób zajmującą się psychologią, pedagogiką i psychoterapią. W wielu krajach w tym czasie były organizowane sympozja naukowe, wiece i manifestacje. Powstały liczne organizacje skupiające osoby o orientacji homoseksualnej. Prowadzono badania nad zachowaniami seksualnymi oraz zakładano grupy terapeutyczne prowadząc w nich zajęcia o orientacji homoseksualnej. Przeznaczone one były dla rodziców, wychowawców i pedagogów. Mniejszości seksualne nawet jeśli były tolerowane to nie były nigdy wartościowane na równi z osobami heteroseksualnymi.

PRZEŚLADOWANIE, DYSKRYMINACJA I ASPEKTY RELIGIJNE

Niewielka liczba osób homoseksualnych w światowych społeczeństwach powoduje, że są oni zaliczani do grup mniejszościowych. To z kolei staje się przyczyną ich negatywnego, odmiennego, opartego na stereotypach i uprzedzeniach traktowania przez osoby heteroseksualne¹⁹. Nietolerancja ta występuje nadal we współczesnym świecie, powodując ludzkie cierpienia. Uprzedzenia opierają się często na nieuzasadnionych osądach. Wielu ludzi traktuje homoseksualizm jako chorobę. To najpopularniejszy pogląd. Bardzo krzywdzące jest także identyfikowanie homoseksualizmu z pedofilią. Kształtowanie społecznego przekonania o wyjątkowej skłonności osób homoseksualnych do wykorzystywania dzieci jest niezwykle krzywdzące. Takie podejście staje się przyczyną utrwalenia uprzedzeń i utrudnia pełne funkcjonowanie psychologiczne tych osób²⁰. Homoseksualiści bywają często uważani za osoby rozwiązłe. Panuje przekonanie, że wielokrotnie i chętnie zmieniają partnerów. W społecznym przekonaniu nadal funkcjonuje obraz geja jako osoby o wielkiej potrzebie dominacji emocjonalnej, lubiącej zwracać na siebie uwagę,

¹⁷Zakrzewska J., *Studenckie studia nad zjawiskiem homoseksualizmu*, Wydawnictwo Nomos, Kraków 2005, s. 235-246.

¹⁸Vidal G., *Nie oglądaj się w stronę Sodomy*, Dom Księgarski i Wydawniczy Fundacji Polonia, Warszawa 2013, s. 68-70.

¹⁹Gardzewicz B., *Homoseksualizm – sprawa prywatna?*, Universitas, Kraków 2009, s.56.

²⁰*A można „to” wyleczyć?*, [http://www. homohetero.at/info/a-mozna-wyleczyc/pl](http://www.homohetero.at/info/a-mozna-wyleczyc/pl) [dostęp: 18.12.2019 r.].

zwłaszcza przez nieprzestrzeganie reguł życia społecznego. Gej dla większości ludzi to przede wszystkim przyjaciel kobiety. Osoba, która nie radzi sobie zupełnie w sytuacjach stresowych ucieka w świat marzeń i wizji²¹. Dyskryminacja osób homoseksualnych wkracza także często w inne sfery życia. Mniejszości seksualne miały i mają kłopoty z wynajęciem mieszkania, spotykały i spotykają się z niechęcią pracowników ochrony zdrowia czy też dyskryminacją w miejscach użyteczności publicznej. Homoseksualiści są często niepokojeni przez współmieszkańców. Odmawia się im dzierżawy lub sprzedaży mieszkania. Z tego powodu większość nie ujawnia swojej orientacji seksualnej²². Kościół szanuje i otacza troską osoby homoseksualne, z drugiej jednak strony wyraża dezaprobatę dla czynów homoseksualnych. Zdecydowanie też przedstawia swoją postawę wobec homoseksualizmu wśród kapłanów. Władze kościelne sprzeciwiają się przyjmowaniu do seminarium i święcenia osób praktykujących homoseksualizm²³.

Homoseksualiści chcieliby mieć równe prawa do traktowania swoich związków. Na świecie istnieją kościoły i związki wyznaniowe, które błogosławią związki jedнопłciowe oraz sprzeciwiają się dyskryminacji. Należą do nich między innymi judaizm reformowany czy Kościół Amerykańskich Baptystów. Podejście do homoseksualizmu spowodowało radykalne zmiany w wielu kościołach i wspólnotach. Z tego powodu w USA nastąpiło zahamowanie dialogu ekumenicznego. Kościoły orientalne i Rosyjska Cerkiew Prawosławna prawie w całości zerwały dialog ze Wspólnotą Anglikańską²⁴.

STOSUNEK PERSONELU MEDYCZNEGO DO OSÓB HOMOSEKSUALNYCH

Na sytuację zdrowotną osób nieheteroseksualnych zwrócił uwagę Parlament Europejski w swojej rezolucji z dnia 4 lutego 2014 roku w sprawie unijnego planu przeciwdziałania homofobii i dyskryminacji ze względu na orientację seksualną i tożsamość płciową²⁵. Dokument ten opierał się na fakcie, że osoby te mają inne problemy zdrowotne. Natomiast Komitet Ministrów Rady Europy dostrzegł problem wysokiego wzrostu samobójstw wśród młodych lesbijek, gejów i osób biseksualnych w porównaniu do wskaźnika samobójstw wśród ludzi młodych heteroseksualnych. Nie jest to efekt ich orientacji seksualnej, ale stygmatyzacji i dyskryminacji których doświadczają²⁶.

²¹ *Fakty i mity dotyczące homoseksualizmu*, http://gaymateo.pl/articles.php?article_id=15 [dostęp: 23.11.2019 r.]

²² Raport o dyskryminacji i nietolerancji ze względu na orientację seksualną w Polsce, Stowarzyszenie Lambda Warszawa, Kampania Przeciw Homofobii, grudzień 2003, s. 23-24.

²³ Reszka P., *Już ja cię, synu, naprawię. Z homo na hetero*, <https://wyborcza.pl/dzwyformat/7,127290,3407056.html> [dostęp: 27.12.2019 r.].

²⁴ Terlikowski T., *Tęczowe chrześcijaństwo*. Homoseksualna herezja w natarciu, Warszawa 2004, s.15-110.

²⁵ Wysoki komisarz do spraw człowieka, The Right to Health, Fact Sheet no. 31, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, World Health Organization, s.3-4.

²⁶ Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy nr 1608(2008) w sprawie samobójstw dzieci i młodzieży w Europie, stanowiących poważny problem zdrowia publicznego, pkt 10.

Za najważniejsze dokumenty dotyczące ochrony praw osób transpłciowych i nieheteroseksualnych uważa się te powstałe z inicjatywy międzynarodowych organizacji pozarządowych takich jak Międzynarodowe Komisja Prawników oraz International Service for Human Rights dokument Zasady Yogyakarty. Przyjęto je w dniach między 6 a 9 listopada 2006 roku. Zasady powstały w odpowiedzi na brak właściwej reakcji państw na zjawisko dyskryminacji z powodu orientacji seksualnej i tożsamości płciowej. Zasada 17 Yogyakarty odnosi się do standardu ochrony zdrowia fizycznego i psychicznego. Mówi ona o tym, iż państwa powinny zapewnić dostęp do placówek, ośrodków i usług opieki zdrowotnej w odniesieniu do zdrowia seksualnego, do wglądu własnej dokumentacji medycznej oraz wdrażania wszystkich programów edukacyjnych i profilaktycznych w opiece zdrowotnej. Prawo do ochrony zdrowia i dostępu do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych gwarantowane jest przez art. 68 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Zgodnie z art. 6 ust. 1 Ustawy o prawach pacjenta, osoba ma prawo do otrzymania świadczeń zdrowotnych odpowiadających wymaganiom aktualnej wiedzy medycznej²⁷.

Używanie niewłaściwych komentarzy, stosowanie obraźliwych gestów czy też posługiwanie się poniżającymi określeniami osób homoseksualnych stanowią naruszenie prawa pacjenta do poszanowania intymności i godności wyrażonego w art. 20 1 Ustawy o prawach pacjenta. Na osobach wykonujących zawód medyczny spoczywa główny obowiązek zachowania i postępowania w sposób nienaruszający intymności i godności pacjenta²⁸. Dzieje się to najczęściej w przypadkach, kiedy informacja o życiu seksualnym pacjenta jest istotna dla postawienia diagnozy i skutecznego leczenia. Jednak niekiedy samo zachowanie pacjenta może sugerować inną orientację seksualną. Dlatego ważne jest stworzenie takiej atmosfery w gabinecie lekarskim, aby rozmowa z chorym nie spowodowała odczuć o jego dyskryminacji lub obrażeniu go. Zgodnie z art.9 ust.3 Ustawy o prawach pacjenta, leczony może wskazać dowolną osobę i wyrazić zgodę na udzielenie jej informacji przez personel medyczny o swoim stanie zdrowia. Upoważnienie, o którym mowa nie wymaga zachowania bezwzględnej formy pisemnej, jednak z przyczyn praktycznych łatwiej nie dopuścić do naruszania tego prawa poprzez wpisanie upoważnienia do dokumentacji medycznej. Każdy pacjent powinien być traktowany indywidualnie, a jego orientacja seksualna, kolor skóry czy wiara nie powinny mieć żadnego znaczenia i wpływu na jego leczenie, pielęgnację czy też rehabilitację. Wszyscy powinni być traktowani jednakowo przez personel medyczny.

W przypadku gdy pacjent pozostaje bez świadomości, czy też nie jest zdolny do pełnego zrozumienia informacji, lekarz informuje osobę bliską w rozumieniu art. 3ust. 1 pkt 2 Ustawy o prawach pacjenta. W takiej sytuacji personel najczęściej bierze pod uwagę

²⁷ Dz. U. 2009 Nr 52 poz. 417 Ustawa z dnia 6 listopada 2008 roku o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta

²⁸ Art. 22 ust. 1 Ustawy o prawach pacjenta; art. 36 ust 1 Ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty.

fakt, że pacjent pozostaje w związku z osobą tej samej płci i udzielić tej osobie właściwych informacji, co do której jest przekonany, że działa ona w interesie chorego.²⁹ Ochrona zdrowia powinna być dostępna dla wszystkich osób bez dyskryminacji, zwłaszcza dla tych szczególnie narażonych na nierówne traktowanie lub marginalizowanych. Brak pełnego dostępu do opieki zdrowotnej tworzy atmosferę, w której osoby pozbawione prawa do decydowania o sobie nie mogą również osiągnąć pełnej realizacji innych praw człowieka³⁰. Prawo powinno być przestrzegane, a rzeczywistość życiowa pokazuje coś innego. Dyskryminuje nie tylko świat medyczny począwszy od przysłowiowej kobiety sprzątajacej, aż do osób na wysokich stanowiskach. Nie jednokrotnie społeczeństwo obraża, naśmiewa się czy w końcu dyskryminuje mniejszość seksualną. We współczesnym świecie najważniejsza jest mądra i świadoma edukacja następnych pokoleń. Obecnie personel medyczny musi być bardziej wyczulony na wiele spraw, a każdy z pacjentów musi być traktowany bardzo indywidualnie oraz z należytyim mu szacunkiem.

ZDROWIE PSYCHICZNE I FIZYCZNE HOMOSEKSUALISTÓW

Nowym określeniem, opisującym zdrowie psychiczne osób homoseksualnych jest stres mniejszościowy. Pojęcie to występuje w teoretycznych koncepcjach wywodzących się z obszaru psychologii i socjologii³¹. Stres mniejszościowy to dodatkowe obciążenie, które dotyka osoby należące do mniejszości seksualnych. Głównym objawem jest chroniczne napięcie psychiczne, które jest skutkiem doświadczeń dyskryminacji.³² Problemy psychiczne osób należących do mniejszości seksualnych od wielu lat budziły kontrowersje i zainteresowania badaczy. Początkowo próbowano udowodnić, że homoseksualizm jest konsekwencją zaburzeń psychicznych. WHO wskazując, iż homoseksualizm sam z siebie nie jest powodem problemów psychicznych, spowodowało konieczność innego spojrzenia na związki homoseksualne w których jeden partner ma zaburzenia psychiczne. Stres mniejszościowy przenosi akcent z szukania przyczyn zaburzeń w orientacji seksualnej na analizę społecznych czynników przyczyniających się do ich powstawania³³.

W społeczeństwie istnieje przekonanie, że inna niż heteroseksualna orientacja niesie ze sobą czynniki zagrażające zdrowiu fizycznemu człowieka. Dzieje się tak że względu na rodzaj relacji seksualnych pomiędzy osobami tej samej płci. Osoby te

²⁹ Art.16 ust. 2 Kodeksu Etyki Lekarskiej.

³⁰ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 4 lutego 2014 roku w sprawie unijnego planu przeciwdziałania homofobii i dyskryminacji ze orientacji seksualną i tożsamość płciową, lit. E.

³¹ Meyer I. H., *Stres mniejszościowy i zdrowie psychiczne homoseksualistów*, Nowy Jork 2003, Columbia University Press.

³² Grabski B., Iniewicz G., Mijas M., *Zdrowie psychiczne osób homoseksualnych i biseksualnych – przegląd badań i prezentacja zjawiska*, „Psychiatria Polska” 2012, s.637-647.

³³ M. Nichols, *Terapia osób należących do mniejszości seksualnych*, Gdańsk 2005, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

narażone są na choroby przenoszone drogą płciową oraz zranienia fizyczne. Dochodzi u nich do częstszego zakażenia HIV, AIDS czy zapalenia wątroby. Innymi zagrożeniami są uzależnienia i nadużywanie substancji psychoaktywnych jako pośredni skutek życia w stresie³⁴. Powszechnie wśród LGBT praktyki oralno-analne, oralno-genitalne, prowadzą do licznych chorób wewnętrznych oraz zranień fizycznych. Najczęściej do nich należą żółtaczką typu A, czerwonka pelzakowa, mononukleozą zakaźną salmonellozą, wszawicą, świerzb, ostre zapalenie żołądka i jelit oraz opryszczki HHV-8. Osoby te mają także infekcje oraz okaleczenia dróg rodnych, pęknięcia i urazy odbytu, obrażenia wewnętrzne z powodu korzystania ze stymulatorów, czyli przedmiotów wspomagających masturbację, czy też współżycie z partnerem tej samej płci. Często używane są ozdoby na narządy płciowe i protezy tych narządów³⁵.

CEL, MATERIAŁ I METODY

Celem pracy było sprawdzenie poziomu tolerancji w stosunku do osób homoseksualnych. Dociekaniem objęto 50 osób, 26 kobiet i 24 mężczyzn, w przedziale wiekowym od 20 do 79 lat. Grupę badawczą podzielono ze względu na wiek od 20 do 39 lat oraz od 40 do 59 lat. Były to 22 osoby, które stanowiły 44% badanych osób, natomiast w grupie od 60 do 79 lat było to 6 osób stanowiących 12% badanych. Ankieta była przeprowadzona na przełomie 2019 roku i 2020 roku. Anonimowa ankietą objęto mieszkańców rejonu województwa zachodniopomorskiego.

W badaniach wykorzystano ankietę jako formę wywiadu, opartą na kwestionariuszu pytań, Badanie było przeprowadzone na podstawie metody sondażu diagnostycznego. Badania miały charakter dobrowolny i anonimowy. Wszyscy ankietowani zostali poinformowani o ich celu i wyrazili zgodę na udział w eksperymencie. Statystykę wykonano przy wykorzystaniu pakietu PQStat. Test nieparametryczny ANOVA Kruskala-Wallis została wykorzystany do zbadania związku między odpowiedziami a każdą zmienną demograficzną w analizie jednoczynnikowej. Przyjęto poziom istotności $p = 0,05$. Pozostałe wyniki podano jako wskaźniki procentowe (%). Do przeprowadzenia zestawień użyto arkusza Microsoft Office Excel 2007.

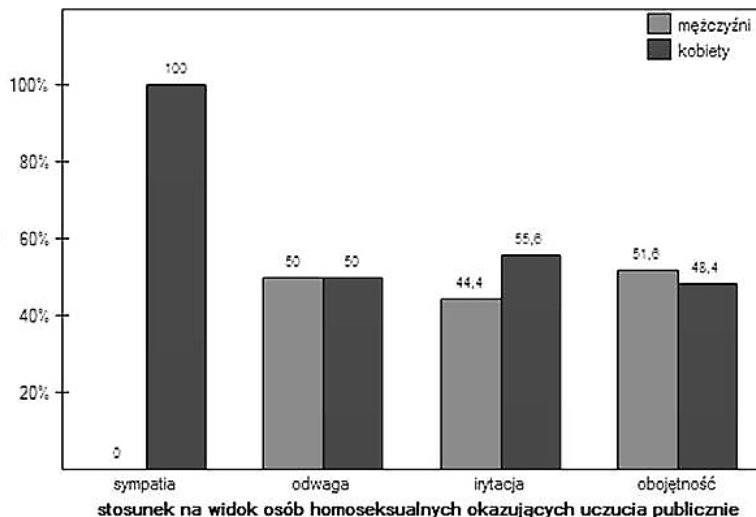
ODCZUCIA OSOBISTE NA WIDOK OSÓB HOMOSEKSUALNYCH

Ankietowani odpowiedzieli na pytanie co czują widząc osoby homoseksualne okazujące sobie uczucia w miejscach publicznych. Ponad połowa respondentów 62% ($n = 31$) deklaruje, że odczuwa obojętność, 18% ($n = 9$) odczuwa irytację, 16% ($n = 8$) odwagę natomiast 4% ($n = 2$) sympatię. Osoby, które przyznały, że odczuwają

³⁴ <https://pulsmedycyny.pl/pts-o-zdrowiu-homoseksualistow-875544> [dostęp: 21.03.2020 r.].

³⁵ Antosz P., *Równe traktowanie standardem dobrego rządzenia*. Raport z badań sondażowych, Pełnomocnik Rządu ds. Równego Traktowania, Kraków 2012, Uniwersytet Jagielloński.

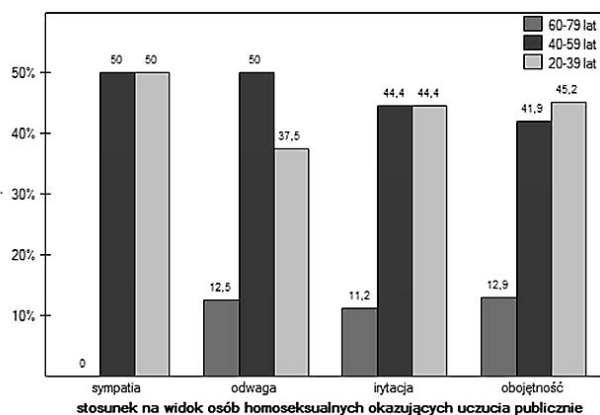
sympatię to same kobiety, natomiast wśród osób odczuwających odwagę połowę stanowiły kobiety, połowę mężczyźni. Płeć wśród osób, które odczuwają obojętność rozłożyła się równomiernie (Ryc. 1.)

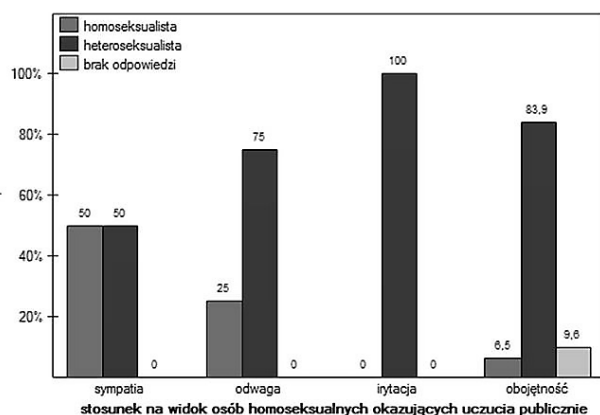
Ryc. 1 Stosunek na widok osób homoseksualnych okazujących uczucia publicznie w podziale na płeć.

Porównanie odpowiedzi o stosunek na widok osób homoseksualnych okazujących sobie publicznie uczucia w podziale na płeć nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,567$). Wśród badanych, które odczuwają odwagę na widok osób homoseksualnych okazujących sobie uczucia publicznie połowę stanowią ankietowani w przedziale wiekowym od 40 do 59 lat. W największej grupie osób, które wskazały obojętność, 45,2% ($n = 14$) stanowiły osoby w wieku od 20 do 39 lat, natomiast 12,9% ($n = 4$) osoby w przedziale wiekowym od 60 do 79 lat (Ryc.2.). Porównanie odpowiedzi o stosunek na widok osób homoseksualnych okazujących sobie publicznie uczucia w podziale na grupy wiekowe nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,975$).

Osoby o orientacji heteroseksualnej stanowiły większość wśród osób, które na widok osób homoseksualnych okazujących uczucia w miejscach publicznych, wskazały obojętność (83,9%), irytację (100%) oraz odwagę (75%). Sympatię wskazywały w równym stopniu (500%) osoby homo- i heteroseksualne (Ryc. 3.). Porównanie odpowiedzi o stosunek na widok osób homoseksualnych okazujących sobie publicznie uczucia w podziale na orientację seksualną nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,112$).

Ryc. 2 Stosunek na widok osób homoseksualnych okazujących uczucia publicznie w podziale na grupy wiekowe.

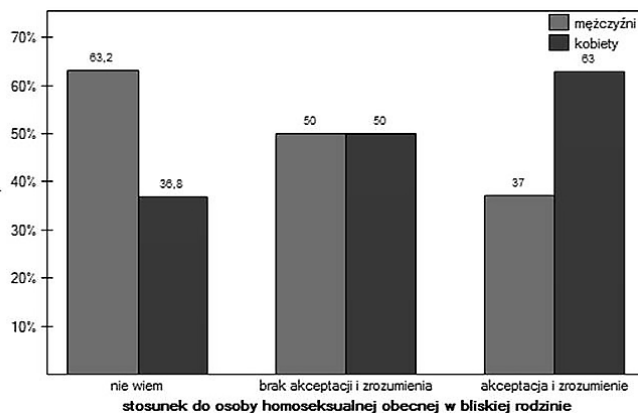
Ryc. 3 Stosunek na widok osób homoseksualnych okazujących uczucia publicznie w podziale na orientację seksualną.

STOSUNEK BADANYCH DO OBECNOŚCI HOMOSEKSUALISTY W RODZINIE

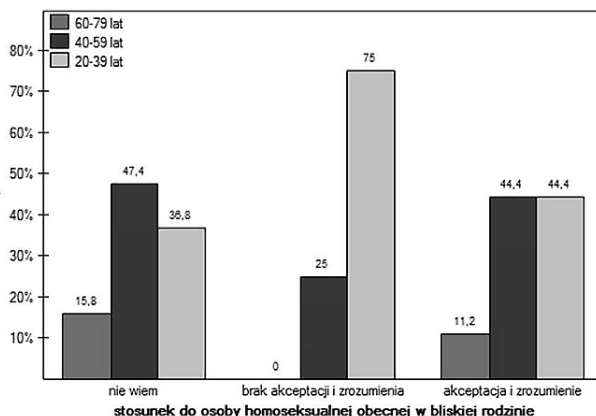
Akceptację i zrozumienie okazałyby 54% ($n = 27$) ankietowani w sytuacji, gdyby w bliskiej rodzinie był homoseksualista. Jak zareagowało by na taką sytuację nie wie 38% ($n = 19$) osób badanych, natomiast 8% ($n = 4$) osób nie okazało by zrozumienia. W podziale na płeć mężczyźni stanowią przewagę (63,2%, $n = 12$) wśród osób, które nie wiedzą jaka była by ich reakcja na wiadomość o osobie homoseksualnej w bliskiej rodzinie, natomiast kobiet było więcej (63%, $n = 17$) wśród osób, które zaakceptowały by taką sytuację (Ryc. 4.).

Porównanie odpowiedzi o stosunek do osoby homoseksualnej obecnej w bliskiej rodzinie w podziale na płeć badanych osób nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,223$). W podziale na grupy wiekowe osoby, które nie okazały by akceptacji i zrozumienia osobie homoseksualnej w bliskiej rodzinie, w 75% ($n = 3$) stanowiły

przedstawicielei najmłodszej grupy wiekowej. W tej grupie brakowało osób w wieku od 60 do 79 lat (Ryc. 5.).

Ryc. 4 Stosunek do osoby homoseksualnej obecnej w bliskiej rodzinie w podziale na płeć.

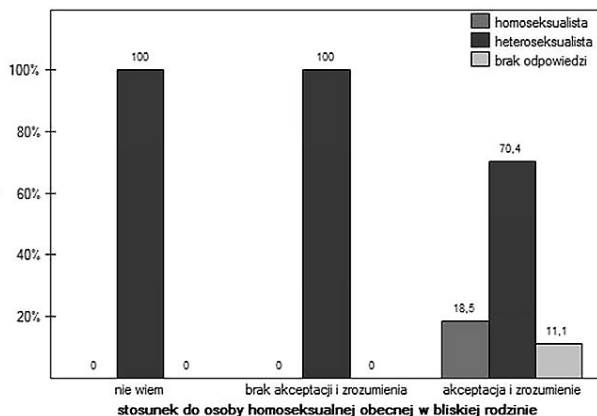

Ryc. 5 Stosunek do osoby homoseksualnej obecnej w bliskiej rodzinie w podziale na grupy wiekowe.

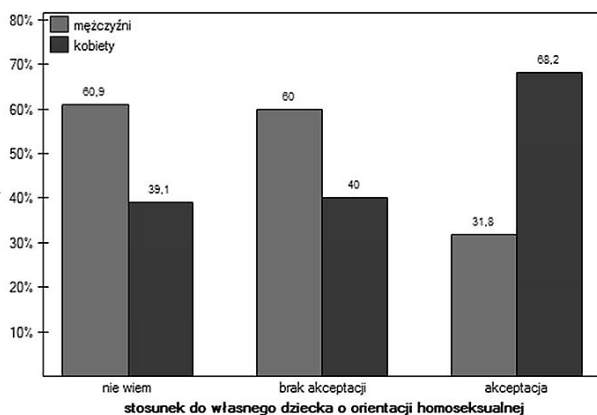
Porównanie odpowiedzi o stosunek do osoby homoseksualnej obecnej w bliskiej rodzinie w podziale na wiek badanych osób nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,345$). Osoby heteroseksualne jako jedyne wskazały brak akceptacji i zrozumienia dla obecności w bliskiej rodzinie osoby homoseksualnej oraz wśród osób, które nie wiedziały jak by zareagowały (Ryc.6.). Porównanie odpowiedzi o stosunek do osoby homoseksualnej obecnej w bliskiej rodzinie w podziale na orientację seksualną nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,781$).

Ankietowani zapytani o reakcję na wiadomość, że ich dziecko jest orientacji homoseksualnej w 44% ($n = 22$) deklarowali akceptację wyboru, natomiast aż 46% ($n = 23$) nie znało odpowiedzi na to pytanie. Tylko 10% ($n = 5$) nie zaakceptowało by takiej sytuacji.

Osoby, które okazałyby akceptację w 68,2% (n = 15) stanowiły kobiety, brak akceptacji wśród mężczyzn wyniósł 60% (n = 3). Podobny rozkład płci był wśród osób, które nie znały swojej reakcji (Ryc. 7). Porównanie odpowiedzi o stosunek do własnego dziecka o orientacji homoseksualnej w podziale na płeć nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,132$).

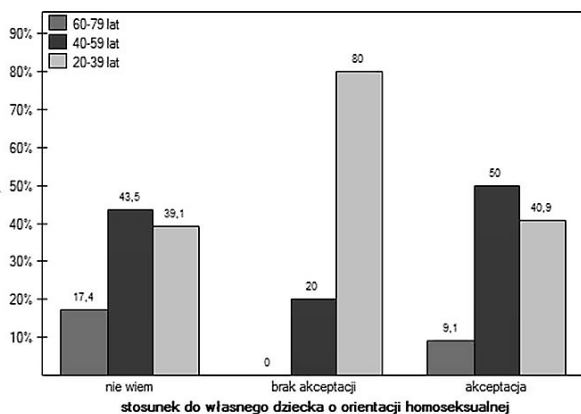
Ryc. 6 Stosunek do osoby homoseksualnej obecnej w bliskiej rodzinie w podziale na orientację seksualną.

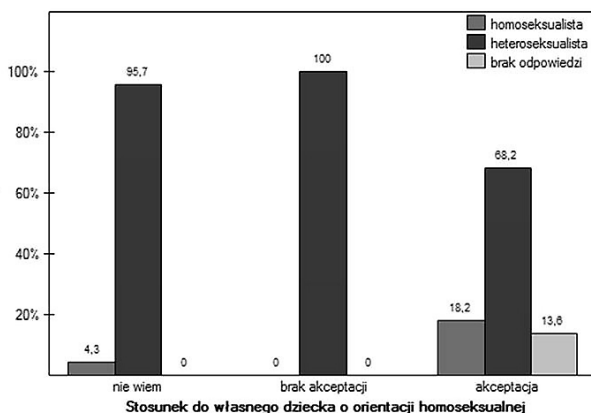
Ryc. 7 Stosunek do własnego dziecka orientacji homoseksualnej w podziale na płeć.

Osoby, które nie potrafią zaakceptować własnego dziecka o skłonnościach homoseksualnych w 80% mieszczą się w przedziale wiekowym od 20 do 39 lat, pozostałe 20% stanowią osoby w wieku od 40 do 59 lat. Osoby, które nie znają odpowiedzi na to pytanie w 17,4% są w wieku od 60 do 79 lat, natomiast w przedziale wiekowym od 20 do 29 lat było 39,1% (n = 9) osób (Ryc. 8). Brak akceptacji dla orientacji seksualnej własnego dziecka wskazały w 100% (n = 5) osoby heteroseksualne, nieco mniej (95,7%) nie zna odpowiedzi na to pytanie. Osoby heteroseksualne stanowiły również większość wśród

osób, które deklarują akceptację (Ryc. 9). Porównanie odpowiedzi o stosunek do własnego dziecka o orientacji homoseksualnej w podziale na orientację seksualną nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,966$).

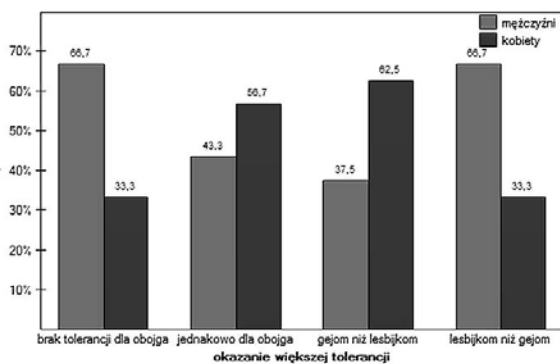
Ryc. 8 Stosunek do własnego dziecka o orientacji homoseksualnej w podziale na grupy wiekowe.

Ryc. 9 Stosunek do własnego dziecka o orientacji homoseksualnej w podziale na orientację seksualną.

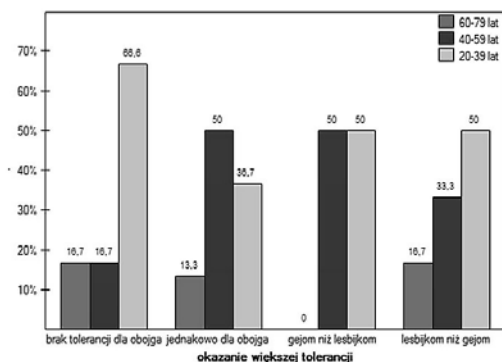
TOLERANCJA WOBEC OSÓB HOMOSEKSUALNYCH

Kontynuując temat tolerancji wobec osób homoseksualnych ankietowani zostali poproszeni o wskazanie grupy, wobec której są bardziej tolerancyjni. Ponad połowa ankietowanych (60%, $n = 30$) deklaruje, że są jednakowo tolerancyjni zarówno dla lesbijek jak i gejów. Bardziej gejów niż lesbijki toleruje 16% ($n = 8$) respondentów, natomiast 12% ($n = 6$) badanych osób okazuje większą tolerancję lesbijkom. Taki sam procent osób okazuje brak tolerancji zarówno dla gejów, jak i lesbijek. Mężczyźni w 66,7% okazują większą tolerancję lesbijkom i w takim samym procencie deklarują brak jakiegokolwiek tolerancji. Kobiety w 62,5% deklaruje tolerancję dla gejów, natomiast w 56,7% dla obojga grup (Ryc. 10.).

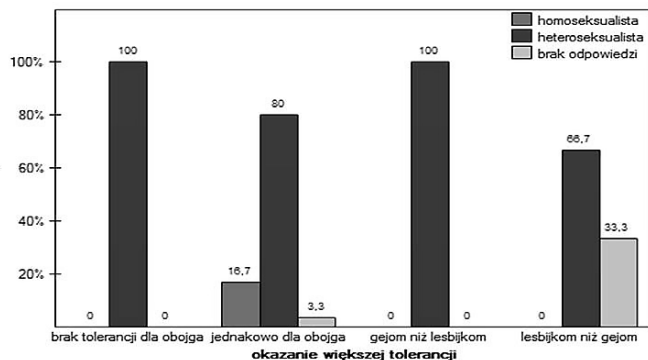

Ryc. 10 Okazanie większej tolerancji dla płci homoseksualnej w podziale na płeć badanych osób.

Porównanie odpowiedzi o okazanie większej tolerancji dla płci homoseksualnej w podziale na płeć osób badanych nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,523$). Brak tolerancji zarówno dla gejów, jak i lesbijek w 66,6% ($n = 4$) wskazały osoby w przedziale wiekowym od 20 do 39 lat. Większą tolerancję dla gejów niż lesbijek deklarują po równo osoby w dwóch przedziałach wiekowych, od 20 do 39 lat oraz od 40 do 59 lat (Ryc. 11.). Porównanie odpowiedzi o okazanie większej tolerancji dla płci homoseksualnej w podziale na wiek osób badanych nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,655$).

Ryc. 11 Okazanie większej tolerancji dla płci homoseksualnej w podziale na wiek badanych osób.

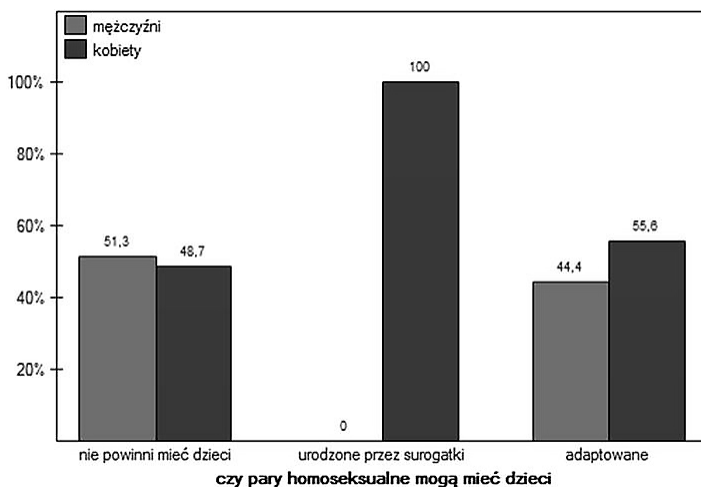

Ryc. 12 Okazanie większej tolerancji dla płci homoseksualnej w podziale na wiek badanych osób.

W podziale ankietowanych na orientację seksualną przewagę wśród wszystkich odpowiedzi miały osoby heteroseksualne. Osoby homoseksualne okazują tolerancję zarówno dla lesbijek, jak i gejów, natomiast osoby, które nie wskazały swojej orientacji w 33,3% większą tolerancję okazują lesbijkom niż gejom (Ryc. 12.). Porównanie odpowiedzi o okazanie większej tolerancji dla płci homoseksualnej w podziale na orientację seksualną osób badanych nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,078$).

RODZICIELSTWO OSÓB HOMOSEKSUALNYCH

Ankietowani zapytani o to, czy osoby homoseksualne mogą mieć dzieci w 78% ($n = 39$) uważają, że nie powinni, 18% ($n = 9$) uważają, że mogą mieć dzieci adoptowane, natomiast tylko 4% ($n = 2$) przyznaje, że pary homoseksualne mogą mieć dzieci urodzone przez surogatki. Takie prawo przyznają homoseksualistom kobiety. Na adopcję w 55,6% ($n = 5$) zgadzają się kobiety, natomiast 51,3% ($n = 20$) mężczyzn nie zgadza się na to, żeby pary homoseksualne miały dzieci (Ryc. 13.).

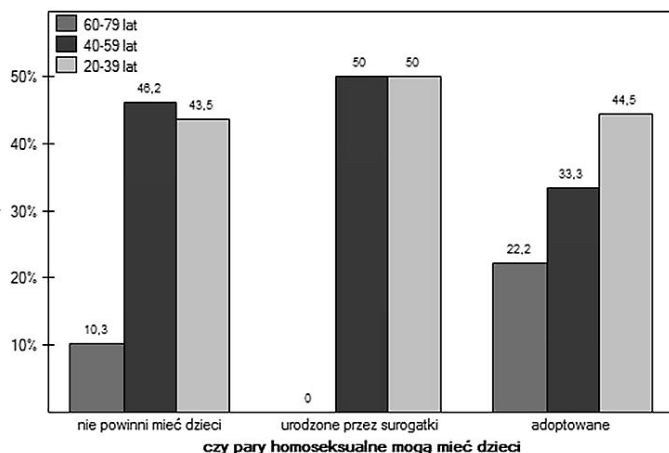

Ryc. 13 Posiadanie dzieci przez pary homoseksualne w podziale na płeć.

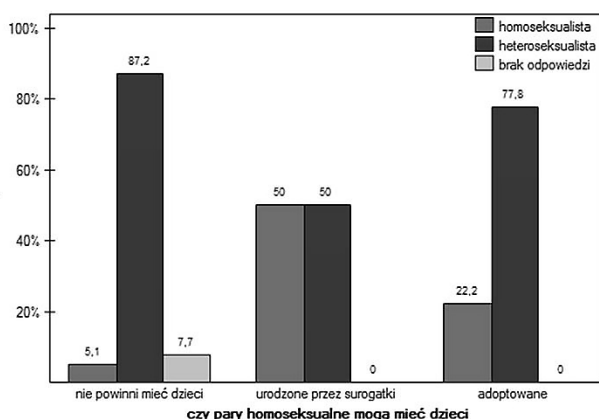
Porównanie odpowiedzi o posiadanie dzieci przez pary homoseksualne w podziale na płeć osób badanych nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,364$). Osoby, które się zgadzają, aby osoby homoseksualne miały dzieci adoptowane w 44,5% są w grupie osób od 20 do 39 lat, natomiast w 33,3% są w grupie wiekowej od 40 do 59 lat. Najmniejszą grupę stanowią osoby w wieku od 60 do 79 lat 47 (Rys.14).

Porównanie odpowiedzi o posiadanie dzieci przez pary homoseksualne w podziale na wiek osób badanych nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,905$). Liczebność osób o różnej orientacji seksualnej badanych była rozłożona równomiernie przy przyznaniu parom homoseksualnym prawa do posiadania dzieci urodzonych przez surogatki. Wśród odpowiedzi odmawiających parom tego prawa 87,2% ankietowanych stanowili

heteroseksualiści. W tej grupie znalazły się również wszystkie osoby, które nie udzieliły odpowiedzi na temat swojej orientacji seksualnej (Ryc. 15.). Porównanie odpowiedzi o posiadanie dzieci przez pary homoseksualne w podziale na orientację seksualną osób badanych nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,097$).

Ryc. 14 Posiadanie dzieci przez pary homoseksualne w podziale na wiek.

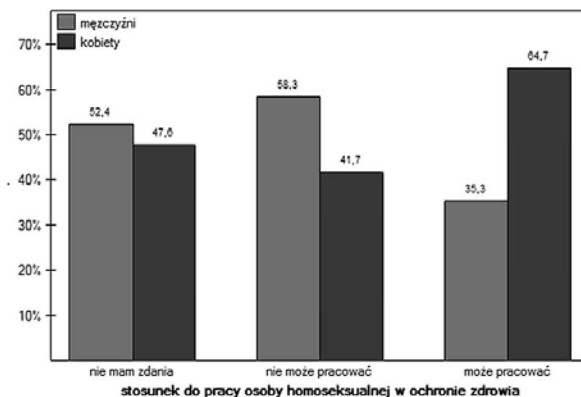

Ryc. 15 Posiadanie dzieci przez pary homoseksualne w podziale na orientację seksualną.

HOMOSEKSUALIŚCI W OCHRONIE ZDROWIA

Na pytanie czy osoby homoseksualne mogą pracować w ochronie zdrowia 42% (n = 21) nie mają zdania na ten temat, przeciwnych temu jest 24% (n = 12) ankieterowanych, natomiast pozytywnie do tego jest nastawionych 34% (n = 17) respondentów. W podziale na płeć wśród osób, które nie miały zdania na ten temat liczebność rozłożyła się podobnie. Mężczyźni stanowili niewielką przewagę (52,4%), natomiast wśród osób akceptujących homoseksualistów jako pracowników ochrony zdrowia przewagę stanowiły kobiety n(64,7%, n = 11). Przeciwnych pracy w służbie zdrowia osób homoseksualnych było

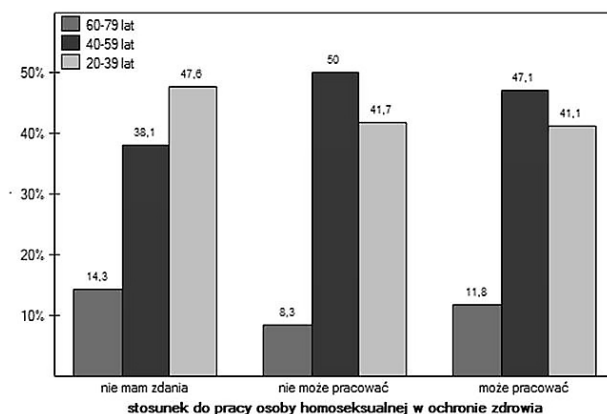
58,3% (n = 7) mężczyzn i 41,7% (n = 5) kobiet (Ryc. 16.). Porównanie odpowiedzi o posiadanie dzieci przez pary homoseksualne w podziale na orientację seksualną osób badanych nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,419$).

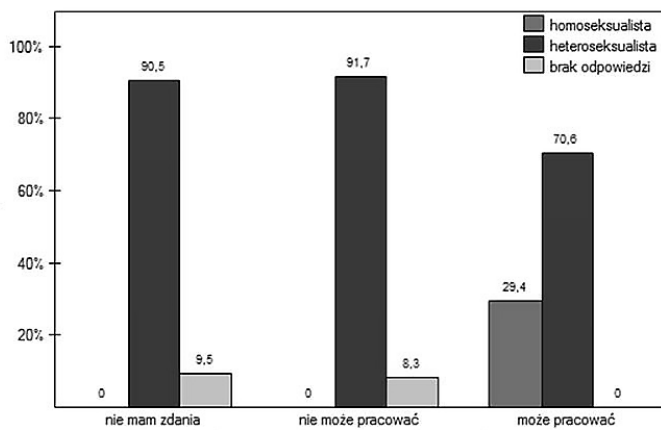
Ryc. 16 Stosunek do pracy osoby homoseksualnej w ochronie zdrowia w podziale na płeć.

W grupie osób w wieku od 40 do 59 lat 50% ankietowanych uważa, że homoseksualiści nie powinni pracować w ochronie zdrowia, natomiast wśród osób, które nie mają zdania w tej kwestii 47,6% ankietowanych znajduje się w grupie wiekowej 20-39 lat, natomiast 14,3% w najstarszej grupie wiekowej (Ryc. 17.).

Wśród osób, które nie mają zdania na temat pracy osób homoseksualnych w ochronie zdrowia 9,5% ankietowanych stanowią osoby, które nie zadeklarowały swojej orientacji seksualnej. Przewagę we wszystkich odpowiedziach stanowili heteroseksualiści. Osoby homoseksualne uważają, że mogą pracować w ochronie zdrowia (Ryc. 18.). Porównanie odpowiedzi o posiadanie dzieci przez pary homoseksualne w podziale na orientację seksualną osób badanych wykazało istotną statystycznie różnicę ($p = 0,005$) (Rys.19.).

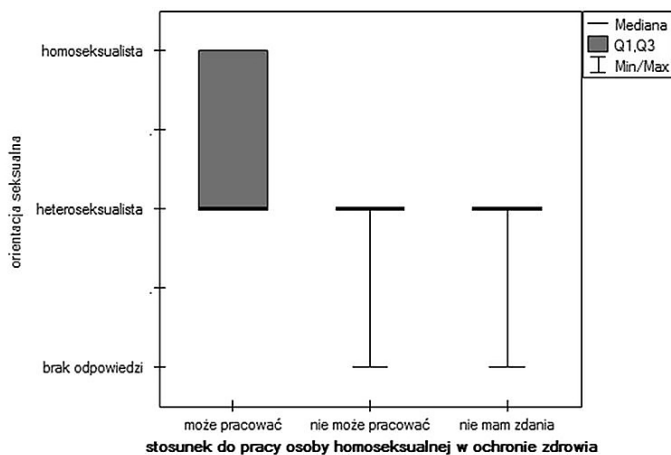

Ryc. 17 Stosunek do pracy osoby homoseksualnej w ochronie zdrowia w podziale na grupy wiekowe.

Stosunek do pracy osoby homoseksualnej w ochronie zdrowia

Ryc. 18 Stosunek do pracy osoby homoseksualnej w ochronie zdrowia w podziale na orientację seksualną.

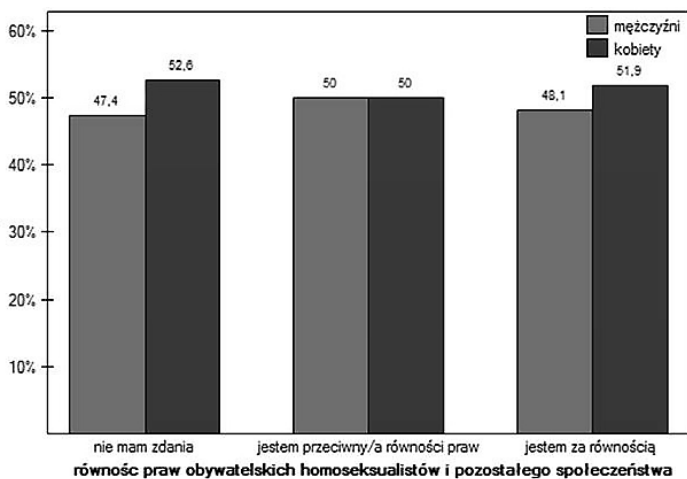

stosunek do pracy osoby homoseksualnej w ochronie zdrowia

Ryc. 19 Porównanie odpowiedzi o pracę osoby homoseksualnej w ochronie zdrowia w podziale na orientację seksualną.

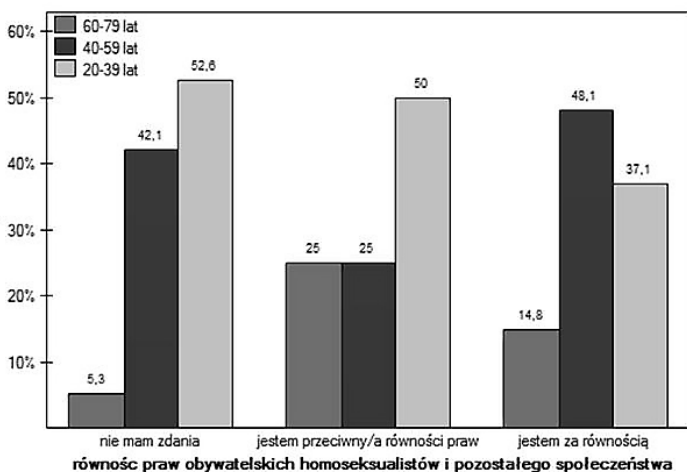
PRAWA OSÓB HOMOSEKSUALNYCH

W ostatnim pytaniu ankietowani mieli określić się, czy osoby homoseksualne powinny mieć takie same prawa jak pozostałe społeczeństwo. Za równością praw było 54% (n = 27) ankietowanych, przeciwnych było 8% (n = 4) respondentów, natomiast zdania nie miało 38% (n = 19) osób badanych. Odpowiedzi w podziale na płeć ankietowanych były bardzo wyrównane. Minimalne różnice wystąpiły pomiędzy osobami, które nie miały zdania, oraz u osób będących za równością praw. W obu przypadkach niewielką przewagę miały kobiety (Ryc. 20.). Porównanie odpowiedzi o równość praw osób homoseksualnych w podziale na płeć osób badanych nie wykazały istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,995$).

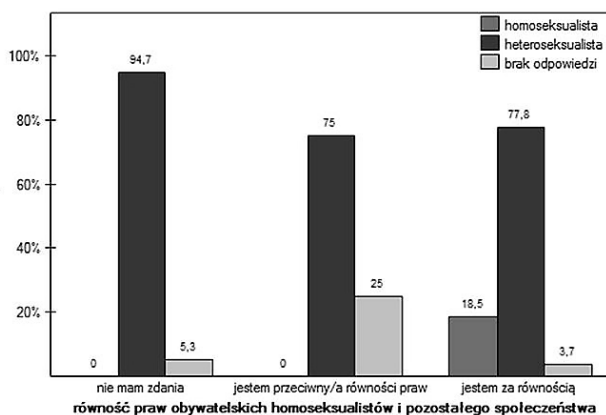
Ryc. 20 Równość praw obywatelskich osób homoseksualnych w podziale na płeć.

W podziale osób badanych na grupy wiekowe za równością praw jest 37,1% osób w grupie od 20 do 39 lat, natomiast 48,1% w grupie od 40 do 59 lat. Przeciwnych takiej równości znajduje się 50% osób w najmłodszej grupie wiekowej, natomiast w grupie ankietowanych, którzy nie mają zdania na ten temat w grupie wiekowej 20-39 lat jest 52,6% respondentów (Ryc. 21.).

Ryc. 21. Równość praw obywatelskich osób homoseksualnych w podziale na wiek.

Porównanie odpowiedzi o równość praw osób homoseksualnych w podziale na wiek osób badanych nie wykazały istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,485$). Wśród osób, które nie mają zdania przewagę stanowią osoby heteroseksualne (94,7%), natomiast wśród osób będących za równością praw 18,5% stanowią osoby homoseksualne, natomiast 77,8% stanowią osoby heteroseksualne (Ryc. 22.).

Ryc. 22. Równość praw osób homoseksualnych w podziale na orientację seksualną.

Porównanie odpowiedzi o równość praw osób homoseksualnych w podziale na wiek osób badanych nie wykazały istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,097$).

PODSUMOWANIE

Młode osoby na widok okazujących sobie uczucia osób o orientacji homoseksualnej są obojętni, natomiast ludzie dojrzały na ten widok czują sympatię. Osobami, które szybciej i chętniej zaakceptowałyby osoby homoseksualne w swojej rodzinie były kobiety. Jednak duża liczba badanych nie potrafiła określić swoich odczuć. Wskazania osób najstarszych rozłożyły się w zasadzie po połowie między brakiem zdecydowania, a stanowczą akceptacją i zrozumieniem. Podobnie kształtował się stosunek badanych na wieś o założonym homoseksualizmie swoich dzieci. Znaczna większość deklaruowała zrozumienie i akceptację, częściej dotyczyło to kobiet. Jednak zbliżona liczba badanych nie potrafiła opowiedzieć się po żadnej stronie. W tej grupie również przeważali mężczyźni. Zagadnieniem, które spowodowało najwięcej kontrowersji była możliwość posiadania dzieci przez pary homoseksualne. Zdecydowana większość respondentów heteroseksualnych opowiedziała się przeciwko takiej możliwości. Przedstawione wyniki dają potwierdzenie, że obecnie społeczeństwo inaczej niż jeszcze kilkanaście lat temu postrzega osoby homoseksualne. Zacierają się negatywne podejście oraz kierowanie się myśleniem stereotypowym. Młodzi ludzie inaczej patrzą na kwestie związane z osobami homoseksualnymi. Dla nich widok pary zakochanych w sobie osób tej samej płci nie jest rzeczą niemoralną, co dla starszego pokolenia wydawać się mogło czymś niedopuszczalnym i niezgodnym z ich dotychczasowym myśleniem oraz funkcjonowaniem w życiu.

Homoseksualiści, tak samo jak heteroseksualiści potrzebują akceptacji, szacunku i miłości drugiego człowieka. Osoby uprzedzone powinny pogłębiać wiedzę na temat homoseksualizmu, ponieważ brak akceptacji ze strony społeczeństwa negatywnie wpływa na osoby homoseksualne, które w konsekwencji czują się odrzucone, niepotrzeb-

ne czy niechciane. Pozytywnym jest fakt, że społeczeństwo otwiera się na sprawy, które jeszcze nie tak dawno wprawiały w osłupienie i były tematami tabu. Pociuszające jest to, że widoczna jest perspektywa realnych zmian na lepsze traktowanie drugiego człowieka, bez względu na jego pochodzenie, kolor skóry czy orientację seksualną.

Bibliografia:

- Aldrich R., *Historia gejów i lesbijek*, Universitas, Kraków 2009.
- A można „to” wyleczyć?, <http://www.homohetero.at/info/a-mozna-wyleczyc/pl>, [dostęp: 18.12.2019 r.].
- Antosz P., *Równe traktowanie standardem dobrego rządu*. Raport z badań sondażowych, Pełnomocnik Rządu ds. Równego Traktowania, Kraków 2012, Uniwersytet Jagielloński.
- Art. 16 ust. 2 Kodeksu Etyki Lekarskiej.
- Art. 22 ust. 1 Ustawy o prawach pacjenta; art. 36 ust 1 Ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry.
- Besala J., *Od sodomity do geja*, „Przekrój” 2005, nr 89.
- Dz. U. 2009 Nr 52 poz. 417 Ustawa z dnia 6 listopada 2008 roku o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta
- Fakty i mity dotyczące homoseksualizmu*, <http://gaymateo.pl/fakty-i-mity-dotyczace-homoseksualizmu-ar-15.html>, [dostęp: 23.11.2019 r.]
- Farlough S., *Inna miłość. Opowieści o znanych i nieznanym homoseksualistach*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa, 2009.
- Gardzewicz B., *Homoseksualizm – sprawa prywatna?*, Universitas, Kraków 2009, s.56.
- Grabski B, Iniewicz G, Mijas M., *Zdrowie psychiczne osób homoseksualnych i biseksualnych – przegląd badań i prezentacja zjawiska*, „Psychiatria Polska” 2012.
- Herzer M., Hirschfeld M., *Leben und Werk eines jüdischen*, Mannerschwarm Verlag, Hamburg 2011.
- <https://pulsmedycyny.pl/pts-o-zdrowiu-homoseksualistow-875544>, [dostęp: 21.03.2020 r.].
- Kowalczyk A., *Mity o homoseksualnych*, „Fokus Ekstra”. Seks. 2004.
- Le Blond J.M., *Świat grecki i płciowość*. [w:] *Natura, kultura, płeć – historia. Etnografia. Socjologia. Psychoanaliza. Filozofia*, Znak, Kraków 2015.
- Lew-Starowicz Z., *Encyklopedia erotyki*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2011.
- Lew-Starowicz Z., *Teoria degeneracyjna – homoseksualizm i homoseksualność*, Wydawnictwo Muza Warszawa 2011.
- Meyer IH., *Stres mniejszościowy i zdrowie psychiczne homoseksualistów*, Nowy Jork 2003, Columbia University Press.

Nichols M., *Terapia osób należących do mniejszości seksualnych*, Gdańsk 2005, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Raport o dyskryminacji i nietolerancji ze względu na orientację seksualną w Polsce, Stowarzyszenie Lambda Warszawa, Kampania Przeciw Homofobii, grudzień 2003.

Reszka P., *Już ja cię, synu, naprawię. Z homo na hetero*, <https://wyborcza.pl/duzyformat/7,127290,3407056.html> [dostęp: 27.12.2019 r.].

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 4 lutego 2014 roku w sprawie unijnego planu przeciwdziałania homofobii i dyskryminacji ze orientacji seksualną i tożsamość płciową, lit. E.

Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy nr 1608 (2008) w sprawie samobójstw dzieci i młodzieży w Europie, stanowiących poważny problem zdrowia publicznego, pkt 10.

Screech T., *Erotyczne obrazy japońskie 1700-1820*, Universitas, Kraków 2002.

Środa M., *O wzajemnym zaufaniu*. PWN, Warszawa 2003.

Terlikowski T., *Tęczowe chrześcijaństwo. Homoseksualna herezja w natarciu*, Warszawa 2004.

Tritt R. J., *Analiza postaw przedstawicieli grup zawodowych wobec homoseksualizmu*, „Pielęgniarstwo Polskie” 2003, nr 15.

Vidal G., *Nie oglądaj się w stronę Sodomy*, Dom Księgarski i Wydawniczy Fundacji Polonia, Warszawa 2013.

Wysoki komisarz do spraw człowieka, The Right to Health, Fact Sheet no. 31, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, World Health Organization.

Zakrzewska J., *Studenckie studia nad zjawiskiem homoseksualizmu*, Wydawnictwo Nomos, Kraków 2005.

IWONA KULMACZEWSKA

Hospicjum Stacjonarne w Kołobrzegu

JOANNA KRAWCZYK

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koszalinie

ODNIESIENIE SPOŁECZNE DO ZJAWISKA HOMOSEKSUALIZMU

Słowa kluczowe: homoseksualizm, społeczeństwo, tożsamość.

Abstrakt: Seksualność człowieka od początku świata zawsze była szczególnie ważną częścią życia ludzkiego. Jest to sfera intymna, interesująca ale również wstydliva. O homoseksualizmie nie mówi się w sposób swobodny. Dla lekarzy, badaczy i naukowców jest tematem interesującym, intrygującym i ciekawym przedstawianym w świetle badań naukowych. Zagadnienia dotyczące orientacji seksualnej najczęściej omawiane są w trzech kategoriach: heteroseksualności, homoseksualności i biseksualności. Mimo, że homoseksualizm istnieje od zawsze uważa się go za irytujący temat. Wynika to ze współczesnego otwartego mówienia o mniejszości seksualnej.

Keywords: homosexuality, society, identity.

Abstract: Human sexuality has always been a particularly important part of human life since the beginning of the world. It is an intimate, interesting but also embarrassing sphere. Homosexuality is not talked about freely. For doctors, researchers and scientists, it is an interesting, intriguing and interesting topic presented in the light of scientific research. Sexual orientation issues are most often discussed in three categories: heterosexuality, homosexuality and bisexuality. Although homosexuality has always existed, it is considered an irritating topic. This is due to the modern open talk of a sexual minority.

TOŻSAMOŚĆ SEKSUALNA CZŁOWIEKA

Współczesne badania naukowe z zakresu seksuologii i antropologii dowodzą, że tożsamość seksualna nie jest stanem danym człowiekowi w chwili jego narodzin. Kształtuje się ona w trakcie oddziaływania czynników o charakterze psychicznym i społecznym. Część z nich jest nie zależna od postaw i działań człowieka, inne natomiast są ściśle związane z jego postępowaniem. Największą częścią, która jest odpowiedzialna za kształtowanie tożsamości seksualnej są czynniki społeczne i kulturowe.

J.W. Money w swoich badaniach dowodził, że kształtowanie się tożsamości seksualnej człowieka na płaszczyźnie biologicznej dokonuje się w ramach związku między gruczołami płciowymi, hormonami, strukturami anatomicznymi oraz zachowaniem seksualnym co nie jest adekwatne ze współcześnie prowadzonymi badaniami¹. Podczas prawidłowego rozwoju zarodka, męski i żeński płód przebywa w środowisku żeńskich hormonów płciowych. To wówczas dokonuje się zróżnicowanie mózgu, głównie dymorficznego jądra przysadki podwzgórze.

¹ Antosz P., *Równe Traktowanie Standardem Dobrego Rządzenia*. Raport z badań sondażowych, Pełnomocnik Rządu ds. Równego Traktowania, Kraków 2012, Uniwersytet Jagielloński.

Aktualnie mówi się, że mózg człowieka ma określoną płeć. W praktyce oznacza to, że mamy do czynienia z mózgiem męskim i żeńskim, uważanym za warianty tworzenia się płci dziecka. Dzieje się tak dzięki komórkom nerwowym i zawartych w nich androgenów i estrogenów oraz systemów enzymatycznych metabolizmu hormonów seksualnych, łudząco podobnych jak w genitaliach. Dowodzi to przyjętej tezie o poza seksualnych źródłach różnych zachowań mężczyzny i kobiety. To właśnie struktura mózgu zależna jest od wpływu hormonów na centralny system nerwowy co staje się odmiennym funkcjonowaniem mężczyzn i kobiet². Przeprowadzone badania dowodzą, że mózg mężczyzny i kobiety działa inaczej. Dotyczy to głównie odporności na stres, różnego sposobu afiszowania i przeżywania emocji, zmiany nastroju, szybkość podejmowania decyzji, czy też odmiennej reakcji na przyjemności. Wpływ steroidów na centralny system nerwowy dotyczy seksualności, zwłaszcza jak ją odczuwamy. Steroid oddziałując na podwzgórze charakteryzując dynamikę postaw osób dorosłych. Wszystko to wpływa na sferę psychiczną przyczyniając się do ustalenia własnej orientacji seksualnej. Należy jednak pamiętać, że postawą kształtowania się tożsamości seksualnej jest przede wszystkim proces współdziałania środowiska wychowawczego z rozwojem fizjologicznym dziecka jak i dorosłego człowieka. Reasumując formuje się ona dzięki wzajemnemu oddziaływaniu wielu czynników zarówno fizjologicznych jak i społecznych³.

Kształtowanie się tożsamości seksualnej w sferze psychiki próbowała wyjaśnić koncepcja psychoanalizy S. Freuda. Badacz ten uważał, że w chwili odkrywania różnic anatomicznych dochodzi do identyfikacji płci. Wówczas chłopiec porównuje się z ojcem, aby w przyszłość stworzyć związek z kobietą. Dzięki temu przyjmuje typowe płciowe, męskie sposoby zachowania. Dziewczynki zaś odwrotnie niż chłopcy, zrywają proces identyfikacji z matką, po to by obrąć jako przedmiot miłości innych mężczyzn niż ojciec⁴. Inna z teorii psychoanalizy, zaprezentowana przez R. Stollera dotyczy stwierdzenia deidentyfikacji. U chłopców tożsamość seksualna kształtuje się dzięki zaprzestaniu identyfikacji z matką, dlatego też utożsamia się on z osobą płci męskiej. Natomiast u dziewczynki płciowość kształtuje się bez zmian przedmiotu identyfikacji. Zdaniem R. Stollera, mężczyzna skłonny jest do bycia silnym, niezależnym i twardym w stosunku do kobiet, dzięki zakończeniu jedności z matką⁵.

Oprócz koncepcji psychoanalitycznych istotną rolę odgrywają również psychospołeczne modele procesu uczenia się tożsamości seksualnej człowieka. W modelu tym rodzic stanowi wzór ról płciowych, w którym ojciec nie jest rywalem dla chłopca, ale

² Art.16 ust. 2 Kodeksu Etyki Lekarskiej.

³ A można „to” wyleczyć?, [http://www. homohetero.at/info/a-mozna-wyleczyc/pl](http://www.homohetero.at/info/a-mozna-wyleczyc/pl) [dostęp: 18.12.2019 r.].

⁴ Baran S., *Postawa ojca wobec dziecka a jego popularności w klasie szkolnej*, Rzeszów 2000, Instytut Teologiczny-Pastoralny, s.28.

⁵ Antosz P., *Równe traktowanie standardem dobrego rządzenia*. Raport z badań sondażowych, Pełnomocnik Rządu ds. Równego Traktowania, Kraków 2012, Uniwersytet Jagielloński.

osobnikiem, który jest do naśladowania. Istotny wpływ na rozwój człowieka w tej sferze ma również wiedza o samym sobie oraz ilość pozytywnych emocji, które są związane z poznawaniem samego siebie oraz doświadczenia w relacji z ważnymi osobami w życiu. Ten model rozwoju oddziałuje na jednostkę przez całe życie⁶. Jednak najważniejszym czasem dla określenia swojej tożsamości jest okres dzieciństwa. Istotnym w tym okresie staje się prawidłowy rozwój sfery emocjonalnej, który jest niezbędnym elementem seksualności w dorosłości. Najważniejszymi potrzebami, które należy zaspokoić to: czułość, niezależność, autonomia, troska o prawidłowe reakcje oraz indywidualne traktowanie dziecka⁷. Złożoność problemu jakie niesie ze sobą prawidłowe kształtowanie tożsamości seksualnej, spoczywa głównie na rodzicach dziecka. Dotyczy to obecności ojca i matki na wszystkich etapach rozwoju psychoseksualnego oraz na dobrych ich relacjach⁸. Tożsamość seksualna w wymiarze społecznym składa się z prezentacji siebie jako mężczyzny lub kobiety. Do głównych czynników społecznych, które ją kształtują zalicza się wychowanie, kulturę, normy etyczne społeczeństwa oraz biografię danej osoby. W tym miejscu należy podkreślić ścisły związek jaki zachodzi pomiędzy płaszczyzną biologiczną i psychiczną. Zobowiązuje to do podejmowania ról społecznych pozwywanych z seksualnością oraz postawami w zakresie aktywności seksualnej człowieka. Wzorce czerpane są zarówno z postaw rodziców, jak i społeczeństwa oraz jego kultury. W rodzinach, których kulturowe i społeczne wpływy mają negatywny oddźwięk na proces kształtowania się tożsamości seksualnej ma miejsce niepewność co do własnej płci, która prowadzić może do kryzysu tej tożsamości⁹.

Dla określenia społecznych wpływów na proces kształtowania się tożsamości człowieka naukowcy posługują się różnymi teoriami. Koncepcja poznawczo-rozwojowa zakłada, że pełnienie ról związanych z seksualnością poprzedza odpowiednia ich interpretacja oraz poznawczy osąd dotyczący rzeczywistości cielesnej własnej osoby. Umiejętności ta kształtuje się w okresie wczesnego dzieciństwa. Nieco później pojawia się pojęcie ciągłości płci oraz jej niezmienności. Orientacja seksualna jest rezultatem tendencji człowieka do przyjmowania informacji płynących ze środowiska oraz kultury używającej różnych wyróżników płci. Należą do nich zabawki, strój i dobór imienia¹⁰. Społeczne kształtowanie identyfikacji odbywa się zawsze w kontaktach z innymi ludźmi. Opiera się na trzech filarach. Pierwszym z nich jest odpowiedź na pytanie: „Kim jestem?”. Czyli patrzenia na siebie jako kobietę lub mężczyznę. Drugim równie ważnym filarem

⁶ Art.16 ust. 2 Kodeksu Etyki Lekarskiej.

⁷ Art. 22 ust. 1 Ustawy o prawach pacjenta; art. 36 ust 1 Ustawy o zawodach lekarza i lekarza denty.

⁸ Baran S., *Postawa ojca...*, s.28.

⁹ Besala J., *Od sodomity do geja*, „Przekrój” 2005, nr 89, s.44-47.

¹⁰ Bieńko M., *Kulturowo-społeczne skrypty kobiecego macierzyństwa*, Warszawa 2013, APS, s.67.

jest postrzeganie własnej osoby przez pryzmat innych. Czyli, które odczucia oraz jak inni postrzegają danego człowieka, w jaki sposób się do niego zwracają i za kogo go uważają. Orientację seksualną podkreśla również zaufanie do siebie samego, które człowiek zdobywa przez doświadczenie miłości, bycia kochanym i zaakceptowanym. Podstawą zaufania do samego siebie jest pozytywne odczuwanie swojego ciała i bezwarunkowa jego akceptacja¹¹. Społeczne obszary kształtowania się tożsamości seksualnej człowieka znalazły również swoje miejsce w teorii uczenia się. Według niej role płciowe są wyuczonymi wzorcami zachowań, jakie człowiek nabywa dzięki własnemu doświadczeniu i oddziaływaniu środowiska, w którym żyje. Ważnym elementem owego doświadczenia staje się naśladowanie oraz modelowanie ról płciowych poznanych dzięki zachowaniu mężczyzn i kobiet¹².

Podsumowując dotychczasowe rozważania należy mieć świadomość o wzajemnych oddziaływaniach czynników biologicznych, psychicznych i społecznych na kształtowanie się orientacji seksualnej człowieka. Pierwsze kryteria leżą u podłoża społecznego postrzegania płci. Z drugiej strony czynniki społeczne i kulturowe na formowanie się relacji między mężczyzną i kobietą. Przekonania religijne, współczesna technika, globalny trend, czynniki społeczne i polityczne kształtują rolę osób określonej płci jak i formę relacji płciowych w społeczeństwie¹³. Przedstawione podstawowe wymiary orientacji seksualnej spotykają się ze stwierdzeniem o charakterze filozoficznym i teologicznym. Nauki te zgodnie ze swoimi założeniami odmiennie traktują kształtowanie się seksualności człowieka. Prym wiedzie w tym względzie teologia w kryterium moralnego obszaru nauki.

ROLA RODZICÓW W WYCHOWANIU PRZYSZŁYCH POKOLEŃ

Rola rodziców w życiu dziecka jest jedną z najważniejszych, a ich obecność jest kluczowa dla prawidłowego rozwoju dziecka. Czas dzieciństwa wpływa na nasze dorosłe życie i pozostawia ślad na całe życie. Rodzicielstwo odnosi się do sfery psychicznej, jak i do sfery społecznej. Opisując role rodziców, wiele miejsca poświęca się macierzyństwu. Emocjonalny kontakt matki z dzieckiem wpływa na kształtowanie się osobowości małego człowieka, która formuje się w toku indywidualnego rozwoju dziecka. Istotnym fragmentem miłości macierzyńskiej jest akceptacja dziecka takim, jakie ono jest. Dzięki niej kształtuje się jego stosunek dziecka do samego siebie i tworzy się obraz własnej osoby¹⁴. Niedostatecznie pełniona opieka ze strony matki, może być podstawą

¹¹ Dakowicz A., *Płeć psychiczna a poziom samoaktualizacji*, Białystok 2000, Trans Humana, s.46.

¹² Bieńko M., *Kulturowo-społeczne...*, s. 67.

¹³ *Fakty i mity dotyczące homoseksualizmu*, <http://gaymateo.pl/fakty-i-mity-dotyczace-homoseksualizmu-ar-15.html>, [dostęp: 23.11.2019 r.]

¹⁴ Antosz P., *Równe traktowanie...*, Kraków 2012.

do poważnych deficytów emocjonalnych, mających swoje odzwierciedlenie w dorosłym życiu. Poczucie bezpieczeństwa stanowi bowiem podstawowy warunek powstawania i rozwoju potrzeb psychicznych, emocjonalnych i społecznych. Umożliwia prawidłowy rozwój dziecka we wszystkich dziedzinach życia. Brak więzi między matką a dzieckiem może spowodować niezdolność do nawiązywania pozytywnych kontaktów z innymi ludźmi. Wpływa także istotnie na rozwój zdrowia psychicznego oraz na kształtowanie się stosunków międzyludzkich¹⁵. Podobnie wydłużający się czas przebywania tylko z matką, może spowodować różne zaburzenia w sferze psychiki dziecka.

Udział w wychowaniu dziecka bierze także ojciec. Pełnienie roli ojca jest uwarunkowane płcią, indywidualnymi cechami, zasadami oraz obyczajowością różnych kultur¹⁶. Ojciec jest osobą troskliwą, towarzyszącą od najwcześniejszych momentów życia dziecka oraz żywo zaangażowany w proces wychowania i opieki nad potomstwem. Obecność dwojga rodziców jest niezbędna do prawidłowego rozwoju dziecka. Już w latach siedemdziesiątych ubiegłego stulecia wielu badaczy w swoich opracowaniach wykazywało podstawową rolę ojca i jego wpływ na rozwój umysłowy, psychiczny, uczuciowy oraz społeczny dziecka¹⁷. Właściwe wypełnienie roli ojca jest postawą do porządnego przygotowania społecznego. Kształtuje zachowania charakterystyczne dla danej płci. Chłopcy dzięki właściwej postawie uczuciowej ojców uspołeczniają się, a u dziewczynek kształtuje się sfera emocjonalna. Rodzice są zobowiązani do zaspokojenia potrzeb emocjonalnych, fizycznych, społecznych i psychologicznych swojego dziecka, aby jego rozwój był prawidłowy.

Rodzice autorytatywni to ludzie ciepłi, zawsze pomocni, jednak stanowczy. Zazwyczaj nie stosują kar fizycznych, nie zmuszają swoich dzieci do posłuszeństwa odwołując się do własnego autorytetu. Zasady te wprowadzają na drodze wyjaśniania, które są dostosowane do możliwości dzieci. Rodzice uczą odpowiedzialności, kontrolując swoje dzieci w sposób właściwy i rozsądny. Rodzice autorytarni przywiązują znaczną uwagę do posłuszeństwa oraz podporządkowania się dziecka. Często stosują kary, niezwykle rzadko chwałę. Nie pytają o zdanie, wymagają spełnienia poleceń. Rodzice permissywni lub pobłażający są bierni w wymaganiach dotyczących dyscypliny. Dają dużo swobody swoim dzieciom. Nie kontrolują zachowań dzieci. Rodzice obojętni do minimum ograniczają czas spędzony z dzieckiem, nie wspierają go, nie interesują się jego zachowaniem¹⁸. Sposób w jaki rodzice podchodzą do kwestii związanych z płcią, wpływa na proces rozwoju dziecka. Role płciowe należą do zachowań wyuczonych i nabytych przez doświadczenia, których źródłem jest środowisko. Dziecko kształtuje

¹⁵ Art.16 ust. 2 Kodeksu Etyki Lekarskiej.

¹⁶ Art. 22 ust. 1 Ustawy o prawach pacjenta; art. 36 ust 1 Ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry.

¹⁷ Baran S., *Postawa ojca...*, s.2

¹⁸ M. Bieńko, *Kulturowo-społeczne...*, s. 67.

swoją tożsamość płciową w zależności w jakim środowisku zostało wychowane, co na niego wpływało i w jaki sposób¹⁹.

PSYCHOLOGICZNE WYCHOWANIE CHŁOPCÓW I DZIEWCZYNEK

Nie ma idealnych dzieci, bo nie ma idealnych rodziców. Wszystko zależy od środowiska, w którym się wychowujemy i jakie osoby nas otaczają. Mali chłopcy nie raz dla matki są małymi dziewczynkami, które ubierają ich, czeszą na wzór małych piękności. Dla niektórych dzieci ma to ogromne znaczenie i zostanie w psychice na całe dorosłe życie, a inni nawet nie pamiętają takiego okresu dzieciństwa. Psychologiczne wychowanie związane jest ze stosunkiem rodziców i otoczenia do dziecka. Kształtuje się ono w pierwszych latach życia. Jego efektem jest określenie siebie jako kobiety lub mężczyzny, czy też poczucia przynależności do danej płci²⁰. Wychowanie chłopca i dziewczynki musi się różnić. Warunkują to zupełnie inne zachowania poczynając już od niemowlęctwa. Dziewczynki od urodzenia potrafią słuchać i szybciej u nich rozwija się mowa. Ma to ścisły związek z estrogenami, hormonami żeńskimi. U chłopców natomiast testosteron znacznie spowalnia ten proces. Chłopcy potrzebują znacznie więcej przestrzeni, mają naturalną potrzebę ruchu. Częściej również przejawiają zachowania agresywne, dziewczynki zazwyczaj są bardziej emocjonalne²¹. Dziewczynki znacznie łatwiej akceptują inne nieznanne dzieci, natomiast chłopcy nie zwracają na nie uwagi. Chłopcy znacznie dłużej i trudniej uczą się zasad panujących w grupie rówieśniczej i społecznej, w której przebywają. Mają problem z rozstaniem się z rodzicami, ponieważ wolniej dojrzewają i mają większe poczucie lęku. Dziewczynki są bardziej uspołecznione, lepiej i szybciej nawiązują kontakty, są bardziej samodzielne a także grzeczniejsze. Dziewczynki są też bardziej zręczne, łatwiej przychodzi im rysowanie czy malowanie, chłopcy mają większy zmysł konstruowania. W procesie wychowania dziewczynki mają większe przyzwolenie społeczne na płacz i okazywanie uczuć, natomiast chłopców wychowuje się na twardzieli, którzy potrzebują silnych autorytetów i jasnych reguł²². Najważniejsze wartości są przekazywane z pokolenia na pokolenie. Rodzice zawsze obiecują sobie, że będzie inaczej i swojemu dziecku chcą przekazać wszystko to co nie otrzymali od swoich rodziców. Jednak nieświadomie powtarzają jedyny znany wzorzec, który wynieśli z własnego domu.

¹⁹ Doktor T., *Nieobecni ojcowie*, „Nowiny Psychologiczne” 2012, nr 3/4, s.87.

²⁰ Dz. U. 2009 Nr 52 poz. 417 Ustawa z dnia 6 listopada 2008 roku o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta.

²¹ Farlough S., *Imna miłość. Opowieści o znanych i nieznanach homoseksualistach*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa, 2009, s.56.

²² Gardzewicz B., *Homoseksualizm – sprawa prywatna?*, Universitas, Kraków 2009, s.56.

CEL PRACY, MATERIAŁ I METODY

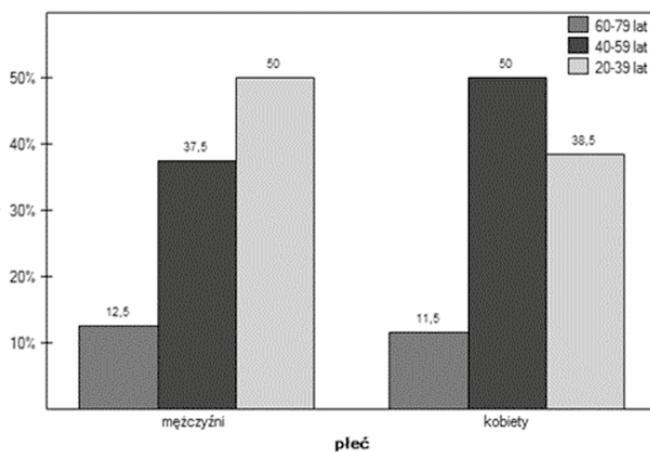
Celem pracy było przedstawienie analizy opinii społecznej wśród populacji Pomorza Środkowego na temat orientacji homoseksualnej. Badania przeprowadzono wśród rodziny, znajomych oraz osób przypadkowych. Badaniami objęto 50 osób, 26 kobiet i 24 mężczyzn, w przedziale wiekowym od 20 do 79 lat. Badanych podzielono na grupy wiekowe od 20 do 39 lat oraz od 40 do 59 lat. Były to 22 osoby, które stanowiły 44% badanych osób, natomiast w grupie od 60 do 79 lat było to 6 osób stanowiących 12% badanych. Ankieta była przeprowadzona między grudniem 2019 roku, a lutym 2020 roku. Ankietowani pochodzili z Kołobrzegu, Szczecinka, Dygowa, Włóściborza, Gabrysiewa, Gryfic, Szczecina, Grzybowa i z innych miejscowości. Do procesu badawczego wykorzystano ankietę jako formę wywiadu, polegającą na zbieraniu i gromadzeniu danych za pomocą formularza pytań, dzięki któremu badany samodzielnie odpowiadał na zadawane pytania. Eksperyment był przeprowadzony na podstawie metody sondażu diagnostycznego w oparciu o kwestionariusz ankiety składający się z szesnastu pytań. W sondażu zapytano respondentów o płeć, wiek, orientację seksualną, a także tolerancję wobec osób homoseksualnych. W ankiecie znajdowały się pytania z zakresu tolerancji wobec osób o odmiennej orientacji seksualnej. Zostały zadane także pytania na temat praw osób i par homoseksualnych. Przeprowadzane badania miały charakter dobrowolny i anonimowy. Wszyscy ankietowani zostali poinformowani o celu badań i ich wykorzystaniu i jednocześnie wyrazili zgodę na udział w badaniu. Analizy statystycznej dokonano przy użyciu pakietu PQStat. Test nieparametryczny ANOVA Kruskala-Wallisa został wykorzystany do zbadania związku między odpowiedziami a każdą zmienną demograficzną w analizie jednoczynnikowej. Przyjęto poziom istotności $p = 0,05$. Pozostałe wyniki podano jako wskaźniki procentowe (%). Do przeprowadzenia zestawień użyto arkusza Microsoft Office Excel 2007.

WYNIKI BADAŃ:

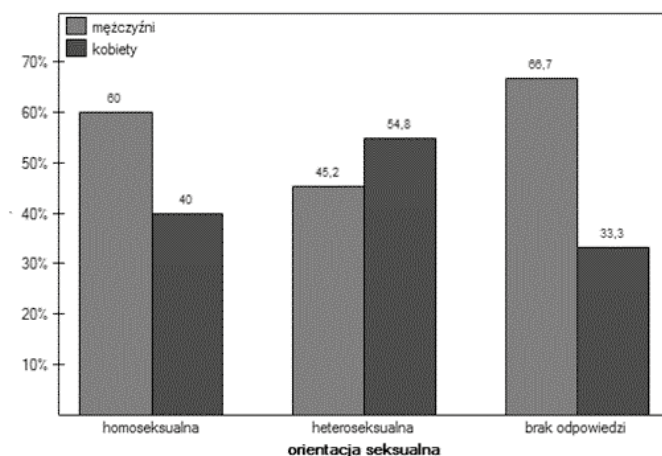
CHARAKTERYSTYKA BADANEJ GRUPY

Wśród badanych kobiet było 38,5% osób w wieku od 20 do 39 lat. Natomiast najstarszą grupę wiekową w przedziale od 60 do 79 lat stanowiło 11,5 % kobiet. Wśród mężczyzn najmlodszy badani mieścili się w przedziale wiekowym od 20 do 39 lat i stanowili połowę populacji męskiej. Dokładny podział wiekowy na płeć przedstawia rycina 1.

W badanej populacji przeważała heteroseksualna orientacja i taką deklarowało 84% ($n = 42$) osób. Do swojej orientacji nie przyznało się 6% ($n = 3$) badanych, natomiast 10% ($n = 5$) deklarowało orientację homoseksualną. W podziale na płeć kobiety stanowiły większość (54,8%) w grupie osób o orientacji heteroseksualnej (Ryc. 2).

Ryc. 1 Grupy wiekowe w podziale na płeć.

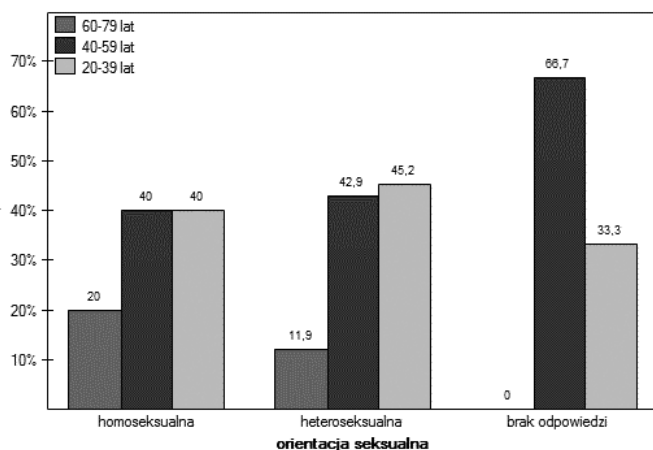

Ryc. 2 Orientacja seksualna badanej grupy w podziale na płeć.

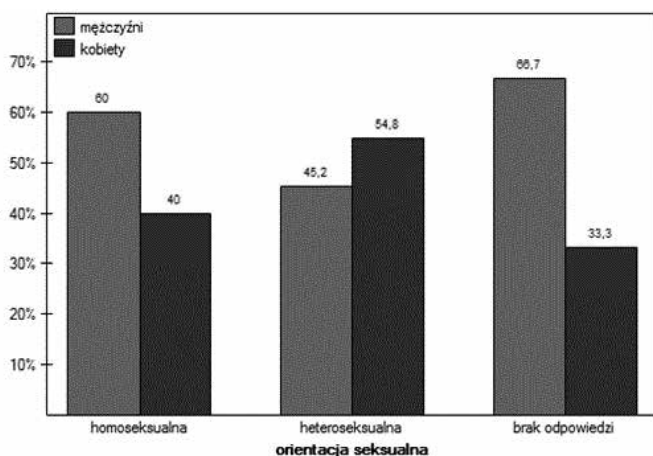
W podziale na grupy wiekowe do swojej orientacji seksualnej nie przyznały się 2 osoby w wieku od 40 do 59 lat oraz 1 osoba w wieku do 20 do 39 lat (Ryc. 3).

STOSUNEK DO ZJAWISKA HOMOSEKSUALIZMU

Ponad połowa (56%, $n = 28$) respondentów zapytana o stosunek do zjawiska homoseksualizmu zdecydowanie deklarowała tolerancję. Ponad 30% (38%, $n = 16$) uznało, że ich stosunek jest obojętny, a 6 osób (12%) przyznało się do braku tolerancji do homoseksualizmu. W grupie osób, którzy są nietolerancyjni przewagę stanowili mężczyźni (Ryc. 4).

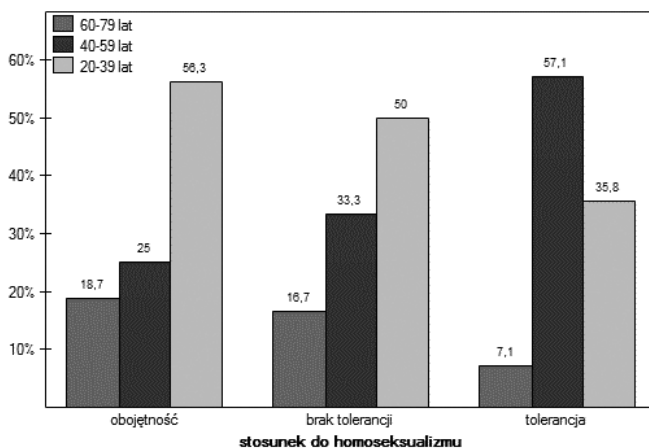
Ryc. 3 Orientacja seksualna badanej grupy w podziale na grupy wiekowe.

Ryc. 4 Stosunek do homoseksualizmu w podziale na płeć.

Porównanie odpowiedzi o tolerancję w podziale na płeć nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,963$). Porównanie tolerancji w podziale na grupy wiekowe wykazało, iż osoby w najmłodszym przedziale wiekowym od 20 do 39 lat stanowią 56% ($n = 9$) grupy, która deklaruje obojętność wobec homoseksualizmu. Podobny wynik uzyskano w grupie osób nietolerancyjnych (50%, $n = 3$) (Ryc. 5).

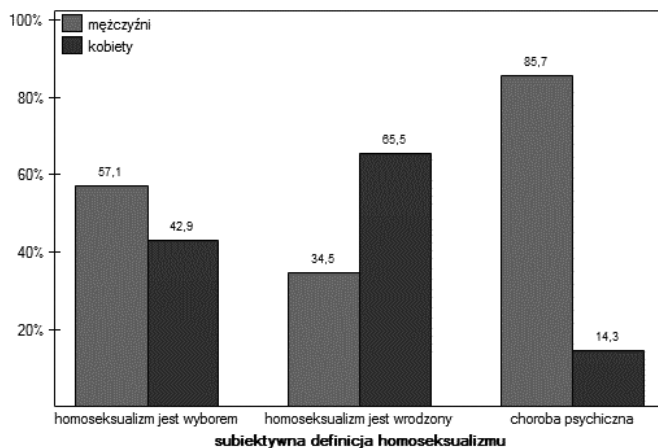
Porównanie odpowiedzi o tolerancję w podziale na płeć nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,932$). Stosunek do homoseksualizmu w podziale na deklarowaną orientację seksualną wykazał różnicę tylko w grupie osób tolerancyjnych. W grupach osób obojętnych oraz nietolerancyjnych znajdowały się tylko osoby heteroseksualne. Porównanie odpowiedzi o tolerancję w podziale na deklarowaną orientację seksualną nie wykazało zależności odpowiedzi ($p = 0,519$).

Ryc. 5 Orientacja seksualna w podziale na grupy wiekowe.

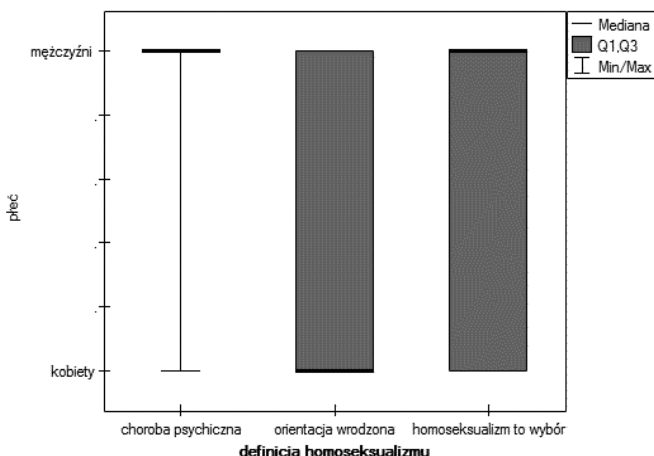
ZNAJOMOŚĆ DEFINICJI HOMOSEKSUALIZMU

Respondenci zapytani o definicję homoseksualizmu w 14% ($n = 7$) odpowiedzieli, że homoseksualiści są osobami chorymi psychicznie. Homoseksualizm za orientację wrodzoną uznała ponad połowa respondentów (58%, $n = 29$). Natomiast mianem osoby, która jest w stanie dokonać wyboru orientacji i/lub z tego wyboru zrezygnować nazwała homoseksualistów 28% ($n = 14$) osób badanych. W grupie osób uznających homoseksualizm za chorobę przewagę stanowili mężczyźni (85,7%, $n = 6$), natomiast w grupie osób uznających homoseksualizm za skłonność wrodzoną przewagę stanowiły kobiety (65,5%, $n = 19$) (Ryc. 6).

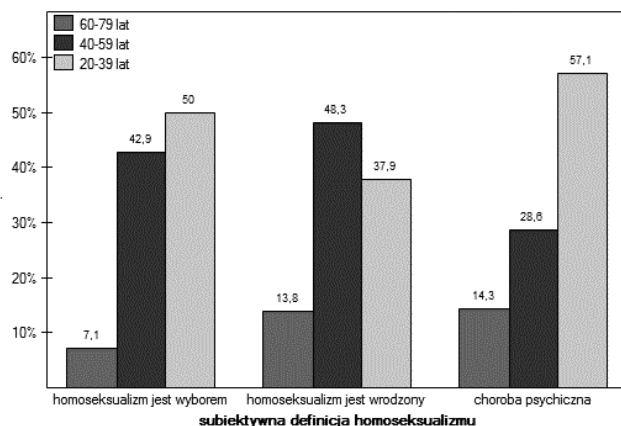
Ryc. 6 Subiektywna definicja homoseksualizmu w podziale na płeć.

Porównanie odpowiedzi o definicję homoseksualizmu w podziale na płeć badanych osób wykazało istotną statystycznie różnicę ($p = 0,039$) (Ryc.7.).

Ryc. 7 Porównanie odpowiedzi o definicję homoseksualizmu w podziale na płeć.

Rozkład grup wiekowych w odpowiedzi o definicję homoseksualizmu był bardzo podobny. Wśród osób, które uważały homoseksualizm za chorobę psychiczną oraz wśród tych, które uznały tę orientację za wybór przeważali respondenci z najmłodszej grupy wiekowej od 20 do 39 lat, i stanowili ponad połowę populacji w poszczególnych odpowiedziach (Ryc. 8).

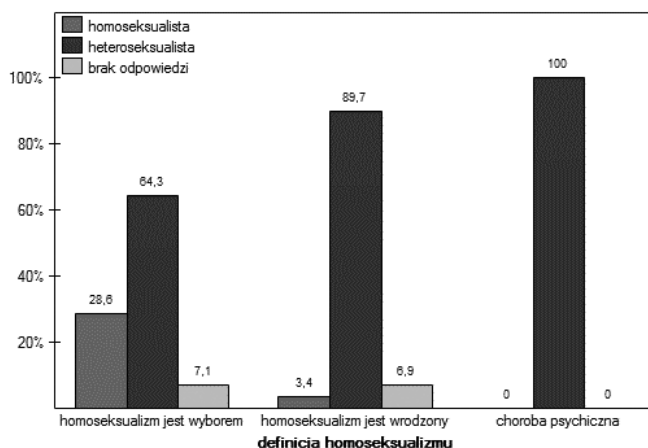

Ryc. 8 Definicja homoseksualizmu w podziale na grupy wiekowe.

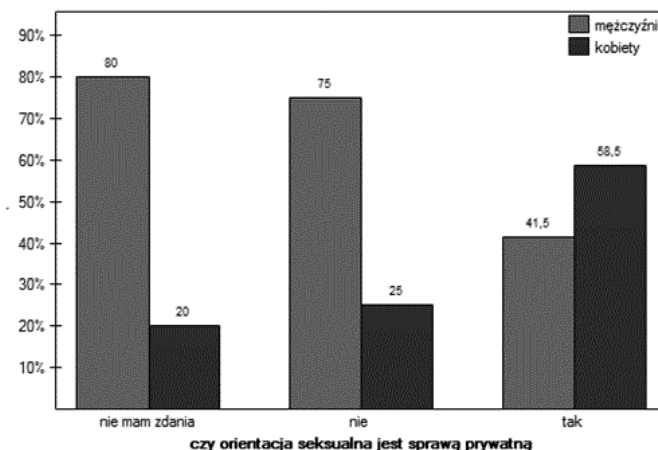
Porównanie odpowiedzi o definicję homoseksualizmu w podziale na wiek badanych osób nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,607$). Wśród osób, które wskazały homoseksualizm jako chorobę psychiczną były tylko osoby heteroseksualne. Stanowiły również przewagę wśród osób, które uważają homoseksualizm za orientację wrodzoną (89,7%, $n = 26$), oraz wśród tych, którzy uważali homoseksualizm za wybór (64,3%, $n = 9$) (Ryc. 9). Porównanie odpowiedzi o definicję homoseksualizmu w podziale na orientację seksualną badanych osób nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,146$).

PRYWATNOŚĆ ORIENTACJI SEKSUALNEJ

Tylko 8% ($n = 4$) badanych osób zapytanych o to, czy orientacja seksualna jest sprawą prywatną każdego człowieka uznało, że nie. Natomiast 10% ($n = 5$) nie miało zdania na ten temat. Pozostałe badane osoby uważały, że orientacja jest prywatną sprawą każdej osoby. Wśród respondentów, którzy uważali, że orientacja seksualna nie jest sprawą prywatną, oraz wśród osób, które nie miały zdania w tym temacie nastąpił podobny rozkład płci. Mężczyźni stanowili przeważającą większość w obu grupach (Ryc. 10). Porównanie odpowiedzi o prywatność orientacji seksualnej w podziale na płeć nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,146$).

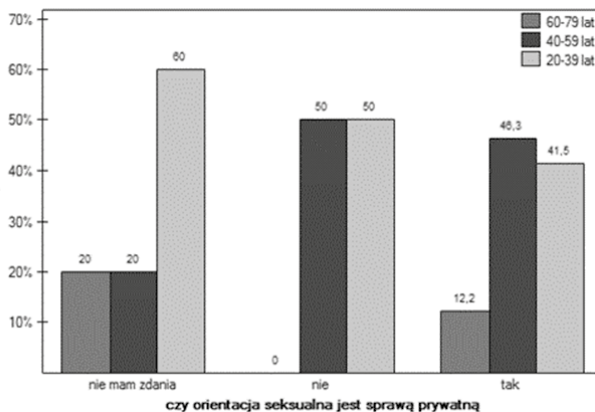
Ryc. 9 Definicja homoseksualizmu w podziale na orientację seksualną.

Ryc. 10 Prywatność orientacji seksualnej w podziale na płeć.

W grupie osób, które nie miały zdania na temat prywatności orientacji seksualnej 60% stanowiły osoby z najmłodszej grupy wiekowej od 20 do 39 lat. W grupie osób,

które były przeciwnie prywatności orientacji seksualnej 50% stanowiły z najmłodszej grupy wiekowej i 50% osoby z grupy pomiędzy 40 a 59 rokiem życia (Ryc. 11).

Ryc. 11 Prywatność orientacji seksualnej w podziale na grupy wiekowe.

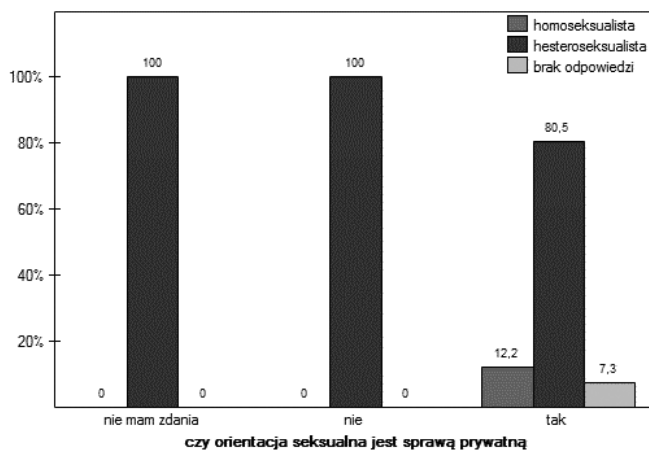
Porównanie odpowiedzi o zdanie na temat prywatności orientacji seksualnej w podziale na grupy wiekowe badanych osób nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,799$). Osoby homoseksualne uważają, że orientacja seksualna jest sprawą prywatną każdego człowieka. Podobnie uważają osoby z badanej grupy, które nie przyznały się do swojej orientacji seksualnej (Ryc. 12).

Porównanie odpowiedzi o zdanie na temat prywatności orientacji seksualnej w podziale na deklarowaną orientację seksualną badanych osób nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,938$).

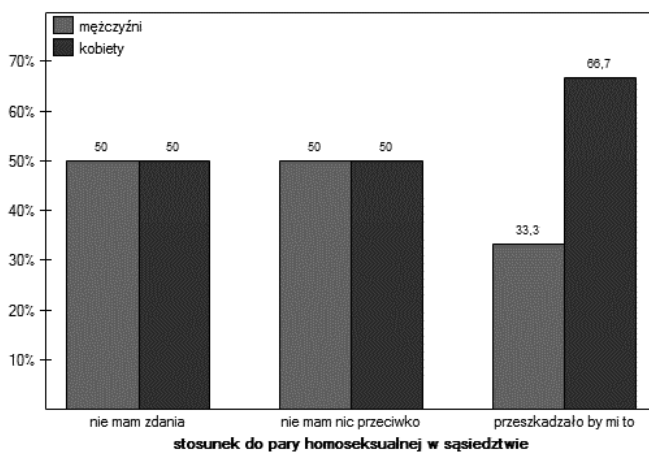
SĄSIEDZKI STOSUNEK DO OSÓB HOMOSEKSUALNYCH

Respondenci zapytani o to, czy mieliby coś przeciwko temu, gdyby w sąsiedztwie zamieszkała homoseksualna para odpowiedzieli twierdząco w 12% ($n = 6$). Nic przeciwko takiej rzeczy nie miałoby 76% ($n = 38$) osób. Zdania na ten temat nie miało 12% ($n = 6$) respondentów. Różnica w rozkładzie odpowiedzi w podziale na płeć uwidoczniła się w grupie osób, które przyznały, że sąsiedztwo pary homoseksualnej byłoby dla nich kłopotliwe (Ryc. 13).

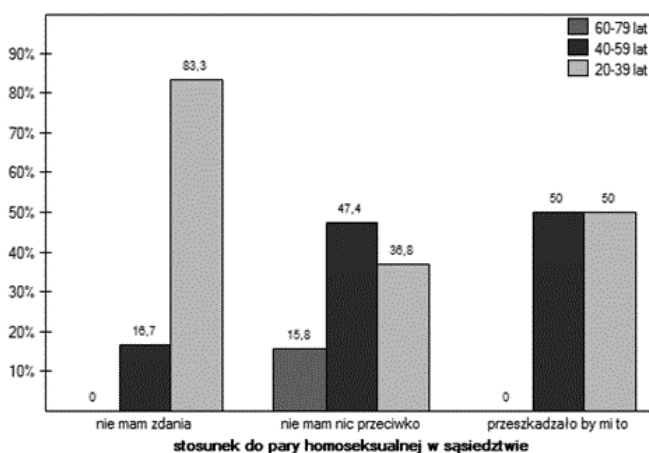
Porównanie odpowiedzi o zdanie na temat obecności w sąsiedztwie pary homoseksualnej w podziale na płeć badanych osób nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,749$). Wśród osób, które nie chcą żyć w sąsiedztwie pary homoseksualnej 50% stanowią osoby z przedziału wiekowego od 20 do 39 lat, natomiast drugą połowę osoby w przedziale wiekowym od 40 do 59 lat (Ryc. 14). Porównanie odpowiedzi o zdanie na temat obecności w sąsiedztwie pary homoseksualnej w podziale na wiek badanych osób nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,086$).

Ryc. 12 Prywatność orientacji seksualnej w podziale na deklarowaną orientację seksualną.

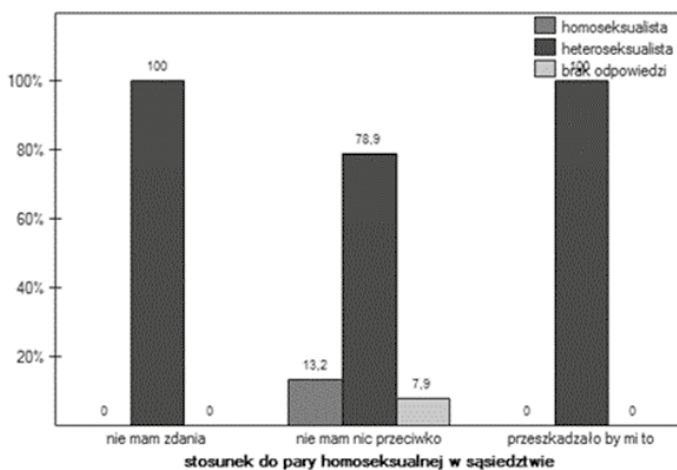
Ryc. 13 Stosunek do obecności homoseksualnej pary w sąsiedztwie w podziale na płeć.

Ryc. 14 Stosunek do obecności homoseksualnej pary w sąsiedztwie w podziale na grupy wiekowe.

Osoby o homoseksualnej orientacji oraz osoby, które nie przyznały się do orientacji nie mają nic przeciwko sąsiedztwu pary homoseksualnej. Zdania na ten temat nie mają osoby heteroseksualne, podobnie jak osoby, które są przeciwne takiemu sąsiedztwu (Ryc. 15).

Porównanie odpowiedzi o zdanie na temat obecności w sąsiedztwie pary homoseksualnej w podziale na orientację seksualną badanych osób nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,912$).

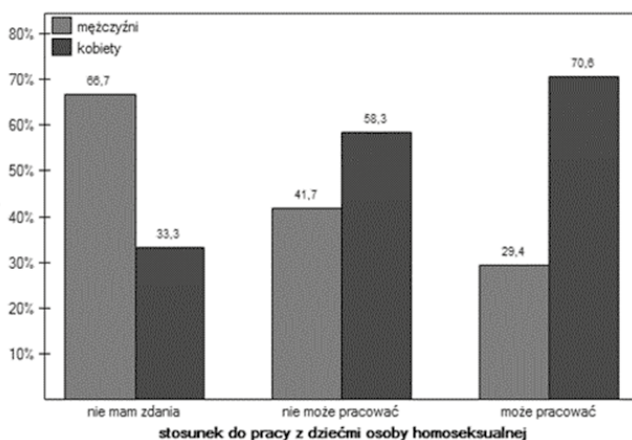

Ryc. 15 Stosunek do homoseksualnej pary w sąsiedztwie w podziale na orientację seksualną.

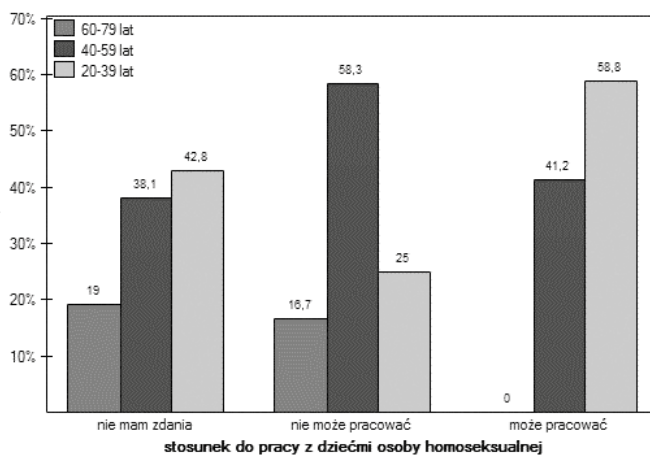
CZYNNOŚCI ZAWODOWE OSÓB HOMOSEKSUALNYCH

Osoby ankietowane zapytano o to, czy osoba o orientacji homoseksualnej może pracować z dziećmi, np. w przedszkolu, w szkole czy ośrodkach szkolno-wychowawczych. Twierdząco na pytanie odpowiedziało 34% ($n = 17$) ankietowanych. Przecząco odpowiedziało 24% ($n = 12$) osób, natomiast 42% ($n = 31$) respondentów nie ma zdania na ten temat. Wśród osób, które uważają, że osoby o orientacji homoseksualnej mogą pracować z dziećmi 70,6% ($n = 12$) stanowią kobiety, natomiast wśród osób, które nie mają zdania przewagę (66,7%) stanowią mężczyźni (Ryc. 16).

Porównanie odpowiedzi o zdanie na temat pracy osoby homoseksualnej wśród dzieci w podziale na płeć badanych osób nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,068$). Osoby, które akceptują pracę osoby homoseksualnej z dziećmi w 58,8% ($n = 10$) znajdują się w przedziale wiekowym od 20 do 39 lat. Ankietowani z najstarszej grupy wiekowej od 60 do 79 lat uważają, że takie osoby nie powinny pracować wśród dzieci lub nie mają zdania w tym temacie (Ryc. 17).

Ryc. 16 Stosunek do pracy z dziećmi osoby homoseksualnej w podziale na płeć.

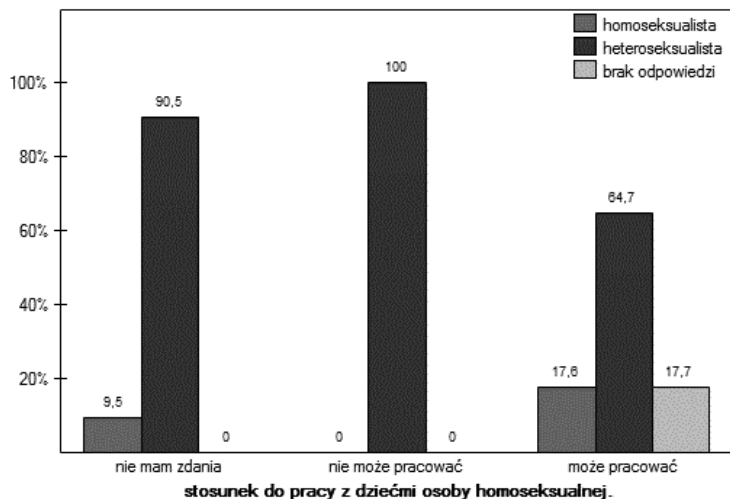

Ryc. 17 Stosunek do pracy z dziećmi osoby homoseksualnej w podziale na grupy wiekowe.

Porównanie odpowiedzi o zdanie na temat pracy osoby homoseksualnej wśród dzieci w podziale na wiek badanych osób nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,126$). W grupie osób, które uważają, że osoby homoseksualne nie powinny pracować z dziećmi były tylko osoby heteroseksualne. Osoby, które nie przyznały się do orientacji seksualnej uważały, że homoseksualiści mogą pracować wśród dzieci (Ryc. 18). Porównanie odpowiedzi o zdanie na temat pracy osoby homoseksualnej wśród dzieci w podziale na orientację seksualną nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,724$).

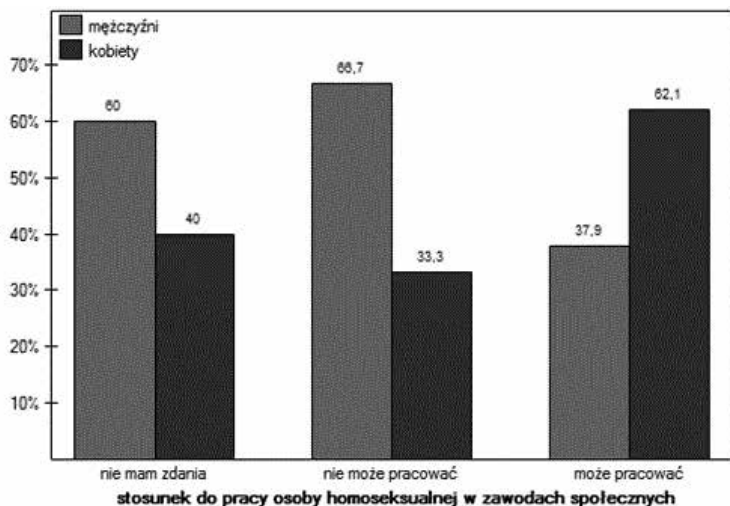
Respondentów zapytano o to, czy homoseksualiści mogą wykonywać zawody społeczne. Wśród ankietowanych 58% ($n = 29$) uważa, że mogą pracować w takich zawodach, 12% ($n = 6$) uważa, że nie powinni, natomiast 30% ($n = 15$) nie ma zdania. Wśród osób, które uważają, że osoby homoseksualne nie powinny pracować w zawodach społecznych 66,7% ($n = 4$) stanowią mężczyźni, podobny procent nie ma zdania w tym

temacie (Ryc. 19). Porównanie odpowiedzi o zdanie na temat pracy osoby homoseksualnej w zawodach społecznych w podziale na płeć nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,243$).

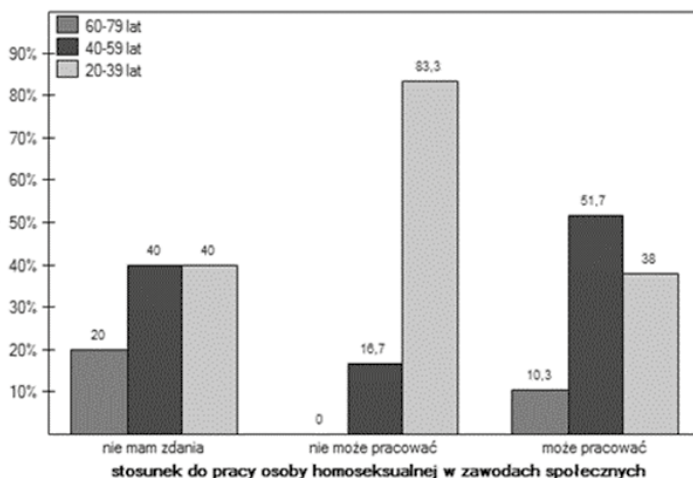

Ryc. 18 Stosunek do pracy z dziećmi osoby homoseksualnej w podziale na orientację seksualną.

Wśród osób, które uważają, że homoseksualiści mogą pracować w zawodach społecznych 51,7% ($n = 15$) osób stanowią ankietowani, którzy znajdują się w grupie wiekowej od 40 do 59 lat, natomiast 10,3 % ($n = 3$) osoby z najstarszej grupy wiekowej (Ryc. 20).

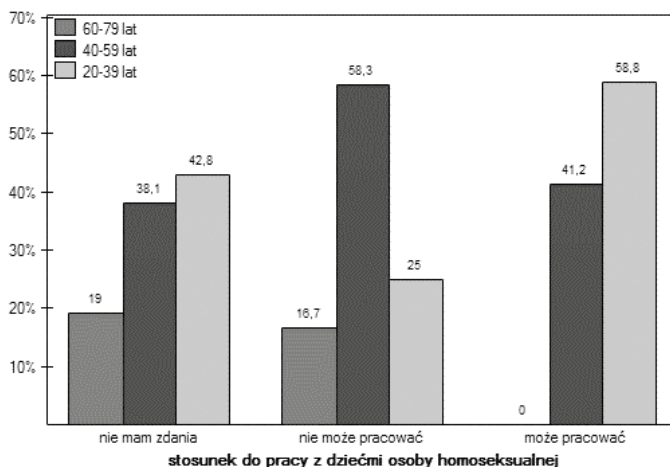

Ryc. 19 Stosunek do pracy homoseksualisty w zawodach społecznych w podziale na płeć.

Ryc. 20 Stosunek do pracy homoseksualisty w zawodach społecznych w podziale na grupy wiekowe.

Porównanie odpowiedzi o zdanie na temat pracy osoby homoseksualnej w zawodach społecznych w podziale na grupy wiekowe nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,123$). Osoby, które nie miały zdania w temacie pracy osób homoseksualnych w zawodach społecznych oraz osoby, które uważają, że homoseksualiści nie powinni w tych zawodach pracować deklarowali heteroseksualną orientację (Ryc. 21).

Ryc. 21 Stosunek do pracy homoseksualistów w zawodach społecznych w podziale na orientację seksualną.

Porównanie odpowiedzi o zdanie na temat pracy osoby homoseksualnej w zawodach społecznych w podziale na orientację seksualną nie wykazało istotnej statystycznie różnicy ($p = 0,810$).

PODSUMOWANIE

Tolerancją w stosunku do osób homoseksualnych wykazywały się najczęściej badani w wieku od 40 do 59 lat, czyli tacy o ugruntowanych przekonaniach i poglądach, posiadających doświadczenie zarówno społeczne, jak również zawodowe i rodzinne. Obojętnością w tym zakresie wykazywali się ludzie młodzi, wkraczający w dorosłe życie zawodowe, rodzinne i społeczne. Osoby starsze w mniejszym stopniu deklarowały tolerancję dla tego rodzaju orientacji. Jednak zaobserwowane różnice nie były istotne dla badanego zjawiska.

Na sposób postrzegania homoseksualizmu wpływał osobisty kontakt badanych z ludźmi o tej orientacji. Ci, którzy znali geja lub lesbijkę, częściej niż pozostali postrzegali tę orientację seksualną jako coś normalnego i mówili o potrzebie tolerancji. Natomiast wyraźnie rzadziej traktowali ją jako dewiację, której nie powinno się akceptować.

Ważną kwestią, którą poruszono w pracy, były stereotypy związane z osobami homoseksualnymi. Respondentom zadano pytanie dotyczące znajomości definicji z prośbą o zakwalifikowanie tego terminu jako: wyboru, wrodzonej predyspozycji lub choroby psychicznej. Najczęściej respondenci opowiadali się za traktowaniem homoseksualizmu jako choroby psychicznej. Podsumowując, stosunek badanych osób do mniejszości seksualnych nie zależy od płci, orientacji seksualnej i wieku. Połowa badanych była tolerancyjna w stosunku do osób homoseksualnych.

Bibliografia:

Antosz P., *Równe traktowanie standardem dobrego rządzenia*. Raport z badań sondażowych, Pełnomocnik Rządu ds. Równego Traktowania, Kraków 2012, Uniwersytet Jagielloński.

Art.16 ust. 2 Kodeksu Etyki Lekarskiej.

Art. 22 ust. 1 Ustawy o prawach pacjenta; art. 36 ust 1 Ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty.

A można „to” wyleczyć?, <http://www.homohetero.at/info/a-mozna-wyleczyc/pl>, [dostęp: 18.12.2019 r.].

Baran S., *Postawa ojca wobec dziecka a jego popularności w klasie szkolnej*, Rzeszów 2000, Instytut Teologiczny-Pastoralny, s.28.

Besala J., *Od sodomity do geja*, „Przekrój” 2005, nr 89.

Bieńko M., *Kulturowo-społeczne skrypty kobiecego macierzyństwa*, Warszawa 2013, APS.

Dakowicz A., *Płeć psychiczna a poziom samoaktualizacji*, Białystok 2000, Trans Humana.

Doktor T., *Nieobecni ojcowi*, „Nowiny Psychologiczne” 2012, nr 3/4.

Dz. U. 2009 Nr 52 poz. 417 Ustawa z dnia 6 listopada 2008 roku o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta

Fakty i mity dotyczące homoseksualizmu, <http://gaymateo.pl/fakty-i-mity-dotyczace-homoseksualizmu-ar-15.html>, [dostęp: 23.11.2019 r.]

Farlough S.1., *Inna miłość. Opowieści o znanych i nieznanym homoseksualistach*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa, 2009.

Gardzewicz B., *Homoseksualizm – sprawa prywatna?*, Universitas, Kraków 2009.

WALDEMAR PARUS

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koszalinie

ZAGROŻENIA TERRORYSTYCZNE NA MORZY BAŁTYCKIM TERRORIST THREATS IN THE BALTIC SEA

Słowa kluczowe: Terroryzm, Morze Bałtyckie, zagrożenia

Abstrakt: Z dotychczasowych badań, wynika, że podjęto działania prawne, które mają zapewnić bezpieczeństwo przed zagrożeniem terrorystycznym, Polska, nie jest w zasięgu zainteresowań organizacji terrorystycznych. Nie mniej jednak mając na uwadze działania Polski na arenie międzynarodowej w walce z terroryzmem nie należy wykluczyć, że w przyszłości może stać się celem ataków terrorystycznych. Dlatego tak ważne jest przygotowanie się na tę ewentualność. Autor wskazuje propozycje jakie należy dokonać zmian w aktach prawnych, które usprawnią funkcjonowanie instytucji odpowiedzialnych za działania kontrterrorystyczne.

Keywords: Terrorism, the Baltic Sea, threats

Abstract: The research conducted so far shows that legal actions have been taken to ensure security against terrorist threats, Poland is not within the scope of the interests of terrorist organizations. Nevertheless, taking into account Poland's activities in the international arena in the fight against terrorism, it cannot be ruled out that it may become a target of terrorist attacks in the future. That is why it is so important to prepare for this eventuality. The author indicates proposals that should be made to amend legal acts that will improve the functioning of institutions responsible for counter-terrorist activities.

WSTĘP

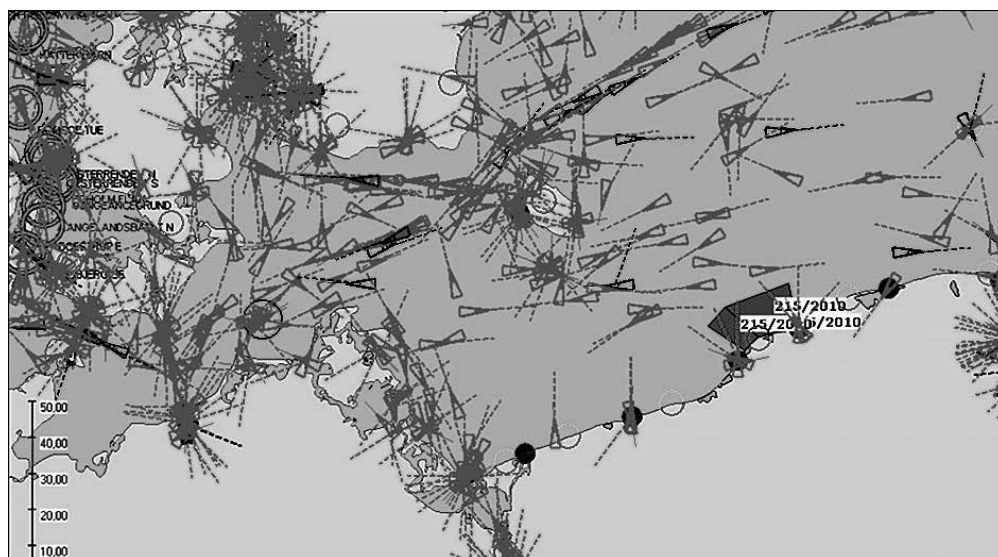
Jednym z największych zagrożeń bezpieczeństwa człowieka i współczesnego świata jest zjawisko terroryzmu i przemocy¹.

Zamachy terrorystyczne 11 września 2001 r. w Stanach Zjednoczonych, w marcu 2004 r. w Hiszpanii oraz 13 listopada 2014 r. w Paryżu, doprowadziły do całkiem nowego spojrzenia na zagrożenie terroryzmem, które może dotyczyć również obiektów w Polsce, a w tym portów morskich i obywateli oraz cudzoziemców u nas przebywających².

¹ Przemoc należy odróżnić od agresji. Najczęściej określa się ją jako użycie siły w celu osiągnięcia lub uzyskania od innych tego, czego dobrowolnie dać nie chcą lub na co nie chcą przystać. W nader wąskim rozumieniu przemoc oznacza użycie siły, z czego wynika podział na przemoc legalną (legitymizowaną przez prawo, np. zwalczanie terroryzmu) oraz nielegalną (czyn przestępczy, np. działalność terrorystyczna). Tak jak przemoc nie musi być przepełniona agresją, tak agresja nie może realizować się w postaci aktów przemocy. Wydaje się, że pojęcie agresji dotyczy emocji, stanów i dyspozycji psychicznych, kategoria przemocy zaś aktów woli, działań i czynów. Zob. R. Borkowski, *Terroryzm ponadczasowy*, Toruń 2006, s.9.

² *Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego RP 2012-2022 – projekt z kwietnia 2012 roku.*

Państwa Unii Europejskiej transportują niebezpieczne materiały drogą morską (ok. 50%), wykorzystując do tego, szlaki wodne przez Morze Bałtyckie, specjalistyczne statki (chemikaliowce, gazowce, tankowce itp.), które mogą być obiektem ataku po wejściu do portów państw bałtyckich. Rycina 1. przedstawia ruch jednostek na południowo-zachodnim Bałtyku. Kolorem czerwonym oznaczone są statki stanowiące potencjalne zagrożenie, płynące z materiałami i substancjami stanowiącymi niebezpieczeństwo dla ludzi i środowiska.

Ryc. 1 Ruch jednostek na Bałtyku południowym ze wskazaniem statków z towarem niebezpiecznym (kolor czarny).

Zródło: Urząd Morski.

Proces ten ma tendencję wzrostową, w połączeniu z wahaniami cen ropy. Dlatego gospodarka morska i intensywny ruch na szlakach morskich³ oraz rozbudowa portów stwarzają terrorystom nowe cele, takie jak: tankowce na otwartym morzu i w portach, infrastruktura portowa, platformy wiertnicze, porty naftowe i gazowe⁴. Jeżeli takie obiekty na naszym wybrzeżu i morzu zostaną zaatakowane i zniszczone, mogą wystąpić bardzo duże zakłócenia w bezpiecznym funkcjonowaniu państwa. W minionym stuleciu w polskiej części wybrzeża Morza Bałtyckiego nie odnotowano skażeń wybrzeża spowodowanymi wyciekami lub awariami statków z ładunkami substancji chemicznych.

³ Wg Amerykańskiej Unii Geofizycznej American Geophysical Union, opierając się na danych satelitarnych, w okresie 2002-2025 o ok. 60% zwiększyła się liczba kursujących statków po morzach świata.

⁴ Zagrożenia tworzy nie tylko transport materiałów radioaktywnych, substancji chemicznych, odpadów organicznych, a również rurociąg do przesyłu gazu ziemnego pomiędzy Rosją a Niemcami, przechodzący przez obszary (lub w pobliżu) zatopionych i zalegających na dnie przemierzających się pod wpływem prądów morskich - bojowych środków trujących (chemicznych).

Działania terrorystyczne skierowane na porty morskie, jednostki pływające, pasażerów wielokrotnie miały miejsce wcześniej. Gdy w listopadzie 2002 r. został zaatakowany tankowiec francuski m/t „Limbury” okazało się, że potencjalnym celem aktów terroryzmu mogą być również porty oraz związana z nimi infrastruktura⁵ i suprastruktura portowa⁶.

Narodowy Program Antyterrorystyczny jest niezmiernie potrzebny, jednak całkowicie w nim pominięto ochronę żeglugi i portów morskich przed zagrożeniami terrorystycznymi. Minister Infrastruktury, w którego gestii leżą sprawy bezpieczeństwa żeglugi i portów, jest zobowiązany do działań w tym zakresie, zgodnie z odpowiednimi przepisami⁷. Kodyfikacja problemów podkreśla rangę, jaką Międzynarodowa Organizacja Morska (IMO), a także polskie ministerstwo odpowiedzialne za gospodarkę morską, nadaje przeciwdziałaniu aktom terroru w portach, na statkach i platformach wiertniczych.

BEZPIECZEŃSTWO MORSKIE PAŃSTWA A TERRORYZM

W celu pełnego zrozumienia omawianych zagadnień należy zdefiniować kilka podstawowych pojęć przybliżających omawiane zagadnienie.

Bezpieczeństwo morskie państwa (ang. *maritime security*) – zespół przedsięwzięć podejmowanych przez państwo w celu zabezpieczenia swoich interesów na obszarze morza otwartego, wyłącznej strefy ekonomicznej wód terytorialnych i wewnętrznych oraz w pasie nadmorskim.

Bezpieczeństwo morskie obejmuje niekiedy także akweny (terytoria), które podlegają jego jurysdykcji politycznej (bazy morskie) lub ekonomicznej (koncesje na wydobycie bogactw naturalnych, eksploatacji łowisk itd.). Pojęcie to zawiera w sobie także możliwości państwa w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom zewnętrznym poprzez tworzenie sojuszy (sfera polityczna i militarna), wewnętrznym poprzez egzekwowanie prawa narodowego i międzynarodowego (sfera policyjna)⁸.

⁵ Infrastruktura portowa to akweny portowe oraz ogólnie dostępne obiekty, urządzenia i instalacje znajdujące się w ranicach portu lub przystani morskiej, związane z funkcjonowaniem portu morskiego, a przeznaczone do wykonywania przez podmiot zarządzający portem, przewidzianych dla portu zadań. B.K. Mazurkiewicz, *Encyklopedia Inżynierii Morskiej*, wyd. Fundacja Promocji Przemysłu Okrętowego i Gospodarki Morskiej, Gdańsk 2009, s.143

⁶ Suprastruktura portowa to urządzenia pełniące funkcje pomocnicze i usługowe wobec zasadniczych elementów infrastrukturalnych. Zalicza się do tej kategorii: portowe urządzenia przeładunkowe, specjalistyczne magazyny i składy portowe, pomocniczy tabor pływający obsługujący dany port. Zasadniczym elementem suprastruktury portowej są systemy i urządzenia przeładunkowe służące do przemieszczania ładunków i towarów z jednego środka transportu na inny, odbywające się w relacji ład – statek lub statek – ład, a niekiedy także w relacji statek – statek lub inny środek transportu. K. Ficoń, *Logistyka morska statki, porty, spedycja*, wyd. Bel studio, Warszawa 2010, s. 194.

⁷ Ustawy z 4 września 2008 r. o ochronie żeglugi i portów morskich (Dz. U. Nr 171, poz. 1055) wraz z aktami wykonawczymi; Rozporządzeniem (WE) nr 725/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 31 marca 2004 r. w sprawie wzmocnienia ochrony statków i obiektów portowych (Dz. U. UE L 129 z 09.04.2004 r., Dz. Urz. UE Polskie wydanie specjalne), Międzynarodowym Kodeksem ochrony statków i obiektów portowych (Kodeks ISPS) oraz Międzynarodowej konwencji o bezpieczeństwie na morzu (Dz. U. z 1984 r. nr 61, poz. 318 i 319 oraz z 2005 r. nr 120, poz.1016, Konwencja SOLOS).

⁸ Słownik terminów w zakresie bezpieczeństwa narodowego, wyd. Akademia Obrony Narodowej Wydział Strategiczno-Obronny, Warszawa 2008, s. 17.

Piractwo morskie (ang. *piracy*) – bezprawny akt gwałtu, zatrzymania lub grabieży popełniony dla celów osobistych przez załogę lub pasażerów prywatnego statku lub samolotu i wymierzony: **na morzu otwartym** przeciwko innemu statkowi morskiemu lub powietrznemu, przeciwko osobom lub mieniu znajdującemu się na takim statku morskim lub powietrznym, przeciwko statkowi morskiemu lub powietrznemu, osobom lub mieniu **w miejscu nie podlegającym jurysdykcji żadnego państwa**.

Piractwem jest również każdy akt dobrowolnego uczestnictwa w działaniu statku morskiego lub powietrznego z wiedzą o faktach, które nadają mu charakter pirackiego statku morskiego lub powietrznego oraz podżeganie lub umyślne ułatwianie wymienionych wyżej czynów⁹.

W cytowanej definicji piractwa morskiego istotne są dwa wyłączenia wykonane przez autora: „na otwartym morzu” i „w miejscu nie podlegającym jurysdykcji żadnego państwa”. Na Morzu Bałtyckim (ze względu na jego niewielką powierzchnię¹⁰) nie ma otwartego morza i nie ma miejsc nie podlegających jurysdykcji żadnego państwa. Tak więc piractwo morskie choć by wynikające z samej definicji nie ma prawa bytu na Morzu Bałtyckim, a jedynie może występować terroryzm.

POJĘCIE TERRORYZMU – DEFINIOWANIE PROBLEMATYKI

Pojęcie terroryzmu w literaturze fachowej zostało ujęte w ponad 100 definicjach¹¹.

Zdarzenie o charakterze terrorystycznym¹² należy przez nie rozumieć sytuację, której istnieje podejrzenie, że powstała na skutek przestępstwa o charakterze terrorystycznym jest czyn zagrożony karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 5 lat, popełnionej w celu: poważnego zastraszenia wielu osób, zmuszenia organu władzy publicznej Rzeczypospolitej Polskiej lub innego państwa albo organu organizacji międzynarodowej do podjęcia lub zaniechania określonych czynności, wywołania poważnych zakłóceń w ustroju lub gospodarce Rzeczypospolitej Polskiej, innego państwa lub organizacji międzynarodowej, a także groźba popełnienia takiego czynu¹³.

Polska nie jest obecnie pierwszoplanowym celem ewentualnych zamachów terrorystycznych. Zagrożenie terrorystyczne na terytorium RP pozostaje na niskim poziomie, pomimo utrzymującego się wysokiego ryzyka atakami terrorystycznymi na świecie, w tym w Europie. Jednakże należy brać pod uwagę możliwość przeprowadzenia zamachu

⁹ Tamże, s. 98.

¹⁰ Morze Bałtyckie jest średnich rozmiarów morzem – jego przybliżona powierzchnia wynosi około 415 266 km². Powierzchnia zlewni wynosi 1 721 233 km². Objętość samego morza to z kolei 21 721 km³ cieczy. <https://baltickorona.pl/morze-baltyckie-i-jego-tajemnice/>, [dostęp: 17.06.2021 r.]

¹¹ Zob. B. Hofman, *Oblicza terroryzmu...*, s.37. Jednego z głównych ekspertów od terroryzmu na świecie, uważa, że zidentyfikowanych 109 definicji nie wyjaśnia w miarę przystępnie tego zjawiska, a pozwala jedynie odróżnić go od innych typów przemocy i zidentyfikować jego cech.

¹² Art. 2 pkt. 7 ustawy z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych, (Dz. U. 2016 poz. 904, z 2019 r. poz. 796, z 2021 r. poz. 464,815).

¹³ *Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego 2020*, Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, Warszawa 2020, s.44. i art. 115 § 20 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. kodeks karny (Dz. U. 1997 nr 88 poz. 553, z 2020 r. poz. 1444, 1517, z 2021 r. poz. 1023).

na cele zlokalizowane na terytorium RP. Wynika to między innymi z takich czynników (potencjalnych źródeł zagrożeń) jak: obecność na terytorium RP zradykalizowanych osób z rejonów podwyższonego ryzyka, powroty zagranicznych bojowników ze stref konfliktów do miejsca zamieszkania (przez terytorium Polski), aktywność ekstremistów/terrorystów działających w oparciu o taktykę solo/lone terrorists, działalność ugrupowań propagujących skrajną ideologię polityczną. Czynnikiem, które wpływają na ewentualne zainteresowanie terrorystów Polską jest obecność sił zbrojnych NATO oraz placówek dyplomatycznych państw zachodnich, Izraela i Rosji, intensywny ruch przyjazdowy obywateli Izraela do miejsc martyrologii żydowskiej z okresu II wojny światowej.

POTENCJALNE CELE ATAKU TERRORYSTYCZNEGO NA TERENIE POLSKI

Potencjalne cele ataku terrorystycznego wybrane i wskazane zostały z szerokiej gamy zagrożeń ujętych w Krajowym Planie Zarządzania Kryzysowego 2020 (KPZK 2020):

- skupiska ludzi – miejsca wyodrębnione z uwagi na przebywanie w nich dużej liczby ludzi, w szczególności masowe obiekty sportowe i najbardziej popularne centra handlowe,
- administracja publiczna – siedziby władz, urzędy, placówki dyplomatyczne oraz inne obiekty związane z działalnością instytucji państwowych i samorządowych,
- **sektor przetwórstwa chemicznego – zakłady przemysłowe wykorzystujące w procesie produkcji niebezpieczne substancje chemiczne w dużej ilości,**
- system energetyczny – elektrownie, elektrociepłownie oraz sieci przesyłowe,
- **sektor paliwowo-gazowy – obiekty związane z wydobyciem, produkcją, przetwarzaniem, przechowywaniem bądź transportowaniem produktów ropopochodnych oraz gazu ziemnego,**
- **obiekty wojskowe – jednostki, zakłady produkcji zbrojeniowej,**
- **system transportowy – środki komunikacji, szlaki transportowe oraz ich infrastruktura (dworce kolejowe i autobusowe, stacje metra, porty morskie i lotnicze),**
- **systemy łączności oraz sieci teleinformatyczne – urządzenia telekomunikacyjne, oprócz telekomunikacyjnych urządzeń końcowych oraz w szczególności linie, kanalizacje kablowe, słupy, wieże, maszty, kable, przewody oraz osprzęt, wykorzystywane do zapewnienia telekomunikacji, a także urządzenia teleinformatyczne i oprogramowania¹⁴.**

Realne zagrożenie może dotyczyć natomiast polskich obywateli wyjeżdżających za granicę w celach biznesowych, turystycznych lub misyjnych do krajów, w których są aktywne organizacje terrorystyczne. Ponadto, w związku z wysokim poziomem zagroże-

¹⁴ Tamże, s. 44, elementy wytłuszczone według autora mogą mieć związek z działalnością terrorystyczną na Morzu Bałtyckim.

nia w Europie, przypadkowymi ofiarami zamachu mogą być Polacy przebywający na terytorium Unii Europejskiej. Celem ataku mogą być również polskie placówki dyplomatyczne i konsularne w krajach ogarniętych konfliktem lub będących terenem działalności organizacji terrorystycznych¹⁵.

Może zdarzyć się sytuacja nieprzewidziana, która wymusi na państwie polskim określone działania, wymagające zaangażowanie określonych sił i środków, w celu wyeliminowania bezpośredniego zagrożenia życia, zdrowia, wolności osób lub mienia, przy wykorzystaniu specjalistycznych sił i środków oraz specjalistycznego działania organów państwa¹⁶.

ATAK TERRORYSTYCZNY NA MORZU BAŁTYCKIM

Ostatni udokumentowany przypadek terroryzmu na Morzu Bałtyckim to porwanie 24 lipca 2009 r. fińskiego statku „Arctic Sea” na szwedzkich wodach terytorialnych, między wyspami Gotlandia i Olandia¹⁷. Na pokładzie statku znajdowały się, przeznaczone dla Iranu, rosyjskie systemy rakietowe S-300¹⁸. Statek „Arctic Sea”, pod maltańską banderą, z 15 osobową rosyjską załogą na pokładzie, był w drodze z Finlandii do Algierii z ładunkiem drewna. Około 3 w nocy 24 lipca, kiedy jednostka znajdowała się na szwedzkich wodach terytorialnych, podpłynęła do niej pontonem motorowym grupa około 8 - 10 osób. Ubranych na czarno, z zasłoniętymi twarzami kominiarkami. Podawali się za policję. Związali załogę, przez około 12 godzin przeszukali cały statek. Uwolnili załogę i odpłynęli. Szwedzka policja, ani władze fińskie i rosyjskie nie przyznały się do ingerencji w zatrzymanie statku¹⁹.

Zdarzenie to potwierdza tezę, że nie tylko statki i ich załogi są obiektami napadów rabunkowych, ale jednostki pływające, przewożące niebezpieczne ładunki-substancje mogą być również potencjalnym celem aktów terrorystycznych. Pomimo podwyższonego poziomu zagrożenia zamachami terrorystycznymi²⁰ na świecie, w tym w części państw Europy Zachodniej, i zaangażowaniu Polski w działania w ramach międzynarodowych koalicji antyterrorystycznych, zagrożenia w Polsce utrzymuje się na stosunkowo niskim poziomie. Polska pozostaje jedynie celem rezerwowym dla ewentualnych zamachów terrorystycznych²¹.

¹⁵ Tamże, s. 44.

¹⁶ *Sprawozdanie z prac Zespołu zadaniowego do usprawnienia koordynacji działań antyterrorystycznych na morzu*, Warszawa, lipiec 2018 r., s. 2.

¹⁷ <http://fakty.interia.pl/swiat/> [dostęp: 31.07.2009 r.].

¹⁸ <http://www.maritime.com.pl/> [dostęp: 9.09.2009 r.].

¹⁹ Tamże.

²⁰ Terroryzm – użycie siły lub przemocy psychicznej przeciwko osobom lub własności z pogwałceniem prawa, mające na celu zastraszenie i wymuszenie na danej grupie ludności lub państwie ustępstw w drodze do realizacji określonych celów. Działania terrorystyczne mogą dotyczyć całej populacji, jednak najczęściej są one uderzeniem w jej niewielką część, aby pozostałych obywateli zmusić do odpowiednich zachowań. Źródło; <http://pl.wikipedia.org/> [dostęp: 20.10.2016 r.].

²¹ *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2016 r.* wyd. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, s. 346.

Fot. 1. Frachtowiec „Arctic Sea”.

Źródło: <https://menway.interia.pl/historia/news-dlaczego-porwano-arctic-sea,nId,450899>
[dostęp: 21.02.2019 r.].

Na podstawie analizy danych EUROPOL (*Raport TE-SAT*)²² największe natężenie zjawisk terrorystycznych w krajach basenu Morza Bałtyckiego i sąsiadujących z Polską, miało miejsce w Niemczech (najczęściej ze strony ekstremistów politycznych, głównie lewicowych, a także islamskich radykałów. W Szwecji i Czechach odnotowano sporadyczne przypadki planowanych bądź przeprowadzonych zamachów terrorystycznych o zróżnicowanej genezie²³. W tabeli 1. zestawiono liczbę incydentów w latach 2007-2017 w państwach sąsiadujących na lądzie i morzu z Polską.

Tabela 1. Natężenie incydentów terrorystycznych w latach 2007-2019 w państwach sąsiadujących z Polską.

Rok/ Państwo	Niemcy	Czechy	Szwecja	Dania	Rosja	Razem
2007	20	0	0	1	0	21
2008	0	0	0	0	2	2
2009	0	0	0	0	7	7
2010	0	1	1	2	9	13
2011	1	0	0	4	1	6
2012	0	0	0	0	0	0
2013	0	0	0	0	3	3
2014	0	0	0	0	2	2
2015	15	5	3	1	0	24

²² Raport sytuacji i tendencji w dziedzinie terroryzmu w UE, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/fight-against-terrorism/>, [dostęp: 18.06.2021 r.].

²³ Tamże, s. 43.

2016	6	1	3	0	0	10
2017	8	0	1	0	1	10
2018	6	0	0	0	Brak danych	6
2019	2	2	0	2	Brak danych	6
RAZEM	58	9	8	10	25	110

Źródło: <https://www.europol.europa.eu/> [dostęp: 18.05.2021 r.] oraz KPZK 2017 s. 42 – opracowanie własne.

W ostatnich 12 latach w państwach sąsiadujących z Polską było 110 przypadków aktów terrorystycznych. Najwięcej wydarzyło się w Niemczech (58) i Rosji (25). W pozostałych państwach na jednakowym poziomie rzędu 8-10 przypadków. Od 2017 r. widać wyraźnie tendencję spadkową, gdyż było tylko po jednym przypadku aktu terrorystycznego w Szwecji i Rosji oraz po 2 w 2019 w Czechach i Danii. Akty terroru realizowane są najczęściej w najmniej spodziewanym momencie i obejmują przypadkowych ludzi.

Czynnikiem, który może w przyszłości skutkować próbami podejmowania działalności terrorystycznej na terytorium Polski, jest fakt obecności osób z państw i regionów podwyższonego ryzyka. Geopolityczne położenie Polski oraz uwarunkowania prawne, wynikające z członkostwa w Unii Europejskiej, w tym przynależność do strefy Schengen, sprawiają, że Polska może pełnić rolę kraju tranzytowego na drodze do zachodniej i północnej Europy lub w drodze powrotnej do kraju pochodzenia dla terrorystów i osób z nimi powiązanych. Przez nasze terytorium mogą próbować przedostać się w rejony konfliktu lub powrócić z nich także będący obywatelami Unii Europejskiej zagraniczni bojownicy terrorystyczni²⁴.

Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego jako główna służba w zakresie rozpoznania i przeciwdziałania zagrożeniom terrorystycznym oraz ścigania sprawców, w 2016 roku prowadziła 12 śledztw w związku z podejrzaniem działalności terrorystycznej (w 2015 r. – 8 śledztw), w których odnotowano 10 podejrzanych o popełnienie przestępstwa o charakterze terrorystycznym (w 2015 r. – 6).

Z danych zawartych w tabeli 2. wynika, że liczba śledztw w Polsce sukcesywnie rośnie, przy jednoczesnym wzroście liczby osób podejrzanych. Potwierdzeniem tej tendencji jest zrównanie liczby podejrzanych z liczbą tych, którym postawiono zarzuty.

²⁴ *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2016 r.*, s. 272, <https://archiwumbip.mswia.gov.pl/bip/raport-o-stanie-bezpiec/18405,Raport-o-stanie-bezpieczenstwa.html>, [dostęp: 18.06.2021 r.].

Tabela 2. Liczba śledztw prowadzonych przez ABW w stosunku do osób podejrzanych o działalność terrorystyczną w latach 2010-2019.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Liczba prowadzonych śledztw	4	5	3	7	5	8	12	4	0	0
Liczba podejrzanych	0	1	3	3	0	6	10	0	0	2
Liczba podejrzanych, którym postawiono zarzuty w danym roku	0	1	2	1	0	6	4	0	0	2

Źródło: *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2019 r.*, s.274. Na stronach ABW brak aktualnych danych.

Począwszy od 2010 r. liczba prowadzonych śledztw w stosunku do osób podejrzanych o działalność terrorystyczną sukcesywnie w niewielkim stopniu rosła, największy wzrost nastąpił w roku 2016 r. w stosunku do 2015 r. z 8 do 12, następnie postępuje tendencja spadkowa. Wiązało się to również z liczbą osób podejrzanych w tym okresie, wzrost z 6 w 2015 r. do 10 w 2016 r. Zanotowano po jednym śledztwie w latach 2011, 2015 i 2016, wynikającym z art. 166 k.k. (przejęcie kontroli nad statkiem wodnym lub powietrznym). Biorąc powyższe pod uwagę, zasadnym jest wniosek, że niektóre z tych osób mogą zagrażać bezpieczeństwu morskemu państwa, a w tym i portom morskim. Oficjalnie na stronach ABW nie ma aktualniejszych danych, oficjalne dane kończą się na 2016 r. Uzupełnienie danych dokonano na podstawie *Raport sytuacji i tendencji w dziedzinie terroryzmu w UE*²⁵.

Począwszy od 2011 r., autor uczestniczył w ćwiczeniach pod kryptonimem KAPER, których problematyką jest przeciwdziałanie zagrożeniom terrorystycznym od strony morza.

Cel ćwiczeń obejmował dostosowanie elementów Systemu Zarządzania Kryzysowego w zakresie trybu postępowania i sposobów współdziałania organów podczas zwalczania zagrożeń terrorystycznych na akwenach morskich. Doskonalono procedury wymiany informacji pomiędzy Stanowiskiem Dowodzenia w trakcie aktywacji i osiągania gotowości do podjęcia działań przez siły wydzielone do operacji oraz zgrywanie działań stanowiska dyżurnych sił i środków, wydzielonych do pełnienia dyżurów bojowych. Sprawdzano działania obsad stanowisk dyżurnych sił i środków, wydzielonych do pełnienia dyżurów bojowych, przebiegu procesu planistycznego przygotowania operacji oraz współdziałania jednostek Sił Zbrojnych RP z siłami Morskiego Oddziału Straży Granicznej i jednostkami układu pozamilitarnego, podczas neutralizacji zagrożenia na morzu. Pełny stan tych działań przedstawia informacja z strony Dowództwa Operacyjnego Sił Zbrojnych, zamieszczona na stronie MON po ćwiczeniu w 2017 r.: „Wśród ponad 400 ćwiczących znajdowali się żołnierze DO RSZ²⁶, Wojsk Specjalnych, Żandarmerii Wojskowej, Sił

²⁵ Raport sytuacji i tendencji w dziedzinie terroryzmu w UE, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/fight-against-terrorism/>, [dostęp: 18.06.2021 r.].

²⁶ Dowództwo Operacyjne Rodzaju Sił Zbrojnych.

Powietrznych i Marynarki Wojennej, a także funkcjonariusze Straży Granicznej, Policji oraz Państwowej Straży Pożarnej. Ponadto zaangażowano wiele instytucji związanych z reagowaniem kryzysowym, takich jak Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, Wojewódzkie Centrum Zarządzania Kryzysowego w Szczecinie, Wydział Zarządzania Kryzysowego miasta Kołobrzeg, Urząd Morski w Słupsku (bezpośrednio w sztabie ćwiczenia uczestniczył autor), Morska Służba Poszukiwania i Ratownictwa z Gdyni, Departament Porządku Publicznego i Departament Ochrony Ludności i Zarządzania Kryzysowego MSWiA²⁷.

Jak wykazały ćwiczenia, nie wszystko w pełni zdało egzamin. Basen sportowy (Marynarki Wojennej) nie jest dostatecznie pogłębiony (obecna głębokość od 2,5 m do 4,5 m przy wejściu do basenu) pozwala to na wejście i manewrowanie niedużych jednostek o zanurzeniu do 2 m.

*Fot. 2 Ćwiczenie Kaper 2017 r. w basenie portu Kołobrzeg
Źródło: W. Parus.*

W ramach przeciwdziałania i zwalczania zagrożeń terrorystycznych, Polska prowadzi regularną współpracę z partnerami zagranicznymi zarówno na płaszczyźnie multilateralnej, m.in. w ramach NATO i Unii Europejskiej, jak i na płaszczyźnie bilateralnej, gdzie głównymi partnerami zagranicznymi Polski są kraje europejskie i Stany Zjednoczone Ameryki. Podobnie jak w latach ubiegłych Polska pozostawała aktywna na najważniejszych dyskusyjnych forach międzynarodowych, skupiających służby i instytucje, zajmujące się zapobieganiem i zwalczaniem terroryzmu. Na obszarze Unii Europejskiej i NATO współpracuje ze sobą dwanaście różnego szczebla instytucji o charakterze międzynarodowym, które zajmują się przeciwdziałaniem i walką z terroryzmem.

²⁷ <http://www.do.wp.mil.pl/artykuly/> [dostęp: 4.10.2018 r.].

ASPEKT PRAWNY DZIAŁAŃ ANTYTERRORYSTYCZNYCH NA MORZU

Aktualnie mamy do czynienia z systematycznym rozwojem transportu morskiego, czego odzwierciedlenie można znaleźć w przedstawionym w Sejmie, na początku września 2018 r., *Programie Rozwoju Polskich Portów Morskich do 2020 r. z perspektywą do 2030 r.*, stanowiący jeden z projektów w strategii na rzecz zrównoważonego rozwoju²⁸. W dokumencie zawarto spodziewane efekty zwiększenia potencjału przeładunkowego do 215 mln ton w 2020 r., czyli zwiększenie przeładunków o 30% w stosunku do 2015 r., wzrost o 25% jednostek obsługiwanych w portach morskich, zwiększenie obrotów ładunkowych w portach morskich o 50% w porównaniu do 2015 r., a także wzrost międzynarodowego ruchu pasażerów w polskich portach o 15%²⁹.

Dopiero wprowadzona 10 czerwca 2016 roku ustawa o działaniach antyterrorystycznych określiła zasady ich prowadzenia oraz współpracy między organami właściwymi w zakresie prowadzenia tych działań³⁰, wprowadzono zmiany w dotychczasowym systemie przeciwdziałania zagrożeniom terrorystycznym z morza oraz w procedurach. Jednak pomimo dwuletniego okresu obowiązywania ustawy, nie wprowadzono jednolitego systemu koordynacji w zakresie działań antyterrorystycznych na morzu.

Działania na morzu różnią się znacznie od działań na lądzie w przestrzeni otwartej lub zamkniętej. Miejsce oraz możliwości przeciwdziałania są specyficzne, wymagają określonych umiejętności, uprawnień i specjalistycznego sprzętu, którym w zależności od skali zagrożenia, w pełni nie dysponują nawet połączone siły służb resortu spraw wewnętrznych i administracji (Straż Graniczna, Policja), a więc zasadne jest wsparcie ze strony resortu obrony narodowej³¹. Specyficznym sposobem przeprowadzania aktu terrorystycznego, może być użycie na morzu jednostki pływającej, jako środka ataku na inną jednostkę, obiekt nawodny lub na infrastrukturę portową³². Ustawodawca scedował na Szefa Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego odpowiedzialność za zapobieganie zdarzeniom o charakterze terrorystycznym³³.

Nie jest zrozumiałe, dlaczego działania antyterrorystyczne na zasadach określonych w ustawie, mogą być prowadzone również poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej, na akwenach w polskiej strefie odpowiedzialności SAR, tym samym na wodach morza terytorialnego Niemiec, Danii i Szwecji.

²⁸ <http://www.gospodarkamorska.pl/> [dostęp: 12.09.2018 r.].

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże, art. 1.

³¹ Sprawozdanie z prac *Zespołu zadaniowego do usprawnienia koordynacji działań antyterrorystycznych na morzu*, Warszawa, lipiec 2018 r., s. 2.

³² Tamże, s. 2.

³³ Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych, art. 3.

Morska Służba Poszukiwań i Ratownictwa, dla celów związanych z ustawową działalnością, podpisała z tymi państwami umowy bilateralne³⁴. Bardziej uzasadnione, w tym przypadku, byłoby określenie w ustawie rejonów działań antyterrorystycznych na wodach strefy przyległej i wyłącznej strefy ekonomicznej³⁵.

Art. 13b oraz 33 KoPM³⁶ określa reguły, iż organy państwa mają prawo, na wodach strefy przyległej, do ścigania, zatrzymywania i karania sprawców naruszeń przepisów celnych, skarbowych, dotyczących nielegalnej imigracji i sanitarnych. Wymienione przestępstwa miały miejsce na terytorium lądowym, morskich wodach wewnętrznych albo morzu terytorialnym Rzeczypospolitej. Obowiązek ścigania, zatrzymania i karania sprawców wynika z prawa Unii Europejskiej lub umów międzynarodowych, których Rzeczpospolita Polska jest stroną³⁷.

W obecnym stanie prawnym, działania w obrębie pasa przyległego mogą być podjęte przeciwko terrorystom tylko w sytuacji, gdy będą oni dążyć do naruszenia przepisów celnych, skarbowych, imigracyjnych lub sanitarnych na terytorium lub morzu terytorialnym państwa nadbrzeżnego. Sytuacja taka może mieć miejsce w przypadku ataku terrorystycznego na statki lub platformy wiertnicze, znajdujące się w obrębie pasa przyległego. W wyniku ataku dochodzi do skażenia wód terytorialnych lub terytorium państwa nadbrzeżnego (naruszenie przepisów sanitarnych)³⁸. Podobnie będzie, gdy terroryści będą usiłowali przedostać się nielegalnie drogą morską na terytorium danego państwa przybrzeżnego lub też dokonają przerzutu broni na terytorium danego państwa (naruszenie przepisów imigracyjnych i celnych). We wszystkich innych sytuacjach, w których nie dochodzi do naruszenia wymienionych ustaw, państwa nadbrzeżne mogą podejmować działania na takich samych zasadach, jak to się odbywa w obrębie morza otwartego³⁹.

Morze pełne jest otwarte dla wszystkich państw, zarówno nadbrzeżnych, jak i śródlądowych. Korzystanie z wolności morza pełnego odbywa się zgodnie z warunkami określonymi w niniejszej konwencji i w innych normach prawa międzynarodowego.

³⁴ Art. 117 ust. 3 Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o bezpieczeństwie morskim (Dz. U. z 2011 r. nr 228, poz. 1368 wraz z późn. zm.).

³⁵ Art. 13 i 14 Ustawy z dnia 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej (Dz.U. 1991 Nr 32 poz. 131).

³⁶ Zgodnie z art. 33 KoPM państwo nadbrzeżne może w obrębie wód strefy przyległej sprawować kontrolę konieczną do: zapobiegania naruszaniu jego ustaw i innych przepisów celnych, skarbowych, imigracyjnych lub sanitarnych na jego terytorium lub morzu terytorialnym; karania naruszeń takich ustaw i innych przepisów, dokonanych na jego terytorium lub morzu terytorialnym. KoPM – Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza, sporządzona w Montego Bay dnia 10 grudnia 1982 r. (także: Konwencja Jamajska, Konwencja z Montego Bay).

³⁷ Art. 13b 1 i 2 ustawy z dnia 21 marca 1991 r. o obszarach morskich...

³⁸ J.D.Nyhart, J.C. Kessler, *Ocean Vessels and Offshore Structures* [w:] A. E. Evans, J. F. Murphy (red.), *Legal Aspects of International Terrorism*, Londyn 1978, s. 198.

³⁹ J. Symonides, *Status prawny strefy przyległej w międzynarodowym prawie morza. Celowość jej ustanowienia przez Polskę*. „Prawo Morskie”, Gdańsk 2005, t. XXI, s. 21.

W przypadku ataku terrorystycznego, którego skutkiem może być katastrofa ekologiczna (taki efekt może wywołać m. in. atak na platformę wiertniczą lub podmorski rurociąg), państwo przybrzeżne może podejmować działania przeciwko sprawcom takiego czynu w oparciu o przepisy KoPM, gwarantujące mu jurysdykcję w zakresie ochrony środowiska. W przypadku pozostałych działań, godzących w bezpieczeństwo państwa nadbrzeżnego, państwo takie ma prawo do ścigania i karania tych czynów tylko wtedy, gdy popełniono je przeciwko wymienionym w art. 60 KoPM obiektom morskim, tj. sztucznym wyspom, instalacjom i konstrukcjom. Państwa nadbrzeżne mogą również ustanawiać wokół nich specjalne 500 m strefy, w obrębie których upoważnione są do przeciwdziałania aktom, wymierzonym w bezpieczeństwo żeglugi oraz bezpieczeństwo tych obiektów.

Atak terrorystycznych podejmowany w obrębie wyłącznej strefy ekonomicznej i generujących zagrożenie dla środowiska morskiego lub wymierzonych w bezpieczeństwo znajdujących się tam sztucznych wysp, instalacji i konstrukcji zastosowanie ma na podstawie art. 111 ust. 2 KoPM prawo pościgu.

Na polskich obszarach morskich obowiązek zapobiegania, ograniczenia lub usunięcia poważnego i bezpośredniego niebezpieczeństwa, grożącego statkom, obiektom portowym i portom oraz związanej z nim infrastrukturze, powstałego na skutek użycia statku lub obiektu pływającego jako środka ataku terrorystycznego, spoczywa przede wszystkim na Straży Granicznej. Po wyczerpaniu przez Straż Graniczną środków przewidzianych w ustawie kompetencyjnej⁴⁰, Minister Obrony Narodowej może wydać decyzję o zastosowaniu na polskich obszarach morskich niezbędnych środków do zatopienia takiego statku lub obiektu pływającego włącznie. Podjęcie takiej decyzji następuje na wniosek ministra właściwego spraw wewnętrznych.

Nie należy pominąć roli administracji morskiej. Do kompetencji Dyrektora Urzędu Morskiego należy ochrona portów morskich i żeglugi morskiej, w tym wykonywanie zadań obronnych oraz zadań o charakterze niemilitarnym, w szczególności zapobieganie aktom terroru. Bardzo ważne jest również opracowanie oceny stanu ochrony portów lub obiektów portowych (w portach administrowanych) i nadzór nad wdrażaniem planów ochrony portów.

Do ochrony żeglugi przed atakami terrorystycznymi administracja morska wykorzystuje między innymi Krajowy System Bezpieczeństwa Morskiego (KSBM), w skład którego wchodzi m. in. System Wymiany Informacji Bezpieczeństwa Żeglugi (SWIBŻ), system Polish Harbours Information & Control System (PHICS) oraz systemy międzynarodowe AIS⁴¹, LRIT⁴² i SafeSeaNet⁴³. W ramach współpracy międzynarodowej porty morskie objęte są programem Container Security Initiative i Mega Port.

⁴⁰ Art. 1 ust. 2 pkt. 5d Ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej.

⁴¹ Automatic Identification System, System Automatycznej Identyfikacji łączności statków.

⁴² System dalekiego zasięgu śledzenia statków.

⁴³ System monitorowania i informacji o ruchu statków.

Minister właściwy do spraw gospodarki morskiej wspólnie z Dyrektorem Urzędu Morskiego wprowadza ochronę portów morskich i żeglugi morskiej (Minister na wniosek Dyrektora Urzędu Morskiego wprowadza poziom ochrony 3, Dyrektor Urzędu Morskiego wprowadza poziom ochrony 2)⁴⁴, realizując zadania obronne oraz zadania o charakterze niemilitarnym, w szczególności zapobieganie aktom terroru.

Odpowiedni poziom ochrony⁴⁵ wprowadza się w przypadku posiadania wiarygodnych informacji o prawdopodobieństwie zajścia zdarzenia, naruszającego ochronę, albo o bezpośrednim zagrożeniu w stosunku do portu lub obiektu portowego oraz statku. Jednocześnie zawiadamia się o tej decyzji Prezesa Rady Ministrów oraz właściwego terytorialnie wojewodę.

Ustala się odpowiedni poziom ochrony dla statków o polskiej przynależności⁴⁶, z uwzględnieniem rejonu ich pływania. Decyzję administracyjną o wprowadzeniu odpowiedniego poziomu ochrony statku dostarcza się za pośrednictwem posłańca lub przy użyciu telefaksu, poczty elektronicznej albo - w szczególnych przypadkach - ogłasza się ustnie. W razie doręczenia decyzji przy użyciu telefaksu lub poczty elektronicznej, dowodem doręczenia jest potwierdzenie transmisji danych⁴⁷.

Ponadto minister właściwy do spraw gospodarki morskiej w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw wewnętrznych zatwierdza oceny i plany ochrony portów oraz wprowadza ewentualne poprawki do tych dokumentów.

ANALIZA PRZEPISÓW PRAWA KRAJOWEGO, ODNOSZĄCYCH SIĘ DO ZAGROZEŃ TERRORYSTYCZNYCH I BEZPIECZEŃSTWA NA OBSZARACH MORSKICH

Materiały do analizy, zebrano na podstawie *Sprawozdania z prac Zespołu zadaniowego do usprawnienia koordynacji działań antyterrorystycznych na morzu*⁴⁸. W pracach Zespołu czynnie uczestniczył, wnosząc liczne uwagi, autor badań jako ekspert z ramienia Urzędu Morskiego w Słupsku.

⁴⁴ Art. 4 ust. 8 pkt. a i b ustawy 4 września 2008 r. o ochronie żeglugi i portów morskich.

⁴⁵ Poziom ochrony 1 – poziom, dla którego w każdym czasie będą utrzymywane minimalne środki ochrony wynikające z planu ochrony; poziom ochrony 2 – poziom, dla którego w wyniku zwiększonego ryzyka zajścia zdarzenia naruszającego ochronę przez określony czas będą utrzymywane odpowiednie, dodatkowe środki ochrony wynikające z planu ochrony; poziom ochrony 3 – poziom, dla którego przez ograniczony czas będą utrzymywane dodatkowe środki ochrony wynikające z planu ochrony, związane bezpośrednią groźbą zajścia zdarzenia naruszającego ochronę, przy czym identyfikacja konkretnego celu ataku może nie być możliwa, tamże, art. 23 ust. 1.

⁴⁶ Tamże, art. 24 ust. 3.

⁴⁷ Tamże, art. 25 ust. 3.

⁴⁸ Sprawozdanie z prac Zespołu zadaniowego do usprawnienia koordynacji działań antyterrorystycznych na morzu Opracowane na podstawie decyzji nr 35 Przewodniczącego Międzyresortowego Zespołu ds. Zagrożeń Terrorystycznych z dnia 20 lutego 2018 r. Warszawa, lipiec 2018 r. (materiał niepublikowany).

W Polsce obowiązuje 30 aktów prawnych, dotyczących zagrożeń terrorystycznych i bezpieczeństwa na obszarach morskich. W niektórych z nich, w wyniku pracy Zespołu i własnych badań, proponuje się zmiany, które mogą pozytywnie wpłynąć na realizację zadań. Analiza powyższych, wybranych aktów prawnych dokonana została zwróceniem głównej uwagi w procesie badawczym na konkretnych propozycjach zmian aktów prawnych, wynikających z prac *Zespołu* oraz doświadczenia zawodowego autora oraz zebranych wniosków z ćwiczeń KAPER począwszy od 2011 roku.

PROPOZYCJE ZMIAN W AKTACH PRAWNYCH I SYSTEMACH WSPÓLDZIAŁANIA

Z analizy ustawy o działaniach antyterrorystycznych z 10 czerwca 2016 r. wynika, że można usprawnić system reagowania na zdarzenia o charakterze terrorystycznym na morzu i na lądzie, przez osiągnięcie interoperacyjności działań Policji i Straży Granicznej dzięki:

- opracowaniu wspólnych procedur reagowania, uwzględniających inne podmioty, jak Służba SAR i Urzędy Morskie oraz Siły Zbrojne RP,
- utworzenia Punktu Lądowania (PL)⁴⁹, wyznaczając odpowiedzialnego za jego organizację, rozwinięcie i zabezpieczenie, w ramach współdziałania z właściwym terytorialnie urzędem wojewódzkim.

Art. 42 ustawy z dnia 21 marca 1991 roku o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej wskazuje, że do właściwości organów administracji morskiej (właściwego ministra i dyrektora urzędu morskiego) należy m.in. ochrona portów morskich i żeglugi morskiej, w tym wykonywanie zadań obronnych oraz zadań o charakterze niemilitarnym, w szczególności zapobieganie aktom terroru oraz likwidacji skutków zaistniałych zdarzeń.

Z poczynionych ustaleń wynika, że obowiązujące w tym zakresie procedury nie uwzględniają wszystkich przypadków postępowania, a przepis ten traktowany jest jako ogólna podstawa do reagowania na zdarzenia o charakterze terrorystycznym. Mając powyższe na uwadze, zasadne byłoby opracowanie i dokonanie zmian w kilku przepisach prawnych.

Zmiany przepisów dotyczące kompetencji Komendy Głównej Policji powinny objąć opracowanie wspólnej taktyki działania w przypadku zagrożeń terrorystycznych na morzu i terenach przyległych. Konieczne jest zaplanowanie i przeprowadzanie systematycznych, szkoleń specjalistycznych, ćwiczeń i treningów, w szczególności BOA KGP⁵⁰,

⁴⁹ W Krajowym Planie ZK wskazany jest podmiot odpowiedzialny za wyznaczenie PL – Wojewoda. Należałoby dodać do zapisu w KPZK w katalogu XXXV pkt 3. Lit. i) „planu przygotowania miejsca lądowania rozbitków/ewakuowanych w czasie operacji ratowniczej lub sytuacji kryzysowej na morzu”.

⁵⁰ Biuro Operacji Antyterrorystycznej Komendy Głównej Policji.

SPAP⁵¹, WZD OSG⁵², jednostek WS⁵³ i ABW. Należy wziąć pod uwagę w planach szkoleniowych Policji, Straży Granicznej wspólne cykliczne szkolenia z udziałem SPAP spoza województw pomorskiego i zachodniopomorskiego, ze względu na specyficzne warunki, w jakich realizowane mogą być zadania na morzu (w różnych warunkach pogodowych). W ramach systemu szkolenia pododdziałów uczestniczących w działaniach kontrterrorystycznych na morzu, celowe jest prowadzenie ćwiczebnych synchronizacji przedsięwzięć komponentów układu pozamilitarnego i militarnego, w celu poznawania technik oraz możliwości taktycznych. Nieodzowne jest wyposażenie w odpowiedni, wspólny system łączności, ponieważ wieloletnie doświadczenie z ćwiczeń reagowania kryzysowego wskazuje na brak jednolitego kodowanego cyfrowo i kompatybilnego, niejawnego systemu łączności w resorcie spraw wewnętrznych i administracji oraz obrony narodowej. Obecnie funkcjonują wspólne kanały współdziałania, ale ich wykorzystanie w tego typu działaniach nie jest wskazane, dlatego zasadnym jest pozyskanie jednolitego systemu łączności do działań specjalnych dla służb uczestniczących w operacji.

Zmiany, leżące w kompetencji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, powinny uwzględnić możliwość stworzenia i stosowania w trakcie operacji Tabeli Umownych Sygnałów (TUS), przesyłanych za pomocą łączności jawnej, zwłaszcza w okresie przejściowego osiągania kompatybilności w zakresie niejawnego łączności między układem pozamilitarnym a militarnym.

Proponowane zmiany, leżące w kompetencji KGP⁵⁴, KGSG⁵⁵, DO RSZ, DKWS⁵⁶, dotyczą prowadzenia systematycznych, specjalistycznych szkoleń, a zwłaszcza kursu dla dowódców podoperacji antyterrorystycznych, w ramach operacji policyjnych, i kursu specjalistycznego dla kierujących działaniami antyterrorystycznymi na miejscu zdarzenia o charakterze terrorystycznym. Do zapewnienia sprawnego i skutecznego kierowania działaniami kontrterrorystycznymi, niezbędni są odpowiednio przygotowani funkcjonariusze, w szczególności ze służb resoru spraw wewnętrznych i administracji (Policji i Straży Granicznej).

W kompetencjach KGP we współdziałaniu z KGSG, DKWS, ABW pożądane jest zapewnienie właściwej lokalizacji i liczby jednostek Policji i Straży Granicznej, zdolnych do natychmiastowego prowadzenia działań bojowych wzdłuż całej linii brzegowej i pozostających w dyżurach całodobowych.

W treści opinii nr 82 Komisji do Spraw Służb Specjalnych dla Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, uchwalonej na posiedzeniu 9 listopada 2017 r., dotyczą-

⁵¹ Samodzielny Pododdział Antyterrorystyczny Policji.

⁵² Wydział Zabezpieczenia Działań Oddziału Straży Granicznej.

⁵³ Wojsk Specjalnych.

⁵⁴ Komenda Główna Policji.

⁵⁵ Komenda Główna Straży Granicznej.

⁵⁶ Dowództwo Komponentu Wojsk Specjalnych.

cej wizytacji granicy morskiej, wskazano na konieczność doposażenia Straży Granicznej i Policji w jednostki pływające i sprzęt specjalistyczny do realizacji zadań na morzu. Realizacja zalecanych zakupów (łodzi pełnomorskich, RIB-ów, broni- granatników oraz sprzętu specjalistycznego) pozwoli na stworzenie sprawnego i skutecznego systemu reagowania na wszelkiego rodzaju zagrożenia w portach i na polskich obszarach morskich.

WNIOSKI

Potencjalne skutki zagrożenia ludność działań terrorystycznych na morzu oraz na styku morze ląd mogą być następujące:

- bezpośrednie zagrożenie dla życia i zdrowia,
- konieczność ewakuacji ludności,
- narażenie na działanie izotopów promieniotwórczych, uwolnienie czynnika biologicznego lub skażenia chemicznego, powodujące masową liczbę osób poszkodowanych,
- pożar wielkopowierzchniowy,
- panika wśród ludności oraz zagrożenie zakłócenia porządku publicznego.

Gospodarka/mienie/infrastruktura:

- istotne skutki, w tym międzynarodowe, o charakterze politycznym i wizerunkowym,
- zniszczenia w infrastrukturze komunalnej i transportowej,
- zakłócenia procesów w obiektach, w których wystąpił atak i w konsekwencji zmniejszenie produkcji określonych artykułów lub świadczenia usług i znaczne straty finansowe,
- zniszczenie obiektów przynależnych do infrastruktury krytycznej, paraliż komunikacyjny znacznych obszarów aglomeracji (kraju),
- trudności w zaopatrzeniu systemów elektroenergetycznych, paliwowych i gazowych,
- zakłócenia funkcjonowania systemów telekomunikacyjnych i systemów teleinformatycznych,
- straty w dziedzictwie narodowym – możliwość zniszczenia obiektów zabytkowych. Środowisko naturalne:
 - skażenie gleby, powietrza, wód powierzchniowych⁵⁷.

Z dotychczasowych badań, wynika, że podjęto działania prawne, które mają zapewnić bezpieczeństwo przed zagrożeniem terrorystycznym, Polska, nie jest w zasięgu zainteresowań organizacji terrorystycznych. Nie mniej jednak mając na uwadze działania Polski na arenie międzynarodowej w walce z terroryzmem nie należy wykluczyć, że w przyszło-

⁵⁷ KPZK 2020, s. 45.

ści może stać się celem ataków terrorystycznych. Dlatego tak ważne jest przygotowanie się na tę ewentualność. Z badań wynika, że:

- skuteczne wykrywanie, zwalczanie i rozpoznanie zdarzeń o charakterze terrorystycznym zależy od ścisłej współpracy służb i organów, właściwych w sprawach bezpieczeństwa wewnętrznego państwa,
- niezbędne przy prowadzeniu działań antyterrorystycznych jest współpraca między podmiotami prawa międzynarodowego,
- działania wykonywane przez służby i organy, muszą być prowadzone na podstawie określonych aktów prawnych,
- aby zwiększyć skuteczność działań antyterrorystycznych, należy wykonać szczegółowe analizy oraz opracować plany działań, z uwzględnieniem ochrony portów i wybrzeża, koordynacja podejmowanych czynności oraz hierarchia służbowa są niezbędnymi w działaniach służb, przeciwko zaistniałym zagrożeniom,
- brak uzgodnień międzynarodowych w związku z działaniami na terenie odpowiedzialności SAR, brak konsultacji społecznej w tym z administracją morską, Zarządami Portów przed wprowadzeniem ustawy o działalności antyterrorystycznej.

W odniesieniu do wspólnych działań kontrterrorystycznych na morzu (Straży Granicznej, Policji i Sił Zbrojnych RP) wskazano na szereg przeszkód i utrudnień, w tym m.in.:

- niekompatybilność systemów łączności, umożliwiających współdziałanie Policji nie tylko z Siłami Zbrojnymi RP, ale także ze Strażą Graniczną. Jako optymalne rozwiązanie wskazano, by Urząd Morski lub Służba SAR zapewniły organizację centrum dowodzenia operacją w sytuacji M-RENEGADE,
- konieczność wskazania podmiotu odpowiedzialnego za transport osób (zakładników i terrorystów) z obiektu ataku terrorystycznego do punktu lądowania,
- konieczność wskazania podmiotu odpowiedzialnego za organizację i prowadzenie punktu lądowania. Jako optymalne rozwiązanie wskazano na właściwego terytorialnie wojewodę. Jednak rozstrzygnięcia wymaga, jakim dokumentem normatywnym można skutecznie nałożyć to zadanie na wojewodę (np. w ustawie o zarządzaniu kryzysowym, w Krajowym Planie Zarządzania Kryzysowego (KPZK), w planach ochrony portów),
- konieczność wypracowania procedur postępowania z ciałami ofiar i zabitych, w tym pozostawienia na obiekcie ataku terrorystycznego, podejmowania z morza oraz ewentualnego transportu na ląd. Służba SAR wśród zadań ma transport zwłok, jednak jest ono ściśle związane z prowadzeniem tylko i wyłącznie akcji poszukiwawczo-ratowniczych, nie działań kontrterrorystycznych,

- kwestię posiadania przez kierującego działaniami antyterrorystycznymi pewności, że wszyscy znajdujący się na obiekcie ataku terrorystycznego są terrorystami, warunkującej decyzję w zakresie zatopienia obiektu ataku terrorystycznego. W przypadku braku takiej pewności, decyzja o wariancie ostatecznym nie będzie mogła być podjęta.

Podstawowym aktem prawnym, w zakresie prowadzenia działań antyterrorystycznych na morzu, jest ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r., która określa zasady prowadzenia działań antyterrorystycznych na miejscu zdarzenia o charakterze terrorystycznym, w tym działań kontrterrorystycznych, oraz współpracy między organami właściwymi w tym zakresie.

W art. 18 ustawa wskazuje Policję, jako służbę właściwą do kierowania działaniami antyterrorystycznymi na obszarach lub w obiektach nienależących do resortu obrony narodowej, oraz Żandarmerię Wojskową, jako służbę właściwą do kierowania działaniami antyterrorystycznymi na obszarach lub w obiektach, należących do resortu obrony narodowej.

Art. 22 określa zasady użycia oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych RP, w przypadku, gdy siły Policji mogą okazać się niewystarczające. Ustawa wskazuje Policję, jako koordynatora działań podejmowanych wspólnie z jednostkami ministerstwa obrony narodowej. Rozwiązanie to należy uznać za porządkujące, ponieważ jednoznacznie określony jest podmiot odpowiedzialny za kierowanie i dowodzenie działaniami, wymagającymi dostosowania dotychczasowych procedur.

Bibliografia:

Publikacje zwarte:

Bukowski S. Z., *Terroryzm europejski. Geneza i współczesne zagrożenia*, wyd. Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Słupsk 2010.

Ficoń K., *Logistyka morska statki, porty, spedycja*, wyd. Bel Studio, Warszawa 2010,

Hofman B., *Oblicza terroryzmu*, Warszawa 1999.

Ilnicki M., *Służby graniczne w walce z terroryzmem. Polskie warunki ustrojowo-prawne*. Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2011.

Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego 2020, Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, Warszawa 2020.

Kubiak K., *Przemoc na oceanach. Współczesne piractwo i terroryzm morski*. Wyd. TRIO Centrum Europejskie Natolin, Warszawa 2009.

Lidel K., *Zwalczanie terroryzmu międzynarodowego w polskiej polityce bezpieczeństwa. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Wyd. Difin, Warszawa 2010.

Mazurkiewicz B.K., *Encyklopedia Inżynierii Morskiej*, wyd. Fundacja Promocji Przemysłu Okrętowego i Gospodarki Morskiej, Gdańsk 2009.

Masiul K., *Bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej wobec współczesnego zagrożenia Terroryzm*, wyd. Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2014.

Nyhart J.D., Kessler J.C., *Ocean Vessels and Offshore Structures* [w:] A. E. Evans, J. F. Murphy (red.), *Legal Aspects of International Terrorism*, Londyn 1978.

Programie Rozwoju Polskich Portów Morskich do 2020 r. z perspektywą do 2030 r. Warszawa, wrzesień 2018.

Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, wyd. Akademia Obrony Narodowej Wydział Strategiczno-Obronny, Warszawa 2008.

Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego RP 2012-2022 – projekt z kwietnia 2012 roku.

Surdyk K., *Aspekty operacyjne współczesnego terroryzmu*, wyd. Instytut Badań nad Stosunkami Międzynarodowymi, Zeszyt analityczny IBnSM nr 1. Warszawa czerwiec 2012.

Symonides J., *Status prawny strefy przyległej w międzynarodowym prawie morza. Celowość jej ustanowienia przez Polskę.* „Prawo Morskie”, Gdańsk 2005, t. XXI.

Walczak A., *Piractwo i terroryzm morski*, Wyd. Akademia Morska w Szczecinie, Szczecin 2004.

Zubrzycki W., *Bezpieczeństwo polskich obszarów morskich i wybrzeża RP w kontekście zagrożeń terrorystycznych.* [w] Red. naukowa M. Cupryjak, T. Czapiewski, M. Jaształ, *Przeciwdziałanie zagrożeniom i skutkom zamachów terrorystycznych w kontekście bezpieczeństwa Gazoportu w Świnoujściu.* Wyd. Zapol, Szczecin 2013.

Materiały niepublikowane:

Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2016 r.

Sprawozdanie z prac Zespołu zadaniowego do usprawnienia koordynacji działań antyterrorystycznych na morzu. Opracowane na podstawie decyzji nr 35 Przewodniczącego Międzyresortowego Zespołu ds. Zagrożeń Terrorystycznych z dnia 20 lutego 2018 r. Warszawa, lipiec 2018 r.

Akty prawne:

Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza, sporządzona w Montego Bay dnia 10 grudnia 1982 r.

Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych (Dz.U. z 2018 poz. 452).

Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o bezpieczeństwie morskim (Dz. U. z 2011 r. nr 228, poz. 1368 wraz z późn. zm.).

Ustaw z dnia 6 czerwca 1997 r. kodeks karny (Dz. U. 1997 nr 88 poz. 553, z 2020 r. poz. 1444, 1517, z 2021 r. poz. 1023).

Ustawy z dnia 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej (Dz.U. 1991 Nr 32 poz. 131).

Ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, (Dz.U. z 2020 r. poz.305.).

Ustawy z 4 września 2008 r. o ochronie żeglugi i portów morskich (Dz. U. Nr 171, poz. 1055) wraz z aktami wykonawczymi.

Rozporządzeniem (WE) nr 725/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 31 marca 2004 r. w sprawie wzmocnienia ochrony statków i obiektów portowych (Dz. U. UE L 129 z 09.04.2004 r., Dz. Urz. UE Polskie wydanie specjalne).

Międzynarodowym Kodeksem ochrony statków i obiektów portowych (Kodeks ISPS).

Międzynarodowej konwencji o bezpieczeństwie na morzu (Dz. U. z 1984 r. nr 61, poz. 318 i 319 oraz z 2005 r. nr 120, poz.1016, Konwencja SOLOS).

Netografia:

<http://fakty.interia.pl/swiat/> [dostęp:31.07.2009 r.].

<http://www.maritime.com.pl/> [dostęp: 9.09.2009 r.].

<http://pl.wikipedia.org/> [dostęp. 20.10.2016 r.].

<http://www.do.wp.mil.pl/artykuly/> [dostęp: 4.10.2018 r.].

<http://www.gospodarkamorska.pl/> [dostęp: 12.09.2018 r.].

<https://baltickorona.pl/morze-baltyckie-i-jego-tajemnice/> [dostęp: 17.06.2021 r.]

<https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/fight-against-terrorism/> [dostęp: 18.06. 2021 r.]

<https://archiwumbip.mswia.gov.pl/bip/raport-o-stanie-bezpie/18405,Raport-o-stanie-bezpieczenstwa.html>, [dostęp: 18.06.2021 r.]

ARTUR DĄBEK

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koszalinie

WYBRANE ZAGROŻENIA BEZPIECZEŃSTWA W XXI WIEKU SELECTED SECURITY THREATS IN THE 21ST CENTURY

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo państwa, bezpieczeństwo narodowe, edukacja dla bezpieczeństwa, zagrożenie bezpieczeństwa

Abstrakt: We współczesnym świecie rośnie liczba zagrożeń i wyzwań dla bezpieczeństwa o różnym charakterze. Polska, ze względu na swoje położenie geopolityczne, funkcjonuje w specyficznym środowisku, z ograniczeniami, które można mniej lub bardziej dokładnie prognozować. Jak w każdym systemie, tak i w państwie najważniejszym elementem są ludzie, czyli społeczeństwo, w szczególności zaś nie od dzisiaj wiadomo, że dobrze wykształcone młode pokolenie daje, szanse rozwoju i perspektyw dobrze wykorzystanych możliwości.

Keywords: threats, national security, military threats, media, security education, security threats

Abstract: In today's world, the number of security threats and challenges is increasing of a different nature. Due to its geopolitical situation, Poland functions in the particular environment implying constraints which can be more or less accurately forecasted. As in any system, also in the state the most important element are people, that is the society. It has been known for a long time that a well-educated young generation provides development opportunities and prospects for well-used opportunities.

We współczesnym świecie rośnie liczba zagrożeń i wyzwań dla bezpieczeństwa o różnym charakterze. Rozważając o zagrożeniach bezpieczeństwa należy podjąć się próby określenia podstawowego tutaj pojęcia jakim jest bezpieczeństwo. Podkreślić należy, że postrzeganie bezpieczeństwa jest: indywidualne, subiektywne, naznaczone różnorodnością osobowości i ambiwalencją przeżyć. Jest jednostkową historią własnych doświadczeń. Można pokusić się o stwierdzenie, że każdy człowiek ma własną definicję bezpieczeństwa. Poczucie bezpieczeństwa pomimo faktu, iż odczuwane jest wielowymiarowo przez każdego człowieka to może posiadać ono także wymiar ogólnospołeczny czy też odnoszący się do wybranych grup społecznych, a nawet mieć charakter globalny. Ze względu na powyższą naukę o bezpieczeństwie jest nauką interdyscyplinarną i obejmującą swym zasięgiem wiele dziedzin i dyscyplin naukowych. To w literaturze przedmiotu możemy odnaleźć wiele jego definicji. Bezpieczeństwo jest pojęciem wieloznacznym, wielowymiarowym. W znaczeniu ogólnospołecznym bezpieczeństwo obejmuje zabezpieczenie potrzeb: istnienia, przetrwania, pewności, stabilności, tożsamości (identyczności), niezależności, ochrony poziomu i jakości życia¹. Szerokie rozumienie

¹ Zięba R., *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” nr 10, Warszawa 1989, s. 50.

współczesne bezpieczeństwo nie sposób rozpatrywać w oderwaniu od obecnej sytuacji polityczno-gospodarczej na świecie, m.in. wojny na Ukrainie, sytuacji zakończenia misji USA w Afganistanie, ze szczególnym naciskiem w naszym regionie Europy wschodniej czy granicy na Białorusi. Współczesne środowisko bezpieczeństwa międzynarodowego cechuje nieprzewidywalność i duża zmienność. Naszym wyznacznikiem istnienia jako kraju jest siła zawartych sojuszy z NATO i Unią Europejską oraz tych regionalnych takich jak Grupy Wyszehradzkiej czy Trójkąta Wajmarskiego oraz ponadregionalnych jak współpraca ze Stanami Zjednoczonymi.

R. Zięba w teorii wyodrębnia trzy wymiary bezpieczeństwa: podstawowy, przedmiotowy i funkcjonalny (procesualny). W wymiarach tych bezpieczeństwo można określić jako pewność istnienia i przetrwania, stanu posiadania oraz funkcjonowania i rozwoju podmiotu. Pewność jest wynikiem nie tylko braku zagrożeń (ich nie występowania lub eliminowania) ale powstaje przede wszystkim wskutek kreatywnej działalności danego podmiotu i jest zmienna w czasie, czyli ma naturę procesu społecznego.²

Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego przedstawia, a w zasadzie definiuje bezpieczeństwo jako stan, który daje poczucie pewności, i gwarancje jego zachowania oraz szansę na doskonalenie. Jedną z podstawowych potrzeb człowieka. To sytuacja odznaczająca się brakiem ryzyka utraty czegoś co człowiek szczególnie ceni, na przykład zdrowia, pracy, szacunku, uczuć, dóbr materialnych. Wyróżnia się między innymi: bezpieczeństwo globalne regionalne, narodowe; bezpieczeństwo militarne, polityczne, społeczne; bezpieczeństwo fizyczne, psychiczne, socjalne; bezpieczeństwo strukturalne i personalne³. Możemy tu zauważyć, a właściwie odczytać z definicji, że jest to pewien stan psychiczny, stan ducha, stan, w którym znajduje się człowiek. Z drugiej strony definiowane jest jako brak zagrożeń, czyli taki stan, który jest mało realny lub nie osiągalny w dzisiejszym skomplikowanym świecie.

W. Stańczyk sformułował tezę, tego zjawiska i określa bezpieczeństwo jako gwarancję nienaruszalnego przetrwania danego podmiotu oraz swobody jego rozwoju, pisze on dalej, że, ([...] do pewnego stopnia subiektywizm poczucia bezpieczeństwa jest więc zjawiskiem obiektywnym, nierozzerwalnie związanym z postrzeganiem zagrożeń⁴. Już widzimy, że postrzeganie bezpieczeństwa jest czymś subiektywnym odnoszącym się właściwie do stanu danego człowieka, instytucji czy państwa. Jeżeli mówimy o obywatelu, to jego bezpieczeństwo będziemy postrzegali jako: dostęp do ochrony zdrowia, bezpieczeństwo porządku publicznego, ochrona środowiska naturalnego i gospodarowanie odpadami, ochrona dorobku kultury i tożsamości narodowej, ochrona własności prywatnej, a może szerzej bezpieczeństwo ekonomiczne oraz możliwe bezpieczeństwo edukacyjne, czyli swobodny rozwój.

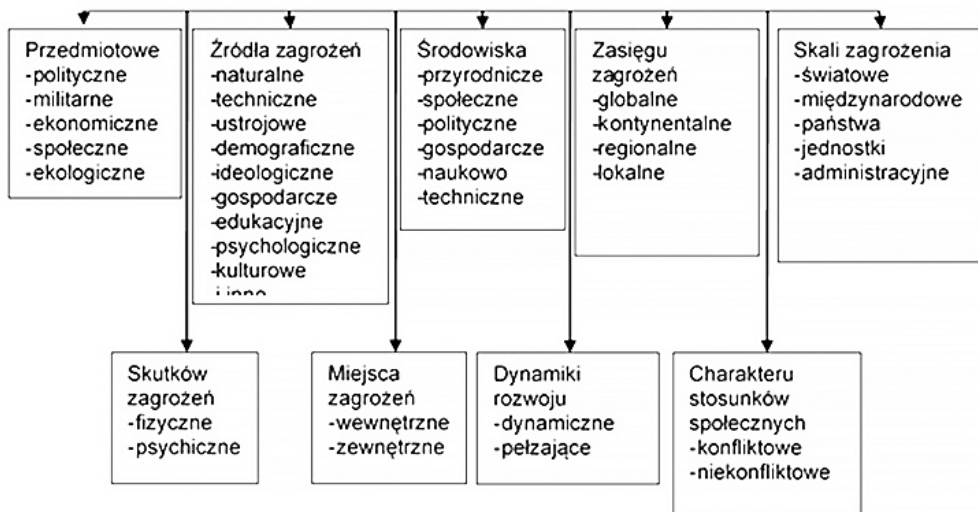
² Zięba R., *Bezpieczeństwo Międzynarodowe 21 wieku*, s. 19.

³ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, 2002, str. 13.

⁴ Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych PAN, 1996.

Jeżeli skupimy się na bezpieczeństwie państwa to możemy tu wymienić: przede wszystkim bezpieczeństwo zewnętrzne i wewnętrzne, suwerenność, bezpieczeństwa granic, zapewnienie bezpieczeństwa obywateli w tym prawa człowieka do podstawowych wolności i porządku demokratycznego, ochrona dziedzictwa narodowego i tożsamości narodowej, stworzenie warunków rozwoju państwa zarówno gospodarczo jak i intelektualnie, realizacja zobowiązań sojuszniczych w tym promowanie interesów narodowych oraz inne. Widzimy tutaj, że interesy państwa powinny być wspólne z interesami danej jednostki, a przynajmniej zbieżne. Głównym celem państwa jest zagwarantowanie wszystkimi możliwymi środkami zarówno politycznymi i militarnymi bezpieczeństwa swoich obywateli. Żeby to sprawnie realizować musi przede wszystkim zdefiniować zagrożenia i umieć przewidzieć ich skutki. Czyli być przygotowanym na działanie w sytuacji nie tylko pokoju, ale także, a może przede wszystkim w warunkach kryzysu czy nawet wojny. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego jest podstawowym dokumentem państwowym dotyczącym bezpieczeństwa i obronności. Określa kompleksową wizję kształtowania bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej we wszystkich jego wymiarach. Dokument opisuje sytuację bezpieczeństwa, zagrożenia i wyznawania oraz wskazuje pożądane działania. Główne treści strategii zostały oparte na czterech filarach. Pierwszy filar to bezpieczeństwo państwa i obywateli. Drugi filar stanowi o bezpieczeństwie międzynarodowym Polski. Trzeci o tożsamości dziedzictwie Narodowym, a czwarty odnosi się do rozwoju społecznego gospodarczego i ochrony środowiska.

W strategii bezpieczeństwa wymieniono najważniejsze zagrożenie, które stanowi neoimperialna polityka władz Federacji Rosyjskiej

Rys. 1 Typologia zagrożeń bezpieczeństwa narodowego

Źródło: Jakubczak R., *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP*, Dom wydawniczy BELLONA, załącznik 5 wg K. Przeworskiego.

W ostatniej dekadzie coraz częściej spotykamy się z łamaniem przez władze krajów prawa międzynarodowego i niewypełniania zobowiązań. Rosnąca liczba konfliktów zbrojnych w współczesnym świecie. Można tu wymienić działania na wschodzie Ukrainy, agresje na Gruzję czy nielegalna aneksja Krymu. Konflikty te skutkują większą liczbą uchodźców, którzy stoją na granicach Europy. Dużym zagrożeniem są też działania poniżej progu wojny, a szczególnie działania podejmowane z pomocą środków pozamilitarnych (dezinformacja i cyberataki).

Dodatkowo pandemia Covid-19 zarówno w roku 2019 i w roku 2020/21 jest powodem ograniczenia wydatków i zahamowania rozwoju państw europejskich, dotyczy to również Polski. W konsekwencji prowadzi to do zmniejszenia bezpieczeństwa obywateli. Mimo zahamowania rozwoju elementów bezpieczeństwa zagrożenia nadal pozostają społecznym problemem. Co więcej niektóre zagrożenia nieopanowane w odpowiednim czasie przybierają na sile i będą stanowić coraz większą przeszkodę w rozwoju społeczeństw.

O zagrożeniu z definicji S. Dworeckiego możemy się dowiedzieć: że to splot zdarzeń wewnętrznych lub w stosunkach międzynarodowych, w którym z dużym prawdopodobieństwem może nastąpić ograniczenie lub utrata warunków do niezakłóconego bytu i rozwoju wewnętrznego bądź naruszenie lub utrata suwerenności państwa oraz jego partnerskiego traktowania w stosunkach międzynarodowych w wyniku stosowania przemocy politycznej, psychologicznej, ekonomicznej, militarnej itp.⁵

Współcześnie typowanie zagrożeń jest różne według różnych podziałów typologicznych, które przedstawię poniżej. Rozpoczynając od źródła zagrożeń, poprzez środowisko zasięg i skalę zagrożenia. Jeżeli rozpatrywalibyśmy sytuacje inne niż pokój, czyli kryzysowe to czynniki powodujące ich powstanie, czyli źródła zagrożenia przedstawiamy według podziału przedmiotowego. Zagrożenia bezpieczeństwa RP pozostają w ścisłym związku z zagrożeniami globalnymi. Katalog zagrożeń rzutujący na bezpieczeństwo Polski jest w zasadzie tożsamy z zagrożeniami, jakie w otaczającym świecie widzą jej sojusznicy – różnice dotyczą jedynie odmiennego rozłożenia akcentów. W strategii zostały wymienione interesy narodowe w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego, które obejmują:

1. Strzeżenie niepodległości, nienaruszalności terytorialnej, suwerenności oraz zapewnienie bezpieczeństwa państwa i obywateli.
2. Kształtowanie porządku międzynarodowego, opartego na solidarnej współpracy i poszanowaniu prawa międzynarodowego, dającego gwarancje bezpiecznego rozwoju Polski.
3. Umacnianie tożsamości narodowej i strzeżenie dziedzictwa narodowego.
4. Zapewnienie warunków do trwałego i zrównoważonego rozwoju społecznego i gospodarczego oraz ochronę środowiska naturalnego.⁶

⁵ Dworecki S., *Zagrożenia bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 1994, s.61.

⁶ Strategia Bezpieczeństwa Narodowego, s. 11.

Zagrożenia Bezpieczeństwa Narodowego są definiowane jako zbiór czynników o charakterze destrukcyjnym, które prowadzą do nieszczęścia utraty chronionych wartości co w konsekwencji likwidacji istnienia państwa.

Istnieje wiele klasyfikacji współczesnych zagrożeń Bezpieczeństwa Narodowego w efekcie ich oddziaływania, dlatego też współczesne zagrożenia możemy podzielić na:

1. Zewnętrzne i wewnętrzne.
2. Militarne i nie militarne.
3. Przyrodnicze i cywilizacyjne.
4. Zwyczajne i nadzwyczajne źródła powstanie pierwotne wtórne naturalne lub antropogeniczne.
5. Polityczne, społeczne, finansowe, kulturalne.
6. Grupy, narodu, państwa, człowieka:
7. Zasięgu – lokalne, regionalne, subregionalnych.
8. Okresu trwania pokoju kryzysu i wojny.
9. Układu sił w stosunkach międzynarodowych.

Przedstawię najczęściej stosowany podział według kryterium przedmiotowego to:

1. Zagrożenia polityczne.
2. Zagrożenia militarne.
3. Zagrożenia ekonomiczne.
4. Zagrożenia społeczne.
5. Zagrożenia ekologiczne.
6. Zagrożenia zdrowotne
7. Inne zagrożenia demograficzne, informacyjne komunikacyjne itp. nie sposób ich tutaj enumeratywnie wymieniść.

ZAGROŻENIA ZDROWOTNE⁷

Celowo wymieniłem je na początku, szczególnie w ostatnim okresie dało się odczuć zagrożenie w wyniku panującej pandemii Covid-19. Niewątpliwie zmagać się będziemy z jej skutkami jeszcze długo, chociaż mamy już skuteczną broń, czyli szczepionki. Zarówno nadchodzące zmiany i wyzwania dla społeczeństwa to zapewnienie szczepień dla całej populacji.

Światowa organizacja zdrowia ogłosiła listę największych zagrożeń dla zdrowia na świecie – są to: złe warunki życia (22 % globalnej populacji⁸), zanieczyszczenie powietrza i zmiana klimatu, rosnąca oporność na antybiotyki.

⁷ WHO 2019 ranking <https://www.who.int/initiatives/urban-health-initiative/health-impacts/other-health-risks> [dostęp: 12.09.2021 r.].

⁸ Publikacja 17.01.0219 r., „Rzeczpospolita”, s.7.

Zagrożenia bezpieczeństwa zdrowotnego widziane z perspektywy światowej organizacji zdrowia można podzielić na trzy dość pojemne kategorie:

1. Choroby zakaźne.
2. Zagrożenia bezpieczeństwa żywności.
3. Katastrofy wpływające na środowisko.

Warunki do trwałego i zrównoważonego rozwoju społecznego i gospodarczego oraz ochrony środowiska naturalnego będą zapewnione przez osiągnięcie celów strategicznych wynikających z określonych zadań, poprawa warunków dla ochrony zdrowia i rozwoju rodziny zwiększy poziom bezpieczeństwa zdrowotnego obywateli.

ZAGROŻENIA POLITYCZNE

Analizując polityczne przyczyny powstania zagrożeń, które zdaniem wielu naukowców mają największy wpływ na bezpieczeństwo państwa, występują wielotorowo, począwszy od polityki wewnętrznej, stosunków z najbliższymi sąsiadami, aż po politykę na arenie międzynarodowej. Widzimy po skali tego obszaru jak dużo zagrożeń niesie prowadzenie polityki przez państwo i jak wielka spoczywa odpowiedzialność na ludziach sprawujących funkcje państwowe. W związku z tak szerokim spektrum działania politycznego państwa możemy mówić o wpływie na każdą dziedzinę życia. Załamanie się systemu sprawowania władzy lub działania grup separatystycznych działających na terytorium państwa, zaprowadza degradację organów władzy i brak perspektyw rozwoju. Słownik terminów definiuje jako stan, w którym nasilają się działania zorganizowanych grup społecznych (politycznych) uniemożliwiających wypełnianie przez państwo jego głównych funkcji, a przez to osłabiające lub niweczące działanie organów lub instytucji realizujących cele i interesy narodowe⁹.

Na przykładzie historii własnej Polski podczas II wojny światowej i innych państwa możemy zobaczyć do czego prowadzi nadmierna wiara i zaufanie sojuszom. Sojusze należy zawierać i nie należy tego kwestionować, ale należy nadal zauważać zagrożenia i nie ulegać sugestiom zmniejszającym rolę własnego państwa. Brak poszanowania swobód religijnych, upartyjnienie struktur państwa, nieprzestrzeganie wolności obywateli i równości wobec prawa. Zagrożeniem są odradzające się różne ruchy nacjonalistyczne i inne, które pragną obalić aktualnie panujący porządek, czekają (czekają?) na słabości systemu demokratycznego, lub innego czynnika, który można łatwo wykorzystać.

ZAGROZENIA MILITARNE

Przytoczmy za Balcerowiczem, iż jest to realna możliwość zastosowania przemocy zbrojnej. Użycie sił militarnych przez państwo jak i inne podmioty w różnych konfiguracjach zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio jako niezidentyfikowane grupy separatystyczne oraz w formach demonstracji siły militarnych czy odstraszania. Zamach terrorystyczny

⁹ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, 2015, str. 153.

styczne zawsze zagrażały bezpieczeństwu, zawsze było zagrożenie, ale to zamach 11 września uświadomił nam jak dużą skalę można przeprowadzać ataki. Groźby przeprowadzenia zamachów terrorystycznych stały się, prawdopodobnie największym zagrożeniem XXI wieku. Łatwość dostępu do środków, z których można skonstruować bombę, dostępność małych samolotów oraz ich słaba wykrywalność ze względu na pułap przelotów. Stosowanie przez państwa środków zakazanych przez konwencje jak użycie gazów bojowych na ludności cywilnej. Także proliferacja broni atomowej, którą posiada coraz więcej państw i ciągle prowadzone są próby jej użycia. Wiemy dokładnie czym jest brak silnego argumentu jakim jest silna i sprawna armia w rękach polityków. Mając argumenty w postaci siły militarnej, która ma nie tylko potencjał podczas działań wojennych, ale także podczas klęsk. Porwanie lub wynajęcie lekkiego samolotu, zastosowanie dron zastosowane jak środek do przenoszenia nie stanowi większej przeszkody, a niesie ze sobą coraz większe zagrożenie, a my musimy nauczyć się temu przeciwdziałać. Zwiększające się odległości środków rażenia oraz ich precyzja działania, tworzenie systemów precyzyjnego działania. Przenoszenie wymiarów wojny w czwarty wymiar jakim jest kosmos, a nawet zagrożenie wojną o wojnie w cyberprzestrzeni, która zmusza do inwestowania w nowe technologie. W Strategii Obronnej Rzeczypospolitej Polskiej odnośnie wymagań wobec systemu militarnego zapisano o skuteczności odstraszenia przeciwnika a wie dysponowania takim potencjałem militarnym który liczy się na arenie międzynarodowej oraz umiejętne jego użycie zgodnie z przyjętymi zobowiązaniami sojusznicy.

ZAGROŻENIA EKONOMICZNE

Definiowane jest jako rodzaj zagrożenia bezpieczeństwa dotyczą głównie dziedzin jak osłabienia potencjału gospodarczego państwa, związanych współcześnie z kierunkiem rozwoju, dotyczy problematyki produkcji wymiany i rozdziału różnych dóbr w państwie oraz racjonalnego nimi dysponowania dla pomnażania ogólnego dobrobytu¹⁰. Żadne państwo nie jest samowystarczalne, może być jedynie bardzo mocno niezależne. Zatem szczególne znaczenie ekonomiczne ma dostęp do zasobów energetycznych, niezbędnych do rozwijania gospodarki i prawidłowego funkcjonowania. Trzeba tak zdywersyfikować dostawców zasobów, aby zminimalizować źródło zagrożeń jakim jest brak surowców naturalnych i pozostać niezależnym od jednego dostawcy. W dzisiejszym świecie państwa posiadające dostęp do surowców energetycznych wykorzystują swoje zasoby mineralne w polityce ekonomicznej, starając się uzależnić inne państwa od zasobów danego surowca.

W strategii Bezpieczeństwa Narodowego wymieniono wzmocnienie bezpieczeństwa ekonomicznego, w tym finansowego poprzez:

1. Wspieranie działania zwiększające odporność na międzynarodowe kryzysy finansowe, w szczególności poprzez wzmacnianie stabilności systemu finansów

¹⁰ Jakubczak R., *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP*, Dom Wydawniczy BELLONA, Warszawa 2003, s. 94-95

publicznych, przy jednoczesnym zapewnieniu warunków do stabilnego i zrównoważonego wzrostu gospodarczego.

2. Działać na rzecz dalszej zmiany struktury wydatków publicznych w celu zwiększenia środków na działania prorozwojowe.
3. Kontynuować działania niwelujące lukę rozwojową względem wyżej rozwiniętych gospodarek, przy równoczesnym zachowaniu zdolności do elastycznej reakcji na wyzwania zewnętrzne i wewnętrzne.
4. Zapewnić sprawny system przepływu pieniądza w okresie zakłócenia funkcjonowania systemu bankowego.
5. Wzmacniać zdolności i kompetencje nadzoru w zakresie zwalczania zagrożeń związanych z destabilizacją rynków finansowych, spekulacyjnym atakiem na polską walutę czy drenażem kapitału.
6. Wzmacniać instrumenty nadzoru nad rynkami finansowymi, w tym rozszerzać i intensyfikować współpracę instytucji nadzorczych i organów ścigania.¹¹

W systemie demokratycznym oraz gospodarce kapitałowej zagrożeniem jest tak zwany cykl koniunkturalny i zadaniem ekonomistów jest takie kierowanie rozwojem gospodarczym, aby przeciwdziałać zagrożeniom, to znaczy rozwijać te dziedziny, które przynoszą dochody oraz zapobiegać spekulacjom na rynkach kapitałowych. Proponuję napisać tak. W praktyce oznacza to zapobieganie spekulacjom na rynkach kapitałowych i rozwój dziedzin przynoszących dochody. Ekonomia jest siłą napędową wielu dziedzin życia i jest bardzo podatna na politykę, która powinna zabiegać o rozwój tej dziedziny.

ZAGROŻENIA SPOŁECZNE

Stan społeczeństwa objawiający się takim stopniem nasilenia negatywnych oddziaływań i zjawisk, w wyniku których zachwiane zostają egzystencjalne wartości oraz interesy narodu i państwa, a także istnieje możliwość obniżenia świadomości społeczeństwa¹². O zagrożeniu społecznym możemy mówić bardzo dużo, Przytaczając słowa Kitlera, że jest to jedno z ważniejszych zagrożeń wysypujących na skutek migracji zarobkowej ludności, rozluźnienia więzi rodzinnych, a nawet narodowych. W tej grupie pojawiają się ciągle nowe zagrożenia i nie chodzi tu o utratę zdrowia czy życia, ale o utratę tożsamości narodowej czy więzów społecznych oraz rodzinnych, a nawet kulturowych. Jak już wcześniej wspomniałem zagrożenia przenikają się wzajemnie i trudno jest dzisiaj postawić ostrą granicę między zagrożeniami stricte społecznymi, a ekonomicznymi czy ekologicznymi. Próbuje skategoryzować np. problem niżu demograficznego czy starzenia się społeczeństw rozwiniętych

¹¹ <http://www.militis.pl/miedzynarodowe/rodzaje-i-zrodla-wspolczesnych-zagrozen-bezpieczenstwa-narodowego> [dostęp: 30.04.2021 r.].

¹² *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, 2015, str. 164.

klasyfikujemy je jako zagrożenia społeczne. Problemy te mają jednak swoje konotacje z zagrożeniem ekonomicznym jak i oczywiście z zagrożeniem politycznym. Przytoczony przeze mnie przykład są często bagatelizowane przez przywódców Państw zachodnich. Powodują one jednak brak warunków do rozwoju rodziny, spadek dzietności kobiet i niekorzystne zmiany na rynku pracy. Można ten problem rozwiązać ludnością napływową innych krajów, ale niesie to za sobą inne zagrożenia społeczne i nie rozwiązuje problemu pauperyzacji i tworzenia się warstw społecznych. Poza tym zachęcając obywateli innych państw do emigracji nie rozwiązujemy problemu, a jedynie przerzucamy go na biedniejsze społeczeństwa. Obecnie szeroko komentowanym problemem społecznym są ograniczone prawa kobiet w społeczeństwach. Nawet w Europie nadal panują nierówności między kobietami i mężczyznami, ale najbardziej dotkliwe różnice występują w biedniejszych krajach. Rządy ekstremistów na terenie m. im. Bliskiego Wschodu ograniczają dostęp kobiet do praktycznie każdej dziedziny społecznej – od dostępu do ochrony zdrowia do ograniczenia edukacji i swobód obywatelskich włącznie. Kobiety i dzieci traktowane są przedmiotowo, jako zasób łatwo odnawialny. Można tutaj również wymienić uprzedzenia religijne, fundamentalizm religijny, nacjonalizm, szowinizm i ksenofobia.

ZAGROŻENIA EKOLOGICZNE

Definiowane jest jako rodzaj zagrożenia, w wyniku którego może nastąpić niebezpieczeństwo dla istot żywych, na skutek zmiany środowiska naturalnego¹³.

W czasach dzisiejszych produkuje się największą ilość odpadów w historii ludzkości. Mimo alarmujących doniesień naukowców (m.in. Raport Międzynarodowego Zespołu ds. Zmian Klimatu działającego w ramach ONZ na temat globalnego ocieplenia)¹⁴ rządzący wielu państw unikają wprowadzania rozwiązań, dbając o interesy wielkich korporacji. Na świecie dalej prowadzi się tak zwana gospodarkę rabunkową, wyrąb lasów deszczowych, wydobywanie zasobów naturalnych. Nadmierne uprzemysłowienie powodujące emisję gazów cieplarnianych. Trzeba zauważyć, że najbogatsze państwa tego świata takie jak USA, Rosja czy Chiny nie podpisują porozumień odnośnie ograniczenia emisji, największą świadomością w tym względzie przejawiają państwa Unii Europejskiej. Promują one korzystanie z zasobów odnawialnych takich jak wiatr, woda czy energia słoneczna promując swoje rozwiązania techniczne, a zarazem borykając się z problemem magazynowania tej energii. Odpady zawsze były i będą zagrożeniem dla współczesnej nowoczesnej gospodarki. Istnieje kilka źródeł ich produkcji: Obecna era plastiku, często niemożliwego do recyklingu, spowodowała ogromne problemy ze składowaniem odpadów. Bardzo opłacalne i szczególnie intratne jest wysyłanie tych odpadów do krajów biedniejszych, gdzie powodują one zanieczyszczenia wody i gleby.

¹³ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, 2015, str. 89.

¹⁴ <https://zielona.interia.pl/klimat/news-raport-ostatniej-szansy-eksperci-onz-przestrzegaja-przed-kat,nld,5381485>, dostęp: 12.06.2021r.].

Stosowanie intensywnych oprysków podczas produkcji żywności stało się codziennością. Wzrastającej świadomości konieczności ochrony środowiska naturalnego, zmiany są zbyt powolne, aby uratować ludzkość przed katastrofą klimatyczną.

PODSUMOWANIE

Proponowane przeze mnie rozważania wskazują na to, że oprócz zagrożeń istniejących pojawiły się nowe. Niestety charakteryzujący się tendencją wzrostową. Dotyczy to przede wszystkim powstania nowych zagrożeń związanych z realizacją polityki na poziomie ogólnonarodowym, rozwoju gospodarczego państw. Z drugiej zaś strony zubożenia innych krajów w tym pojawienia się zagrożeń ekologicznych, związanych ze zmianą klimatu, a także nadmiernej eksploatacji złóż naturalnych, czy też pojawienia się nowych zagrożeń dotyczących zdrowia. Współczesna sytuacja nie daje możliwości antycypacji kierunku dalszego działania, dotyczącego funkcjonowania współczesnej cywilizacji zarówno w ujęciu: globalnym, społecznym i jednostkowym. Zatem koniecznym wydaje się realizowanie polityki zrównoważonego rozwoju dla możliwości współistnienia człowieka i jego cywilizacji. Jest to apel skierowany zarówno do: rządzących, polityków, nauczycieli i wychowawców, a także wszystkich obywateli odpowiedzialnych za współczesną rzeczywistość, w której przyszło nam żyć.

Bibliografia:

- Dębski S., Górska-Winter B. (red.), *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa*, PISM, Warszawa 2003.
- Dworecki S., *Zagrożenia bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 1994.
- Jakubczak R. (red. nauk.), *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku*, BELLONA, Warszawa 2006.
- Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2002.
- Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2015.
- Stańczyk J. (red. nauk.), *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, ISP PAN, Warszawa 1996.
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2020
- Wojtaszczyk K. A., Materska-Sosnowska A. (red. nauk.), *Bezpieczeństwo państwa*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2009.
- Zięba R., *Bezpieczeństwo Narodowe w 21 wieku*. Poltex Sp.zoo, Warszawa 2018
- Zięba R., *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe”, Warszawa 1989.

WALDEMAR PARUS

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koszalinie

DOKUMENTY STRATEGICZNE RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
A BEZPIECZEŃSTWO MORSKIE PAŃSTWA
DOCUMENTS STRATEGIES OF THE REPUBLIC OF POLAND AND THE
STATE'S MARITIME SECURITY

Słowa kluczowe: Bezpieczeństwo, bezpieczeństwo państwa (narodowe), bezpieczeństwo morskie, bezpieczeństwo morskie państwa, Marynarka Wojenna Rzeczypospolitej Polskiej.

Abstrakt: W literaturze przedmiotu brak jest uniwersalnych i obiektywnych metod oceny kompleksowego bezpieczeństwa państwa. Propozycje zdefiniowania pojęć: bezpieczeństwa, bezpieczeństwo państwa (narodowe), bezpieczeństwo morskie i bezpieczeństwo morskie państwa. Pokazanie miejsce bezpieczeństwa morskiego państwa w dokumentach strategicznych Rzeczypospolitej Polskiej. W artykule wykorzystano wybrankom literaturę przedmiotu oraz przeanalizowano dokumenty rangi Strategii obronnych Rzeczypospolitej Polskiej. Rezultatem powyższego opracowania jest wniosek „*Bezpieczeństwo Morskie Państwa*” we wszystkich Strategiach nie ma priorytetu i odpowiedniej, właściwej rangi. Wskazano propozycję rozwiązań w tym zakresie.

Keywords: Security, state security (national), maritime security, state maritime security, the Navy of the Republic of Poland.

Abstract: In the literature on the subject, there are no universal and objective methods of assessing the comprehensive security of the state. Proposals for defining the terms: security, state (national) security, maritime security and state maritime security. Showing the place of the state's maritime security in strategic documents of the Republic of Poland. In the article, the selected subjects used the literature on the subject and analyzed documents of the rank of Defense Strategies of the Republic of Poland. The result of the above study is the conclusion “State Maritime Security” in all Strategies there is no priority and no appropriate rank. A proposal for solutions in this regard was indicated.

WSTĘP

Charakterystyczną cechą społeczeństw wysoko rozwiniętych jest dostęp do usług zapewniających zarówno bezpieczeństwo i utrzymanie odpowiednich standardów życia, jak i tych podnoszących jakość warunków bytowych oraz umożliwiających funkcjonowanie w relacjach państwo – obywatel. Dostęp do tych usług staje się kluczowy z punktu widzenia sprawnego funkcjonowania nowoczesnego państwa, społeczeństwa, jak i nowoczesnych technologii oraz ich dalszego rozwoju. W literaturze brak jest uniwersalnych i obiektywnych metod oceny kompleksowego bezpieczeństwa państwa. Na stan taki ma wpływ wielu różnych uwarunkowań i czynników. Podejmując próbę dokonania analizy dokumentów strategicznych Rzeczypospolitej Polskiej dokonano na wstępie oceny wpływu bezpieczeństwa morskiego i bezpieczeństwa morskiego państwa. Proces badawczy rozpoczęto przede wszystkim od sfery definicyjnej, dlatego też w artykule

zaproponowano definicję bezpieczeństwa morskiego i bezpieczeństwa morskiego państwa. Tekst ten nie wyczerpuje jednak przedstawionego problemu, stanowiąc jedynie początek kompleksowej analizy aspektów bezpieczeństwa państwa i stanowi podstawę do dalszej dyskusji i analizy zagadnienia. Dla pełnego zrozumienia omawianej problematyki w ramach procesu badawczego autor, na podstawie literatury przedmiotu postara się przybliżyć niektóre zagadnienia.

BEZPIECZEŃSTWO

Powszechnie przez **bezpieczeństwo** rozumie się stan, w którym nie występuje wpływ żadnych zagrożeń. Jest to potrzeba ludzka, ale również potrzeba społeczeństwa, narodu, a także całego państwa.

Bezpieczeństwo – stan, który daje poczucie pewności i gwarancje jego zachowania oraz szanse na doskonalenie. Jedną z podstawowych potrzeb człowieka. Jest to sytuacja odznaczająca się brakiem ryzyka utraty czegoś co człowiek szczególnie ceni, na przykład: zdrowia, pracy, szacunku, uczucia, dóbr materialnych¹.

Warto przytoczyć w ramach podsumowania definicję bezpieczeństwa, zaprezentowaną przez dr. J. Gołębińskiego cyt. **bezpieczeństwo** oznaczać będzie stan otoczenia cywilizacyjnego i środowiska naturalnego, w którym żyjemy, nie odczuwamy zagrożenia dla istotnych interesów i dla samego istnienia². Krótka i wydaje się, że w pełni oddaje istotę zagadnienia.

Literatura przedmiotu wyróżnia się m.in. bezpieczeństwo globalne, państwa, regionalne; bezpieczeństwo militarne, ekonomiczne, polityczne, publiczne, wewnętrzne, społeczne; bezpieczeństwo fizyczne, psychiczne, socjalne; bezpieczeństwo strukturalne i personalne³.

Bezpieczeństwo państwa⁴ jest identyfikowane z obroną przed zagrożeniami wojennymi. Podstawowymi gwarantami tak rozumianego bezpieczeństwa są siły zbrojne, wywiad i dyplomacja. W ciągu minionych dziesięcioleci wzrosło znaczenia pozamilitarnych wymiarów czynników wpływających na bezpieczeństwo⁵. Pełniejsza wersja bezpieczeństwa narodowego, która znalazła się w projekcie ustawy o bezpieczeństwie obywateli, cyt. **bezpieczeństwo narodowe** to stan gwarantowany przez zespół

¹ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Akademia Obrony Narodowej Wydział Strategiczno-Obronny, wyd. szóste, Warszawa 2008, s. 14.

² Gołębiński J., *Anatomia bezpieczeństwa*, wyd. Difin, Warszawa 2015, s. 87.

³ Tamże, s. 14.

⁴ Bezpieczeństwo państwa (lub bezpieczeństwo narodowe) – najogólniejsza kategoria pojęciowa, obejmująca całość problematyki przeciwstawiania się przez państwo wszystkim możliwym zagrożeniom jego istnienia i rozwoju. Potrzeby bezpiecznego funkcjonowania państwa i narodu wynikają zarówno z ich wewnętrznej struktury, jak i z funkcjonowania otoczenia zewnętrznego. S. Koziej, *Konsolidacja systemu kierowania bezpieczeństwem narodowym i dowodzenia siłami zbrojnymi*, „Zeszyt naukowy AON” 2003, nr 3 (52), s. 31.

⁵ Rokiciński K. por., *Zagrożenia asymetryczne w regionie Bałtyku*, Warszawa 2006, s. 16-20.

norm i gwarancji prawnych oraz sposobu zorganizowania organów władzy, administracji publicznej i innych osób prawnych oraz całego społeczeństwa. Normy te zapewniają formalne i praktyczne warunki ochrony obywateli przed zjawiskami groźnymi dla życia i zdrowia lub powodującymi straty materialne w mieniu i infrastrukturze. Pozwalają też eliminować i ograniczać skutki tych groźnych zjawisk oraz kształtować otoczenie przyjezdne ludziom i sprzyjające harmonijnemu oraz ważnemu rozwojowi społeczeństwa⁶. Definicja powyższa wydaje się być bardzo szczegółowa i wiąże się z konsekwencjami organów władzy, administracji publicznej i innych osób prawnych, co jest zawsze nie wygodne dla decydentów.

Rolą państwa jest zapewnienie bezpieczeństwa nie tylko poprzez obronę narodu i terytorium przed fizyczną napaścią, lecz również ochroną – za pomocą różnych środków – jego żywotnych interesów, których utrata zagroziłaby przetrwaniu⁷.

Dla rozwoju naszego państwa i jego stabilnej pozycji na arenie międzynarodowej ważny jest m.in. rozwój gospodarki morskiej, wodnej, rybołówstwa i żeglugi śródlądowej. Harmonijny rozwój wymaga bezpieczeństwa, a może być ono zagrożone zarówno czynnikami środowiskowymi, jak i eksploatacyjnymi, które pociąga za sobą żegluga morska⁸.

Na bezpieczeństwo żeglugi składają się:

- inspekcje stanu technicznego i zarządzanie bezpieczeństwem na statkach morskich o polskiej przynależności,
- bezpieczna obsada statków,
- kontrola obcych statków znajdujących się w polskich portach,
- certyfikacja i kontrola wyposażenia morskiego,
- monitorowanie ruchu statków,
- zapewnienie oznakowania nawigacyjnego, osłony hydrometeorologicznej i łączności na morzu⁹.

Całością działań (w tym kontrolą), związanych z jurysdykcją na wodach morskich, w portach i na wybrzeżu oraz zapewnieniem bezpieczeństwa zajmuje się administracja morska.

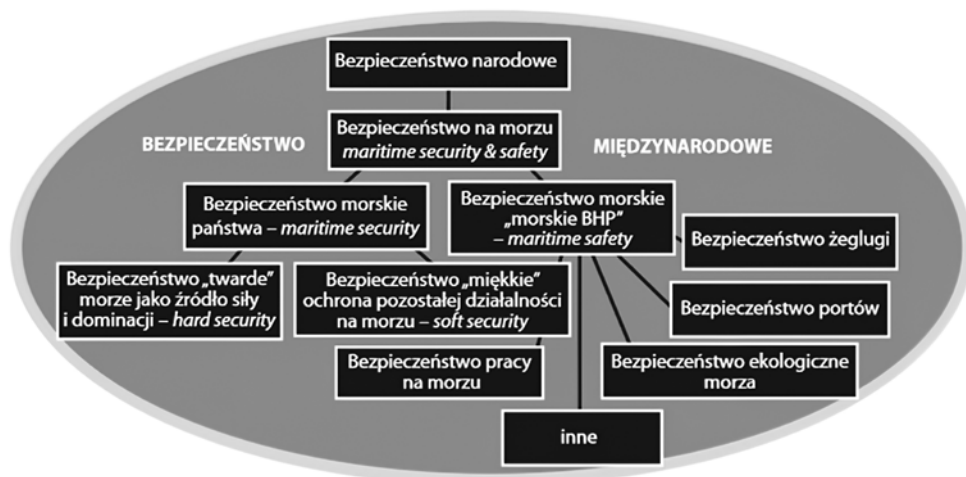
Rysunek 1 przedstawia środowisko bezpieczeństwa i miejsce jakie oddziaływanie ma na nie bezpieczeństwo morskie państwa.

⁶ Projekt ustawy o bezpieczeństwie obywateli – wersja z listopada 2003 r., w kolejnej wersji ustawy z 2006 r. już powyższa definicja nie znalazła się. Ustawa do dnia dzisiejszego nie została uchwalona – przypis autora.

⁷ Cizek M., *Teoretyczne podstawy bezpieczeństwa państwa*, Prosofon. Europejskie Studia Społeczno-Humanistyczne, 2011, nr 2, s. 167.

⁸ Tamże, s. 168.

⁹ Tamże, s. 169.

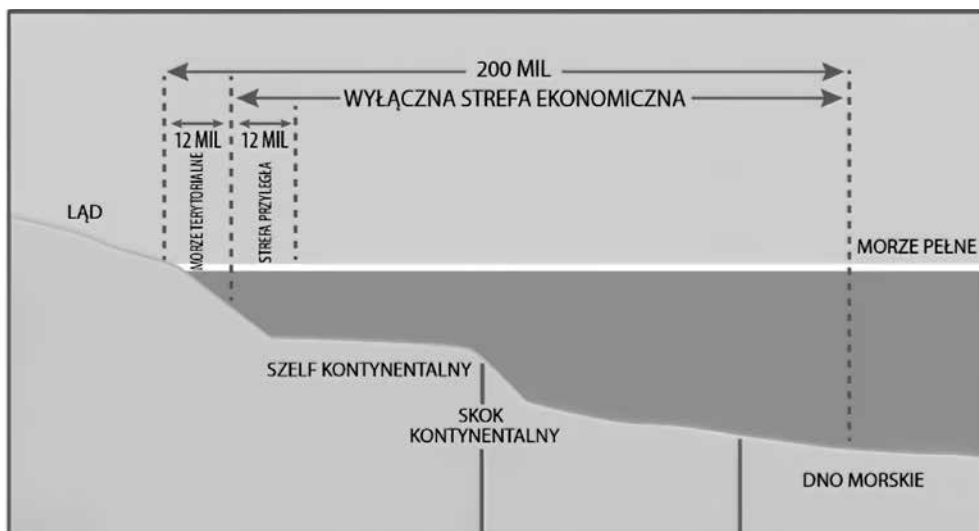
Rys. 1 Miejsce bezpieczeństwa morskiego państwa w międzynarodowym środowisku bezpieczeństwa.
 Źródło: Strategiczna koncepcja bezpieczeństwa morskiego Rzeczypospolitej Polskiej,
 wyd. BBN, Warszawa-Gdynia 2017.

Bezpieczeństwo morskie to subiektywna sumaryczna ocena poziomu zagrożeń odnoszących się do działalności ludzkiej na akwenach morskich. Jest efektem zarówno technologicznej, proceduralnej, jak i osobowej niedoskonałości, na którą nakładają się występujące warunki hydrometeorologiczne. Obejmuje ono między innymi bezpieczeństwo nawigacyjne, życia i mienia, środowiska naturalnego oraz pozyskiwania zasobów naturalnych¹⁰. Powyższa definicja jest pojęciem szeroki. W celu uszczegółowienia i pełnego zrozumienia zakresu, czym się zajmuje bezpieczeństwo morskie państwa należy je w pełni zdefiniować.

Bezpieczeństwo morskie państwa¹¹ – zespół przedsięwzięć podejmowanych przez państwo w celu zabezpieczenia swoich interesów na obszarze morza otwartego, wyłącznej strefy ekonomicznej, strefy przyległej, wód terytorialnych i wewnętrznych oraz pasa nadmorskiego.

¹⁰ Kopacz Z., Morgaś W., Urbański J. na XV Międzynarodowej Konferencji Naukowo-Technicznej „Rola nawigacji w zabezpieczeniu działalności ludzkiej na morzu” NAVSUP '06 pojęcie to zdefiniowali w następujący sposób: „Bezpieczeństwo morskie jest bezpieczeństwem działalności ludzkiej w środowisku morskim”.

¹¹ Celem rozszerzenia procesu badawczego i pełnego zdefiniowania, przedstawiono pojęcie zaprezentowane w *Strategicznej koncepcji bezpieczeństwa morskiego...*, **bezpieczeństwo morskie państwa** – ochrona terytorium lądowego i morskiego państwa, infrastruktury, gospodarki, środowiska i zasobów ludzkich przed wyzwaniem i zagrożeniami pochodzącymi z kierunku morskiego. Obejmuje ono również egzekwowanie obowiązujących postanowień prawa krajowego i międzynarodowego oraz zapewnienie integralności terytorialnej państwa. Stwarza warunki zapewniające wykorzystanie akwenów uznanych dla państwa za żywotne, zgodnie z jego wolą i interesem narodowym. *Strategiczna koncepcja bezpieczeństwa morskiego Rzeczypospolitej Polskiej*, załącznik 3. Słownik pojęć, s. 73.

Rys. 2 Strefy morskie.

Źródło: Strategiczna koncepcja bezpieczeństwa morskiego Rzeczypospolitej Polskiej, wyd. BBN, Warszawa-Gdynia 2017.

Rysunek 2 przedstawia podział stref morskich¹² wynikającej z ustawy o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej¹³.

Bezpieczeństwo morskie państwa można zdefiniować jako stan, w którym możliwe jest przeciwstawienie się lub minimalizowanie wszystkich zagrożeń na akwenach morskich. Ma ono na celu zapewnienie efektywnej jurysdykcji i integralności obszarów morskich zgodnie z postanowieniami prawa międzynarodowego¹⁴. Ponadto prof. T. Szubrych

¹² Każdy z obszarów morskich charakteryzuje się odrębnym statusem prawnym, przy czym wolności morza pełnego (wolność żeglugi morskiej i powietrznej oraz układania kabli i rurociągów) obowiązuje również w strefie przyległej i wyłącznej strefie ekonomicznej, na których państwo nadbrzeżne ma suwerenne uprawnienia określone przez prawo międzynarodowe. Delimitacja obszarów morskich wprowadzona przez Konwencję spowodowała, że Morze Bałtyckie dzieli się na wody terytorialne (morskie wody wewnętrzne, morza terytorialne) oraz pozostałe akweny, które obejmują strefy przyległe i wyłączne strefy ekonomiczne poszczególnych państw rozgraniczone na podstawie umów dwustronnych, na których obowiązuje wolność żeglugi – taka sama jak na morzu pełnym. Ze względu na swoje niewielkie wymiary fizyczne i półzamknięty charakter Bałtyku, niemożliwe było wprowadzenie na nim 200-milowej WSE. Normy Konwencji w przypadku mórz mających status morza półzamkniętego nakazują współpracę państw nadbrzeżnych. W odniesieniu do dna morskiego wprowadzono podział na szelf kontynentalny i „Obszar” (dno mórz i oceanów oraz ich podziemie znajdujące się poza granicami jurysdykcji państwowej). Usankcjonowano także pojęcie państwa archipelagowego, wód archipelagowych i przejścia (przelotu) archipelagowym szlakiem morskim. Na Morzu Bałtyckim nie występuje pojęcie „Obszaru” i państwa archipelagowego. Ze względu na rozmiary Morza Bałtyckiego i brak możliwości wyznaczenia pełnej 200-milowej wyłącznej strefy ekonomicznej granice zewnętrzne polskiej strefy określono w drodze umów dwustronnych, tamże, s. 65.

¹³ Ustawa z dnia 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej, Dział II Polskie obszary morskie. Dz. U. z 2020 r. poz. 2135, z 2021 r. poz. 234.

¹⁴ Szubrycht T., *Współczesne aspekty bezpieczeństwa państwa*, Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej ROK XLVII NR 4 (167) 2006, s. 96.

definiuje **bezpieczeństwo morskie państwa** to bezpieczeństwo państwa od zagrożeń na morzu i od strony morza, a także bezpieczeństwo wszystkich instytucji i organów państwa na jego terytorium i poza jego granicami, które to instytucje wyrażają lub chronią morskie, polityczne, ekonomiczne, militarne i społeczne interesy państwa¹⁵.

Ma również stworzyć warunki zapewniające wykorzystywanie tych akwenów zgodnie z wolą i interesem narodowym państwa.

Bezpieczeństwa morskiego państwa nie należy więc utożsamiać z bezpieczeństwem morskim. Różnica między tymi pojęciami nie polega jedynie na dołączeniu do słów „bezpieczeństwo morskie” dodatkowego wyrazu „państwa”.

Różnią się one czymś więcej. Bezpieczeństwo morskie nie odnosi się do konkretnego podmiotu prawa międzynarodowego (państwa). Należy je rozpatrywać w aspekcie kompleksowej działalności ludzkiej na morzu. Ma ono charakter uniwersalny.

Drugie pojęcie należy natomiast rozpatrywać w odniesieniu do konkretnego państwa. Różnią się więc one płaszczyzną odniesienia.

Inna zasadnicza odmiennosc między obu pojęciami to charakter podmiotu oceniającego poziom bezpieczeństwa. W przypadku bezpieczeństwa morskiego są to wszystkie podmioty (narodowe, pozarządowe, a przede wszystkim międzynarodowe) korzystające z akwenów morskich. W przypadku bezpieczeństwa morskiego państwa poziom bezpieczeństwa określany jest przede wszystkim przez wyspecjalizowane organy państwa lub jest wynikiem subiektywnych odczuć społecznych.

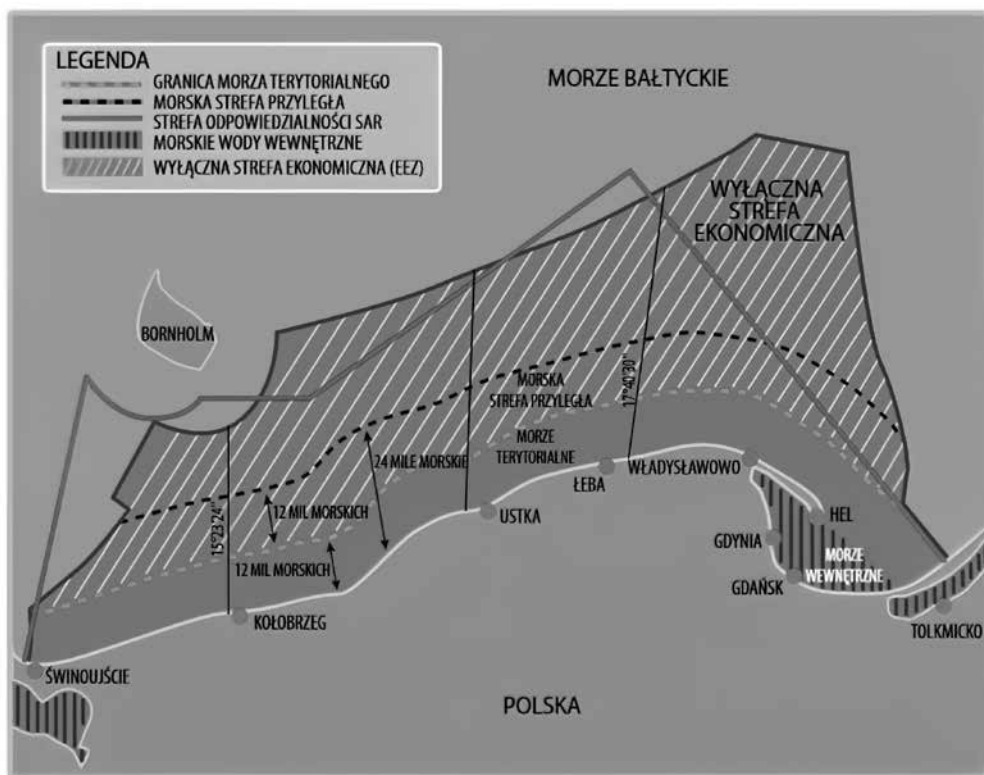
Ostatnią różnicę między obu pojęciami stanowią obszary morskie kształtujące dane bezpieczeństwo. W przypadku bezpieczeństwa morskiego państwa są to przede wszystkim akweny przybrzeżne, na bezpieczeństwo morskie proporcjonalny wpływ mają zaś wszystkie akweny morskie.

Jak wskazują zaprezentowane definicje, bezpieczeństwo morskie i bezpieczeństwo morskie państwa wywierają decydujący wpływ na politykę morską państwa. W tym miejscu warto przypomnieć, że jednym z zasadniczych celów polityki morskiej państwa jest wykorzystanie zasobów morza (zarówno ożywionych, jak i nieożywionych) oraz walorów nadmorskiego położenia kraju zgodnie z nadrzędnymi narodowymi interesami politycznymi, gospodarczymi, militarnymi i społecznymi dla zwiększenia konkurencyjności poszczególnych dziedzin gospodarki narodowej na rynku międzynarodowym i ich efektywności na rynku wewnętrznym.

Polityka morską państwa jest ważnym elementem budowy szeroko rozumianego bezpieczeństwa narodowego¹⁶.

¹⁵ Tamże, s. 96.

¹⁶ Por. L. Plewiński, Podstawy ekonomiki transportu morskiego, cz. II, WSM, Szczecin 1999, s. 9.

Rys. 3 Podział polskich obszarów morskich.

Źródło: Strategiczna koncepcja bezpieczeństwa morskiego Rzeczypospolitej Polskiej, wyd. BBN, Warszawa-Gdynia 2017.

Istotnym problemem jest wzajemna relacja bezpieczeństwa morskiego państwa i bezpieczeństwa morskiego. Należy zauważyć, że wzajemna relacja obu pojęć uzależniona jest poziomu, z jakiego je definiujemy. Bezpieczeństwo morskie państwa jest pojęciem nadrzędnym, tym samym bezpieczeństwo morskie jest tylko jednym z elementów kształtujących to bezpieczeństwo¹⁷.

DOKUMENTY STRATEGIE RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ A BEZPIECZEŃSTWO MORSKIE PAŃSTWA

Dla potrzeb niniejszego artykułu autor skupi się na dokumentach strategicznych Rzeczypospolitej Polskiej najistotniejszych (z jego punktu widzenia) dla bezpieczeństwa morskiego państwa. Analiza zostanie dokonana na podstawie dokumentów od przełomu państwa w 1989 roku. Jednym z pierwszych dokumentów po 1989 roku, było w 1992 roku opracowane „Założenia Polskiej Polityki Bezpieczeństwa oraz Polityka Bezpieczeństwa i Strategia Obronna Rzeczypospolitej Polskiej, sygnowane przez Prezyden-

¹⁷ Tamże, s. 96-97.

ta Rzeczypospolitej Polskiej, określające podstawowe zasady polityki naszego kraju w dziedzinie bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego. Dokument rozwijający i precyzujący te zasady. Przedstawia zamierzenia i kierunki działań mających na celu umocnienie suwerenności i bezpieczeństwa Polski, sprzyjających rozwojowi cywilizacyjnemu naszego kraju i wzrostowi jego pozycji w Europie. Brak w tych dokumentach założeń do bezpieczeństwa morskiego państwa. Ujęto tylko zadania MW cyt. Marynarka Wojenna jest przeznaczona głównie do obrony morskiej granicy państwa, ochrony żeglugi i interesów gospodarczych w polskich obszarach morskich oraz obrony wybrzeża przy współdziałaniu z innymi rodzajami sił zbrojnych¹⁸.

Kolejny dokument to opracowana *Strategia Bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej i Strategii Obronnej Rzeczypospolitej Polskiej z 2000 roku*, w założeniach do bezpieczeństwa morskiego państwa ujęto „Marynarka Wojenna przeznaczona jest do obrony granicy morskiej państwa i strefy odpowiedzialności sojuszniczej, ochrony żeglugi i interesów gospodarczych Polski na akwenach morskich oraz obrony wybrzeża przy współdziałaniu z innymi rodzajami sił zbrojnych. Stosownie do zadań operacyjnych, w strukturze organizacyjnej Marynarki Wojennej znajdują się formacje sił morskich – flotylle oraz oddziały odpowiednich rodzajów wojsk i służb. Zgodnie ze zobowiązaniami sojuszniczymi Marynarka Wojenna wydziela część swoich sił do realizacji zadań sojuszniczych, zarówno w strefie Morza Bałtyckiego, jak i poza nią.

W kolejnej *Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2003 roku* nie wspomina się o gospodarce morskiej i roli jaką powinny odegrać siły morskie¹⁹ naszego państwa.

Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2007 roku określała brak potrzeb działania na morzu oraz roli sił morskich, mimo iż w planach NATO wynika, że w przypadku ataku na Polskę, sojusz wyśle do walki dziewięć dywizji (w tym cztery polskie), przy wykorzystaniu dróg: lądowej (w tym kolejowej), powietrznej oraz morskiej, w założeniach NATO polskiego wybrzeża i portów bronić będą okręty amerykańskie i brytyjskie. W *Strategii (...)* ujęto tylko w dziale cyt. **Gospodarka morska** w punktach:

122. Kluczowymi elementami dla gospodarki morskiej są żegluga i porty morskie.

W zakresie rozwoju żeglugi morskiej najważniejsze zadanie stanowi wzrost konkurencyjności floty transportowej. Jego realizacja nastąpi poprzez odnowę

¹⁸ *Założenia Polskiej Polityki Bezpieczeństwa oraz Polityka Bezpieczeństwa i Strategia Obronna Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1992, s.18.

¹⁹ Siły morskie – ogół posiadanych przez państwo środków do prowadzenia polityki na morzu. W ich skład wchodzi: Marynarka Wojenna RP wraz ze służbą hydro-graficzną, morskie jednostki działań specjalnych, Straż Graniczna (poprzez Morski Oddział Straży Granicznej i jednostkę odpowiedzialną za nadzór granicy morskiej z powietrza), terenowe organy administracji morskiej, Morska Służba Poszukiwania i Ratownictwa, Służba Celna, Policja wodna (morska). Służby morskie uzupełniają inne podmioty funkcjonujące w obszarze bezpieczeństwa morskiego państwa, w tym podmioty wchodzące w skład szkolnictwa wojskowego, organizacje naukowe, centra szkoleniowe i żeglarskie. *Strategiczna Koncepcja Bezpieczeństwa Morskiego Państwa*, Słownik pojęć, s. 76.

i rozbudowę tonażu oraz stworzenie warunków dla działania armatorów, porównywalnych z warunkami obowiązującymi w Unii Europejskiej.

123. W zakresie rozwoju portów morskich naczelnym zadaniem jest wzmocnienie ich roli w łańcuchu lądowo-transportowym, przede wszystkim w drodze modernizacji i rozbudowy infrastruktury portowej i infrastruktury poprawiającej dostęp do portów od strony lądu i morza oraz wdrożenia standardów unijnych w zakresie zarządzania i eksploatacji portów. Działania te umożliwią integrację systemu transportowego kraju oraz powiązanie go z europejskim systemem transportowym. Istotnym elementem jest też opracowanie i wdrożenie skutecznych mechanizmów prowadzących do zwiększenia bezpieczeństwa w portach i na morzu oraz poprawy ochrony środowiska morskiego²⁰.

W 2014 roku w Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej²¹ pomija się bezpieczeństwo morskie państwa, mimo, że dostęp do morza i obszarów morskich odgrywa ważną rolę w gospodarczym funkcjonowaniu kraju, nie wzięto pod uwagę ochrony praw do Polskiej wyłącznej strefy ekonomicznej.

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2020 roku w rozdziale *Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej* w pkt. 3.12. **Dążyć** do budowy zdolności do pełnej ochrony i obrony interesów morskich państwa, zwłaszcza zdolności operacyjnych Marynarki Wojennej, oraz wzmocnienia jej współdziałania w układzie sojuszniczym i regionalnym. Następnie w rozdziale *Współpraca bilateralna*, regionalna i w wymiarze globalnym w pkt. 2.7. Wykorzystać położenie geograficzne do rozwoju kraju (transportowe położenie na szlakach północ-południe i wschód-zachód, potencjał Bałtyku i regionu Trójmorza). Pkt. 2.11 Rozbudować porty morskie mające status portów w sieci bazowej TEN-T (Transeuropejska Sieć Transportowa) oraz portów o charakterze regionalnym.

Jak z powyższego wynika „*Bezpieczeństwo Morskie Państwa*” we wszystkich Strategiach nie ma priorytetu i odpowiedniej, właściwej rangi. Brak jest odwołania do roli Marynarki Wojennej w jej podstawowych funkcjach tj.:

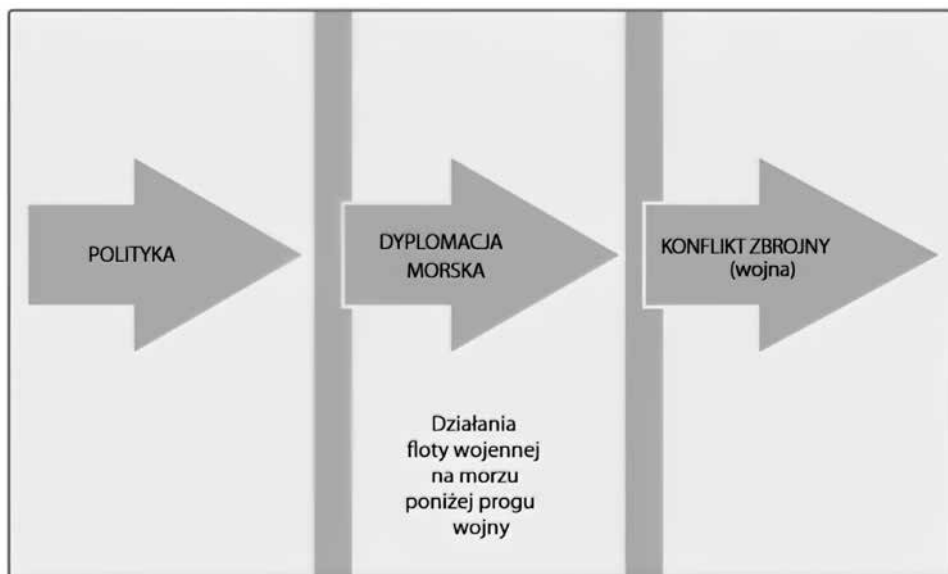
- porządkowa – policyjna,
- dyplomatyczna,
- wojskowa.

Najbardziej elastyczne, wszechstronne i geograficznie nieograniczone w swoich działaniach jest marynarka wojenna. Może ona wypełniać różnorodne zadania powiązane z wszelkimi rodzajami bezpieczeństwa występującymi na światowym obszarze morskim.

²⁰ Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2007, s.32.

²¹ Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2014.

Teoretycy wojskowości komasują je w trzy zasadnicze funkcje: militarną, dyplomatyczną i porządkową (ochrona porządku publicznego na morzu, constabulary role). Na morzu praktycznie są one nierozłączne – każdy dowódca okrętu w trakcie rejsu realizuje je w sposób ciągły, często jednocześnie łącząc wszystkie trzy funkcje²². Powyższe funkcje przedstawia rysunek 4 z przewidywaniem użycia floty w pierwszej połowie XXI wieku.

Rys. 4 Przewidywane użycie flot wojennych w pierwszej połowie XXI w.
 Źródło: Strategiczna koncepcja bezpieczeństwa morskiego Rzeczypospolitej Polskiej, wyd. BBN, Warszawa-Gdynia 2017.

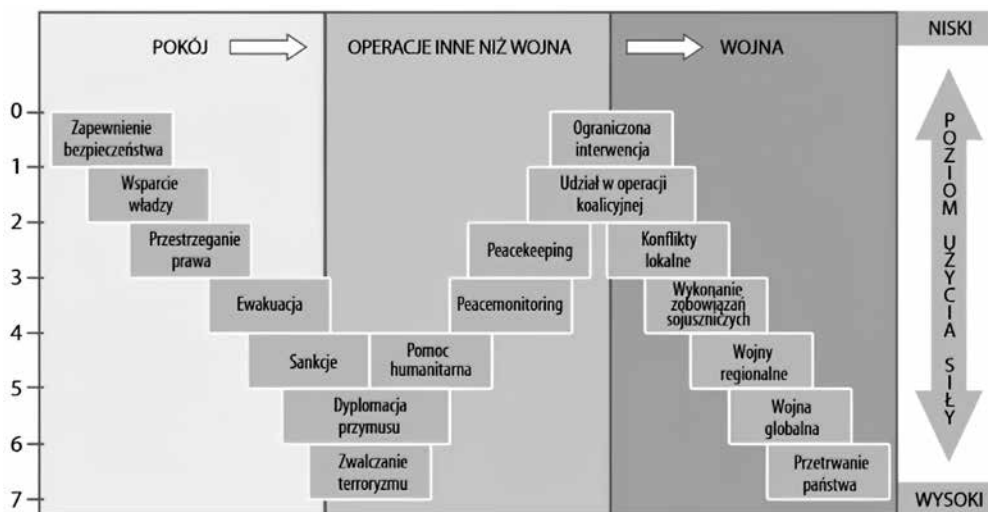
Należy przy tym zauważyć, że z punktu widzenia społeczeństwa, większość postrzega Marynarkę Wojenną jako spełniającą tylko rolę wojskową.

Podobnie jest z dostrzeganiem roli MW przez władzę i polityków, zapomina się zadaniach dyplomatycznych i porządkowych. Jeszcze do 2019 roku był stały udział MW w stałym zespoły okrętów 1 i 2 i zespołach przeciwminowych 1 i 2 – północ i południe Europy²³. Uczestnictwo w tych zespołach staje się zatem nie tylko wypełnianiem sojusznicznych zadań i obowiązków, ale także sposobem na promocję swojego kraju, barw narodowych i sił zbrojnych wśród zagranicznej opinii publicznej (szczególnie pośród

²² *Strategiczna koncepcja bezpieczeństwa morskiego...*, s. 23.

²³ Obecnie NATO posiada cztery takie zespoły: Standing NATO Maritime Group 1 i 2 oraz Standing NATO Mine Countermeasures Group 1 i 2 – grupy oznaczone numerem 1 są tradycyjnie przypisane do rejonu północnego Atlantyku oraz Morza Północnego, Norweskiego i Bałtyckiego, a te z numerem 2 do Morza Śródziemnego i Czarnego. Historia pokazuje, że w sytuacjach kryzysowych, jak w czasie antypirackiej operacji Ocean Shield na Oceanie Indyjskim, kiedy SNMG 1 i 2 wysyłały okręty rotacyjnie, podział ten staje się mniej wyraźny. [tps://portalstoczniovy.pl/wiadomosci/czym-sie-plywa-w-stalych-zespolach-sil-morskich-nato-snmg-1-i-2-analiza/](https://portalstoczniovy.pl/wiadomosci/czym-sie-plywa-w-stalych-zespolach-sil-morskich-nato-snmg-1-i-2-analiza/), [dostęp: 23.03.2021 r.].

specjalistów i decydentów). Aktywny udział Polski w zespołach sił przeciwwminowych to niewątpliwie bardzo ważna część działalności naszej Marynarki Wojennej, ale dobrze by było, gdyby także SNMG 1 i 2 nie stały się dla Polski zamknięte, do czego może dojść w perspektywie kilku najbliższych lat, jeżeli nie pozyskamy nowych okrętów nawodnych. Dodatkowo warto zadbać o odpowiednią oprawę tych aktywności, bez kompleksów korzystając z wzorców krajów o dużo bogatszej tradycji morskiej²⁴.

Rys. 5. Spektrum współczesnych operacji morskich

Źródło: *Strategiczna Koncepcja Bezpieczeństwa Morskiego Rzeczypospolitej Polskiej*, wyd. BBN, Warszawa-Gdynia 2017 na podstawie: Australian Maritime Doctrine: RAN Doctrine 1-2010.

Obecnie mamy sytuację krytyczną. Trudno powiedzieć, który program modernizacji Marynarki Wojennej jest realizowany. Brak w tym zakresie transparentności²⁵

PODSUMOWANIE

Dokonane szczegółowe analizy i porównania dokumentów *Strategii Rzeczypospolitej Polskiej z roku 1992, 2000, 2003, 2007, 2014 i 2020* wskazuje na marginalizowanie morskiego wymiaru bezpieczeństwa państwa. Tradycyjne dążenie do dostępu do morza, nie przekłada się na planowanie działań ochronnych i obronnych polskiego wybrzeża. Brakuje w dokumentach programowych i strategicznych, odpowiedniego do skali zagrożeń, zapisów wskazujących na kierunki działań i inwestycji służących bezpieczeństwu morskemu państwa.

²⁴ A. Pieńkos, *Czym się pływa w Stałych Zespołach Sił Morskich NATO (SNMG 1 i 2)? [ANALIZA]*, <https://portalstoczniowy.pl/wiadomosci/czym-sie-plywa-w-stalych-zespolach-sil-morskich-nato-snmg-1-i-2-analiza/>, [dostęp: 23.03.2021 r.].

²⁵ Zob. prof. A. Makowski, program TV na YouTube z dn. 23.03.2021 r. pt. *Marynarka Wojenna w XXI wieku*, Wydział Stosunków Międzynarodowych AMW, <https://www.youtube.com/watch?v=4pfbBQjN8H4&lc=>, [dostęp: 23.03.2021 r.].

Celem pełnego uzmysłowienia, zaniechań w sferze bezpieczeństwa morskiego państwa warto wskazać na zaniechania, będące po części przyczyną takiego stanu rzeczy.

Istotnym z punktu widzenia bezpieczeństwa morskiego państwa cytując prof. A. Makowskiego, wydają się przyjęcie Ustawy o flocie, która by podstawą do działania dla sił morskich.

Jeśli nie podjęte zostaną natychmiastowe działania to za kilka lat czeka nas nie modernizacja a odbudowa²⁶ Marynarki Wojennej. Wg. prof. A. Makowskiego górną granicą eksploatacyjną dla okrętów przyjęta jest 40 lat. I tak obecnie w Marynarce Wojennej RP są: fregaty²⁷ już dziś mające ponad 40 lat, korweta²⁸, okręty podwodny²⁹ mają dziś 35 lat, okręty desantowe lub okręty transportowo-minowe³⁰ mają dziś po ok. 30 lat. Należy zauważyć, że na południowym Bałtyku jest jeden okręt podwodny, a okręty projektu 660 M (Orkan) rejonem działania obejmują tylko Morze Bałtyckie.

Jaka powinna być Marynarka Wojenna RP:³¹

- powinna nastąpić zmiana struktury (aktualna pamięta jeszcze czasy Układu Warszawskiego),
- nowoczesna flota, nowoczesne jednostki, sukcesywnie wyposażona w nowoczesny systemy dowodzenia i kierowania ogniem,
- hybrydowa (część jednostek załogowych a część bezzałogowych).

Bardzo ważnym z punktu widzenia przyszłości bezpieczeństwa morskiego państwa jest zrozumienie przez polityków, że flotę buduje się dłużej niż 4 lata (kadencja Sejmu RP), by w czasie jednej kadencji programy, inwestycje co się w tym zakresie zaplanuje w kolejnej nie zmieniano lub całkowicie unieważniano. Lansowane przez polityków budowanie floty o narodowy przemysł zbrojeniowy wydaje się mało realne i nie zapewni nowoczesność systemów na okrętach. Należy wyjść w szeroką kooperację-współpracę z europejskim przemysłem zbrojeniowym a może nawet szerzej (amerykańskim, z azjatyckim), który pozwoliłby na partnerską współpracę z firmami europejskimi i światowymi koncernami zbrojeniowym.

²⁶ Prof. A. Makowski uważa że taką datą graniczną jest rok 2030-przypis autora.

²⁷ ORP Gen. K. Pułaski przejęty od US Navy, zwodowany w 1979, wszedł do służby w MW RP w 2000 r., ORP Gen. T. Kościuszko przejęty od US Navy, zwodowany w 1978, wszedł do służby w MW RP w 2002 r., Fregata, Wojsko-Polskie.pl [dostęp: 13.05.2020 r.] (pol.).

²⁸ ORP Kaszub wszedł do służby w MW RP w 1987 r., Marynarka Wojenna, archiwum.mw.wp.mil.pl, [dostęp: 13.05.2020 r.].

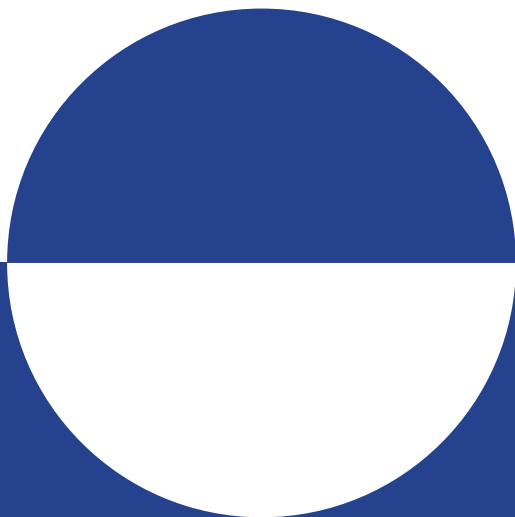
²⁹ ORP Orzeł wszedł do w MW RP w 1986 r., Marynarka Wojenna, archiwum.mw.wp.mil.pl, [dostęp: 13.05.2020 r.].

³⁰ ORP Lublin wszedł do w MW RP w 1989 r., ORP Gniezno wszedł do w MW RP w 1990 r., ORP Kraków wszedł do w MW RP w 1990 r., ORP Poznań wszedł do w MW RP w 1990 r., ORP Toruń wszedł do w MW RP w 1990 r., Marynarka Wojenna, archiwum.mw.wp.mil.pl, [dostęp: 13.05.2020 r.].

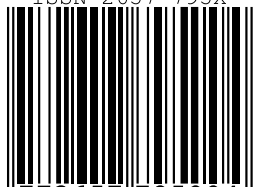
³¹ Wg. prof. A. Makowskiego wykładowcy z Akademii Marynarki Wojennej w Gdyni, kmadra rez. specjalisty teorii wojny morskiej, strategii sił morskich oraz użycia tych sił w świetle prawa międzynarodowego, współautora Koncepcji Strategicznej Bezpieczeństwa Morskiego Państwa.

Bibliografia:

- Ciszek M., *Teoretyczne podstawy bezpieczeństwa państwa*, Prósopon. Europejskie Studia Społeczno-Humanistyczne, 2011, nr 2.
- Fregata, Wojsko-Polskie.pl, [dostęp: 13.05.2020 r] (pol.).
- Gołębiewski J., *Anatomia bezpieczeństwa*, wyd. Difin, Warszawa 2015.
- Kopacz Z., Morgaś W., Urbański J., na XV Międzynarodowej Konferencji Naukowo-Technicznej Rola nawigacji w zabezpieczeniu działalności ludzkiej na morzu NAVSUP '06 pojęcie to zdefiniowali w następujący sposób: Bezpieczeństwo morskie jest bezpieczeństwem działalności ludzkiej w środowisku morskim.
- Makowski A, program TV na YouTube z dn. 23.03.2021 r. pt. Marynarka Wojenna w XXI wieku, Wydział Stosunków Międzynarodowych AMW, <https://www.youtube.com/watch?v=4pfbBQjN8H4&lc=>, [dostęp: 23.03.2021 r.].
- Marynarka Wojenna, archiwum.mw.wp.mil.pl [dostęp: 23.03.2021 r.].
- Pieńkoś A., *Czym się pływa w Stałych Zespołach Sił Morskich NATO (SNMG 1 i 2)? [ANALIZA]*, <https://portalstoczniowy.pl/wiadomosci/czym-sie-plywa-w-stalych-zespolach-sil-morskich-nato-snmg-1-i-2-analiza/>, [dostęp: 23.03.2021 r.].
- Plewiński L., *Podstawy ekonomiki transportu morskiego*, cz. II, WSM, Szczecin 1999.
- Rokiciński K., *Zagrożenia asymetryczne w regionie Bałtyku*, Warszawa 2006.
- Strategia bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej (przyjęta na posiedzeniu Rady Ministrów w dniu 4 stycznia 2000 roku).
- Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Akademia Obrony Narodowej Wydział Strategiczno-Obronny, wyd. szóste, Warszawa 2008.
- Strategia Obronności Rzeczypospolitej Polskiej (przyjęta na posiedzeniu Rady Ministrów w dniu 23 maja 2000 r.).
- Strategia Obronności RP, podpisana przez Prezydenta RP 8 września 2003 r.
- Strategiczna Koncepcja Bezpieczeństwa Morskiego Rzeczypospolitej Polskiej, załącznik 3. *Słownik pojęć*, wyd. Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa-Gdynia 2017.
- Strategię Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej wydaną w 2007 r.
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2014.
- Szubrycht T., *Współczesne aspekty bezpieczeństwa państwa*, Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej ROK XLVII NR 4 (167) 2006.
- Ustawa z dnia 21 marca 1991r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej, Dz. U. z 2020 r. poz. 2135, z 2021 r. poz. 234.
- Założenia Polskiej Polityki Bezpieczeństwa oraz Polityka Bezpieczeństwa i Strategia Obronna Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1992.

ISSN 2657-795X

9 772657 795004 >

PAŃSTWOWA WYŻSZA
SZKOŁA ZAWODOWA
— W KOSZALINIE —